שירי שלמה
אבן גבירול

D05340268S
Duke University Libraries

אוצר שירת ישראל בספרד

כרך שני

על שם המנוח

שאול רוזנבלום, ז"ל, פיטסבורג

שירי שלמה בן יהודה
אבן גבירול

מקובצים על־פי ספרים וכתבי־יד

סדורים, מוגהים ומבוארים על־ידי

ח׳ נ׳ ביאליק וי׳ ח׳ רבניצקי

ספר שני

הערות ובאורים לספר ראשון

מהדורה שניה

הוצאת „דביר", תל־אביב

תל־אביב, תרפ״ח

Copyright 1927 by the «Dvir» Comp. Ltd., Tel-Aviv.

מספרי «מוריה»

תכן

הערות ובאורים . . . . 1 – 160
נוספות. . . . . 161—167
רשימת המקורות . . . . 168—169

הערות ובאורים

לשירי שלמה בן־גבירול

א.

נדפס בנ"א ע' 1, ש"ש – 5, ל"ש – 37, רשב"נ לרש"ז – 8, שעה"ש – 32, JQR יולי 1913 – 68 ע"י ד"ר ד"ז. (ועי' שיר יב, יג).

המשורר הצעיר מדבר בשיר זה על עניו ויגונו המדכאים את לבבו בכל עת ונוטלים ממנו את שמחת החיים ומקדירים את שירת נעוריו. ומן ש' 5 ואילך הדברים ערוכים בדרך שיחה, כמנהג המשורר בכמה משיריו.

שורה 1—4. מליצתי, כלו' שירתי, נהדפת תמיד ע"י דאגתי ושמחתי נדחפת ומתגרשת ע"י אנחתי, ובשעה שאני רואה שחוק והכל מסביב שמחים, אני כאבל ביניהם ומתעצב על חיי שנקטפו ונבלו בלא עת. הדופה – כך תקן רש"ז, ובכ"י אָ' בטעות „תרופה", ואולי צ"ל: „טרופה". ושמחתי – נ"א: ושירתי. שהיא – הש' בשוא, כמו בקהלת ב', כב.

ש' 5—8. המשורר משים דבר בפי חברו. חברו שואל אותו: וכי נאה לצעיר כמוך בן שש עשרה שנה, לשים כנגד עיניך תמיד את יום המות ולהתאבל עליו, ואם זה שהיה לו לשגות ולהתעדן בשמחת ילדותו. נאה לו שתהא לחיו כחבצלת שזופת שמש? וששה—ת' וָשש לשם המשקל. עלי יום–כן הוא לנכון אצל ד"ז, ובשאר הנוסחאות משובש: עליהם. האסיפה – המות כמו „אסופי רעב' (יחז' ל"ד, כ"ט). וכן אומר ר"ש הנגיד בשירו „לכל זמן": „אין לנודי קץ וקצה עד אסיפה". וכ"ה בבריתא כלה (הוצ' קורונל) ב"ם ב"ס: „זכור את יום אסיפתך".

ש' 9—12. המשורר עונה: לבבי אינו נותן לי לשמוח, מפני שהוא שופטני ומיַסרני מראשית נעורי וע"כ נפשי עלי תשוח, כי בחר לבבי למנת חלקו ארחות תבונה ומוסר ונפשי החרוצה, כלו' שראויה להיות מלאה עז נעורים חריזות, היא מלאה קצף ודאגה. החֲרוצה-בחטף ת' קמץ לשם המשקל, וכן בשיר ל"א, 58.

ש' 13—16. שוב אומר לו השואל: מה תועיל בקצפך ודאגתך וגו'? המצוקים – רבים מן מצוק, ורבוי זה מצוי בשירי רשב"ג. הערופה – הנוזלת, מל' „יערף כמטר" (דב' ל"ב, ב).

ש' 17—20. תשובת המשורר: מה בצע בתקותי ויום הרע עודנו גדול ותקופתו לא מלאה עוד, ובטרם תבוא הרפואה למכאובי ימהר לבוא יום המות אלי, האיש הכואב בחייו ונפשו דווית תמיד. וימות אנוש וגו'–כן הוא לנכון אצל ד"ז. ובכ"י אָ' הנוסחה משובשת. ועי' מליצה דומה לזו בשיר ג"ז, 10—12.

ב.

נדפס בש״ש ע׳ 1, ל״ש – 45, ועי׳ נ׳–128 הע׳ 46.

ענינו: תלונת המשורר על בדידותו ועל שבתו בתוך עם נבער מדעת שאינו מכיר את ערכו. ומתוך כך מואס המשורר בהבלי העולם ומתנחם בתבונה.

שורה 1. נחר וגו׳ – שעורו: נחר גרוני בקראי, מלה״כ תהל׳ ס״ט, ד.

ש׳ 3. וחדל – ומנע.

ש׳ 4. כמה – כלו׳ עד כמה, עד מתי (בית זה מצאנו רק בכ״י רד״כ ואיננו בש״ש ול״ש, ומקורו הראשון לא נתברר לנו).

ש׳ 5. אדבר ואעיד – כן הגהנו עדה״כ (ירמ׳ ו׳, י׳); ובש״ש: „ואעיר״.

ש׳ 8. אולי בזכרי וגו׳ – בהשיחי את צערי לאחרים ירוח לי. ישקט מעט משאוני – כן הוא במאנש״ר 1911 ח׳ 1/2, ובש״ש: „אשקיט קצת משאוני״.

ש׳ 10. דראוני – עניי וצרתי מל׳ „דראון לכל בשר״ (ישע׳ ס״ו, כד).

ש׳ 11. על דעתך – בדעתך, מאחר שתדע.

ש׳ 12. עם יחשב שמאלי וגו׳ – המון עם השפל והנבער מדעת שאינו מבחין בין ימיני לשמאלי, כלו׳ בין מעלותי וחסרונותי. ולהוראה זו משמש המשורר במלת „עַם״ בכמה מקומות.

ש׳ 13. נקבר וגו׳ – כלו׳ בודד אני אע״פ שאינני במדבר, ואני קבור בביתי כמו בתוך ארון. ולדעת הרש״ז מקומו של הרוז זה בין שורה 18–19.

ש׳ 14. ועני – כצ״ל לפי המשקל ובש״ש ול״ש בטעות: אני.

ש׳ 15. ואין לי רע לבד רעיוני – לנע״ל, ובמליצה זו השתמש גם ר״י הלוי באחד משיריו: „והיו רעיוני לי לְרֵעַ״.

ש׳ 16. למסוך – אולי צ״ל „אמסך״ כמו בראש הדלת.

ש׳ 17. ואכלה טרם וגו׳ – כלו׳ אמות בבדידותי, וצמאוני לרע לא יחדל.

ש׳ 18. כאלו שחקים וגו׳ – כאלו השמים וכל צבאם מבדילים ביני ובין תאות לבי.

ש׳ 19–20. יושב בשבת וגו׳ תחכמוני – כלו׳ יושב כמו במדבר שמם בתוך יענים אכזרים (עדה״כ איכה ד׳, ג), בין בני אדם סכלים ועקשים החכמים בעיניהם (ועי׳ ש״ב כ״ג, ח). ואולי לבו כלב תחכמוני מוסב על המשורר בעצמו (דוקס).

ש׳ 21–22. זה יחליק וגו׳ – כלו׳ ישית לי בחלקות ויניא ראשי בדברי חנופה, ונוהג בי כבוד בפני לאמר לי: „בי ארוני״, ובקרבו ישים ארבו.

ש׳ 23. נמאסו לי אבותם וגו׳–עדה״כ איוב ל׳, א.

ש׳ 24. לא יאדימו פניהם – מבושת, אלא אם יצבעו אותם בצבע תולעת שני.

ש׳ 26. בשאת משלי וגו׳ – כשאני נושא לפניהם דברי שירי ומליצותי, הנשגבים מבינתם, אני כיוָני בעיניהם (ועל זה מתאונן המשורר בכמה מקומות משיריו; עי׳ למשל בשיר ה׳, 77—78: „אכן אצילי עמך יקלו בסוד השיר״ וגו׳.

ש׳ 27. דבר שפת עם וכו׳ – כן תקן רש״ז, ור״ל שהמוני העם אומרים לו שידבר אליהם בשפה מובנה להם, כי לשון שירתו ומשליו אינה מובנה לפניהם וכלשון אשקלוני, כלו׳ נכריה, היא להם. ובשאר ספרים הנוסח: „דברו שפת עם ואשמע״, וקשה ליַשבו.

ש׳ 28. קלשוני לשוני-לנע״ל, כלו׳ לשוני חדה כחנית ובה אלחם עמם. ובמליצה זו השתמשו גם שאר משוררים.

ש׳ 29. מה יעשה פעמוני – כלו׳ קול שירי הרם המצלצל כפעמון.

ש׳ 30. שהִרוני – שופט׳ ח׳, כא.

ש׳ 32. אטיף בשמי וגו׳ – כך תִקנו עפ״י שהש״ר ה׳, א. והסוגר של בית זה יש לו נוסחאות שונות: „וברום עם קנמוני״, „וברום ענן קנמוני״, וכולן אינן מתישבות היטב; ואולי צ״ל: „נרדיי או „כַּרכֹּם״.

ש׳ 34. דעת אלהים ישימון וגו׳ – במליצה מעין זו השתמש ר״י הלוי בשירו „הוי הלומדים חכמת עצלות ולדעת האל קראו אוב״. יְשִׂימוּן – נ׳ בסוף, כך צ״ל לפי המשקל, ולא „ישימו״ כמו בשאר הנוסחאות.

ש׳ 36. שני חמשי ושני — כך צ״ל, ובשאר הנוסחאות משובש: „שני וחמשי שני״.

ש׳ 37. כי מה – רש״ז תקן „כמה״, כמו בש׳ 4.

ש׳ 39. יקר לי לשמוע באזני על דבר המות.

ש׳ 41. ירד בחכה לשוני – כך תִקנו עדה״כ איוב מ׳ כה, והנוסח „ירד בחכי״ אינו עולה יפה. ואולי צ״ל „ימק בחכי״, עדה״כ זכריה י״ד, יב.

ש׳ 42. נפשי תמאן בכבוד האדמה, כי כבודה לקלון בעיני. עם-כן הגיה רש״ז, ובש״ש: אם.

ש׳ 44—45. לא אשמח בחיי אפילו אם יהי מושבי בכוכבים ומרומים אשכן. כלו׳ גם אם אנחל כבוד וגדולה.

ש׳ 46. מה לי אני-מלה „אני״ נמצאה נוספת בהעתקת רד״כ לשם המשקל. לולי שאת עורוני – כלו׳ מלבד צרותי אין לי מאומה בתבל.

ש׳ 47. נפשי במותי וגו׳– נפשי תשמח במותי שלא תשוב עוד למשכן גופה, והוא ההפך מלה״כ „נפשו בחייו יברך״ (תהל׳ מ״ט, יט). במותי – כך הנסחא במאנש״ר הנ״ל, ובשאר הנוסחאות משובש „במו פי״. לא מצאה וגו׳ — נ״א: „לוא מצאה צר מעתי״ עדה״כ תהל׳ ע״א, נ.

ש' 48. להיות בשרי סרני – מל' סרני פלשתים, כלו' שיהא בשרי אדון ומנהיג לי. ותהיה כאן תמונת יחיד נפרד מן „סרני"-„סֶרֶן" ת' „סָרָן".

ש' 50—51. אינע להבין וגו' – חרוזים אלה, הפשוטים לכאורה, אינם מתפרשים אלא בדוחק. אחרי כלות בשרי וכחי אדע כי בסוף האנחה תבוא המנוחה, ובסוף רזוני יבוא מזוני. ואולי דברי תנחומין אלה בפי המשורר, שאינם מתאימים עם רוח היגון והיאוש של כל השיר–נאמרו בדרך התול. ורש"ז מבאר „עקב רזוני מזוני", הכונה על מחלת המשורר שאכלה את בשרו והרזון שִׁלח בעצמיו וידכא את חיתו, וכמו שהתאונן על זה בכמה מקומות משיריו. ואולי יש לסרס הדברים ולנסח כך: „כי סוף הנחה אנחה ועקב מזוני רזוני", כלו' סוף הנאת העולם – יגון ואנחה והכל הבל, ולפיכך אין לי אלא לשמוע מצות החכם, כאמור להלן.

ש' 52. מצות שלמה זקני – שלמה המלך, שצוה בספריו על דרישת החכמה.

ג.

נדפס בש"ש ע' 18, ל"ש – 54, ועי' נ'–124 הע' 40.

בשיר זה מדבר המשורר על שאיפתו הרבה לחכמה עד שהוא מוכן להלחם בגללה עם כל פגעי הזמן ולהתגבר על כל המכשולים, ואולם הזמן הרודף אותו תמיד, גבר עליו גם הפעם, ובה בשעה שהיה המשורר קרוב להשיג מטרתו, נצב הזמן לו לשטן והפר את מחשבתו.

שורה 1—2. שנס אזורו – כלו' התגבר לדרוש חכמה. יקים אסרו – עדה"כ במ' ל', יג. והכונה לא ישקט עד אשר ימלא את נדרו להשיג מעלה רמה בחכמה. נ"א: יקום.

ש' 3—4. לבבו מלבבו – כלו' מיצרו. מאסה – כצ"ל, והנוסח „מחסה" משובש.

ש' 6. ואם כור הזמן וגו' – אע"פ שהזמן (כלו' המזל) בחן את המשורר בכור עוני ויהרס כל בניניו וגו', בכ"ז בחר בתבונה. ובחר, בחרו – לנע"ל, הראשון כפשוטו מל' בחירה והשני מלשון בחינה כלה"כ ישע' מ"ח, י.

ש' 9—12. לולא אשר הוקף המשורר תלאות ופגעי הזמן סגרו דרכו היה נגש ומגיע למרום מעלות החכמה והמוסר. הֻקף תלאות – כן תֻקנו לפי המשקל והענין, עדה"כ איכה נ', ה. והנוסחא „תקד תלאובו" או „תקד תלאוב" בש"ש ול"ש משובשת. וילד מבנות ימים – כלו' פגע מפגעי הזמן, והמבטאים „בנות־ימים", „בני ימים", „ילדי יום", „תולדות ימים" לכוונה זו מצוים לרב בשירי הקדמונים.

ש' 13—14. חרוז זה קשה להבין, ושעורו אולי כך: ודע כי לא יגלה איש צפוני תעלומות עד יכלה שארו, כלו' אין החכמה נקנית אלא ביגיעת בשר ובכליון הגוף. המלה

„איש" חסרה בש"ש ובל"ש ונמצאת במקצת נוסחאות, ואולי צ"ל במקומה מלה אחרת כגון „את" וכדומה.

ש' 15—16. ואם קניתי לי בעמלי מעט תבונה מיד ימהר הזמן לדרוש תשלומין, כלו' הוא מזמין לי תלאות ועלי לשלם בחלבי ודמי.

ש' 17—18. אע"פ שהזמן איננו חובש בשבילי את חמורו, כלו' אינו ממציא לי עזר וסיוע על דרכי, דרך בקשת החכמה, ארכבה בכ"ז בעודי — כל זמן שאני חי — לדרוש תבונה. הזמן — שוא הז' נחשבה כאן לשוא נח לשה"ם.

ש' 20. הפרו — כצ"ל, ובש"ש ול"ש: „אפירו".

ש' 21—22. מתיירא הייתי מפני המכשולים שיבואו וימנעוני מהשגת הפצי. ולא יבא לאיש וגו' - כלומר, כך היא המדה, שיבא לאדם מגורו, עדה"כ „ואשר יגרתי יבא לי" (איוב ג', כה).

ש' 23—24. מכאן ואילך מצייר המשורר איך שמתחלת צאתו לדרך בלילה לבקש חכמה, עוד היו השמים טהורים ואור הירח זרח על דרכו, והוא, המלומד ביסורים, חמל ודאג לאור מועט זה פן יכבה ויעלם גם הוא. ובאמת מגורו בא, כי התקדרו השמים עבים והחשך כסה את אור הירח. וכל זה משל לפגעים הרבים שמצאו את המשורר בדרכו. בעת ליל — כן הגהנו, ובש"ש ול"ש בטעות: „לים" ת' „לילי. נקי כף_נקי כלו מעבים (מל' „על כפים כסה אור" איוב ל"ו, לב) ובהיר שאין בו אפילו עב קטנה ככף איש (מ"א י"ח, מד). והסהר וגו' — הלבנה התלויה באמצע הרקיע דומה באלו היא לב טהור ובר של השחקים, וכל המליצה הזאת מיוסדת על הכתוב „נקי כפים ובר לבב" (תהל' כ"ד יד).

ש' 25—26. הירח נהג אותי בדרך התבונה ולא חדל להורותני את הדרך הישרה. והרו - מלה"כ ישע' נ"ט, י"ג.

ש' 27—28. בפחדי מהתלאות הצפויות לי תמיד, חרדתי גם הפעם על האור, כאב על בן בכורו, פן יחשך ויקראני אסון. ואמנם אשר יגרתי בא לי.

ש' 29—30. פתאם התפרצה רוח בין מפרשי עב, והעב פרש אפרו (מסוהו) על פני הסהר.

ש' 31—32. כאלו אותה הרוח לשפוך זרם נשמים ונשענה לעב עד אשר הקרה והזילה את מימיו: לעב — כן תקן ג', ובש"ש ול"ש: „לאב".

ש' 33—34. והעב העטה את השחק קדרות והסהר כאלו מת ונקבר בענן.

ש' 35—36. ועבי השחקים הורידו עליו נשמי דמעות והרבו לבכות כבכות (כצ"ל, ובש"ש ול"ש „רבבות") ארם על בן בעורו (בלעם בן בעור). כלו' כבכות המוני העם על מות מלך ונשיא.

ש' 37—40. והלילה לבש אופל כשריון, והרעם דקר אותו בחנית הברק.

ש' 39—40. והברק מעופף על פני השחק כאלו הוא משחק („שחק-משחק" לנע"ל) לאופל הלילה. עלי שחק - כן הנהגו ת' „אזי שחק", וג' הגיה „אזי" במקומה והגיה „שרף" ת' „שחק".

ש' 41 - 42. אשר פרש כנפיו כעטלף, ועורבי השחק, כלו' העננים השחורים, יעופו בשורו, כלו' למבטו של הברק.

ש' 43—44. ועיי הסער באפלת הלילה הפר אלהים את מחשבתי ואסר משני פנים, כלו' מכל צד, את חפץ לבבי ותשוקתי לחכמה. מחשבתי-כן הנהגו, ובש"ש ול"ש: „מחשבתו".

ש' 45—46. ואסר את לבבי בעבותות החשך, והתעורר להלחם בי כנבור מן המצור, כלו' מן המצודה, כמו „עיר מצור" תהל' ס', יא. כנבור - כן הנהגו, ובש"ש ול"ש: „נבור" שלא לפי המשקל.

ש' 47—48. ועתה אחרי כל הבא עלי לא אוחיל ולא אקוה עוד לאור הסהר אשר אשון חשך המירו (החליף אותו) ובא תחתיו.

ש' 51—52. כשאני רואה שהירח מגלה לי פנים רגע אחד מבין העבים, אשיש לקראתו כשמחת עבד אשר זכר אותו אדונו.

ש' 53—56. שני החרוזים האחרונים קשים להולמם קצת, וכפי הנראה נתכוון המשורר שהאיש הנרדף מפגעי הזמן נכשל תמיד בה בשעה שהוא מתקרב אל מטרתו, והוא דומה לאדם נלחם עם אויבו ובו ברגע שהנלחם יפתח חניתו בידו האחת ובידו השנית יאחז בחצי עץ החנית (ש"ב כ"א, מט), להכות בו על ראש שונאו - והנה רגלו תמעד והוא נופל, וכן גם האיש אשר ירדפוהו התלאות, תבואהו שואת פתאם ולו גם שם משכנו בבית נגה, ואולי כונת המשורר לכוכב נגה, כלו' אפילו אם ישים משכנו בין כוכבי אור גם שם ישיגהו האופל. „יפתח" - כך תקן נ' ת' „יפת" והאות ח' האחרונה נשמטה מפני הח' שבראש המלה הסמוכה.

ד.

נדפס בש"ש ע' 47.

ענין השיר: מענה לידידיו המוכיחים אותו, שמתוך רוב עיונו בחכמה מאס בבני אדם ועזב את ידידיו.

שורה 1—2. המשורר אומר לעצמו: ענה לאומרים עליך „כלו עלומיו במרם פרחו ציצי כרמיו", כלו' שבעצם ימי עלומיו הוא פרש מן העולם ואינו נהנה מתענוגותיו, ונעוריו יעברו בלא חמדה.

ש׳ 3—4. הוא שואף לגדולות תמיד ואין בידי הזמן למלאות רצונו. הרי זממיו – כלו׳ מחשבותיו הגדולות והנשאות, ומליצה כזו ומעין זו („הר תבונה״, „הרי מזמות״ וכדומה) מצויה לרב בשירי גבירול.

ש׳ 5—6. ונקל היות וגו׳ – כלו׳ אפילו אם יהיו כל כוכבי מרום נתונים תחת רגליו לא יאמר די.

ש׳ 10. ונגה אור וגו׳ – כלו׳ פניני שיריו מפיצות אורן ככוכבים ממעל לשמים. ונגה – כן תִקנו, ובש״ש בטעות: „והנה״. „לשמיו, לשמיו״–לנע״ל, הראשון רבים מן לֶשֶׁם (אבן טובה) והשני מל׳ שמים בצירוף ל׳ בתחלתו ובכנוי נסתר בסוף, והל׳ היתרה כאן באה לשם המשקל וכדי להתאימו אל הראשון. ואולי צ״ל: „עד לשמיו״.

ש׳ 11—14. ומאס הזמן – בהבלי הזמן. עד כי חכמיו ועד כי אוהביו וגו׳ – עד שחלל ביתו עם ידידיו ואוהביו, ואפילו עם החכמים שבהם. עד כאן דברי המוכיחים.

ש׳ 15—16. אמור לפוקדים עלי – לאלו הבאים בטענות הקודמות עֲנֵה תשובה זו, ובזה הוא חוזר על פתיחת השיר „אמור לאומרים״. רבו חרמיו – מל׳ „מצודים וחרמים״ (קהל׳ ז׳, כו), כלו׳ רבו מוקשיו ומכשוליו. „תריבון, רבו״ – לנע״ל.

ש׳ 17—20. ושכח מאכול וגו׳ – עדה״כ תהל׳ ק״ב, י, כלו׳ שיסיח דעתו מכל צרכי עצמו ולא ישכח להשקות את ע״ץ האהבים, כלו׳ לפקוד את ידידיו באהבה תמיד ולא ימנע מהם נשמי ידידות באגרות שלום. שארו ועצמו – בשר ועצמות. ואולי רמז בזה, כמו בכמה משיריו האחרים, למחלת גופו שאכלה שארו ועצמותיו, ואומר שאפילו היא אינה משכיחה מלבו את אוהביו.

ש׳ 21—24. על הידידות הנאמנה הוא משלם בידידות, אבל על שונאיו ימטיר אש עד שירעשו שמים מעז רעמי פיו.

ש׳ 25—28. ואם יבגד בו רע כנחל (עדה״כ איוב ו׳, טו) ימשכוהו ויגרפוהו הזרמים של מטרות אשו, כי פשע הידיד הבוגד גדול מנשוא ואין כפרה לאשמו.

ש׳ 29—32. אני אין דרכי לבוא במענה רך ולהשפיל א״ע לפני חברי עד שאפול ברשת אונו; ואינני דומה לזה שעומד בקומה כפופה לפני בני אדם כמו כהן זדון, כלו׳ כהן לאליל, העומד כפוף וכורע ומשתחוה לפני צלמיו. ואולם יותר נכון לפרש: יש איש, ואני כמוהו, שיעמד ביד רמה ובקומה זקופה לפני אנשים ובלי פחד יענה כחשם בפניהם כ„כהן זדון״, כלומר, איש מרי, המתקומם בזדון על צלמיו ובועט בהם. זְדוֹן—ת׳ זדון, לשת״מ, וכן בכמה מקומות (עי׳, למשל, בשיר ו׳, 39).

ה.

נדפס בנ״א ע׳ 36, ש״ש – 20, פנ״ש – 145, 294, ועי׳ נ׳ – 122 הע׳ 35.

שיר זה הוא אחד מן הקשים והסתומים ביותר, והרבה יגע בו שד״ל להגיהו ולפרשו, ואנו נסתייענו בפירושו, ואולם גם עתה עדיין כמה מקומות נשארו בו סתומים כשהיו והמפרש ימשש שם באפלה. לדעת שד״ל בא השיר כתור מענה המשורר על תוכחתו הקשה של ידידו. ואולי באו בתוכחה הנ״ל דברים קשים כלפי המשורר, על השתקעו יותר מדי בדברי חכמה ושירה וזנח בגללם את שמחת החיים בחברת ידידי נעורים ובנד ברעיו מלפנים, ועוד דברי מוסר ותוכחה מעין אלה, וכנגד כל הטענות האלה ערוכים דברי השיר שלמטה.

שורה 1—2. אין זאת כי אם הדמעות שנדחו והתפרצו מעיני בחמת־רוח ובמרירות, הן שהשקו בנשמיהן את לחיי עד שצמחו והעלו זקן, כלו׳ מרוב צער וינון חלפו נעורי בלי הדרה וקפצה עלי זקנה קודם זמנה. אולי – שד״ל הגיה: „אגלי״, ואין הכרח בדבר.

ש׳ 3—4. יש שהדמעות יתמהמהו קצת בשטף זרמתן, כי ינעו ממריצתן, אך בשורן (בראותן) כי אנחת לבי הבאה אחריהן תרדפן, ישובו לרוץ ולברוח. ינעו – כן הנהנו, ושד״ל מגיה: „יינעו״, ובנ״א וש״ש: „נגעו״.

ש׳ 5—6. כל הלילה אני ער ועיני נגרות בבכי כאלו „שכירי לילה״ הן לשמור את עדרי הכוכבים, ובשכר שמירתן תקבלנה בבקר, כדין שכירות שמשתלמת לבסוף, את ה„דמי״ (הוא הפך ה„בכי״ בשירי הספרדים, עי׳ שיר מ׳, 11—12), כלומר את הדומיה והמנוחה מן הבכי, שבאה לאדם בבקר אחרי ליל־נדודים, עדה״כ „בערב ילין בכי ולבקר רנה״ (תהל׳ ל, ו). וענין הבכיה בלילה והדומיה בבקר (עיין למטה ש׳ 11—12) וכן דמיון הנעור בלילה מתוך צער ויגון ונענועים, הגורמים לנדודי שנה, לשומר הכוכבים — מצוי לרוב בשירי הספרדים, עיין, למשל, בשיר „הלבי ים״ לריה״ל, שאמר בענין דומה לזה:

וְהִפְקַדְתִּי עֲלֵי לֵילִי לְפָקִיד   הֱיוֹת שׁוֹמֵר לְעֶדְרֵי מַזָּלוֹתָיו.

וכל הציורים וההשאלות השיריים מעין אלה שאולים מן הערבים, ויסודם בחייהם של השבטים הנודדים „אנשי אהל ומקנה״, הרועים עדריהם, מהם ביום ומהם בלילה. „בשכר שמירת״ – כן הנהנו, ובנ״א וש״ש: „בשכיר עמידת״; והשתבשות ש׳ לע׳ ע״י טשטוש או מחיקת הראש השלישי של השי״ן וכן ר׳ לד׳ מצויה בהעתקות. ושד״ל מגיה את נוסחת נ״א וש״ש במקומה בתקון קל: „כשכיר״ ת׳ „בשכיר״, ומפרש: כאלו הדומיה היתה לאחרים כשכיר לילה כל זמן עמידת הכוכבים, כלו׳ כל הלילה, ואין להן לעינים לשוב ולקחתה אלא בבקר. וש״ז הגיה ת׳ „הדמי״ – „הַדְּמַע״ (במקום „הַדֶּמַע״, לשה״ם) ומפרש בדרך אחרת קצת. כוכביו – בשו״א לשה״ם וכן למטה ש׳ 25.

ש׳ 7—8. לוא נִתן לעין לראות בבקר את הכוכבים (כלו׳ לולא כלתה העין בדמעות), כי עתה ראית אותם בהסונם אחור מאחרי מסך התכלת של הרקיע. וראוי אפוא לחדול מבכי, כי אתא בקר. תחזמו־תחזמו — כן הגיה שד״ל, ובש״ש: „תחזמו יחזמו״, ולדוקס נראה להגיה „ירזמו״ ת׳ „יהזמו״.

ש׳ 9—10. בעת כלותם של הכוכבים (כלומר לעת בקר) תקע לבי כף וערב ערובה שלא תכלינה עיני בדמעות, אבל לא עמד לבי בתנאי זה, וכמעט קט אבד ערבונו ולקחו ממנו את בגדיו, עדה״כ „קח בגדו כי ערב זר״ מש׳ כ״ז, יג (שד״ל בשנוי ובתקון טועה). בעת כלותם — כן הגיה שד״ל; ובש״ש: „כנוסם״, ובג״א: „כנותם״. ומלה זו שגיאה גם למטה ש׳ 57 היא כעין סעד לשד״ל. „כף״ — כן הגיה יפה שד״ל, ובג״א וש״ש: „כן״. קחו—לקחו, עדה״כ „קחם על זרעותיו״, הושע י״א, ג.

ש׳ 11—12. לולא הגיע השחר וסגר בעדי את ינוני ודמעותי פסקו אזי שָׁחו שכני בהן מרוב זרמתן, עדה״כ תהל׳ ו׳, ז.

ש׳ 13—16. לפי דעת שד״ל, דברים אלה ערוכים כנגד ידידו של המשורר בעל מכתב התוכחה הקשה: ידידי, אחי־מוסר, כלומר איש־המעלה (או בעל־התוכחות), אתה בוכה (באגרת תוכחתך אלי) על ימי הרעה, ואיך לא תבכה על ימי הנער שהלכו ממני בלי המרה וטובה, אותם הימים שדִמיתי כי פניהם חָצבו מדר וסוחרת ונִתחו (נגזרו) מלשם ושבו, עדה״כ איכה ד׳, ז.

ש׳ 17—18. מה קדרו וחשכו עתה עלי הימים עד כי לא נכרו לפניהם הלילות, הלילות שהיו לפנים, כלומר קודם בימי הטובה, נראים לעומת ימי האפלה של עכשיו כצחים ובהירים. ושד״ל מגיה „לבנים״ ת׳ „לפנים״, ומפרש: הלילות נראים לבנים וצחים.

ש׳ 19—22. אני פוגש את חברי העליזים באנחות סוערות, אשר לו פגשו את ההרים נסחו ונעתקו מפניהן, ביום בואם — בוא הידידים — לרצות אותי, דודם ורעם, במזרק יין ששופכים בו „דם אחי ענב״ (כנוי ליין ענבים, בן אשכול, אחי ענב בר׳ י״ד, יג) מבלי לרצות נפש ממש. ובמליצה של שפיכת דמים ומיתה בלי רציחה להוראת השקאת יין עד לשכרון השתמשו משוררי ספרד בכמה מקומות. וכן אמר הרמב״ע בשירו: „אש קדחו אוריו״, הדומה בצורתו ובמשקלו וביציאותיו (סופי חרוזיו) וכן בכמה מליצות, לשיר שלפנינו:

נָפְלוּ נְפִילֵיהֶם הֲרוּגִים מִיְּדֵי   יֶלֶד אֲחִי עָנָב וְלֹא רְצָחוּ.

ואולי תחת „דודם״ צ״ל „דודים״, והכונה שהדודים והרעים במשתה היין רצחו זה את זה, כלו׳ השקו והשכירו איש את רעהו והיטיבו יחד את לבם בכוס ומזרק.

ש׳ 23—24. או להפך, שנפחו בו, בדודים, על ידי היין רוח חדשה, רוח אלהים, נשמת חיים, רוח חדוה ועוז, ואת האש שבלבו נפחו והלהיבו ביין הרקח המבושם, שריחו כריח מר־דרור, כלומר היו משקים אותי יין שדרכו דרך תהפוכות: להמית (להשכיר) וגם להחיות ולרומם את הלב. וכן אומר הרמב״ע בשירו הנ״ל:

יַשֵּׁק וְיִשַּׁךְ, גַּם יַחֲלִיא גַם יַחֲלִים   וּבְתַהְפֻּכוֹתָיו אֱנוֹשׁ יִשְׂמָחוּ.

ואם נקיים את הנהתנו שלמעלה („רודים" ת׳ „דודים") יש לפרש שגם בית זה מוסב על מזרק היין, ותהא כונתו כך: או שנפחו בו, במזרק, ע״י יציקת היין לתוכו, נשמת רוח חיים והפיחו בו אש לבו (כלומר הוסיפו על אדמימותו וחומו הפנימי שיש לו משלו) ע״י ריח בשמים טובים וערבים, כדי להשביח טעמו ולחזק כחו וחריפותו, כמעשה יין הרקח המשובח. והדמיון של היין בכוס או במזרק לנפש חיה בגוף ולאש בוערת נמצא גם הוא הרבה בשירי הספרדים, וכן אמר הרמב״ע בשירו הנ״ל על היין:

אֵשׁ קָדְחוּ אוּרָיו וְלֹא נָפְּחוּ   תּוֹךְ מִזְרְקֵי בָרָד וְהִתְלַקָּחוּ — — —:
נִשְׁמַת סְבוּאָיו קִנְּמָן־בֹּשֶׂם וְכַ־   פֵּיהֶם בְּאַבְקַת רֹכְלִים רָקָּחוּ.— — —
כָּבְדוּ וְהֵם רֵקִים, וְהֵעַת מְלֵאוּ   קַלּוּ וְאֶל פִּיהֶם כְּעוֹף פָּרָחוּ,
כֵּן הַפְּגָרִים בַּנְּפָשִׁים נִמְצְאוּ   קַלִּים וּבִלְתָּם אַרְצָה צָנָחוּ.

ש׳ 25—28. מה מצאו, כלו׳ מה ראו על ככה קירות לבבי, ההומה תמיד באנחותיו, כי יאמר: אך שוא יחשקו ויתעלסו החושקים ותפל טתו (יחז׳ י״ג, יא), כלו׳ השמחה וההוללות הבל, בדעתך כי החושקים ישחקו (לנע״ל) רק למראה עין בחברת ידידים, ובסתר אהלם יבכו מרה. מצאו — כן הוא בש״ש, ושד״ל מגיה „צמאו" ומפרש באופן אחר.

ש׳ 29—30. בנטות השמש לפאת מערב ונראה כאלו היא משתחוה לחשך הלילה הבא, אזי, למראה השקיעה, אזכרה אני דמות הקווצות השחורות כאופל הלילה של בני הנעורים היורדות ושוחות על גבי לחי צחה ואדומה מאירה כשמש (דמיון של השמש ללחי ושל חשך הלילה לקווצות שער שחורות מכסות על הלחי, וכן להפך, מצוי לרב בשירי הספרדים. ועיין גם שיר ז׳, 3, וכן אמר ר״ש הנגיד בשירו „הגה יחידתי": „וזבול בנלותו פני שמש — — — כדמות יפת־תאר תגלה את לחיה"). ואולי הכונה כאן ללחי הצחה והארוסה של הכוס המלאה יין במשתה הלילה. בשתחוות — כן הגיה שד״ל ת׳ „בהשתחוות" שבנ״א ובש״ש (ע״ד „ובכשלו" מש׳ כד, יז), ואפשר שיש כאן שוא נע מיותר, כדרך המשורר בכמה מקומות.

ש׳ 31—32. והמשחתים, כלו׳ כל מיני דאגות ופגעים ומזיקים רעים, שמתרגשים לבוא — ברדתם לחברת העליזים לנגוף אותם ולפגוע בהם, כיון שרואים את דם היין בבית

המשתה יפסחו על הבית ואין להם שליטה עליו, והדבור „כפרם אני" הוא מאמר המוסגר, ומוסב על הידידים, כמי שאומר: „אהיה אני כפרתם" או מעין „אל תפתח פה לשטן", מאחר שהזכיר עליהם לשון השחתה ונגף. ואולי יש לפרש, שהכל מוסב על הידידים, לאמר: המשחיתים החביבים – אהיה אני כפרתם (הם הם חבריו למשתה ולשמחה) בבואם אל המשורר לנגוף אותו ו„לרצחו" בדם־הענבים, כיון שראו את דם פצעיו מיד פסחו על ביתו; ולפי זה תהיינה המלים „ומשחתים" ו„לנגף" אמורות בדרך התול של חבה, ועיין עוד למטה ש' 39 — 40, שאולי יש למצוא שם סיוע לפירוש זה, שכבר מצינו שהמשורר מטפל הרבה בדם נגעיו ופצעיו השותת מבשרו בלילה, עיין בשיר ט"ו מן ש' 5 ואילך. על כל פנים המליצה כלה מיוסדת על הכתוב בשמ' י"ב, כג: „ופסח... ולא יתן המשחית לבוא על בתיכם לנגף". ויש להעיר כי גם הדבור „אני כֹּפֶר", „נפשי כפר" או „נפשי פדות" להוראה הנ"ל מצוי אף הוא בשירי הספרדים. ומשחתים – תחת „משחיתים", לשה"מ.

ש' 33—34. פני השותים, לאחר שהיו – לפני השתיה – רכים וצחים כפני עוללי טפוחים איך נהפכו אחרי שתיה לפני להבים ומראיהם אדום כתפוחים. ואולי „טפחו" מלשון חכמים: „טופח על מנת להטפיח", כלומר, אחרי שרטבו מן היין. ואפשר שלזה כוון גם דוקס בהערתו שם. תפוחים, טפחו-לנע"ל.

ש' 35—36. לפי שד"ל חרוז זה מוסב על דברי התוכחה הקשים שבאגרת ידידו, והמשורר אומר: נפש עמיתך, כלו' נפשי שלי, יצאה בבוא אלי מכתבך ועלה אלי נפש (ריח) בשמיו הממולחים (עדה"כ שמ' כ"א, ה), שכן היו נוהגים לבשם מכתבי ידידות, או ליהם להם ריח טוב בדרך שבח ומליצה. ואולי גם חרוז זה מוסב על יין הרקח, והכונה, בעת שיצא וכלה היין – הוא הנפש – הרקוח בבשמים ממולחים, מן הכד – הוא הגוף, כלו' ששתוהו עד תומו, יצאה גם נפש עמיתך, כלו' נפשי אני, ואהי כמת וכחלל משכרון. וע' שיר ט"ו בסופו 63—64. או שהכונה, כי בצאת ריח יין הרקח ממני ופג שכרוני, שבתי לחוש מכאובי ולבי חלל בקרבי.

ש' 37—38. קשה לעמוד על כונת חרוז זה. לדעת שד"ל, כונת המשורר לדברי התוכחה הקשים של ידידו, שבאו כמדקרות חרב ללבו של המשורר ונרמו לו תלאות הנפש ויסורים, והוא מבקש: התר מוסרות חלל אשר הכית אותו בחרב לשונך ותלאותיה – כלו' פגיעותיה ומדקרותיה, נחרתו ופתחו פתוחי חיתם על בשרו, כסמני הפצעים, עדה"כ תהל' ל"ז, יד. ועי' שיר ט"ז, 13—14.

ש' 39—40. אל נא תרבה פצעיו בחרב לשונך, כי גם בלא זה פצעיו יזובו דם והוא– המשורר – מושח בו פאתי מערב והדם מתפשט והולך עד פאתי קדם, כלו', עד עלות השחר; והכוונה: פצעיו שותתים דם כל הלילה משקיעת החמה עד זריחתו, ודמדומי בקר וערב בפאתי הרקיע מדם פצעיו הם. והמליצה „משיחת הלילה" עי' גם שיר ח', 81. ימשחו –

מוסב על פאתי ליל, שהם מושחים מן הדם הניתז עליהם את פאתי הקדים (שד"ל).

ש' 41—42. אם אין כאן שבוש יש לפרש ש„מקום קדשי" מוסב על הלב, כלו', אני המשורר שלחתי לך, ידידי, את לבי, שהוא מקום קדשי (כלו', כתבתי לך דברים היוצאים מלב נאמן וטהור) ואת צירי, מכאובי לבי ונאקותיו, שבתי כצירים ושליחים נושאי לבבי אליך, ואמרתי כי תראה ללבבי ותבין הגיגי, ואולם — אהה! — כי לא הצליחו בשליחותם (או „יצלחו" מלשון „וצלחו את הירדן", ש"ב י"ט, י"ח. כלו' לא עברו ולא הגיעו למקומם). ויש גם לפרש שהדבור „מקום קדשו" מוסב על הידיד, כלו', שלח לך, ל„מקום קדשו" שלו, את לבו. ושד"ל מגיה „מקום אָשׁוֹ", כלו', ידידך שולח לך את „לבו" במקום (תחת) שהיה לו לשלוח לך את „אשו", כלו' כעסו וחמתו על תוכחתך (ראה הדבור „ואש לבו" למעלה 23—24), ובמקום „יצלחו" שד"ל מגיה „יצרחו", ופירש מה שפירש.

ש' 43—44. לדעת שד"ל „ארך" מוסב על ה„ליל", שארך על המשורר בבוא אליו אגרת התוכחה של ידידו. ואולי הוא מוסב על ה„לב" שבבית הקודם. או על המשורר עצמו, שהוא גם נושא המאמר בבית הקודם, כלו', המשורר רואה את עצמו בדמיונו, והנה קומתו מתרוממת ומתארכת עד שקרניו, אשר יארכו כקרני ראם, נוגעות ו נ ו ג ח ו ת כימה ועש, כלומר שמגיע בגבהו ורוממותו עד לכוכבים ומשם ישקיף ויתבונן על תבל ומלואה (עיין שיר ד' 5—6, ח' 43—49) והוא ההפך מן המנהג הטבעי, שקרני הכוכבים מגיעות ו נ ו ג ה ו ת לארץ. ומעין זה כתב ר"ש הנגיד בשירו הנ"ל:

מְשָׂרָה עֲלֵי שִׁכְמוֹ כְּשִׁירָתִי . תִּגַּח בְּחוּג שַׁחַק כְּסִילֶיהָ.

ואין אכחד שהקשר בין בית זה ושלאחריו עם הקודם רפה מאד, ואולי חסר בינתים. ופה מקום להעיר, שמשוררנו ברוח ינונו הקשה ובנטיתו להתבודדות כרוך אחרי שעת הלילה ודממתו ומצייר אותו בחבה יתרה בכמה משיריו בתור שעה יפה להתבוננות ולהתעמקות פנימית.

ש' 45—46. הוא מתבונן ורואה את אשר כתב הלילה בעטיו (בדיו שחורה של האפלה) על יריעת השמים מכתב אלהים — המון צורות כוכבים, ואולם את צורות האדמה — כלו', מראות האדמה — מחקו, שאינם נראים לעינים באפלה והרי הם כמחוקים. ע ט י ו — כן הנהגו, וכנ"א וש"ש „עטם". ש ח ק — מלה זו חסרה בכל הנוסחאות והוספנוה לפי הענין והמשקל.

ש' 47—48. אותן צורות השמים אשר עין אנוש הרואה אותן תדמה כי נפתחו השמים והוא רואה מראות אלהים, אעפ"י שבאמת לא נפתחו ואין זה אלא בדמיון.

ש' 49—52. השחק דומה בעיני לפרדס וכוכביו לציצים ופרחים הפורחים בכל תקופות השנה, ואפילו בסתיו, ובגביהם דומים הכוכבים לאבנים יקרות נוצצות שטוחות על רצפת בהט

ודר (אסתר א׳, ו) (ודמיון הכוכבים בשמים לפרחים בגן וכן הבטוי „גבי כוכבים״ נמצא גם אצל משוררי ספרד אחרים). כּוֹכְבָיו - ע׳ הערתנו לִנקוּדה של מלה זו למעלה ש׳ 5—6.

ש׳ 53—54. עומדים הם הכוכבים ברקיע אנודות־אנודות והם קורצים ומרמזים זה לזה בדממה ונראים כאלו מתלחשים אלמים עם חרשים. „לחרשים״ כן הגיה שד״ל, ובנ״א וש״ש: „לחדשים״.

ש׳ 55. „יורו״ כצ״ל ומוסב על הכוכבים, ובנ״א וש״ש: „יהודו״, ושד״ל הגיה: „יהוו״.

ש׳ 59—60. הכוכבים מופקדים להנהיג יצורי תבל ולהשפיע על העולם התחתון, והם עומדים על משמרותיהם, קבועים בם לנצח. ובם צנחו–נקבעו ונתקעו במקום משמרותיהם לבל ימוטו, כמו „ותצנח בארץ״ (שופ׳ ד׳, כא). ודוקס הגיה: „נצהו״.

ש׳ 61—64. והנה כשאני מתבונן היטב וחוקר בתבונתי בדרכי העולם אני רואה כי בני אדם בתבל הם כצאן הרועות באחו (ומפני שהמשיל בבית הקודם את הכוכבים לרועי היצורים המשיל כאן את היקום לצאן והתבל לאחו), ויש מהם בעלי נפש רחבה וגודל לו, כלו׳ בעלי תאוות מרובות שלא ידעו שבעה, ויש מתאוים מעט ושמחים בחלקם. גדל לבב- כן הגיה שד״ל לשה״מ, ובש״ש: „וגדל לב״. „ובחלקהם״ ת׳ „ובחלקם״ - לשה״מ, ע״ד „פריהם״ (עמ׳ ט׳, יד), וכן למטה 82 „ערפהם״.

ש׳ 65—66. ומשאלות לבבי אני, השואף למרומי השיר והתבונה, גדולות ורחבות והזמן לא ימלא אותן כאלו נשכחו מלב (ועי׳ בשיר י׳).

ש׳ 67—68. מדוע העמסת עלי, הזמן, משא כבד של מצוקות! ופגעים, מאין ידעו מצוקיך מדת כחי מה היא, כי נשענו עלי בכבד משאם ובטחו בי כי אוכל לשאתם. ומעין זה אמר המשורר בשיר י״ז, 5—6.

ש׳ 69—70. עד מתי אלמדך כי מאווי בחיי אינם כתאותם של שאר בני דורי ורוחי היתרה לא תתן דמי לי.

ש׳ 71—72. והוא, הזמן, או אחד מידידיו בני זמנו שכתב לו כך, או שהוא נוף סתמי בלי׳ נסתר, כלו׳ כל בני הדור אומרים לו כך והוא שומע דבת רבים מסביב, וכל אחד מבקש תואנות ומשיב לי ואומר: דום ואל תשיר, ואפילו אם זה יגרום שלא יתרומם כבודך, כי אם ישח וישפל. ומליצה מעין זו נמצאה אצל ר״ש הנגיד בשירו „עלה אלי ועזרני״: „אבל ידע זמן רע כי בזיתיו וכי אמאס תנואותיו בעודי״. בי-בנ״א: „כי״. נבעות הדרך שחו - עדה״כ חבק׳ ג׳, ו, ואולי יש לנקד „שַׁחוּ״.

ש׳ 73—74. איך תצוה עלי, הזמן, להחריש, ואיככה יעלה על רוחך להשמיט ולעזוב את חמדת השיר ויקרו. עד כי ימלחו כעשן שמי תפארתך. שהשיר המעולה כשירי הוא כל תפארת הדור ובלעדיו יקדרו שמי הדור.

ש׳ 75—76. או איך אפשר שישקטו בזמן הזה אותם הרעיונות אשר באמת (המלה „אמת״ באה אצל משוררי ספרד, לרוב, לחזוק הענין או לתשלום המשקל) לא נחו ולא שקטו

כלבות אנשי הרוח מאז מעולם, מימי נח אבי המנוחה, כלו׳ מימים קדמונים של דור המבול. ושד״ל פי׳ מזמן שהלך למנוחות, כלו׳ מת, אבי נח הוא למך, שמת סמוך למבול. ואפשר שנחלף לו לרשב״נ למך הראשון למשוררים בלמך אבי־נח. וכן אמר על קדמות הזמן בשיר נ״ו, 9—10: „אשר יזכיר לרב ארך זמנו זמן נח״ וגו׳, ובשיר ט״ו, 38: „מזמן תימן ואומר״. „אבי נח״ כן הגיה שד״ל, ובנ״א וש״ש: „אני נח״. „נ ח, א ב י ־ נ ח, נ ח ו – לנע״ל.

ש׳ 77—78. אמנם אצילי העם בִזמן הזה בזוים ומזלזלים במלאכת השיר ומימיו בעיניהם כמצולת מים עמוקים (עדה״כ יחז׳ מ״ז, ה) שקשה לעבור בה ואין יתרון לעמלים בה. ע מ ך – כנוי נוכח מוסב על הזמן, כלו׳ בני הדור הזה. וכן קרא להם בשיר ח׳ 99, 113: „עם זמני״.

ש׳ 79—80. וכשבאים להתחרות ולהראות כחם גם בשיר תגלה חולשתם ואביריהם נסחפים כנחשלים (עדה״כ ירמ׳ מ״ו, טו), ובנוסס רוחם בנהר השיר (עדה״כ ישע׳ נ״ט, יט) ידלחוהו בקוץ ודרדר ויעלה חרם בידם. נ ס ח פ ו -כך הגהנו ת׳ „נחספו״, ושד״ל קורא „נחשפו״ ומפרש נגלו כנחשלים, ות׳ „ובנוססם״ – משער שד״ל שאולי צ״ל „ובבוססם״. ואולי הגהה זו היא הנכונה, והכוונה, שקצר כחם לשחות בַמים אדירים של מצולת השירה אלא מתבוססים ומתרפסים במשקע מימיו הקלים. ד ר ד ר ו ק ו ץ – כך תקן שד״ל ת׳ „קוץ ודרדר״, לשה״מ.

ש׳ 81—82. המשורר אומר לעצמו או בדרך סתם, והכוונה לכל אדם והוא עצמו בכלל: אם אין לך עון אחר אלא יתרון שכלך על בני דורך הבוערים (ע״ד שכתב בשיר מ״ד, 25: „פשעי וחטאתי תבונתי״), עליך לשמוח על כי יקשו ערפם ולא יסלחו לך חטאת יתרונך זה. א ש מ ה -בש״ש: „עון אשמה״, ואחת מהן מיותרת, וכנראה מתוך המשקל אינן אלא שתי נוסחאות שונות, ותפסנו אחת מהן. „שמח כי ערפהם״ – כך הגהנו לפי שד״ל וג׳, ובנ״א וש״ש בטעות: „שמם פער פיהם״.

ש׳ 83—84. ו ל א ת ו ד ו וגו׳ – לא תודו ביתרון רוח השיר המתנוסס בי ואנה תברחו מפני האמת. ת ו ד ו -כך תקן שד״ל ת׳ „הודו״. ת ב ר ח ו – יש להעיר כי בסוף ש׳ 4 כבר נמצאה מלה „יברחו״. ואולי אחת מהן משובשת.

ש׳ 85—86. האשמור מחסום לפי מלדבר בכם את אשר עם לבבי בגלל כלבים אלמים הנובחים עלי?

ש׳ 78—88. האדם נִכר במעשיו ונודע רק בהבחנו, כמו שלא נודעה תכונת היונה והעורב בימי המבול עד שנשלחו ע״י נח, וגם אני כחי נִכר בשירי.

ש׳ 89—92. מה תועיל, בן אדם, אם תצוה על חוג השמים שלא יסב ועל הכוכבים שלא יזרחו. וכן אי אפשר גם לי שלא למלאות את תפקידי ולחדול מלשיר, וע״כ לא אהריש מן השיר עד אשר אחרות ואחוק את שירי על לוח לב כל העולם באופן שלא ישכחו לנצח.

יזרחו – כן הנהנו, ובכל הנוסחאות „יזחו", ואולם מלה זו כבר נמצאה בסוף 8. אחריש, אחרוש – לנע"ל.

ש' 93—94. הלא תראה את העבים כי הרוח מיסרם ומבקש לפזרם והם לא ישמעו לו ויריקו גשם על הארץ, וכן גם אני לא אשמע נערת כסילים ואוסיף לשיר. מרום – כן הוספנו לתשלום המשקל.

ש' 95—96. זכור את השמש ויקר תפארתה וראה כי תשפיל להוריד זהריה לגבי אדם בשמרה את תפקירה.

ש' 97—98. הבית הזה קשה להלמו, ואנו תפסנו בהגהת שד"ל: „ביני ובינה כאשר" ת' „בינה ובינה אשר" שבש"ש. והכוונה לדעתו: אין ביני ובין השמש רק שלש מעלות, כי אני על הארץ ובין הארץ והחמה יש שלשה כוכבים: נגה כוכב ולבנה, כמו שיש בין פינחס לקהת ג' דורות: עמרם אהרן ואלעזר, ובין שמואל הנביא לתחו בן צוף נ"כ ג' דורות: אליהוא, ירוחם ואלקנה; כלו' נפשי אצולה מן השמש מקור החכמה.

ו.

נדפס על פי עוה"ש ע' קל"ו בש"ש – 4, ל"ש – 47, ועי' נ' – 129 הע' 47, ובכולם השיר הנחמד הזה משובש מאד. והרבה מחרוזיו (ש' 6, 8, 13, 19) מעורבבים ומסורסים, המוקדם מאוחר והמאוחר מוקדם. ובהוצאה זו השתדלנו לתקן את השבושים, שנשארו עוד אחרי תקוניו הנכונים של נ', ולסדר את החרוזים כ"א במקומו הנכון לפ"ד.

ענין השיר הוא מעין השיר „נחר בקראי גרוני" – תלונה על בדידותו בין הבריות, בקהל בוערי עם, שאינם מבינים לרוחו השואפת לגדולות, וקריאת הזוק לנפשו להנזר מחמדת העולם ולעזוב את ארץ ספרד הבזויה עליו ולנוד למרחקים, בתקוה להשיג שם את מאווייו.

שורה 1. יחידה – כנוי לנפש (תהל' כ"ב, כא), והוא מצוי לרב בשירי רשב"ג. דומם – כן הוא לנכון בעוה"ש, ובש"ש ול"ש: „דוּמָה".

ש' 2. הדמיון שאול מן הצפור, שפעמים דרכה לאסוף אליה אחת מכנפיה ואחת נגררת אחריה בארץ. כנפי רננים – מלה"כ איוב ל"ט, יג.

ש' 4. דבקת ביגונך – השוא השני של „דבקת" דינו לגבי המשקל כשוא נע ונסמך אל המלה שלאחריה.

ש' 5. עדה"כ ישע' כ"ג, כ.

ש' 6. ואל תתעכבי – אל תתמהמהי מלהנזר, ואולי צ"ל „תתערבי", כלו' אל תתערבי ברודפים אחרי המדת התבל, ועי' בסוף 30 ששניה שם המלה „תתעכבי", ואין מדרך השיר המשובח להכפיל מלה אחת בסוף שני חרוזים.

ש׳ 7. יקל בעיניך – יהי הדבר קל בעיניך ולא ירע לך.

ש׳ 8. היושבי – כלו׳ היושבי בשמים (תהל׳ קכ״ג, א), ואולי ת׳ „וירא יושבי״ צ״ל „במרום יושבי״, כלו׳ היושב במרום, וכן אמר למטה 37, לשם החרוז והמשקל: „בערבות רוכבי״ כלו׳ רוכב בערבות.

ש׳ 10—11. למה את, אדמה בוגדה, מחזרת אחרי לפתותני ביפיך. נפשי מאסה בך ולשוא עלי תענבי (עדה״כ ירמ׳ ד׳, ל). עלי תענבי – כצ״ל, ובכל הנוסחאות נאמר „ועלי תענבי״, כנראה לשה״ם, אבל ו׳ מיותרת זו משחתת את הכוונה. ויותר נכון לומר שהו׳ השואית שבסוף המלה „לשוא׳ נחשבת כאן לענין המשקל כשוא נע ונמשכת להמלה שלאחריה. ויש כיוצא בזה במקומות אחרים, וביחוד בשירי דונש. ואולי יש לקיים את הנוסח „ועלי׳ ושעורו כך: „ועלי תענבי לשוא״.

ש׳ 12. לא תטעי אותי אחריך, כי ידעתי שמחר תקחי ממני כל מה שאת נותנת לי היום.

ש׳ 13. עדי עצמי – עד שאת עצמי, כלו׳ גויתי.

ש׳ 15. שאבי – ממקור עיניך.

ש׳ 17. ותתעבי – כן הגהנו, ובשאר הנוסחאות בטעות „ותתעצבי״, ותקונו של נ׳ „ותעצבי״ אינו תקון.

ש׳ 18—19. אם תדבר דבר לא יבחינו בין צדק לכזב ואם תכתב שיר לא יבינו מה שראוי להכתב או להמחק, כלו׳ שאין להם לב מבין להבחין בין טוב לרע.

ש׳ 20. קרבי – הקריבי.

ש׳ 21. כלו׳ בני אדם במקומות אחרים יוקירו ערכך. כאנוש תחשבי – עדה״כ ישע׳ ל״ג, ח.

ש׳ 24. תודעי תנקבי – מל׳ ידועי שם ונקובי שם; כלו׳ במקום שיצא לך פרסום.

ש׳ 25. לבדו – כן הוא בל״ש.

ש׳ 27. אל תרהבי – אל תחרדי, עדה״כ ישע׳ ס׳, ה: „ופחד ורהב לבבך״, לפי קריאתם של קצת מנסחי המקרא. וגם בעברית הפעל „רהב״ ענינו רעד וחרדה. ואולי יש לקרוא גם באותו ישע׳ מ״ד, ח: „אל תפחדו ואל תרהבו״ ת׳ תרהו.

ש׳ 29. המלה „באניה׳ חסרה בעוה״ש ונוספה לנכון ע״י ג׳ לפי הענין והמשקל, ויפה העיר שהמבטא רכיבה באניות נמצא בשירי הספרדים, וכן אמר רשב״ג בשירו „כתר מלכות״: „ויסע ממקומו לרכוב אניות״, ובש״ש ול״ש הגיהו: „אם [תשבי או] תרכבי״, אבל אין מקום לישיבה בשעה שהמשורר מדבר ע״ד יציאה ונסיעה, ואולי צ״ל „אם [תלכי או] תרכבי.

ש׳ 31. צוען – מצרים, ומזכיר כאן את המדינות שהיו מקום תורה וחכמה והוא השתוקק ללכת לשם.

ש׳ 32. תדרכי כל עז – עדה״כ שופ׳ ה׳, כא.

ש׳ 33. תכלי – כך תקן ג׳ ת׳ „תכלה״, ואולי צ״ל „תחלי״. תכאבי – כן תקנו ת׳ „תדאבי״ שנמצאת גם בסוף החרוז שלאחר זה. ואולי צ״ל: „תֶּאֱדְבִי״.

ש׳ 35. המלים „נתנו לנורי״ אינם מהוורים, ואולי צ״ל „נדדו״ ת׳ „נתנו״ או „לנודי״ ת׳ „לנורי״.

ש׳ 36—37. איתן ואיש תמים וציר – כנוי לאברהם (איתן האזרחי, עפ״י האגדה), יעקב (איש תם) ומשה (ציר אלהים), שכולם גלו מארצם מפני יד האויב לארץ נכריה ול'א חדלו לבטוח באלהים. תמים – כן הגהנו לשם המשקל, ובכל המקורות: „תם״, אויבי – אויב, והיו״ד נוספת. בערבות רוכבי – כלו׳ רוכב בערבות (תהל׳ ס״ח, ה).

ש׳ 38—39. ארץ יריבי וגו׳ – ארץ צרי ואויבי, היא ספרד, תקולל אחרי צאתי בקללת ברק בן אבינעם שקלל בשירתו עם דבורה את מרוז. בן־אבי – כן תקן שד״ל ת׳: „בן לבי״, ו„אבי״ קצור מן אבינעם, וכן דרך רשב״ג ושאר משוררים בכמה משיריו לקצר שע״פ ולכתוב רק את החצי הראשון, כגון שיר ז׳, 18, „נבוכד״ ת׳ „נבוכדנצר״ ע״ד „שלמן״ (הוש׳ י׳, יד). וג׳ משער שאולי „לבי״ כנוי למשה „בן לוי״ ו„לבי״ ת׳ „לוי״ לשם החרוז, והכוונה על הקללה במשנה־תורה דב׳ כ״ט, כב. ומהי הקללה: „גפרית וגו׳״, והיא השערה רחוקה. בעבי – האדמה (דה״ב ד׳, יז), ואולי „יבולה בעבי״ הכוונה בעבי יבולה.

ש׳ 39. לשוררי – שונאי הצופים לרעתי.

ש׳ 41. אם תצרי וגו׳ – בין שתהיי צרה או רחבה, כלו׳ גם ברעתך וגם בטובתך.

ש׳ 42. מכאן ואילך הבית הראשון והדלת של השני עברים, והשאר בערבית. והרוזים אלה הובאו רק בעומר השכחה, ולפי הפרופ׳ יהודה תרגומם העברי הוא כך:

הָהּ עַל אֲשֶׁר כֵּן הָיָה בִּי,

אוֹי לַאֲנָשִׁים אִשְּׁרוּ   לֹא שָׁעֲרוּ אֶת זְמָמִי,

אוֹיָה עָלַי שִׁבְתִּי בְּתוֹ־   כָם עִם רִבּוֹת הִתְקָרְבִי,

אוֹי לַזְּמָן מוֹרֵר מְאֹד   הֵן רַב עָלָיו הִתְפַּלְאִי.

אוֹיָה עָלַי נָוֶה אֲשֶׁר   צַר הוּא לְהָכִיל מַאֲוִי,

בָּדָד אֵשְׁבָה בּוֹ עָדַי   כִּי אֶבְחֲרָה הִתְבּוֹדְדִי.

קָשָׁה מְאֹד זֹאת מִלָּתִי,   חָאַל יָדַע הִתְהַלְּכִי.

ז.

נדפס אצל ג' ע' 128 הס' 38, ובמאסף היובל I. C. לגרונן, 1909, ע' 191.

עניני דברי בוז כלפי הזמן, הרודף אחרי המשורר לדכא את רוחו ולהכניעו – והיא לא תצלח. ומקומות הרבה בשיר זה, ביחוד במחציתו הראשונה, סתומים ולא עלתה בידינו לפרשם אלא בדוחק.

שורה 1—2. המשורר מדמה את פגעי הזמן, המתרגשים לבוא עליו ולדכאו, לעננים השואפים להקדיר את אור היום (ואולי כל הציור שבראשית השיר שאול ממראה קדרות החמה שראה בעיניו או בדמיונו); והוא שואל: האם הלילה פרש כנפיו על היום להחשיכו? ואולם עמלו לשוא, כי תחת אשר דמה לכסותו חשפו וגלה אורו ביתר עז. והנמשל לפגעי הזמן שלא יצלחו אף הם להפוך לבו של המשורר לרדוף אחרי תענוגי הבל אלא, להיפך, עוד יוסיף למאוס בם ואור נפשו יִגָּלֶה ביתר שאת, כמבואר בהמשך השיר (וסוגר זה הוא כעין מאמר המוסגר, ודלת הבית שלאחריו הוא המשך השאלה).

ש' 3—4. הרדף ההושך אחרי „שמש לחייו" של היום (וע"ד המליצה „שמש לחייו" ע' בפירושנו למעלה שיר ה', 30). ואמנם לא בצדק ובמשפט מעשה הזמן, כי אילו היה הזמן רודף צדק (עדה"כ „צדק תרדף" דב' ט"ז, כ) לא היה רודף אחר אור היום להחשיכו (ורעיון כעין זה הביע המשורר גם בשיריו י"ב, 35—37 וי"ד, 41—42 ע"ש), ובא כאן הפעל „רדף" בשתי הוראות שונות, ועל דרך זה אמר גם ר"י הלוי בשירו „בכה על מחרת היום":

גְּמָלוּ מֵחֲלַב שַׁחְרוּת וְיַלְדוּת · וְלוּ חָסֵד גְּמָלוּ לֹא גְמָלוּ.

ש' 5—6. זֵר זהב סבב את השמש כעין הזֵר הסובב את הירח בלילה (ומראה כזה יהיה לפעמים ברקיע אחרי הגשם, ואולי צייר כאן המשורר את מראה עיניו), והענן בשאפו לבלוע את השמש ולאספו אל תוכו אספו והכתירו מסביב. ירקרק – כנוי לזהב (עדה"כ „בירקרק חרוץ" תהל' ס"ח, יד) והשתמש בו רשב"ג בכמה משיריו וגם משוררי ספרד אחרים (ע' בשיר ח', 75—79).

ש' 7—10. בתים אלו לא נדע לכוון את פירושם וקשורם עם ענין השיר, ואולי יש כאן איזה לקוי או חילוף מקום בחרוזים ומקומם אחרי ש' 14. ויש לפרש בדוחק, שהמשורר מדמה עצמו להדס ענף עץ עבות זה שלוּזב דקותו נוע ינוע מרוחו הפנימי בלי רוח מן החוץ, ולרוב יקרתו וריחו הטוב בחר בו אלהים וצוה לקחתו ביום ראשון של חג האסיף ביחד עם פרי עץ הדר. אבל עדיין קשה מה ענינו לכאן. ויש להעיר, שגם בשיר האהבה „קחה מן ההדס" לר"י הלוי נמצא מליצה מעין זו שבחרוז 7—8: „אמיר בשם יניפוהו נשמות", ועוד מקצת מליצות בראשית שיר זה מזכירות מליצות דומות להן נהוגות בשירי אהבה של

הספרדים. ואולי יש באמת לראש השיר הזה איזה יחס למליצות שירי אהבה וציוריהם. אמיר – נפרד ת' נסמך כדרך המשורר בכמה מקומות לשה"מ, וכן מנוקדת מלה זו בשיר י"ח, 9. ועי' עוד בשיר ט', 37: „וּמְקור נוזליו". הדס – כן הגיה רד"כ לנכון, ויגיד עליו רֵעו בשיר הנ"ל 9, ואצל נ': „הדר".

ש' 11—12. ונשארתי במקומי קצר־עין להביט אל השמש ואור היום אשר קדרו, וכל צופי השמש אמרו לי: מה לך פה לצַפות לאור, הלא רואה אתה כי שוא תוחלתך, ומוטב לך שתסור מדרכך, דרך האור, להיות ככל האדם.

ש' 13—18. ידידי השתדלו לפתות אותי בדברי חלקות לשגות בהבלי הזמן, אך רעיוני ישיב אז את לבבי ויחזקהו, והוא, סעיפי, פזר דמעי עת אספתים וכנסתים ואת לבבי המפוזר בדאגותיו אסף וכנס, כלו' שאני משליט את שכלי על רגשות לבבי. ולו הושלך לבבי מתוך המשא הכבד של התלאות בכבשן האש של נבוכדנצר כמו חנניה מישאל ועזריה לא שלטה גם בו האש ולא נכנע לסור מן הדרך שבחר בו. נבוכד – מקוצר מן נבוכדנצר, וקצורי שמות מעין אלו מצויים אצל רשב"ג, ועי' בהערתנו לשיר הקודם, 38.

ש' 19—20. אמור לזמן וירף ממני, כי כבר נצרפתי שבעתים בכור העוני, ועי' בשיר נ', 6. ואולי השורות 15—18 הם כמאמר המוסגר, והקריאה „אמור ליום" מוסב אל ש' 14, והיא דברי תשובה של סעיפו ורעיונו אל הלב: אמור ליום וגו'.

ש' 21—24. ידידי קוראים ואומרים לי: „טרוף טרף", כלו' חטוף ואכול ובקש הנאות הזמן, ועל זה עניתים: רק הכסיל קוטף את כרמו בעודו בוסר, ואלו היו החציר והעשב מזון נאות לארי אזי היה טורפם ואוכלם; כלו' הראיתם מימיכם ארי טורף ואוכל עשב, וכן גם איש כמוני לא ישפיל את נפשו הרמה ללכת בקטנות כמוכם.

ש' 25—26. ונפשי הלא למדה לבקש גדולות עד אשר גם רחבי ימים כים סוף וים יפו כאין בעיניה. ודרכו של רשב"ג לתפוס שמות פרטיים תחת כלליים (עי' למשל בשיר ו', 36 וי"ג, 6). בעינה – כן הגיה נ', ובכ"י: „בעיני".

ש' 27—30. ואני חלילה לי להיות דומה לאחד האדם לרדף אחרי הבלי הזמן בשעה שזה יהדפנו ממנו, אבל אני אהיה גדול ומורם מזה ואדכא את הזמן תחת כנפי, כלו' במעופי למרום אתרומם למעלה מן הזמן ואדכא אותו תחתי.

ש' 31—34. ואפילו אם ענני הזמן ועריפיו (ישע' ה', ל) לא ימטירו עלי יורה ומלקוש, כלו' גשמי נדבותיו וטובותיו, ואפילו אם האדמה תניף את גשם נדבתה אחרי אנשים זולתי גבי מאסה להעטותני צניף תפארתו של הזמן, בכ"ז חלילה לנפשי וגו', ומוסב אל מה שלמעלה. יערף עריפו – לנצ"ל.

ש' 35—36. והאדמה במובתה נחשבה לי כרעה והזמן בצופו ומתקו כרוש ולענה נחשב עמי. ורעה – כן הגהנו, ואצל ג': „ורומה", ורד"כ מגיה: „ומרה".

ח.

נדפס בש"ש ע' 22, „תפארת שיבה" ע"י ד"ר אינר – 197.

ענין השיר: התיאשות מטובות הזמן, שכֻּלָּן, ואפילו הרֵעות והידידות בכלל, אין בהן ממש, ורק נחמה אחת למשורר מינונו: התמכר לתבונה והֲגוּת בחכמה יומם ולילה.

שורה 1—4. המשורר מבאר את סבת ינונו, המקנן תמיד בלבו, ואומר: כל מה ששרשי הע"ן מרובים ועמוקים כן ירבו ויארכו אמיריו (ענפיו), ויושר אמריו של אדם הוא לְפי עומק תבונתו, וכן כל החכם מחברו ינונו גדול ממנו, לפי שהוא מכיר בבגידת הזמן וצופה מראש את התלאות טרם תבאנה. אמיריו, אמריו – לנע"ל. והדבור „כשורש אמירו" מצוי במליצות הספרדים, והוא שאול מן הערבים (כר'). בשור ונו' – שעורו כך: בשור (כראות) את מגוריו (פחדיו, כלו' התלאות שהוא ירא מהן) טרם יבואוהו, עדה"כ איוב ג', כה.

ש' 5—8. ידידי, הינון תקע אהלו בלבי ומיתרי האוהל הם מורשי לבבי, וכרת ברית בשבועה שבכל מקום שיסע הלב יסע עמו הכאב והינון; והוא ציור שאול מחיי הרועה, הנודד במדבר ואהלו עמו.

ש' 9—10. כך נגזר עלי שאהיה שותה כוס הינונים עם שמריו.

ש' 11—12. כל הבריות הם כפגרים (כגופות) ואני, ברוח היתרה שבי, הנני כנפש מרגשת לכלם, לפיכך הפקיד הזמן בי את כל עצבותי. פגריו – כן הגיה לנכון אינר, ובש"ש: „חגוריו".

ש' 13—16. כשאני זוקף ראשי יפגש קדקדי בענן תלאות ומטרות גשמיו סוחפים אותי, ובעקבי נושך פתן הזמן בשעה שאני משעשע על חוריו, עדה"כ ישע' י"א, ח; כלו' פגעי הזמן נלחמים עמי מלמעלה ומלמטה.

ש' 17—22. הזמן יעדני ימי ריבות, כלו' חשבתי שפגעי הזמן וריבותיו לא ימשכו לאורך ימים, אלא יש להם סוף וגבול, אולם כבר תם המועד ועדיין לא שלם הזמן את נדריו, כלו' לא שלם לי טובה אחרי רעותיו המרובות. ולא עוד אלא כל מה שאני מגביה יותר כנשר לעוף ברום גבהי החכמה יקצץ את אברות כנפַי. ואולי יש להקדים ש' 21—22 לפני 19—20. שָׁלֵם, שָׁלֵם – לנע"ל.

ש׳ 23—24. מקצת החרוזים הבאים אין קשורם עולה יפה זה עם זה ועם הקודם להם, ופירושם דחוק קצת. ורק אשהה וגו׳ - כלו׳ לא נשאר לי אלא להתבודד ולשחות בים התבונה כדי לדלות משם אבני גדולה ופנינים. ודריו - רבים מן „דר וסוחרת״ (אס׳ א׳, ו).

ש׳ 25—30. ודי לי שאני עוסק בחקרי תבונה ומתלונן תמיד בתוך גבוליה, כמו חָרָש שעוסק בכל נפשו במלאכת מחשבת וכסופר ההוגה ומחפש תמיד בספריו. כך נראה לפרש ש׳ 25—28, ואולם לפי זה אין קשורן עולה יפה עם ש׳ 29—30 והבאות אחריהן. ואם אין כאן שבוש וערבוב, יש לפרש עוד באופן זה: „ודי וגו׳״ - כלו׳ אמנם יודע אני שנשתקעתי די והותר, או יותר מדי, במחקרי הכמה עד שפירשתי על ידם מן הבריות ומכל חמדת העולם, ואולם איך יוכל איש כמוני למרות את לבבו השואף לחכמה ולמה יאמרו לו: „התר חגוריו״ של הלב, כלו׳ הוי ממעט את שקידתך וריזותך בחכמה (ובמליצה זו של „התר חגור״ השתמש המשורר גם למטה ש׳ 37). ויש לשער עוד שהמלה „ודי״ באה כאן בהוראת „הרבה״, כמו „בדי שופר״ (איוב ל״ט, כה), או במובן „כדאי ושוה הדבר״, ועי׳ שיר י״ב, 24. יוכל אנוש - כ״ה בש״ש ואצל איגר, ולרד״ק נוסח אחר: „יוכח אנוש״, כלו׳ איך יקבל תוכחה האיש שלבבו מורד ובועט בו.

ש׳ 31—32. כלו׳ יודע המשורר (או שהאחרים אומרים לו כך) כי כל אשר תרחק ותפליג מחשבתו מעניני העולם למרחקי הדעת והתבונה כן יתקרבו ויתרבו פגעיו וכן יתרחקו רעיו מבית דירתו. מגוריו, מגוריו - לנע״ל, הראשון מל׳ מגור ופחד, והשני מל׳ ארץ מגורים.

ש׳ 33—36. ולמה יאמרו האנשים אלי: הלא טוב טוב לך כי תינע לנפשך ולבבך, כשתהא מתיר את עצמך מאסוריך (הוא „הגור השכל והבינה״ האמור למעלה וגם למטה ש׳ 38), ואתה זה דרכך תמיד למצוא מומים באחרים ואת מומי עצמך אינך רואה. ואולי יש לפרש ש׳ 35—36, שהיא כתשובת המשורר למוכיחיו, שהם רואים רק חובות אחרים ומומיהם ולא מומי עצמם. כהמס לאסוריו - עדה״כ שופט׳ ט״ו, יד. ממעוריו — מערותו וקלונו (חבק׳ ב׳, טו). חובות - כ״ה בש״ש ואצל איגר, ונוסח הרד״ק: „דבת״.

ש׳ 37—38. הם אומרים לי „התר הגוריו״ של הלב מן התבונה, אבל איך יוכל איש אשר פתח אזוריו מהמרי (מן החטא והבלי העולם) להתיר מעליו את הגור השכל.

ש׳ 39—40. אשר מסר את בשרו ביד נפשו (כלו׳ המשיל את יצרו הטוב על הרע) והפקיד את לבבו על נעוריו שלא יתור אחרי עיניו. נעוריו — כ״ה בכ״י ו.. ובש״ש: „מגוריו״, והכוונה לדעת איגר על הגוף, שהוא מדור לנפש, וכן אומר רשב״ג בשיר־התוכחה „עד מתי יצרי״: „ועבדי את יוצרך בעודך במגורך״.

ש׳ 41—44. והוא, המשורר, נפשט ונבדל מן הנקלים והפחותים כנחש הפושט מעליו עורו בסירירי יום קיץ (עי׳ שיר י׳, 11) ונפשו - של המשורר - מתרוממת עָל לגדור פרצי שחקים ולפרוץ גדרות במקום הכוכבים.

ש׳ 45—46. דבריו הם מפלאי הדעת והקים לו היכלות במעלות השמש וארמנותיה (עי׳ שיר נ׳ 56). דבריו, דביריו - לנע״ל.

ש׳ 47—48. וקטן ומעט הוא בעיניו לשים כוכבי השמים וכסיליהם (כלו׳ את המשוררים הגדולים שבימיו) מרמס תחת פעמיו ותחת פעמי עשרים הספרים שחבר. וכן אמר ע״ע בשיר ד׳, 5—6: „ונקל היות כימה ועש תחת פעמיו״. וקט—כ״ה בש״ש, ואינר מגיה: „וקם״. לבום — כ״ה בכ״י אָ׳, ובש״ש: „לבות״.

ש׳ 49—50. בלבו הרחב יקיף את כל גלגל האדמה וימלא את כל חללו של עולם לששת עבריו (ארבע רוחות, רום ותחת), ועי׳ שיר י״א, 8; צ״ז, 3—4.

ש׳ 51—52. וכל אשר תתרחק ותפליג רוחו למרחקי הדעת (עי׳ למעלה ש׳ 31) כן ירוץ ויעמול לבבו בחריצות יתרה להשיג מטרתו מבלי הפר אסרו ונדרו אשר נדר על נפשו להקדישה לתבונה (ועי׳ שיר נ׳, 1—2). וירוץ כל אשר - כן הגיה אינר, ובש״ש: „ויכון כל איש אשר״.

ש׳ 53—54. ואלו היה לבי מבקש מעט הנחה ממרוצתו ויניעו הייתי נוזר אותו לנזרים ושורפם.

ש׳ 55—58. יבא ויאמר כל היודע אותי אם אשא פנים לעצמי וביום שאני מיסר ומוכיח את לבבי באף — אם לא יבער אש מנחיריו של האף. ואני אומר לו ללב: התסור ולא תרהיב בך עז לבוא עד חקר כל דבר. רהבך—כן הגהנו, בש״ש: „רחבך״. ואינר הגיה: „באין כח בך״ ת׳ „באין רהבך״.

ש׳ 59—64. כלו׳ שלא תסתפק במועט מן החכמה אך תגיע למרום קצה, ולא עוד אלא שלא אשקט עד אשר אעל על ראש הר התבונה, מעונות האריות, לטרוף שם כפיריו. כלו׳ לעלות במעלה על כל חכמי הדור. דרוך על במתי ימי — כן הוא אצל אינר, עדה״כ איוב ט׳, ח. ובש״ש בטעות: „דורך על במתי שמי״. הרריו - כן הוא אצל אינר, ובש״ש: בטעות: „חדריו״.

ש׳ 67—68. שערי לבי פתוחים תמיד לרוחה להכנים את החכמה ותערי שירי, כלו׳ חרוזי השנונים כתער, מלוטשים שבעתים. פתחו תמיד שעריו - עדה״כ ישע׳ ס׳, יא.

ש׳ 69—70. ירי קשורה תמיד בזמן ולא ארפנו רגע, כלו׳ איני נותן שנה לעיני, ואני קושר או יד לבניו (ימי) עם שחוריו (לילותי), כלו׳ משים לילות כימים. ויש להעיר שמליצה מעין זו, לענין כבוש הזמן, נמצאת אצל ר״ש הנגיד בשירו „עלה אלי ועזרני״: „ואם ידי ביד נְחוּם אחוזה, זמני באמת אחוז בידי״.

ש׳ 71—72. והייתי מתעטף בלבוש הליל ותפרתי (חברתי) את כסות הלילה בכסות אור השחר של היום הבא אחריו, כלו׳ שהייתי הוגה ושונה תמיד יום ולילה בלי הפסק בלמודי התכונה, עד שלא הייתי משים לב לחליפות אור וחשך, והיו בעיני כארג יריעה אחת. ושמוש כזה בפעל תפר נמצא אצל ר״ש הנגיד בשיר „נשמה מאשר תתאו״: „ואתפר את שפת מדבר במדבר״, כלו׳ אחבר יחד את המדברות ואעבר מאחד לחברו בלי הפסק. ואולי כוונת המליצה כפשוטה, עדה״כ „עוטה אור כשלמה״ תהל׳ ק״ד, מב, כלו׳ שישים לבושו וכסותו את אופל הליל ואור השחר. והענין אחד. וכן אמר ר״י בן חסדאי ב„שירה יתומה״: „להתעטף רדיד אופל כשלמה״.

ש׳ 73—74. שעורו כך: בהתלות אפר ליל (כלו׳ כשהליל פורש את מסוה אפלתו על העולם) אז אסיר אני מעל עיני לבבי את אפריו והן נפקחות לחדור למעמקי התבונה. עיני לבבי — עי׳ ש׳ 36. ואיגר חשב לתקן וקלקל הרבה.

ש׳ 75—78. בשעת מות החמה ושקיעתה והלילה יניח ויקום כתנין לשים את מעבה אפלתו חמרים חמרים על פני ארץ, והסהר יצא בלבוש חשן ירקרק, כלו׳ צהוב, של זהב (עדה״כ „בירקרק חרוץ״, תהל׳ ס״ח, יד) ואולי ידמהו לחשן על שם שהוא מגומר כתמים כתמים כטורי אבנים בחשן או על שם הכוכבים סביבו, הוא לבוש האור השאול עמו מאור השמש.

ש׳ 79—80. והסהר שם על פניו ענן למסוה כאלו מאוריו יראים מאורי (ומליצה זו שאולה מן הכתובים שמ׳ ל״ד, כט ולה). ורד״ק מפרש להפך: כאלו אורי יראים מפני מאוריו של הסהר, ולכן שם מסוה על פניו.

ש׳ 81—82. כנגיד וגו׳ - כשר־צבא המאסף את „גביריו״, גבורי־החיל, למלחמה.

ש׳ 83—84. הירח עומד מעמד מלך וסביבו עומדים מנזריו (שרי־צבאו, כלו׳ הכוכבים הגדולים) בחום אש המערכת, כלו׳ מזוינים וערוכים בנשק אש למלחמה. ואולי צ״ל: „כמו״ ת׳ „בחם״.

ש׳ 85. כוכביו ת׳ „כוכָביו״ לשה״מ.

ש׳ 87—90. בראות הכוכבים את היום עולה במרכבות אש של השמש ינוסון ויפרדו איש מעל חברו, והליל ימשח את פניו במי טל הבקר, כי יגלה את שׂעריו, את קווצות האפלה השחורות, לכבוד היום. ואולי „לפניו״ לפני היום ולכבודו, כי יגלה היום את שער הלילה. ודמיון אפלת הלילה לקווצות שחורות, וכן להפך, מצוי בשירי הספרדים.

ש׳ 91—92. ובן השחר (כוכב־השחר ישע׳ י״ד, יב) מוריח קרניו ומפציע חוטי אורו לכאן ולכאן ונראה כמגולל כסות אורו כאותו אורג היריעה שמותח חוטין על מנור האורגים, כלו׳ האור מתגולל מפני חשך, מעין חלוף בגדים הבא אחרי גלות שער לכבוד שר ונדול.

ש' 93—94. אחרי שתאר המשורר את חליפות היום והלילה הוא מסיים במה שפתח קודם ואומר: ואני בשביל שאני שוחר תמיד חכמה ותושיה ושונה בהן, איני מרגיש בחליפות הזמן, ולא ידעוני שחריו (עדה"כ ישע' מ"ז, יא). משחה, שחריו – לנע"ל.

ש' 95—96. יש שגם אני אמרתי לקנות ולהרבות חברים, אבל נוכחתי וראיתי שאין בם מועיל, כמו שאין מועיל ומרפא לאיש חולה החושב להתרפא בחברים ומעשה כשפים (עדה"כ ישע' מ"ז, יב), ורד"ק מנסח: „חֲבוריו" רבים מן „ובחבורתו נרפא". חברים, חבריו-לנע"ל. „קנות" - כן תקן לנכון אינר, ובש"ש: „קרות". ומה - כן הנהגו, ובש"ש: הם. ואולי צ"ל: „ואם" או „הכי" להוראת שאלה. ואפשר להגיה גם „כמו", והכוונה: מדמה אני את האיש הקונה ומרבה לו חברים לזה שיקוה למצוא תעלה במעשה כשפים. והענין אחד.

ש' 97—98. שבתי מזרוע הידידות ריקם כקוצר אשר שדפה הרוח קצירו, כי כל רֵע כוזב.

ש' 99—100. ומי שאומר לקנות לו חברים מבני דורי יניח את מעותיו על קרן הצבי (ע"ד מאמר התלמוד כת' ע"ז). ירצה-כן תקן אינר, ובש"ש: „ידע".

ש' 101—102. חרוז זה מגומגם ויש לפרשו ברוחק. המשורר אומר לנפשו: בחר שלום מן הקרב והרף מלהלחם את „עם זמני" אנשי ריבך, ואז אפילו אם עזים הם וחזקים צבאות מלחמתו החגורים סוף סוף יחרבו ויפלו לפניך, והוא ע"ד המאמר: „שבקיה לרויא דמנפשיה נפלי". ונחרבו – מ"ב ג', כג. ואינר תקן: „וגם רבו".

ש' 103—104. דע כי אין איש נצל (מובטח מפני הצרה) כזה שצרף אותו הזמן בכור העוני שבעתים (עי' בשיר נ', 6). ואולי יש להגיה: „נצלה במו אש", והכוונה: מי אשר צרפו הזמן שבעתים בכור העוני שוב אינו נכוה במו אש (ועי' ישע' מ"ד, יז). אבל חרוז זה אינו נקשר עם הקודם. ואולי החרוז הקודם: „בחר מהקרב ונו'" הוא ציטאטה מדברי ידידו שכתב לו כך בדרך עצה לחדול מהיות איש ריב ומדון לבני זמנו, וע"ז הוא עונה שאיש כמוהו המלומד ביסורים לא יירא מפני כל.

ש' 105—106. איש כמוני שהוא „ידוע רע" (ע"ד „ידוע חלי" ישע' נ"ג, ג), כלו' מלומד בצרות והעוני כפי כתנתו יאזרהו (איוב ל', יח), גם המרורות יהיו לו למתוק ולא יירא רע. דלת הבית הזה משובשת בכ"י. בש"ש: „ודע הרע ואזור כתנות דע". ואינר נדחק להגיה: „ידֻוע רע ואזור בתבונה עדי כי נמתקו עמו מרוריו", אבל גם אחרי תקון זה אין הדברים מתישבים יפה ואין להם קשר אלא ברוחק גדול. והרד"ק מביא עוד נוסח אחר: „וראה דע ואזור כתנת דל", ואנו תפשנו את תקון אינר במעוטו.

ש' 107—108. איך אוכל איש כמוני לאכוף את לבבו ולעשות דבר למרות דעתו וישפיל עצמו לחציר יער וקוציו, כלו' להתערב בנקלי עם ולהיות כמוהם.

ש' 111—112. איך אעסוק בקטנות ואלאה למצוא פתח דברים (עדה"כ בר' י"ט, יא), כלו' ראשי פרקים של השכל אם על ידי כבר נפתחו כל דלתי שעריו של השכל.

ש' 113—116. אנשי זמני נבראו בלי לב והם שוורים שאין להם אפילו קרן לנגח. וכל אויל בו (בזמן) וחסר לב וכל יונק חלב אם ירום (יתנשא ויתגאה) יותר מבחיריו (של הזמן). עדה"כ ישע' ג', ד. אם מבחיריו – כך תקן אינר, ובש"ש: „איש מאחוריו".

ש' 117—118. וכן ירום ויתגאה כל איש אשר נטה לבבו אחרי הון ואשר עבד סגוריו (כספו וזהבו) בלעדי אלהים. סגוריו – רבים מן סגור (איוב כ"ח, טו).

ש' 119—122. ויש יום המשפט לאלהים אשר בו כל סר וחנף יהיה כמו קש מפני רוח סערה וגו'. ויבלו – כך תקן אינר; ובש"ש: „וינלו".

ט.

נדפס אצל נ' ע' 125 הע' 42 ובמאסף היובל I. C. לתדרון 1909 ועי' במאנש"ר 1911 חוב' 1/2.

שיר זה, אע"פ שמקצת פרטיו אינם ברורים לנו כל צרכם, יש בכל זאת לעמוד מתוכו על ענינו בדרך כלל, שהוא תשובת המשורר על דברי תוכחה הערוכים אליו מאת אחד מידידיו על שתיקתו הממושכה של רשב"ג מדברי שיר, וע"י כך נורם שיתנשאו עליו משוררים אחרים קטני ערך ונעדרי כשרון.

שורה 1—8. את הקשור שבין ארבעת הבתים האלה עם מה של אחריהם קשה לכוון, ואין להכריע אם גם הם מן הדברים שנותן המשורר בפי אחד מידידיו, כמו החרוזים שלאחריהם, וכדרך רשב"ג בכמה משיריו (עי', למשל, בראש שיריו י"ג, י"ט ומ"א) או שהם מדברי המשורר עצמו ודברי ידידו מתחילים מן ש' 9 עד 41 ואחרי זה בא מענה המשורר המתחיל במלת „עניתיו". באופן השני יחסר אחרי ש' 8 דבור המעבר להורות שמכאן ואילך תחלת דברי הידיד. עכ"פ דברי הפתיחה הם ציורים שאולים מדברי אהבה בין חושקים: הידיד רואה בסעיף חלום, כלו' בחזון לילה (עדה"כ „בשעפים מחזיונות לילה" איוב ד', יג) איזה צל תמונה, שנשאו הרוח ממרחקים וחלף על פניו באורה פלא כעבור ברק (ודמיון החלום לברק מצוי בשירי הספרדים, ועי' גם בשיר י"ח, 3 „ועבר כברק בחלום") ולבבו המתנענע והולה אהבת ידידים לא נטה אחריו אפילו שמץ (מעט); אע"פ שהרגיש כי אלו עמד ושהה מעט, כדי לראותו ולהסתכל בו יפה, היה לו הדבר למרפא ולמשיב נפש. ו„קץ", כלו הלב נמנע מלהביט דמותו המציצה מן ענפו (אולי הכוונה לסעיף החלום) ולבבי לא שער ולא פלל כי „בזאו" (מלה"כ „בזאו נהרים", ישע' י"ח, ב), כלו' בָּזַז הידיד ושבה אותו שבי (ואולי פירושו להיפך, עשקו וגזלו, כלו' לבבי לא פלל שיעשק ויעקר ידידי מתוכו את אהבתו) ויסתיר ממני את אמריו

והוא כמחריש מיראתו, כדרך החושקים, פן תגלה אהבתו בקהל ויאמרו עליו כי החשק (האהבה) ממלא את כל לבבו.

ש׳ 9—10. אין זאת כי אם נלכד ידידי כל כך בחבלי התלאות ושבר אחרי שבר קראו (מל׳ „וקראהו אסון״ בר׳ מ״ב, לח); ומגודל הכאב ישב בדד וידום.

ש׳ 11—14. את שני הבתים האלה לא נדע לפרש, וענינם בדרך כלל הוא, כנראה, תוכחת הידיד להבירו על התרפותו ביום צרה ועל שנותן לזמן למשול בו, והוא הלא מלומד ביסורים ודי עוז בו לדכא את הזמן תחתיו ולהפר עצתו, ושלא להטות אזן לדבת העם, אשר צר לבבו מהכיל את צבא מחשבותיו הגדולות והרמות. אבל אם נבוא לפרש את המלים ולישבן לפרטיהן, יתעוררו הרבה ספקות ופקפוקים: ראשית, לא נדע לישב את כנויי הנוכח של השמות, „ומשברך״, „אזנך״ הבאים כאחד עם כנויי הנסתר של הפעלים, על מי הם מוסבים? וכמו כן יש לפקפק אם הקריאה הנכונה של „ומשברך״ היא בשי״ן ימנית או בשמאלית, מלשון שֵׂבֶר ותקוה. וכן קריאתן ונקודן של המלים „היתמלא״. „אזנך העם״ אף הן מפוקפקות.

ש׳ 15—16. בשכבר הימים הלא היה לבך מקיף בגדלו מלוא רוחב כנפות הארץ, והשת בשיאו וגבהו את במתי שחקים. כנפות באדמה – ת׳ „כנפות האדמה״ לשה״מ, והנשוא חסר במאמר ומובן מענינו. ואולי צ״ל: „ועז״ ת׳ „ואז״ ויהיה מקביל אל „בשיאו״.

ש׳ 17—18. ושכלך עבר את המדבר הגדול של השירה והִדְּבֶּרֶת שם תחת רגלך את האריות; כלו׳ ברוחך הגדול כבשת את ממלכת השירה והכנעת תחתך את אביריה שהיו לפניך. הדבר, דברים, תדבר – לנע״ל.

ש׳ 19—24. הלא ממך, בזמן שדברת שיר, זרח אור על הכל ודמית לצאת השמש בגבורתו, כמו שעכשו בשתיקתך דומה כאלו בא השמש, וכשנתפרסמו שיריך בעולם נשכחו מפניהם שירי המשוררים שקדמוך מנחם (בן סרוק) ודונש (בן לבראט) ואבון, למי שקרא אותם, כי אורך הכהה אור כלם, „כצח״, כלו׳ כמו שמש (עדה״כ ישעי׳ י״ח, ד), כל עוד שהוא זורח על האדמה הוא מסתיר באורו את בני עיש (הכוכבים) והם נראים רק בבוא השמש. כצח – כ״ה במאנש״ר הנ״ל, ובתואר זה לשמש השתמש המשורר עוד בשיר נ״ה, 11. ובכ״י של ג׳: „נצח״, וג׳ תקן מדעתו לפי הנוסח הנכון.

ש׳ 25—26. ואיך זה תחריש כיום מדברי שיר ותמנע מלהפיץ את נחל שירתך (עדה״כ „יפוצו מעינותיך״ מש׳ ה׳, טז), זה היאור הגדול ששתו ממנו ושברו צמאם כל היאורות; ואולי ת׳ „יאור״ השני צ״ל: „יצור״.

ש׳ 27—30. והלא נפש לך אשר תדכה, כלו׳ תכה גלים ודָכְיָם, והומה תמיד בהמית ימים (וכן אמר על נפשו בשיר י״ב: „נפש אשר עלו שאוניה... תהמה) ועם רם לך דומה בגדלו ובכחו כחנית גלית (עי׳ ש״ב כ״א, יט) בדכאו את אויבו בקרב, ולשון לך

אשר ילהט באשו כחצי־ברקים (מלה״כ תהל׳ ע״ז, יח) וישטוף כאפיק נחל בשוא גליו. וכל הציורים הללו שאולים ממליצות שירי־הקרב. בהמות - תדכה - במאנש״ר הנ״ל „כהמות... תדמה״. ואולי יש לפרש: „בהמות ימים תדכה״ – שתדכא בכחה את בהמות הימים, הוא סוס היאור (נילפפערד). בעט רם – כן הנהגו ובמאנש״ר: „ועטרם״, ואצל ג׳ „ועטרת״ ומציע להגיה: „ועט חד״. ילהט-כ״ה במאנש״ר, ואצל ג׳: „להטו״. בשואו-כן הנהגו (מלה״כ: „בשוא גליו״, תהל׳ פ״ט, י) ואצל ג׳ „בשיאו״. אבל כבר באה מלה זו בסוף ש׳ 16.

ש׳ 31—38. ואתה שר צבא ואבירו, המזוין בכל הסגולות ההן, נטשת את גדוד השיר מפוזר באין משטר וסדר כגדודי מלחמה בלי שר צבאם ועזבת אותו לכל תועה לבב, השוגה בסכלות ונתעה בנתיבות השיר כהתעות שכור בקיאו, ולכל שונה ונקלה ממשונה (כלו׳ מחמת חסרון דעת ותבונה בשיר) אשר רוחו לא נצרפה בכור התבונה, וע״י כך המקור הנאמן של השיר – נוזליו נצבו כמו נד ובקפאו דומה כאלו קפאו עמו כל הימים ונסכרו כל מעינות השיר. בלי ערוך-ע״ד: „בלי הפוכה״ הוש׳ ז׳, ח. לכל נתעה – כן הנהגו, ואצל ג׳ „לבל נתעה״. נתעה לבבות—עדה״כ: תהל׳ צ״ה, י, ו„לבבות״—ברבים ת׳ יחיד, כנהוג הרבה בשירי הספרדים.

ש׳ 39—40. זכור, כי משה אבי הנביאים שהיה כבד פה וכלא את שפתיו ועל כן אהרן אחיו הקטן ממנו במעלה היה נביאו, וגם אתה בהחשותך מן השירה, אין פלא כי התנשאו למשוררים אנשים קלי ערך. עד כאן תוכחת הידיד למשורר.

ש׳ 41—42. על זה עניתיו: איך אוסיף לשיר אם גם השיר הבריא והמשובח יחשב היום כרזה וקל ערך לעומת כל כסיל, כלו׳ שנתמעטו אנשי לב מבינים בשיר ויודעים לשפוט בין בריה ובין רזה (עדה״כ יחז׳ ל״ד, כ), כלו׳ בין שיר מעולה ובין גרוע. ירז בריאו – כ״ה במאנש״ר והוא פעל קל מן רזה (ואולי יותר נכון לנקד „יֵרָזֶה״ בנפעל), ואצל ג׳ „ירד בניאו״.

ש׳ 43—48. והשיר התפשט בגדיו החמודות והאנוש נשאר לבוש בגדי עני ודל גם בימי הכֶּסא שלו, כלו׳ בימי חג ומועד (מלה״כ „בכסה ליום חגנו״ תהל׳ פ״א, ד. „ויום הכסא״ משׁ׳ ז׳, כ), והוא נמאס יותר מכלי אין חפץ בו וממלך אשר הורד מכסאו (הל׳ של „לכסאו״ משמש ת׳ מ׳, ע״ד שמושו בערבית, להוראת הסבה). והוא נקלה ונבזה יותר ממדרש כתוב ביד מין או מפסל שנמצא ע״י נכיא. ותפס דבר והפוכו, דבר טהור ביד איש פסול ודבר טמא ביד טהור, ששניהם פגול הם ואין הקדושה של הדבר או של הבעלים מגינה עליהם. ואולי יש בזה רמז כלפי הפיוטים הגרועים שנתקבלו בבתי כנסיות בימי חג ומועד ונדחו מפניהם הפיוטים הנבחרים.

ש׳ 49—50. ובדורנו לא נשארו אנשים בעלי בינה והבחנה ונתרבו אנשים בזמן הזה שהם מבעלי „או״, כלו׳ בעלי דעה רפויה שאין בכחם להכריע ואומרים על כל דבר: או כך או כך.

ש׳ 52—54. אוהבי שמע וראו - כלו׳ הרודפים אחרי שמועות ומחזות ריקים („ראו׳ כמו „ראה״ וכן בר׳ כ״ו, כח), מבלי הבחנה בין פתי ובין חכם לב, בין זולל ויקר (עדה״כ ירמ׳ ט״ו, יט) ובין דלת ספונה בארז (עדה״כ שה״ש ח׳, ט), שקשוטה רק מבחוץ ופתוחה לכל, ובין התא הפנימי, שנכנסין בו רק יחידי סגולה. אֲרַז - ת׳ אֶרֶז לשה״מ. כנקוד גֶּבֶר תמים (תהל׳ י״ח, כו) או „הֲבֵל הבלים״ (קהל׳ א׳, ב). כתאו - כ״ה לנכון במאנש״ר, ואצל נ׳: „בתאו״.

ש׳ 55—58. האם יאתה לי להכשל ולבוא בחברת בני אדם שפלים וסכלים, ולפגוש בבהמות יער ופראים, ולינוק כזיז יער (כחיות היער) את שדה ההר (כלו׳ צמח ההר, ע״ד „בשדי יער״ תהל׳ קל״ב, ו) וללחוך את דשא השדה (או ההר) כעתודי רעי (עי׳ מ״א ה׳, ג)? כזיז יער הכי - כן הגהנו והשלמנו, ואצל נ׳: „כזיז יערות״ שאינו לפי המשקל, ונ׳ משער להגיה: „כזיז רָעות (מל׳ מרעה, עדה״כ „וזיז שדי ירעגה״ תהל׳ פ׳ יד) ויָנוק משדה הר״. ואולי צ״ל: „כזיז שדה (עדה״כ הנ״ל) הכי ינוק שדי (מל׳ יונק שדים) הר׳ (ויהיו שדה, שדי - לנע״ל, שהרי המלה „יער״ כבר נמצאת בסוגר הבית הקודם.

ש׳ 59—60. כלו׳ אלה הסכלים הדומים כעיירים ובשר חמורים בשרם שאפילו אם ידקור איש על גב אחורם בפטיש, כדרך שעושים המחמרים לבהמתם, לא ייראנו בשרם ולא ירגיש בכך, כלו׳ שוטים הם שאין להם הרגשה.

ש׳ 61—62. ומי מהם אשר השיג קצת חכמה יתהדר ויתגאה כשפל אנשים במצאו דבר חפץ. שפל נפש — כן הגיה רד״כ, ובכ״י נ׳: „גפל נפש״. במצאו - כ״ה בכ״י, ואולי צ״ל: „בשנאו״, כלו׳ בעלותו לגדולה.

ש׳ 63—64. הם כל כך קלי ערך עד אם נאספו כלם על כף הנמלה, ימעטו לרוב קלות ערכם להיות כדי מלוא הכף, והוא הפלגה שירית מצויה (עי׳, למשל, בשיר נ״ח, 5: „ודל מרוב חולי עד כי נשאו זבוב באחד מזרועיו״). ספק - כן הגהנו, מלה״כ „במלאות ספקו״ איוב כ׳, כב (ויהיה ספק מל׳ „אם ישפק עפר שומרון״ מ״א כ׳, י), ובכ״י: „סגי״.

ש׳ 65—66. הֲלא אולתם נותנת מקום לכופרים במציאות בורא עולם להביא מופת על כפירתם, שהרי אי אפשר שיבראנו בשביל כסילים ובוערים כאלה.

ש׳ 67—68. יש מי שאומר: הם מתנשאים, יען שכותבים לפעמים דברי שיר. על זה עניתי: לא, אין להם במה להתפאר, כי קול שירם הוא כקול החיות והבהמות וכצעקת הזמר והתאו (עי׳ דב׳ ד׳, ה), ותפס שם החיה זמר, שיש בו גם הוראת זמרה.

ש׳ 69—72. רק „החוגר״ בלבד, שלא הראה עדיין כחו במלחמה, רק הוא יבזה ויזלזל בגבורת אחרים ומתהלל בשוא (עדה״כ „אל יתהלל חוגר כמפתח״ מ״א כ׳, יא) ובעיניו לא נחשבה למאומה גבורת גבורי מלחמה, ואולם העז בקרב הוא יצא וינצח ויעשה מעשה פינחס

בקנאו את קנאת ה' והרג את זמרי (ואולי נתכוון המשורר על בעלי שיר וזמרה חסרי טעם, שהוא המית אותם בכח שירתו). והחוגר לבד יבז — נ"א: „והזורק לבריא בוז". ומלחמת פרז וגו' — סוגר זה משובש כנראה וקשה לתקנו והנחנוהו בלי נקוד.

ש' 73—74. ומי שחפץ לעלות למרום בעודו חי ולהתנשא ע"י התפארות שוא סופו להכלא בתוך בטן שאול.

ש' 75—78. השיר של החרזנים בוחני מלין, כלו' המרדפים אמרים קלי ערך וריקי תוכן, ימולל וייבש כחציר שדה ונומא, וזכר לא יהיה לו. אבל את שירי כתב וחרת הזמן בפניו ויהי לזכר עולם, ולא לחנם ישנאני וירדפני הזמן ובני הדור, כי ידעו את כח שירי ועינם רעה בי. ועי' למעלה שיר ה', 91—92.

י.

נדפס בש"ש ע' 37, ועי' נ' – 131 הע' 51.

שורה 1—2. אלו היתה נפשי מסתפקת במועט מן החכמה לא היתה עמלה בה יומם ולילה.

ש' 3—4. איך אשמח ובמה אשמח ומה תקותי אם תוחלתי ממושכה (עדה"כ מש' י"ג, יב) ולא באה. אחר „אעלז" הסרה לפה"מ מלה בת שתי תנועות, ואולי צ"ל „במה".

ש' 5—6. ע"י יגיעתי בחכמה בישרי נמק, בעוד שגוף בני אדם אחרים נאכל ע"י אהבת בשרים.

ש' 7—10. ולו גם חפצתי להדמות לשאר בני אדם ולמצוא סכלות מעט (עדה"כ קהל' י', א), הלא ידעתי שאין לך מכה אנושה שתהא דומה בערכה אל האולת; ולפיכך לא ארף גם מעט מלהתיגע בחכמה, ולא אומר די אפילו אם אמצא כבוד קהלת, כלו' אפילו אם אגיע בחכמה למעלת שלמה.

ש' 11—14. אפשט לבוש תבל, כלו' פורש אני מעניני עוה"ז ואיני עוסק אלא בחכמה שבושה אור וכסותה כתכלת השמים, כי מאסה נפשי את לבוש התבל ונואשה ממצוא חמדת העולם וכבודו. נוחלת — מל' „נוחלה אבדה תקותי" יחז' י"ט, ה.

ש' 15—16. נפשי, או מוסב על התבל שלמעלה, פותחת אלי דלתי היגון, וסגרה אחרי דלתי הנעורים ושמחתם. הכי — כמו כי, הלא. ושמוש זה למלת „הכי" מצוי אצל משוררי ספרד. ופעמים הרבה מלה זו, וכן המלה „אמת" וכדומה, באה רק למלאות את המשקל.

ש' 17—20. למה יוכיחוני האנשים באמרם לי: גם אתה רודף אחר כבוד מדומה אשר ימל כראש שבלת (עדה"כ איוב כ"ד, כד). אלא שאתה מבקש מעלות רמות שנבצרו ונשגבו ממך להשיגן וע"כ חרבך מגואלה בדמי ילדי היום, כלו' עליך לערוך מלחמה קשה עם פגעי הזמן. ומליצה מעין זו עי' עוד בשיר ט"ו 14.

ש' 21—22. כל אלה מבני זמני המוכיחים אותי, אמרו להם: יהרישו מתוכחתם, כי דבריהם כנגדי דברי און הם. בן פלת - און בן פלת (במ' ט"ז, א), כלו' אָוֶן, וכנויים מליציים מעין זה מצויים בשירי הספרדים, כגון „אחי ענר" להוראת אשכול ענבים ו„בן אבינעם" להוראת ברק וכדומה.

ש' 23—26. מכיר אני ויודע את מעלות נפשי היתרה, ואם האדמה לא תבחר בי לשימני לראש ועליון, אות הוא שאינה משכלת באהבתה ולא תדע לבחור במוב, כי לוּא ידעה מאז את רום מעלותי, היתה כורעת ומשתחוה לי. אהבה — כן תקן נ', ובש"ש אהבִי, ובמאנש"ר: „אוהבה".

ש' 27—28. חס אני על יקר נפשי ומעלתה, ולא אוכל להיות דומה לאחרים, ואלהים גם הוא יענה נפש כזאת ויגיענה למעלתה הרמה.

ש' 29—32. מי יודע אולי אֶצל אלהים מרוחו עלי וישם בפי דבר חזון מבהיק כאבן יקרה ובוער כגחלת, שיהיה כשיר אשר יושר בפי כל ואפו של כל איש יריח מבין דבריו ריח סממני הקטרת. אמריו - כצ"ל עפ"י הנוסחא שמביא נ', ובש"ש: „אמרי".

ש' 33—34. ולו ידעו אנשי סדום כצרי הזה, כלו' כשירי הנותן ריח בשמים, בבית לוט. היו אף הנקלים הללו מרגישים בריחו והיו מתדפקים על הדלת לבוא וליהנות ממנו. ובזה נתכוון המשורר לגנות את בני דורו שלא יבינו את רום ערך שיריו. כצרי בבית לוט-אולי בחר במליצה זו על שם סמיכות שתי המלים האלה בכתוב „צרי ולוט" (בר' ל"ז, כה). הזה - כן מובא אצל נ', ובש"ש: „היה".

יא.

נדפס בש"ש ע' 62, וע' נ' — 131 הע' 50 וב„צופה להמגיד" תרל"ד במאמר רש"ז מן גו' 23 ואילך.

ענין שיר זה, כרבים מהדומים לו, הוא דברי תשובה בבוז לאלה המפתים אותו להדיחו מן החכמה ולמשכו להבלי הזמן.

שורה 1—2. המשורר נותן בפי האדמה, כלו' בני עוה"ז, דברי פתוי כאלו היא מסיתה אותו לעזוב כל „לו" וכל „אולי", כלו' את כל הפקפוקים והספקות ואת כל תקוות השוא לעתיד, ותחת העמל בחכמה מעוני וחוסר כל, מוטב להתענג על חיי השעה בהווה, כי הזמן כילי וצר עין וטובותיו מועטות וחולפות, ואם לא עכשו אימתי, והוא ע"ד מאמר חז"ל: „חטוף ואכול". והמה - כן הגיה נ', ובש"ש: „יהמה".

ש' 3—4. תריבני וגו' - בדברי טענה כאלה באה אלי האדמה, כי תקנא בי ובמשלי

הכמתי ושירי (ע״ד שאמר המשורר גם בשיר ב׳, 26: „בשאת משלי יריבון עמי״), ואומרת להורידני ממעלתי הרמה, ותורני ותראני את אשר ראו והגידו לי לא אחת מהוללי (מלה״כ „לשחוק אמרתי מהולל״ קהל׳ ב׳, ב, „מהוללי בי נשבעו״ תהל׳ ק״ב, ט) כלו׳ האנשים הנקלים והמתלוצצים בי על עמלי בחכמה. ותורני ותראני – כ״ה עפ״י ב״ג. ובש״ש: „והורני והראני״.

ש׳ 5—6. אך אני לא אשים לב לדברי מדוחים אלה, כי שחקתי כל יָמַי לילדי יום, ואף כי עתה שחקו עלי (עדה״כ איוב ל׳, א) בכ״ז גם עתה אבוז ואלעג להם, כי איך אירא בנות ימים „והימים בני גילי״, כלו׳ רגיל אני בהם ולמוד בפגעי הזמן, כי מלֻוים הם אותי מיום הולדי. גילי – כן הגהנו (מלה״כ דניאל א׳, י), ותהיה המליצה בבית זה ע״ד המליצה הדומה לה בשיר מ״ה, 27: „ומילדים כגילם הם יראים״, ובש״ש: „מילי״, ורש״ז מגיה: „חילי״.

ש׳ 7—9. ואמנם אני במעלתי דומה לנפש האדם, והאדם מתנועע בכח פעולותי, ואני כגלגל הרקיע והאדם מתנועע בתוכי בין כל המזלות הסובבים בי, והאדם קבוע במרכבתי ושולי מלאים אותה. ודמיון זה של איש המעלה לנפש ולגלגל המניע ומקיף את הכל מצוי לרוב בשירי רשב״ג. ועי׳, לדוגמא, בשיר י״ב, 5.

ש׳ 10. ולא יגור באהלי – עדה״כ „לא יגורך רע״ תהל׳ ה׳, ה.

ש׳ 11—12. אני לא אשומם, כלו׳ לא אדאג על שום דבר, אלא על מה אני יושב משמים ודואג? על מעוט בינה בכיי ויללתי ועיקר דאגתי להרבות בחכמה („ותוללי״ תהל׳ קל״ז, ג, לפי פי׳ קצת מפרשים מל׳ יללה), ואין לי שמחה אחרת אלא השמחה של קנין חבר טוב ורֵע לבינה והוא ראש גילי ושמחתי. רע — כ״ה בש״ש. וג׳ מגיה: דֵעַ.

ש׳ 13—15. והחכמה כאש בוערת בכל קרבי ולא אשקט עד אשר אתן את נדיבתי, כלו׳ חלק מחכמתי לרעי וחברי ועיני לא תצר בהם בדבר זה. „והאל עד אמת עלי״ היא מאמר המוסגר. למו רעי – כן הגהנו, ובש״ש: „למדתני״.

ש׳ 16—18. לדעת ג׳ הכוונה כך: „אולי״, כלו׳ הספק והפקפוק (כמו „אולי״ בש׳ 1 זהו אויבי וגו׳, ואפשר שצ״ל: „ואולם״, והוא מקושר עם מה שלמעלה, שאמר על עצמו כי ראש שמחתי הוא לקנות רע ולהת לו מנדבת רוחו, והוא מסיים: אולם אויבי לי למרמס ואשימהו לעומתי ככף רגלי וגו׳ ומאכולת אש לדברי שירי שהם כגחלים. ושתיהו וגו׳ - בית זה נמצא בש״ש לפני „ואולי אויבי״, ושם הנוסח „ושתיה״, מה שאין לו שום פירוש, ואנחנו הפכנו את סדר שני הבתים והגהנו „ושתיהו״, ויהיה הכל מוסב על האויב. ככף רגלי ומנעלי – עי׳ בשיר נ״ט, 10. ומאכלת לגחלי – עי׳ בשיר הקודם, 15.

יב.

נדפס ב„התחיה" חו' ב' ע' 1, ש"ש – 10, ועי' נ' – 130 הע' 49.

שורה 1–8. המשורר בראותו את גורלו הדל בחיים, יש שיתעוררו ספקות והרהורים בלבו והוא פונה אל נפשו, ההומיה וסוערת תמיד ולא תדע מנוחה בשאפה למרומי התבונה, ושואל אותה שאלת בוזי החכמה לאמר: נפש אשר שאונה עולה תמיד לאן היא משלחת את רעיוניה, ומה לה כי תהמה ותשאף למרום ותשוה לאש שעשנה עולה תמיד? החושבת את להיות כמו גלגל הרקיע הסובב ומקיף את כל רחבי האדמה והמוניה, או רעיוניך יעמיקו כתהומות ימים שאדני האדמה ויסודותיה מוטבעים בתוכם (עדה"כ איוב ל"ח, ו).

ש' 9–10. איך אתה, המשורר, תוכל לקוות לבוא עד מחוז חפצך, אם נפש רחבה לך וגם מקום עיש ובניה, כלו' כוכבי מרום, קל בעיניך. ואולי יש לפרש: מה תקות לבבך לראות בטוב אם האדמה תבזה את כוכבי מרום, כלו' את הגדולים השואפים למרום.

ש' 11–12. שורה זו נוספה עפ"י כת"י מובא ע"י בר' במאנשיר 1911 חו' 1/2, ומקומה שם לפני ש' 17, אבל לפי הענין מקומה נאה לה כאן. המלים „מה לך קנות" נוספו מדעתנו להשלים הענין והמשקל, ובר' הוסיף „אחר קנות". הלא תראה ונו'–כלו' מה בצע לך בבינה אם רואה אתה כי הראשונים במעלה הם אחרונים בקניני הזמן.

ש' 13–14. הלא טוב לך כי תטה לבבך מדרך החכמה ואז תפרש לך התבל את סדיניה הרכים והיפים, כלו' הזמן יתן לך מתענוגיו וחמודותיו. עד כאן שאלת המשורר לנפשו, בנגון טענתם של בוזי החכמה, ועל זה באה תשובתו.

ש' 15–18. שעורן כך „נפשי תצמא לאיש שכל" וגו', והמאמר „ידידי נחמו וגו' על ינוניה" הוא מאמר המוסגר, והכוונה: נפשי צמאה למצוא איש שכל שיבין את דרכי העולם לאשורם ולא תמצא, ועל הסרון זה ודאי נפשי צריכה לתנחומי ידידי.

ש' 19–20. צאו ובקשו בתוך אלפי בני אדם אם תמצאו אף איש אחד כרוחי וכנפשי.

ש' 21–26. איני חושש ודואג כלל מפגעי הזמן ואם האדמה חטאה לי לבבי יבוז לה ויירק בפניה (עדה"כ במ' י"ב, יד), אם האדמה אינה רואה אור חכמתי, כי טחו עיניה מראותו, כי נתה כדאי הדבר וראויה היא לכך שתעמוד ותשאר בעורון סכלותה, ואם תשוב אחרי זמן ותכפר את פני להיטיב עמדי אשוב גם אני לסלוח לה. אשוב-כך תקן ג' ובש"ש: „אשנה".

ש' 28. ראש - כך הוספנו להשלמת המשקל, וג' משלים: יד.

ש' 29–30. עול - כך הוא בש"ש, ובהתח': „פגול". ודי להיות וגו' - כלו' די לגדולי החכמה, שהם דומים לא־זים, שיהיו מושפלים כקיקיון שבין לילה היה ובין לילה אבד.

ש' 31–32. השפל את הנקלים שהם עלי כמשא כבד יותר מאבני אדמה.

ש' 33–34. וכרות זנב וגו'–לשון בוז, כדרך שאומרים על בעלי חיים, כלום שים קץ לדברי הסכלים בוזי החכמה, שבראותם אנשי התבונה נרדפים מפגעי הזמן הם אומרים:

איה התבונה והאמונים עליה (מל׳ „האמונים עלי תולע״ איכה ד׳, ה). או הנאמנים לה (מל׳ „שלומי אמוני ישראלי׳ ש״ב כ׳, יט), כי מה יתרון להכמים.

ש׳ 35—38. לו נהגה התבל במדת הצדק ולו היתה עינה פקוחה לתת טרף לבניה, כי עתה מצאו את ששוניה ותענוגיה בנחת, בלי יגיעה ומבלי דעת; כלו׳ בנקל. וע׳ מעין זה בשיר י״ד, 41—42.

ש׳ 39—40. אלה הטוענים כך מדמים בנפשם שלקחו בנות שמש והם חכמים בעיניהם, אבל באמת אינם חתני השמש והולידו לבנות השמש רק סכלות.

ש׳ 42. הוחי אדמה קמשוניה – כנוי לסכלים.

ש׳ 43—46. אם אתם מתרחקים מן ההכמה מפני שהיא נקלה בעיניכם, דעו שאתם הקלים והבזויים, ואם מפני שהיא חתומה וסגורה לפניכם כי לבכם סגור ומטומטם וקשה לכם להשיגה, הנה בידי המפתח לארוניה הסגורים.

ש׳ 54. הבידך – כצ״ל עפ״י בר׳ מאנשי׳ר הניל, ובהתה׳ וש״ש: „רבידה״.

ש׳ 59—60. מדי היותי וגו׳ – כל זמן שהנשמה בקרבי אשתדל להעלות את נפשי למרום ולשים את מעונה למעלה מן העבים, כלו׳ להדבק במקור החכמה העליונה.

יג.

נדפס בש״ש ע׳ 38, וע׳ נ׳ – 122 הע׳ 36.

ש׳ 1—6. את דברי שלשת החרוזים האלה נותן המשורר בפי ידידו, המנסה להטות את לבו של המשורר מהחכמה אל השמחה ולהטביע את יגונו בכוס יין, וכה יאמר אליו הידיד: אתה מרבה לשפוך גשמי דמעות עד אשר ימלאו את העמקים והיו לרכסים, מדוע לא תזמר על פרי זמורת הגפן ולמה לא תשיר שירי הלולים לכבוד עסיסי ענבים, שיש בכחם להבריח את יגוניך עד אשר ינוסו כירבעם בן נבט בשעתו לתחפנסים, כנוי למצרים (מ״א י״א, א. וע׳ שם י״ט, כ׳, וירמ׳ ב׳, טז עפ״י הכתיב). ודרך המשורר רשב״ג להשתמש בדוגמא פרטית מן המקרא להביע בו רעיון כללי (ע׳ בשיר ג׳, 36). תזמר, הזמורה — לנע״ל.

ש׳ 7—12. עניתי את ידידי על דבריו: אמנם ידעתי כי לבות שותי יין ישכחו רישם (עדה״כ מש׳ ל״א, ז) והעניים מרי הנפש יתמלאו שמחה בעסיסי הגפנים, כלו׳ בשעת שתיה, כאלו נתעשרו ומצאו הון רב; והם, לבותיהם, יתעופפו ביחד עם התלאות נשואים על כנפי רוחם למרחקים כצפרים הללו, העורב והפרס, ועוזבים כמוהם את בניהם בבר, כלו׳ בשדה, ומפקירים את ילדיהם למיתה (עדה״כ איוב ל״ח, מא ול״ט, יד); כלו׳ אמנם היין יסיר כל דאגה מלב, אבל אני לא אוכל להטביע את יגוני ביין כמו שטבעו בני חנם (מצרים ישע׳

ל׳, ד) בים סוף. נ ב י ע נ ו – בחרוז זה, וכן בכמה חרוזים אחרים משיר זה, מדבר המשורר ע״ע בלשון רבים.

ש׳ 15—16. ולא עוד אלא שקציר הינוגים יעלו ספיחים והספיחים יעשו שחים (עדה״כ שם ל״ז, ל), כלו׳ פנעים הולכים ופנעים אחרים באים במקומם מאליהם, חדשים לבקרים.

ש׳ 17—20. והנה גם החלי אכל בשרי ושלח בשארית שארי (גופי) אש אוכלת (כ ש א ר, ש א ר י — לנע״ל: „אש המסים״–ישע׳ נ׳, יא), עד כי לרוב רזון גופי אפשר לשים את הגזם שהוא דק וקטן כעטרת סביב לראשי, וטבעת האצבע כעכס לרגל. והפלגה שירית מעין זו יש למצוא בדברי כמה ממשוררי ספרד. כן יאמר, למשל, רי״ה בשירו „בעלת כשפים״ בשבח היפהפיה:

רַכָּה עֲנֻגָּה מִשְׁנָסֶת בְּמָתְנָהּ, וְאֵין לָהּ מַחְגֹּרֶת לְבַד חַד מִצְמִידֶיהָ.

כלו׳ שמתניה דקות כל כך עד שצמיד ידה יוכל להיות לה למחגורת.

ש׳ 21—22. ובער החלי את הקרבים באש עד שחשבתי כי ימסו עצמי.

ש׳ 23—24. ו מ צ ו ת ה ז מ ן ונו׳ — הזמן הפקיד עלי חלאים והם שומרים לעשות את מצותו באמונה.

ש׳ 25—26. העצמות האבוסים (כלו׳ המלאים) בתלאות, איך לא יהיו אפס ותהו, כלו׳ סוף ימקו.

ש׳ 28. ו ש ם א ל ו ן ונו׳ – כלו׳ הגוף החזק כאלון נעשה רזה ודק כעץ הדם. ויש לפרש להיפך, שמרוב חולשת כחי עץ הדם דק ורז הוא בעיני כאלון חסון.

ש׳ 29—32. חמסי על הלילה, הפורש את אהלי מחשכיו על העולם, ובשעה זו יתחזק עלי חליי וירבה יגוני, ואריד בשיחי כלוא בתוך מחשכי הלילה, ואצפצף כסים ועגור (עדה״כ ישע׳ ל״ח, יד).

ש׳ 33—36. ומרב כאבך תצפה לבקר ואין אתה רוצה אפילו לראות וליהנות משביסי הזהב, אלו הכוכבים, אשר יובילו השחקים מתנה לעפעפי, ובשאתי את עפעפי אל הכוכבים עיני נתלות בהם כלולאות בקרסים (שהעינים דומות בצורתן ללולאות והכוכבים לקרסי זהב, ומעין זה נאמר בפסקתא: „קרסים של זהב בלולאות היו נראים במשכן ככוכבים הקבועים ברקיע״).

ש׳ 37—42. ואני עומד על משמרתי ומביט בכוכבים כרועה נאמן שומר עדרי כבשיו ומצפה מתי יעברו כוכבי הלילה ואור הבקר יביא לי רְוָחָה (וע״ר המליצה „שמירת הכוכבים״ עי׳ למעלה בשיר ה׳, 5—6), והנה חשבתי וקויתי שהכוכבים ימהרו במרוצתם לעבור כברק ואולם הלילה נמשך כל כך עד שהם דומים בעיני כסוסים הללו השואפים ברוחם להסוג אחורנית תחת ללכת לפנים, וכן דמיתי אותם שהם קלי מרוץ כעשהאל הקל ברגליו (ש״ב ב׳, יט)

ובאמת הם מתנהלים לאט כפסחים של היבוסים (שם ה׳, ח). והכל משל לקוצר רוחו של המשורר וכליון נפשו לאור הבקר.

ש׳ 43—44. ואני שואל מדי פעם בפעם: מה לבוש המזרח? ומשיבים לי: לבוש תכלת ועלות השחר מכסים אותו, כלו׳ עוד מעט יאור הבקר (וע״ד המליצה „לבוש קדים" ע׳ למעלה שיר ח׳, 72).

ש׳ 45—48. וכשהעלה השחר את דגלי אורו בשמים והרים את כוכבי הבקר כִּנִסִּים (רבים מן נֵס, ומעין מליצה זו כתב גם רמב״ע ב„תרשיש": „טרם עלות שחר כמו נס"), כלו׳ כשהאיר הבקר, שקעה האש בקרבי כי נמלאו טל בקר, וירדו עלי נטפי רסיסיו. והכוונה שלא משתה והוללות יועילו לו להקל צערו אלא אור הבקר הוא יביא מעט רְוָחה לנפשו ויניח לו מעצבו ומרגזו. ק ר ב י ש ק ע ו - כן הגהנו, ובש״ש בטעות: „קרבו שקאו", ורר״כ הגיה: „שקטו".

יד.

נדפס ראשונה ע״י בר׳ במאנש״ר 1911 ח׳ $1/2$ מתוך כ״י, והוא חסר כמה חרוזים שלמים או מקצתם. אחרי כן נתפרסמו מלואים לשיר זה ע״י מר צינברג במאסף רוסי .E. M שיצא בפ״ב 1922, ואולם עדין לקוי הוא קצת, וענינו לא נתברר כל צרכו.

ש׳ 1—4. המשורר מתמרמר על נפשו, המלומדת ביסורים, שהיא מוסיפה להתאוות ולקוות לטוב, אף אם תדע, כי אין בתאותה ובתקותה שום ממש, והוא אומר: מי יתן וחדלה תאותי, ותקותי תכלה ותאבד, כלומר שאחדל להתאוות ולקוות, כי הנה אני אוחיל — ונפשי אמרה נואש, ואף אם נחלה ואנושה מכתי (ירמיה י׳, יט) ואני יודע שאין לה רפואה, בכל זאת לא נוחלה (אבדה, יחז׳ י״ט, ה) תקותי.

ש׳ 5—6. אגער ברעיוני הסוערים להכבד ושֶׁבֶת מסערתם וגם על מחשבותי אעלה את אש חמתי ועשן אפי, כלו׳, אתאמץ בכל כחי לעצור בעד רגשות רוחי. א ע ל ה מ ש א ת י — עדה״כ שופ׳ כ׳ מ.

ש׳ 7—8. האם יש בכחי לצוות על קרבי ההומים: השמרו וחדלו מהמיתכם — הם לא ישמרו מצותי ולא ישמעו לי.

ש׳ 9—10. אמר לעיני: שחדו אתם מכחכם (איוב ו, כב) ותנו לי מדמעתכם, אולי תכבה הדמעה את יקוד לבבי ומכאובי יקל, אך גם הדמעות בגדו בי, על כן אתן דברי פי ושירתי כפר ופדות (חלף) דמעתי וצעקתי.

ש׳ 13—14. ע י נ י — צ״ל: „עניי", וטעות המעתיק הוא, שנמשך אחרי הנוסח המוטעה של צ״ב, ולא השניח בהגהתנו.

ש׳ 15—16. הסוגר של בית זה לקה בחסר, ואין לדעת ענינו. ודלת הבית מוסבה כנראה לחרוז הקודם, שאמר: אין לי רע.... לבד אנחתי, ומוסיף: אולי גם התלאות ידרשוני יום יום (עדה״כ ישע׳ נח, ב) והן רעי היחידים.

ש׳ 17—18. אלו נשאו השמלות משא כבד כמשא הצרות של נפשי אז נקרעה שמלתי מפני משא התלאות. השמלות—כן תקן בר׳ במאנש״ר הנ״ל, ובכ״י: „השמאלות״.

ש׳ 19—20. כמעט יתמו שנותי בעצם ימי עלומי (עדה״כ איוב כ״א, כג), וזקנתי מהרה לבוא קודם זמנה כשיבתו של ר׳ אליעזר בן עזריה שהזקין בבחרותו, כמסופר באגרת חז״ל (בר׳ כ״ז).

ש׳ 21—22. לבבי בוכה על נפשי, כי נשתנו עלי סדרי הטבע וכאלו נעורי יבואו אחרי זקנתי, כלו׳ זקנתי בלא עת.

ש׳ 23—26. מה לעשות לו — המלה „לו״ קריאתה מסופקת בכ״י וכוונת שני החרוזים אינה ברורה ביותר, ואולי יש לפרש כך: מה לעשות ללבי השואף לחכמה ותבונה, כי הנה יעדתיו, כלו׳ קויתי שיהיה לי כחרב וקשת וכמגן וצנה ביום קרב, ולבסוף הוא נחשב לי כפשע וחטאת בעיני אחרים והוא כרשת לרגלי והוא פצעי וחבורתי, כלו׳ חכמתי היא סבת צרתי, כמו שמפרש והולך בחרוז הבא. המלה „והוא״ חסרה בכ״י ושערנוה מדעתנו לפי המשקל והענין. ואולי צ״ל „וגם״ ותצטרף גם זו לכלי הזיין המנויים לפניה. פשעי, פצעי — לנע״ל.

ש׳ 27—28. תבונתי זוהי פשעי וחטאתי בעיני הבריות, והלואי שיסלח הזמן לחטאתי זו, כי גדולה היא בעיני הכסילים. וכן אמר בשיר ה׳, 81—82: אם אין לך אשמה לבד שכל וגו׳ ערפהם יקשו ולא יסלחו״.

ש׳ 29. באפו — הוספנו עפ״י המשקל והענין.

ש׳ 31—32. בית זה חסר כלו.

ש׳ 33. הרימותי — ממלה זו נמצאה בכ״י רק ההברה האחרונה „תי״ והשלימה בר׳ עפ״י הענין והמשקל.

ש׳ 35—42. כוונת החרוזים האלה אינה ברורה, וכנראה הדברים מוסבים על התיאשו מטובת הזמן ותענוגי העולם. ואפילו חכמתו המרובה כחכמת שלמה לא תעמד לו להשגב, ואולם הוא שואף למרומים, ולו גם יתן את חייו במחיר מעלת נפשו, ואם גם בדי שאול (לה״כ איוב י״ז, טז) כלו׳ הקבר, יאסף את כנעתו (ירמ׳ י׳, ז), כלו׳ את גופו הדל והנענה, ולא יעזב את התבונה עד אשר יפל לארץ מלוא קומתו מת.

ש׳ 43—44. אלו היתה הארץ שופטת בצדק את דורשי הצדק, אז ענתה בי צדקתי ולא רכו פנעי. וכן אמר בשיר י״ב, 55: לו שפטה תבל בצדק וגו׳. כי — בכ״י: „בו״.

ש׳ 45—46. התבל אמנה טובה היתה, אבל אני באתי באחרונה לאחר שנתחלקו כל חמודותיה לאחרים ולי לא נשאר מאומה. ועל רעיון זה בנה המשורר הגרמני שילר את שירו

„החלוקה". והחרוז היפה הזה מובא בתור דוגמא ע"י רמב"ע בספרו הערבי על השירה והמליצה „אלמחאצ'רת ואלמד'כרה".

ש' 47—48. בית זה חסר כלו.

ש' 49—50. מיוסד עדה"כ שופ' י"ב; ה. והכוונה כשהמארבים, כלו' שונאיו, לכדו מעברות החכמה וסגרו לפניו את הדרך אליה, ענה להם: האפיתי אני, שאתם רודפים אותי?

ש' 51—52. הסכלות הרחיבה את אהלה בתוך צריו ומקנאיו, ועל זאת הוא מקונן ומרחיב את קרחתו כנשר (עדה"כ מיכה א', טז).

ש' 53—54. לו נפלה בם אש כאש מתאוננים (במד' י"א, א) לא נשרפו. אבל יאכלו בקנאתי.

ש' 55—56. המשורר מקלל את הנחרים בו ואומר שתכהה עין ימינם (עדה"כ זכר' י"א, יז) בעבור שלא הכירו מעלות נפשו ועז רוחו ולא ראו ממנו אלא צורתו החיצונית הדלה (ועי' „קטעים" צ"ח, VI שקירא „צורה" לנפש, וצ"ע).

ש' 57—58. חדלו מלריב עמי ולהוסיף ינון על יגוני, יען קללת האנשים האלה תהיה כפרה בעד אשמתי. ואולי כוונת המשורר דרך התול מר על חטאתו שזכר למעלה: „פשעי וחטאתי תבונתי".

טו.

נדפס ע"י בר' במאנש"ר 1911 חו' 1/2 מתוך כת"י, וכמה מחרוזיו לקו בחסר.

ענין השיר הוא, כנראה, תאור מחלתו הקשה של המשורר האוכלת את בשרו, והוא מחריד את לב הקורא בפשטות ציוריו.

שורה 2. עדה"כ תהל' ע"ב, ו. הריקם – העב את הגשמים. ומתוך חסרון החרוז הבא אין לדעת את קשור הדברים עם מה שלמטה.

ש' 3—4. כל הבית חסר.

ש' 5—6. ואולם בגופי פשטו דגלי נגעים, כלו' המון גדודי נגעים, ועשה בו כלה ונקם. המלה „דגליי" בכת"י קריאתה מסופקת, ואם נכונה הוא – הוראתה כמו שפרשנו, ואפשר כוונת המלים „דגלי נגעים" היא סימנים ואותות של הנגעים שעלו בגופו.

ש' 7—8. אם יש שאתנחם במחשבתי שהנגעים יכלו הנה הם עוד יפרו וירבו ומבשרי יעלה אד, כלו' זעה מחמת מחלה, וישקה אותם להפרותם.

ש' 9—10. כאלו נבי העלה את הנגעים בחנם (במצרים, ישע' ל', ד) כנגד הפיח אשר זרק משה השמימה להביא על המצרים שחין פורח אבעבועות (עדה"כ שמ' ט', ח).

ש׳ 11—12. הנגעים עוקצים אותי כנחשים ועקרבים (עדה״כ תהל׳ ק״מ, ד), ואחשב כאלו השיקו והציתו את הנגעים באש נשקם, כלו׳ בארסם של „עכשוב ותנין״. נְשָׂקָם – הקל מן „ואש נשקה׳ תהל׳ ע״ח, כא. נִשְׁקָם, נְשָׂקָם – לנע״ל, עדה׳כ „והשיקו בנשק״ יחז׳ ל״ט ט׳, י. במאנש״ר בא הסוגר בצורה זו: „ואחשב כי... אשר (?) נ...ם נשקם״, ואנו השלמנו את החסרות מהשערתנו לפי הענין והמשקל. וכבר מצאנו שהשתמש המשורר במליצה מעין זו בשיר ס״ח, 25: „באש... נשוקים״.

ש׳ 13—14. ואל תתמה למכאובי אלה כי רבו, יותר יש לתמוה כי באין עצים ואש יאפו את בצקם, כלו׳ אברי בצקים ותופחים כבצק מחמת חולי. החרוז הזה מובא בודד בתור ד׳גמא בספרו הערבי של רמב״ע, וג׳ הוציאו בטעות מפשוטו ונתנו ענין לדבר אחר.

ש׳ 15—16. ראש הדלת חסר והוספנו לפי השערה מעין הענין ולהשלים המשקל, והכוונה כנראה, שבשרו המנוגע כאלו מכוסה ביריעות רקומות מעשה ידי אמן כאהליאב בן אחיסמך (שמ׳ ל״א, ו).

ש׳ 17—18. קשה לעמוד על כוונת המשורר בדלת הבית הזה, ואולי כוונתו על הכנימה שבתוך הנגעים המוצצת את דמו בלילה.

ש׳ 19—20. מן הבית הזה נשארה בכ״י רק המלה האחרונה.

ש׳ 21—24. מפני ההסר שבסוגרי שני הבתים אין הכוונה ברורה. וכנראה ידבר המשורר על דמיו השותתים מפצעיו ומזכירים ללבנו במראיתם נחלי דבש, ובעת שיפערו נגעיו פיהם ישימו ברוקם, כלו׳ במוגלא הלבנה והדם האדום השופעים מהם, את לבושו של המשורר כבגד צבעונים של חור (לבן) וארגמן (שהוא אדום) ביחד. המלה „וארגמן״ הוספנו לפי הענין והמשקל (עדה״כ אס׳ א׳, ו).

ש׳ 25 עד הסוף – מפני החסרות והשבושים בהרוזים הללו אין לעמוד על כונתם. אשר יתנו ונו׳ – הגהנו כך לפי המשקל, ובכ״י: „דרכם איש יתנו קול בש...ן״. ואולי צריך לנקד שְׂפָתָיִם (עדה״כ תהל׳ ס״ח, יד). נתניה – כן תקנו, ובן נתניה זה ישמעאל שהרג את גדליה בן אחיקם (ירמ׳ מ״ח), ולא כבר׳ שתקן „נתנאל״.

טז.

נדפס ע״י בר׳ במאנש״ר 1911 חוב׳ 1/2, והוא לקוי בחסר בראשו (לפ״ד בר׳ רק כדי שורה אחת שלמה) ובחלקי כמה בתים אחרים, לפיכך קשה לעמוד על כוונת הדברים בחמשה עשר הבתים הראשונים. ולפי הנראה משם ואילך – נושא השיר הוא היין.

שורה 2. חסרון וְיָמִן – עדה״כ קהל׳ א׳, טו. יהיה – כן הגיה בר׳ לשה״מ, ובכ״י: „יהי״.

ש' 5. יקוד — כן השלים בר', ובכ"י: „קוד".

ש' 8. וחמן - יחיד מן חמנים (ויק' כ"ו, ל).

ש' 9—10. ביום - כן השלמנו לשה"מ. קריאת וגו' - קריאת אסתר להמן למשתה היין.

ש' 11. חסרה אות שואית בראש הבית, ובר' משער להשלים „יֵראוני" או „ויראוני". ואולי צ"ל „קראוני".

ש' 13—14. ונלחמתי — כן השלמנו לפי הענין והמשקל. נגאלה - כן השלים בר' עפ"י ישע' נ"ט, ג. ומעין חרוז זה אמר רשב"ג בשיר י', 20: „בדמי בני יום חרבך נגאלת".

ש' 17—18. אולי מוסב זה על היין שאפילו לעת ערב אחרי השקיעה, יתן אור כאלו השמש נאסף ונטמן בנויו (בתוכו).

ש' 19—20. בעינה - כן השלמנו, כלו' במראה שלה, ובכ"י חסר „עי". בעיניו - כן משער להשלים בר'. ובכ"י חסר י'.

ש' 26. ונשמן - כן השלים בר' לפי החרוז, עדה"כ ישע' ו', י.

ש' 28. נלאת - כן השלמנו לשה"מ, ויהיה נלאת ת' נלאתה כמו „הלאת" יחז' כ"ד, יב. הרימן - כן מציע לתקן בר', ובכ"י: להרימן.

ש' 29—30. ונפשי כלחיים - ברה וצחה כלחיים. ולילות וגו' - הלילות שחורים כאלו נקרמו, כלו' נרקמו (ואולי צ"ל בפנים „רקמן") משער שחור של הדוד, ודמיון הלילה לקווצות שחורות, או להיפך, מצוי בשירי הספרדים.

ש' 31. בכוס חלבון וגו' - בכוס ירקרק חרוץ מלא יין חלבון שינק מתוך אשכלות ענבים הדומים לשדים (שה"ש ז', ח). חלבון - כן השלים בר' עפ"י הכתוב יחז' כ"ז, יח, ובכ"י: „חלב". וכבר השתמש המשורר במלה זו בשיר נ"ה, 7. מְזֻמן - מוכן, כלו' ישן.

ש' 33—36. אי"ז לעמוד על הכוונה הברורה בשני בתים אלו, וכנראה הדברים מוסבים על כוס היין. ואולי בתולה היא כנוי לגפן בעלת האשכולות. והכוס שהוא דק ורוה ולבן פנים כשהוא ריק, נעשה אדום ומבהיק כשהוא מתמלא יין אדום. ובציורים מעין אלה על כוס היין השתמשו גם משוררי ספרד אחרים. ובר' מגיה ת' „ודבק בבתולה" — „ודבקה מהלה בו". כרשו וגו' - שעורו כך: עַד אשר עשת כרשו ושמן. שלחה רזון במשמן - עדה"כ ישע' י', טז. עשת ושמן - עדה"כ ירמ' ה', כח.

ש' 37—38. היין בכל מתיקותו הוא חריף ועז כל כך מרוב ישנו עד שיש להחליט שהוא משומר עוד מימים קדמונים, מזמן אומר ותימן בני אליפז בן עשו (בר' ל"ו, יא). ומעין זה אומר המשורר בשיר הנ"ל: „אשר יזכיר לרב אורך זמנו זמן נח ותרשיש ואלישה", וכן אמר גם הרמב"ע באחד משיריו: „יין מְזֻמן מזמן תימן". והחרוז הזה מובא בשם הרשב"ג בספרו הערב' של רמב"ע, והרבה טע' בפירושו עד אשר נתברר ענינו ע"י בר' לאחר שנמצא שיר זה.

. את כל.

ש׳ 40. כמו עין הבדלח וגו׳ – עדה״כ במ׳ י״א, ז.

ש׳ 41—42. יהוצק – יוצק, וה׳ נוספת לשה״מ, ע״ד מהָקצעות (יחז׳ מ״ו, כב). במזרק – כן הניה בר׳, ובכ״י: „במזרח״.

ש׳ 43—44. הכוונה אינה ברורה, ואולי יש לפרש כך: עת יקום המזרק בצד הימני של שלחן המסובים, יקנא היושב משמאל „בהימן״, כלו׳ בזה שיושב לימין, והשם הפרטי „הימן״ (מ״א ה׳, יא) הוא כאן כנוי מליצי ליושב מימין, וכן השתמש המשורר בשע״פ לכנויים ותוארים גם למטה (עי׳ 59, 60, 63). הימנית – כן הניה בר׳, ובכ״י: „ימינית״.

ש׳ 45—46. מראה היין הוא כמראה הזהב הכהה והמועם מרב ימים, שהיה טמון „במכמן״ (במטמון). קם – כן הנהגו עדה״כ „קמו עיניו משיבו״ מ״א י״ד, ד; ובכ״י: „קט״, ואינו עולה יפה עם „באורך הזמן״ שלאחריו.

ש׳ 47—48. כוונת הדלת אינה ברורה, ואולי ת׳ „דוה׳ הראשון צ״ל מלה אחרת, והמלה „ואולם״ באה כאן, כנראה, להוראת תואר, כמו שיש מפרשים „ובריא אולם״ בתהל׳ ע״ג, ד, לשון אֻלָם וחזק. ויהיה „אולם״ שבדלת ו„אלמן״ שבסוגר – לנע״ל.

ש׳ 50. אשור לשלמן – עם אשור למלכו שלמנאסר (שלמן מקוצר משלמנאסר ונמצא גם בהושע י׳, יד; ודרך קצור שמות פרטים ממין זה מצוי אצל המשורר), ותפס פרט במקום כלל, כלו׳ עם למלכו. ועי׳ מעין זה בשיר ג׳, 36.

ש׳ 52. ויעזב וגו׳—כלו׳ איש קשה לב יעזבהו היין אחרי השתיה רך ורחמן.

ש׳ 53—54. כלו׳ היין מסיר לב שותיו כלוט ואחשורוש שעשו דברים מגונים בטעם היין. ישלח מהומן – כלו׳ יועציו הרעים (אס׳ א׳, ט).

ש׳ 55—56. יפיח בלב שותהו רוח גבורה וילחם בגבורים׳ ואפילו בבני הענק כמו ששי וגו׳ (במ׳ י״ג, כב).

ש׳ 57—58. היין יעשה את שותיו כהרונים מבלי שפך דמים, וכן אמר בשיר ה׳, 21—22: „יום רצחו דודם במזרק שפכו בו דם אחי ענר ולא רצחו״. והמן – כן השלמנו מל׳ מהומה, עדה״כ „ויהם ה׳ את מחנה מצרים״ שמ׳ י״ד, כה; ויש להשלים עוד „וְדָמָן״ מלי „ודמיתי אמך״ הושע ד׳, ה, ויהיו „דם״ ו„דמן״-לנע״ל.

ש׳ 59—60. היין מנשה ומשכיח את העמל, עדה״כ בר׳ מ״א, נא. ויעשיר עד וגו׳– כלו׳ היין מעשיר את העני, כי ישכח רישו עד אשר האיש הדואג יהיה בעיניו כאיש החי חיים נעימים. והמלים מנשה, דואג ונעמן (וכן אבישי שבבית האחרון) הם שמות פרטיים שהשתמש בהם המשורר להוראת תוארים ע״ד הצחות. ויעשיר – כן השלמנו, וכן אמר על היין הרמב״ע בשירו „אש קרחו אוריו״: „יעשיר מתי חסר״.

. את כל.

ש׳ 61—62. השותה לא זז עד אשר הרגהו מנשה (כנוי ליין המשכיח עמל בראשית) ובנד בשותה מבלי היות לו רע נאמן כבתחלת השתיה. ואולי „ולא סר" מוסב על היין, ושעורו כך: „ולא סר מנשה עד הרגהו" וגו׳.

ש׳ 63—64. ושכבנו בסוף המשתה מרוב שכרות כלנו יחד על מטת אבי־שַי, כלו׳ איש המתן, הוא הנדיב בעל המשתה, כמתים קבורים יחד בקבר. באשמן — מלה״כ ישע׳ נ״ט, י׳.

יז.

נדפס בש״ש ע׳ 26, ל״ש – 39, בר׳ – 1, ט״א – IV, ועי׳ ג׳ – 119, הע׳ 28.

ענינו של השיר: תהלת ידידו ואיש הסדו יקותיאל, שהוא בלבד מנעים להמשורר את חייו עלי אדמות וממתיק לו את מרירותם.

שורה 1—4. המשורר שואל: האם נפשי יקושה ולכודה כצפור או כדרור בפח, ואם נחלשה עליו מפגעי הזמן הקשים, שאם לא כן מה לך איפוא, נפשי, כי תשתוחחי מרב יגונים, ולמה אַת תמיד אנושה, מדוכאת ונואשה. ועלי... חלושה — כלו׳ נפשי עלי חלושה, ומלת החבור „עלי" משמשת בלשון בצירופים מעין אלו לחזוק ההרגשה (כמו איוב י״ד, כב), ומלת חלושה היא פעל בינוני. ויי״מ, שחלושה היא שם מפשט (כמו „קול ענות חלושה" שמ׳ ל״ב, יח), כלו׳ חולשה, והכוונה אם תקפה אותי חולשה ע״י פגעי הזמן.

ש׳ 5—8. האם ידע ונִחש הזמן כי לבבי חזק כנחשת (מלה״כ איוב ו׳ יב). וע״כ הסיר והתיז כל נטישה (ענף) של תקותי ולא נטש (עזב) לי שום שארית מלבד היגון. ונחש, כנחושה; נטישה, נטש – לנע״ל. וכן יאמר המשורר בשיר ה׳, 67—68: „איך ידעו כחי מצוקיך אשר ישענו עלי ובו יבטחו".

ש׳ 9—12. ולמה יקנא בי הזמן, ובקנאה עזה וקשה משאול, הן נפשי לא תוכל לבקש לה גדולות בעניני העולם בדעתה כי מחר תהיה חבל נחלה למות. תבקש הגדולות- כ״ה בכ״י, ושד״ל הגיה: „תבקש לה גדולות".

ש׳ 13—18. והנה התבל גלתה לי את סודה בלחש, והשיבה בדבריה את נפשי כאלו השקתה אותה אשישת יין, באמרה שהאנשים הפתאים הרואים לעינים ישימו את התבל במשכיות כסף לחמדת עינים כאלו היא תפוח זהב (עדה״כ מש׳ כ״ה, יא), אבל באמת אינה פז ואינו כדאי להצטער על חסרון טובותיה המדומות, רק ראשה חבוש בעטרת פז, ומהו-הוא יקותיאל שהוא כעטרת פז לראש התבל, ואני זכיתי ליהנות מאור ידידותו וחסדו, בשביל זה בלבד נעשתה התבל נעימה עלי. והעברה פתאומית מפתיחת השיר לדברי שבח של ידיד ורע, מֵעין זו שלפנינו, מצויה לרב בשירי הידידות של המשוררים הספרדים ונחשבה לאחר מתנאי

היופי ותפארת השיר המעולה, והוא מה שנקרא „יפי המעבר". במשכיות — כ"ה בש"ש, ונירסת שד"ל ובר': „כמשכיות". חבושה – כן הנהגו, ובשאר הנוסחאות: „כבושה".

ש' 21—22. לפניו רעשה הארץ – שיצא לו פרסום רב בכל העולם. רעישה – רעש.

ש' 23—24. עדר מפוזר – נפוצות ישראל. מקום רועים שלשה— במקום „שלשת הרועים" (עדה"כ זכר' י"א, ח) שלפי האגדה הם משה, אהרן ומרים (תענ' ט.).

ש' 25—26. עדה"כ יחז' ל"ד, ד. דרושה – מבוקשת וחפושה.

ש' 29—30. הוא עמל ושוקד לטובת האמללים עד כדי עייפות, והינעים והאובדים מצאה נפשם בימיו נופש ומנוחה. חרץ – משפט, עדה"כ מ"א, כ', מ, או מעשה חריצות וזריזות. ואולי צ"ל: „חסד". נפשם, נפישה – לנע"ל.

ש' 31—34. התבל התחדשה נעוריה ע"י שפעת חסדיו, והוא משעבד את התבל לרצונה, ואלו מאנה להיות שפחתו ולהשתעבד היה גורשה גרישה מעל פניו. גרישה – שה"פ מן „גרש" בקל (עיד „הנני גורש מפניך" שמ' ל"ד, יא).

ש' 35—38. התבל היתה כורעת לרגליו ואולם יעטה (עטתה), לבשה – ישע' כ"א, ד) פחד ובושה ויראה מגשת אליו; אבל נשבעה לו עת קנה אותה להיות כפופה ומשועבדת לו ולא תצא לעולם לחפשי. חפושה – משוחררת, והוא בינוני פעול מן „חפש".

ש' 39—42. ואיך לא יפארוהו אפילו מקנאיו ושונאיו אם יש שלשה עדי אמת על מעלות רוחו, והם: נדיבות ויושר וחכמה. ומליצה מעין זו עי' בשיר כ"ט, 72—73.

ש' 43—44. על התכונה – חכמת התכונה שעסק בה יקותיאל, כן פירש בר', ואולי צ"ל „התבונה". מאין דרישה – על ידי זולתו.

ש' 45—46. סגורה מסנינים – סגורה יותר מפנינים הטמונות במעמקי הים. כמו סלע וגו' – כאדמת סלע שאינה נחרשת.

ש' 49—50. הציף והעלה מה שצלול ושקוע במעמקיה, כלו' חשף תעלומותיה.

ש' 52. עמד מאין נתישה – עמידה חזקה על בסיס קיים שאין לו עקירה.

ש' 53—54. הוא הכריע בין החכמים עד כמה דברי אלה נכונים ועד כמה דברי אלה מכחשים בתבונה ומתנגדים לאמת.

ש' 55—56. כמוקדי אש – בעת אפו. וכטל וגו' – בעת רצונו.

ש' 57—60. וטרם יחרים את אויבו ישמע את דבריו וכאלו בה בשעה מזמתו מזדינת ומכינה עצמה למלחמה. ואם לא נפרשו אויביו ומתנגדיו מן הטעות ע"י מתק דבריו יטיל בהם את ארסו ויזרק בהם מרה. ואולי צ"ל: „ואולם" במקום „כאלו". יפריש כצפעוני – עדה"כ, מש' כ"ג, לב. נפרשו, יפריש — לנע"ל.

ש׳ 61—62. כשהוא נוזר דבר הוא מקיימו (עדה״כ איוב כ״ב, כח) ויפליא לנזור ולחתוך יותר מאש ומחרב לטושה. נ ז ו ר — כן תקן בר׳, ובש״ש: „גבור״. ב נ ז ר ו, נ ז ו ר – לנע״ל.

ש׳ 64. מ מ ה ר ת ו ח ש ה – לקיים את מצותו.

ש׳ 65. ל כ ת ר – להמתין, מל׳ „כתר לי״ (איוב ל״ו, ב).

ש׳ 69—70. המשוה דבריו לדברי שאר אנשים דומה כמשוה חמשים לחמשה, כלו׳ עשר ידות לו בחכמה על כל אדם.

ש׳ 71—72. מקצת חסדו עולה עליהם כיתרון איש ואשה על שאר בעל חיים. ובנין מאמר בצורה זו נמצא כמה פעמים בשירי רשב״ג, כגון בשיר כ״ח, 8 ושיר ע״ה, 8. וטעות גדולה טעה בר׳ בפירושו: כיתרון האיש על האשה ועל שאר בעלי חיים.

יח.

נדפס בש״ש ע׳ 28, בר׳ – 4, ועי׳ ג׳ – 121 הע׳ 30.

ענין שיר זה וכן של הבא אחריו, הם דברים ערוכים ליקותיאל. מקצתם דברי תלונה ורובם דברי פיוס ותהלה בעת אשר הנדיב הנ״ל הסיר לסבת מה את חסדו מן המשורר.

שורה 1—4. המשורר מדמה את מגנו ומטיבו יקותיאל, אשר הסיר ממנו חסדו באחד הימים, לכוכב אשר דרך ונגלה אליו במשקוף חלונו והחשיך באורו את כל כוכבי הלילה, ואולם אורו חלף ונעלם מהר כברק בחלום ויתפש בזהרו רגע אחד את הלב בלבד, אבל לא נאחז לעפעפי העינים, כי לא התמהמה אורו הרבה.

ש׳ 5—8. תמול בפגשי בו ואמרתי לו שלום, לא הראה לי פנים שוחקות, כי אם ענני בזעף: „הרף ממנו! איך מלאך לבך לתפש מאורי, בוא וראה אם תוכל לתפוש את השמש בכפך - גם אורי יִתָּפֵש״.

ש׳ 9—10. על דברי זעף אלה עונה המשורר מתוך הכרת ערך עצמו וכבוד נפשו (ומשום זה הוא מדבר על עצמו בלשון רבים, דרך כבוד ויקר) ואומר: הן את ענף ההדס הדק והרך יהדף הרוח עד אשר ינוד כקנה, אבל איך תחשב להדוף גם אותי, הקנה רצוץ אני? א מ י ר – ת׳ אָמִיר לשה״ם, וכן בשיר ז׳, 7.

ש׳ 11—12. דע לך כי אנחנו מן העם הזה, כלו׳ מאותם האנשים גדולי הרוח, אשר ברוחם התפרקו הרים וגו׳.

ש׳ 13—14. עוד בראשית ילדותנו, בטרם ראינו את התבל כבר ידענו להכיר את קלות ערכה, ובעודנו טף (כלו׳ בהיותי עוד צעיר ורך) ועדיין לא ידענו לשלוט בלשון כהוגן כבר דבר אותו הטף (כלו׳ אני) דבר אמת על עניני התבל.

ש' 15—18. אלו יבואו כל פגעי הזמן וחליפות התבל אחריו עד אשר כל היקום יתעו בסבכי מחשבותינו העמוקות אני לא אחוש להם ואכעים את בנות ימים (ילדי היום ופגעיו) ואצחק לנגדן, בשעה שהן מתמרמרות וצועקות: מי הוא זה אשר יכבשנו ויכפה אפנו מעליך. ו ת ב ל - כ״ה אצל בר', ובש״ש: „וחבלי״.

ש' 19—24. האתה הוא אשר הדפתנו וגרשתנו מעליך, והלא ידענו כי אין כח בך, או יד יקותיאל היא אשר היתה בערפנו להבריחנו, זה יקותיאל השר אשר לולא ששפך בענן ידיו (כלו' בגשמי חסדיו) לכבות את אש חמתנו כבר שרפנוך, כלו' בלי עזרתו כבר היית כורע תחת פגעי הזמן באין תקומה; אבל הוא נשבע שלא ירפך ולא ימיר את שבועתו, וביד חזקה יאלצנו להרפות ממך. וכוונתו של המשורר כי לא לאורך ימים יקצוף יקותיאל ולבו נכון ובטוח כי ישיב אליו לבבו ויטה אליו חסדיו כקדם. ה א תְּ - ל״נ לשה״מ. והרוז זה מובא בספרו הערבי של רמב״ע בנוסחא אחרת קצת.

ש' 25—26. מ ח מ ד וגו' - כל אלה כנויי חבה ויקר ליקותיאל.

ש' 27—28. ש ל ח ו ל ק ח — את כל חפץ לבבך. פ ק ח - עיניך. ה ד ו ך ו ד ר ו ך ע ל י א פ נ ו - כלו' אני נכנע לך.

ש' 29—30. התבל תברך את שמך כי נמלאה שמחה בחסדך, ויותר נמלא צרור כספנו, שאתה מפזר ונותן ביד רחבה.

יט.

נדפס בש״ש ע' 11, ל״ש–37, רש״ז–16, בר'–6. ועי' ג'–119 הע' 29. ונמצא בכ״י פ״ב.

שורה 1-2. מהחרוז הראשון עד ש' 16 הם דברים שנתן המשורר בפי ידידו. המדבר על לבו לבלתי רדוף יותר מדי אחרי גדולות בחכמה ויסתפק במועט, וכך אומר הידיד למשורר: בחר מן החלי (תכשיט עשוי חוליות־חוליות, שבישים־שבישים) את מבחר השבישים ולא תבקש את כלם, ודי לך שתקח מענן הבקר רסים אחד.

ש' 3—4. ודע כי הזמן קצר ולא יספיק לך להשיג ולאסוף אפילו את ספיח קצירך בשדה החכמה, ומכל־שכן שלא יעלה בידך „שחיס״ (ספיח־הספיח - מ״ב י״ט, כט), כלו' תפסת מרובה לא תפסת.

ש' 5—6. אתה עמל בנטיעת כרם, אבל, אמור נא: האם מקוה אתה לחיות עד שתשתה את עסיס ענביו ויינו. ולדעת רש״ז „אמור״ מקור ו„אמור מי לך״ הכוונה: מי אמר לך שתחיה וגו'. ובש״ש: „זמור״ ת' „אמור״.

ש׳ 7—8. אבל אתה מהיר לרדף אחרי החכמה במהירות יתרה שהיא למעלה מן הכח ותרוץ ברגליך כצבי במעלה ההר של התבונה באותה המהירות והקלות שהגבור רק בסוסו במורד ההר בשפלה.

ש׳ 9—10. אתה רוצה להגיע למקומות הגבוהים שלא הגיע לשם עיט הרים (עדה״כ „נתיב לא ידעו עיט״ איוב כ״ח, ז, ועי׳ ישע׳ י״ח, ו) ולא דרכה שם רגל אדם.

ש׳ 11—14. בתאותך הגדולה לחכמה תשוטט אנה ואנה כעופות הנודדים ואפך יריח בחושו החריף למרחוק עד קצוי הארמה, כאלו הוא חרטום של רחם ופרס המשחרים לטרף, ודומה אתה כעזניה המשוטטת על פני סלעי עזאזל, הסלעים הגבוהים אשר בארץ גזרה, וכקאת מדבר וכוס חרבות. וירח — כן הוא לנכון בכ״י אבן־רשף. ורש״ז וברי החזיקו בנוסחאות מוטעות ונטו בפירושיהם מדרך האמת.

ש׳ 15—16. גרש מעמך את התבונה והתר את קשוריה.

ש׳ 17—18. עניתי על דברי ידידי הנ״ל: אין לך דבר יקר מהתבונה והייתי מואס את לבבי לו מאס לבי את התבונה.

ש׳ 19—20. ואיך לא איסר את מעללי לבבי להנהינו במוסר וחכמה, הלא אם אתרשל בלמודי החכמה ואחמס בזה את לבבי — עלי ירד חמסו ועלי ולא על אחר תזעק נפשי. ואולי יש להגיה: „אישר מעגליו״ (רש״ז).

ש׳ 21—22. וכשאראה את לבי נעור וריק מן החכמה אתחרט ואצטער כשכור שמצאו את כוסו ריקה, כי בלעדיה אין חיי חיים.

ש׳ 23—26. יתנהל לו הזמן בעצלתים וילך אחרי כשבלול תמס הזוחל בלאט, אבל אני אהיה מהיר ממנו וארוץ לקראת התבונה כל ימי חיי בלי הרף כמרוצת הגלגל והשמש. וירים... אחרי — כ״ה לנכון בכ״י פ״ב. ורש״ז, ואחריו בר׳, החזיקו בנוסחאות משובשות ופרשו מה שפרשו. ויש להעיר, כי בכל הנוסחאות האחרות באות השורות 21—22 אחרי 23—24, והרש״ז בעומק עיונו כון לנוסחת כ״י פ״ב, שהיא בל״ס הנכונה.

ש׳ 27—28. אין לקנות את התבונה כאיש הקונה דבר אחר במעט כסף, כלו׳ במעט עמל.

ש׳ 29—30. ואיש כמוני אשר מלא את מעותיו (קרביו, ישע׳ מ״ח, יט) תבונה, היוכל אח״כ למלא את בטנו עפר ארץ, כלו׳ לפנות לקניני העולם השפל. מעותיו — בכ״י פ״ב: לבבו.

ש׳ 31—32. לבב איש אשר שמץ בין הוא כסלו (מבטחו) ומחסו, היבחר עוד בכסילות? בכסילות, כסלו — לנע״ל.

ש׳ 33—34. ואיך יהי איש התבונה כשור שעיניו ליד בעליו, או מה שגרוע מזה, כחמור היודע רק את אבוסו וצרכיו השפלים (ישע׳ א׳, ג). והדבור „אבל לא״ משמעו, כאלו חוזר בו המשורר ממשל אחד ותופש נאה ממנו לענינו. אבל לא — בכ״י פ״ב: אבל כי.

ש׳ 35—36. והמדע הוא ראשית דרכי אלהים בבריאת התבל ואלהים אצל אותו ממאור כחו הגנוז מאז מעולם, הוא אור שבעת הימים. חרוז זה מובא בספרו הערבי של רמב״ע, ונוסח סוגרו שם הוא כך: „וּמְכֹּחַ אֱלֹהַּ אֵל כְּמָסוֹ״, והענין אחד.

ש׳ 37—38. ונתן את המדע עליון על הכל ועל דגל מלכותו כתוב שם יקותיאל, שהוא כחותם תכנית למדע. וכל הדברים האמורים עד כאן בשבח התבונה ורוממותה אינם אלא תחבולה שירית הנהוגה בימים ההם, כדי להגיע בדרך גלגול דברים לתהלת ידידו יקותיאל. ומנהג שירי זה נקרא „יפי המעבר״.

ש׳ 39—40. ויקותיאל עצמו נתנו אלהים כנס בחכמתו וגדולתו על המלכים שהיה להם ליועץ ולמורה דרך ופרש אותו כשחק עלי תבל. ורש״ז רצה להגיה „פלכים״ (בהוראת גלילות ארץ) ת׳ „מלכים״ כדי להקביל אל „תבל״. ולדעתנו תקון יפה הוא, אבל לא מטעמו, ופי׳ המלה „פלכים״ כאן הוא גלגלי הרקיע, כמשמעה הערבי, ובהוראה זה משתמשין בה הרבה הספרדים בשיריהם, ונתכוון המשורר לרמז על ידיעתו הרבה של יקותיאל בחכמת התכונה שהתמיד בה. ולפי״ז הדלת והסוגר מקבילים. וכשחק — אולי צ״ל „וכשחר״, כמו יואל ב׳, ב.

ש׳ 41—42. כרוב גדולתו כן רוב ענותו, גדול הוא כים ובעיניו הוא קטן, רם כהר ובעיניו הוא עניו ונוח לבריות כ״כ עד אשר תעמסנו ותשאהו צפורן אדם. והוא הפלגה שירית מצויה בשירי הספרדים.

ש׳ 43—44. בחכמת לבו הוא מושל על הלבבות וכלם בידו כחרש (חומר) ביד היוצר. ויש משער שאולי צ״ל „משך״ ת׳ „משל״.

ש׳ 45—46. בנדיבות רוחו ופזרנותו הרי הוא כשואל ומתחנן לפני השואל הנצרך לו שיקבל מידו טובה, ולו מאן הנצרך לקחת היה תופשו בהוזק יד ומכריחו לכך.

ש׳ 47—48. מחפניו יזלו גשמי נדבות כמבול מים עד אשר יתמלאו התהומות ומימיהם ירבו משהיו ויעלו למעלה. ובקדות אש המסו (עדה״כ ישע׳ ס״ד, א) כנגד אנשי ריבו הרי הוא כאש אוכלת אש. יספו רום — כ״ה בכ״י פ״ב. נ״א: יטפו דוך.

ש׳ 49—50. המשורר פונה אל ידידו יקותיאל אשר הסיר ממנו רגע את חסדו ואומר לו: הוסיפה נא לצבוח, גני משיב נפשי, ואתענג כמאז בבשמיו.

ש׳ 51—52. אתמול היית לי כמבצר בחסדך והיום הרם הזמן את מבצרי.

ש' 53—54. ההיתה לך אהבתנו לזרא והאם נפשך שבעה את מתק הידידות יותר מדי עד כי תבוסנו (עדה"כ מש' כ"ז, ז). ובש"ש: „ונפשי", והכוונה לדעת רש"ז כך: הצרה עיניך בנפשי אשר שבעה נפת אהבתך ולכן תבוס עתה את הנפת ותמנענו ממני?

ש' 55—58. אילו ניתן ניב שפתים לענור וסיס אז היו גם הם אומרים כדברי ומתלוננים על דרכך עמי, ואבן מקיר וכפים מעץ אף הם היו זועקים ומתרעמים על מדתך זו (עדה"כ: ישע' ל"ח, יד; חבק' ב', יא).

ש' 59—60. אמת, גדול אתה ואין דומה לך, אבל גם אני יחיד בין המשוררים ואפס כשירי בעולם. ולפ"ד רש"ז מקומו של חרוז זה אחרי שורה 66.

ש' 61—62. כ"ה אצל בר', ומפרש: אכן יש כי גם אני הייתי נסוג אחור לפנים ממך, אולם לא מגודל לבב אך כחַת ויירא מפניך, או שלבך, השר, בחכמתו כי רבה, הטיל אימה עלי והניס אשורי ממך; ובש"ש: „ונזור עמך וגו' אי לך השיר וגו'", ורש"ז טרח לתקן נוסחא זו ולפרשה, אבל דבריו אינם מתקבלים וגם פירוש בר' דחוק, וכנראה שתי הנוסחאות משובשות וגם המלה „הניסו" מוטלת בספק, לפי שהיא נמצאת עוד פעם אחת בסוף ש' 80.

ש' 63—64. אמנם לבבי יש אשר נער כפיו, כלו' התרחק ממך, אך לא הגיע לידי כך שיקוסס ויכרית מלב לנמרי את האהבה שבינינו.

ש' 65—66. וגם עתה בזעפך עלי עודני מתאוה לראות אש עיניך עד כדי שיאחזוני סנֵורים; כלו' לו גם יכני אורך הגדול בעורון. מאַוה – בש"ש: „מאורי", ולפי נוסחא זו מפרש רש"ז בדרך אחרת.

ש' 67—69. למי הוא זה – השיר. רכסו – חברו. הבר – טהר.

ש' 71—74. ואע"פ שמחבר השיר עודנו צעיר ורך בעת כתבו שיר זה ושנותיו הן רק שבע עשרה כשני יוסף בעת נמכר לעבד מסרים פ־עה (ואולי צ"ל: „לסריסו"), בכ"ז כבר נכנס להיכל הבינה לפני ולפנים וחפש חדרי חדריו, עדה"כ „חופש כל הדרי בטן" מש' כ', כז. וחדר וגו' – בש"ש: „חרד אחר הרד". חפשו — כך הגיה רש"ז, ובש"ש: „תפשו".

ש' 75—76. בחסד שירתו דברו מצרים ובבל, כלו' שנתפרסמו שם פיוטיו ויצא לו שם בארץ (וכן אמר המשורר בשיר ד', 9: „וכסה כל פני תבל אמריו"). חנסו – העיר חנס אשר במצרים.

ש' 77—78. ונפשו חמדה, כלו' קנאו בי עיש וכימה, כלו' כל רמי המעלה, ואף כי נקלי העם. והפעל „חמד" להוראת קנאה מצוי הרבה בשירי משוררי ספרד, והוא ע"ד הערבי. חמדה — אולי צ"ל: „חמדו". חרוז זה חסר בש"ש.

ש' 80. רחב לבבך וגו'—כלו' שאתה תבעת אותו. ואולי צ"ל: „מנוסו" ת' „הניכו".

כ.

נדפס בש״ש ע׳ 26, ל״ש—39, בר׳—10, ועי׳ נ׳—121 הע׳ 31.

שורה 1—4, המשורר קורא לבת שירתו, שנגלתה לו כדמות יונת אהבים ויעלת חן יפה כחבצלת השרון, ושולי בגדיה מלאים פעמונים ורמוני זהב כמעילי „אהרנים״ (בני אהרן הכהן) לבוא לשיר לכבוד ידידו יקותיאל.

ש׳ 5—6. בשעה שאת יוצאת לקראתי בזהר פניך נדמה לי הליכתך כשמש במעונים (בשמים).

ש׳ 8. ל ד ו ד ך — הכוונה ליקותיאל, כאמור להלן, שלכבודו הקדיש בת שירתו.

ש׳ 13—14. בחרוז זה רמז על עסקו של יקותיאל בחכמת התכונה (בר׳).

ש׳ 17—18. אשר ידרוש וישתדל למלאות חפצם עד אשר ייגע, כלו׳ בטורח רב.

ש׳ 24. כ פ י ו ל ה מ ט י ר כ ע נ נ י ם — ידיו דומות כעננים להמטיר נדבות, ותפס המלה „כפיו״, שהוראתה גם עננים, ודמיון יד נדיב לענן גשם מצוי הרבה בשירי הספרדים, והוא עדה״כ תהל׳ ס״ח, י.

ש׳ 27—28. לשון בקשה היא: ימלא נא אל את משאלותיו ותהיינה גם משאלותי נתונות לו מאלהים, א ל מ ה ר ה — כך תקן בר׳ ובש״ש: „מקוה״ ובהעתק חן־טוב: „מקרה״.

כא.

נדפס בג״א ע׳ 22, ש״ש—53, ל״ש—53, רש״ז—28, בר׳—11, וע׳ ג׳—138, הע׳ 70.

שיר זה, לפי השערת רש״ז, אולי הוא שריד משיר גדול.

שורה 2. ק ר א ת י ך א ב י ז נ ו ח — כלו׳ ראש לזונחים ושוכחים את ידידיהם, ומליצה יפה היא כלפי יקותיאל, עדה״כ „יקותיאל אבי זנוח״ דה״א ד׳ יח.

ש׳ 3—4. ואני הלא דבק בך בכל לבבי ונפשי ומיום צאתי לשוטט ולתור לי מנוחה בתוך בני אדם כאותה היונה בימי המבול לא מצאתי מנוחה לנפשי כ״א בך ובאהבתך.

ש׳ 5—6. ואש אהבתי בוערת בלבבי כ״כ, עד כי מי המבול יוכלו לכבותה, אבל במה תכבנה, אם כבר נשבע האל „מעבור מי נח״ (עדה״כ ישע׳ נד, ט).

כב.

נדפס מתוך כ"י ע"י בר' ב„השלח" כר' כ"ה ע' 557. ומתוכו נודע לראשונה השם העברי של אבי יקותיאל, שהוא יצחק, מה שנעלם קודם מעיני החוקרים.

שורה 1—6. המשורר, כדרכו בכמה משיריו, נותן דברים בפי אחד מידידיו כאלו הוא אומר לו: עזוב להנות ולעסוק בשירי תהלה לשרים אחרים ואל תתחר בעדת משוררים חנפים ושונים, מחליקי לשון לעשירי עם ומחרחרי ריב בין הרודפים אחרי הכבוד, וזמר תהלה רק ליקותיאל בן יצחק, כי לו יאתה התהלה וההוד. הגיון — בא בנפרד ע"מ חֶסְרוֹן.

ש' 7—10. שעורו כך: עניתיהו: לאט עלי וגו', „ורעיוני נבוכים וגו'" הוא מאמר המוסגר. כלו' עניתי ליועצי, ורעיוני היו באותה שעה נבוכים ולא היה בי כח ואון לענות מרוב צרה ודאבון. נבוכים — כן תקן בר', ובכ"י: „נסוכים".

ש' 18. ואונִים — ינון ואבל (דב' כ"ו, יד).

ש' 19—20. זמני קם עלי כאכזר וירד עמי למעמקי בור שאון (תהל' מ', ג), כלו' לקבר. ואולי צ"ל: „וירדה בי" מל' „ורדו בדגת הים" (בר' א', כח), כלו' ימשול בי וידכאני עד רדתי למעמקי שאול.

ש' 23—24. אותו הזמן הבוגד אשר יחשק בבוגדים ויחבבם ומסב פניו ברצון לכל בני בליעל. יאהב — בפָעל כהוראת הקל לחזוק (הוש' ב', ז).

ש' 25. וכפת — ענף (איוב ט"ו, לב).

ש' 27. הכי — לִי החלטה, כלו' הלא הכל יודעים.

ש' 31—32. ועליו — על דבר זה. אעשה — כן תקן בר', ובכ"י: „נעשה". נוזלי וגו' — דמעות עיני כעינות מים.

ש' 35—36. וביותר צר לי על אותו המעין, כלו' יקותיאל, אשר דמיתי קודם לכן כי ירוה צמאונִי במימיו. „במימיו" — כך הגהנו, ובכ"י: „במימי". ואולי צ"ל: „לרותי" כלו' שאני ארוה במימיו.

ש' 45—46. מכרני — כלו' רמני ובגד בי (כמו „המוכרת גוים", נח' ג', ד לרד"ק והוראה זו יש לפעל מכר גם בערבית (בר'). ואָהבתיו — ת' „וַאֲהַבְתִּיו" לשה"ם.

ש' 49—50. עדה"כ במ' ל"ג, נה.

כג.

נדפס באנשד״ל עמ׳ 987, ש״ש-30, ל״ש-41, בר׳-12. ומצאנוהו במח״ק כ״י.

שורה 1—2. בית זה הוא כעין פתיחה לשיר וכולל עיקר ענינו. המשורר בהפליגו את גודל האבדה במות יקותיאל אומר: כשנגמרו ימי יקותיאל, כלו׳ אם יש לחיי יקותיאל קץ ותכלה, סימן הוא שהכל בעולם חולף וגם השמים עתידים לחלוף. ואולי יש רמז בזה גם להכמת התכונה שמתה עם יקותיאל. החרוז הזה הובא בס׳ „הצחות״ לראב״ע וגם בספרו הערבי של הרמב״ע.

ש׳ 3—4. הזמן יכין קברים לבני אדם עוד טרם נוצרו ונולדו. לעם — לבני אדם, כהוראת „קום״ בלשון הערבית (בר׳).

ש׳ 5—6. ימי הזמן יש שלוקחים מקצת בני אדם מן העולם (או לוקחים ימות העם) ועל מקצתם נותנים ומוסיפים ימים, והנה הם בעיני כאלו עושים סחורה עם בני אדם, לוקחים מזה ונותנים לזה (שד״ל).

ש׳ 7—10. לא אדע את סוד המות, כאשר לא ידעוהו כל אנשי השם הזכורים לטוב, אם הנפשות יוצאות מפני שמאסו בגויות או מפני שהן נכספות ופורצות לעלות למעלה ולשוב למקורן.

ש׳ 11—14. יש אנשים האומרים באולתם כי התבל חלום ולא יבינו מדוע כן הוא, ואמנם נכון המשל כדבריהם, לפי שהחלומות שוא ידברו ואין להם פתרון, וגם התבל כמוהם. חרוז זה כמו שהוא בנוסחתנו, הובא בספרו של הרמב״ע, ובש״ש נ״א.

ש׳ 15—16. למראה עיניהם של האוילים יפה היא התבל אבל בקרבה הוכן מארב, שאורבות שם התלאות לאדם, שהן נסתרות ובלתי נראות רק לעיני הבוערים, הרואים רק לעינים.

ש׳ 17—18. לא יועיל שלמון ביום המות וברית המלכים עם השאול תכופר ולא תקום (עדה״כ ישע׳ כ״ח, יא).

ש׳ 19—20. אותם המלכים והרוזנים היו מצוים על עמים ואלה לא מרו פיהם-עד בוא קצם והשאול קרא להם והם, המלכים, הוכרחו להכנע לפניו.

ש׳ 24. ולא עצרו - כח (לה״כ דנ׳ י׳, ח).

ש׳ 27. וריקם - כן לפי נוסח כ״י במאנש״ר 1911 חו׳ 1/2, ובש״ש: „ריקים״.

ש׳ 29—30. נשאו — כן הוא במח״ק. וצל בר׳: נאשאר ת׳ „נשאר״, לשה״מ (עדה״כ יחז׳ ט׳, ח). ובכ״י שד״ל ובש״ש: „נשאר״. הם הכלואים וגו׳ — אותם בלואי הסחבות שנקברו בהם, כלו׳ התכריכים.

ש' 31—32. בבואם במחשכי הקבר תחת בריחי הארץ שסגרו בעדם, רק אז נפתחה אזנם לשמוע ולהבין אפסותם. אזנם פתחה—כ"ה במח"ק. ובשאר המקורות: אונם פתחו. בריחים—כן הוא אצל שד"ל, עדה"כ יונה ב', ז, ובשאר נוסחאות „צריחים".

ש' 34. ביד נסכרו – אשר נסגרו בידך (ישע' י"ט, ד).

ש' 35—38. היצורים השבו כי תשפטם בצדק ותשוה קטן וגדול, אך לא כאשר שערו כן דברך, כלו' מנהגך ומדתך. כי בך אנשים וגו' – כלו' אנשים אשר נעזרו וראו טובה בחייהם נכשלים בך, אבל האנשים הכושלים בחייהם אתה להם כגואל ומושיע.

ש' 39—40. אם בחייהם ילעגו לך העזים והעליזים, אבל בקרבך אליהם יסמר בשרם מפחדך.

ש' 41—42. אם הגדולים גורלם כן, מה יעשו הקטנים והדלים (ומליצה זו שאולה ממאמר חז"ל מו"ק כה:). ביד נקצרו – הנקצרים ביד מפני שפלותם, סוגר החרוז מובא במכלול להרד"ק ושם הנוסח „ננערו".

ש' 43—44. בית זה מובא בס' „הצחות' להראב"ע.

ש' 47—48. צללים סרו – סר צלי ומנני (עדה"כ במ' י"ד, ט). צללו, צללים – לנע"ל.

ש' 49. האבדים – האמללים.

ש' 51—52. כפתר וגו' – עדה"כ עמ' ט', א, והכוונה ליקותיאל. יכין – העמוד הימני באולם ההיכל (מ"א י"ז, כא). וגלות – גלות הכותרת אשר על ראש העמוד (שם שם, מב).

ש' 53—54. המאורות נגאלו ונעכרו ביום מותו ע"י חשך וצלמות, וימי האדמה יקוללו אחריו (עדה"כ איוב ג', ה).

ש' 55—58. עד עתה לא הייתי מבחין בין ילדי היום אם היטיבו ואם הרעו לי ועתה בהלקח בחיר האדם ידעתי כי הכל און ועמל.

ש' 59—60. לעמתי פניהם חזקו — הימים העיזו פניהם לנגדי (עדה"כ יחז' ג', ח). ולא יחורו – מבושת.

ש' 62. קשרו קשר על יקותיאל הדומה למלאך הברית, הוא אליהו (עדה"כ מלא' ג', א).

ש' 63—64. אם ימי הזמן נדרו להשחית את כל היקר בתבל שלמו את נדרם במיתת יקותיאל, הדר התבל ויקרה.

ש' 65—70. האספו יחד המושלים בעלי השלטון והכח (ואולי פירושו מושלי משלים) וחזקו ידי, כי מחשבותי אחרי מותו כמו אסורות, כלו' לבי ריק ממחשבה; גם הדמעות מנעו ממני חק נחלתי, כלו' לא תרדנה עוד מעיני כחפצי לפי אידי ואסוני, כי כבר נשפכו כלן כאפיק נחלה (נחל, מלה"כ תהל' קכ"ד, ד) ומקורן יבש.

ש' 71—72. רק הלב בלבד חזק כשמיר כי נשא אסון כזה ולא נגזר בינונו.

ש' 74. חרו - נשרפו (יחז' כ"ד, יא).

ש' 75—80. מוסב על הלבבות. כלו' האבדה גדולה כ"כ עד אשר הלבבות יקפצו ינפצו וגו' וכל זאת תקל בעינינו ולא דיה עד אשר יתפלצון וגו'. יתרו - יקפצו ויסתערו (איוב ל"ז, א). יארו — ישחתו (מלא' ג', ט).

ש' 84. וכלי קרב - שנלחם בהם יקותיאל לטובת עמו.

ש' 85. לפי קרת — מש' ח', ג. ארון — בא' חטופה כמו במ"ב י"ב, י (שד"ל).

ש' 87—88. החדש ניסן שהיה בו נס יציאת מצרים בו נהרג יקותיאל. נסו צלליך— עדה"כ שה"ש ב', יז. אצל שד"ל ובש"ש: „נטו". ניסן, לנס, נסו - לנע"ל.

ש' 89—98. מלה"כ ירמ' ד', ז; ישע' כ"ט, ז; תהל' ע"ד, ד; שם קל"ז, ז. וכוונת החרוזים שהיום שכת בו יקותיאל קשה כיום חרבן הארץ והמקדש. ערו ערו—ד' תנועות ת' יתד וג' תנועות מפני הכריח לשון הכתוב. בזרו - בזוז מלה"כ דנ' י"א, כד.

ש' 99—100. כאב שאול וגו' - ש"א ל"א. בנו אמון - המלך יאשיהו בן אמון שנהרג ע"י פרעה נכה מלך מצרים (מ"ב כ"ג, כט).

ש' 102. עשרת שופטים אסרו - עשרה שנתפשו למלכות ונהרגו, כלו' עשרה הרוגי מלכות.

ש' 105—110. לקצה כאבי - למקצת כאבי. רתקו רגליו - באזיקים ע"י המלך. נצמרו - נפעל מן צמרת (יחז' י"ז, ג), כלו' שצמרתם גדולה.

ש' 111—112. שנת השעים ותשע - כלו' בשנת ד' אלפים תשצ"ט, שנה שנהרג בה יקותיאל. נערו - שאנו (ירמ' נ"א, לח) מלה זו מפוקפקת, ואולי צ"ל: „נגערו", ועי' למטה בהערה לש' 154.

ש' 115—116. בית זה נמצא אצל שד"ל וברי, ובש"ש ול"ש אינו.

ש' 117—118. שנה לאחר הריגתו (בשנת ת"ת) נגלתה צדקתו ומלשיניו נענשו.

ש' 119—120. כסלע יקתאל - עפ"י מ"ב י"ד, ז. יקותיאל, יקתאל - לנע"ל. בו נשמטו זרים — עדה"כ „נשמטו בידי סלע" (תהל' קמ"א, ו). זוררו - נתמעכו, מל' „רגל תזורה" (איוב ל"ט, טו). והכוונה שהיה יקותיאל מעוז ומשגב לעמו כסלע איתן ואליו נפצו צרי ישראל מן הנכרים. זרים, זוררו - לנע"ל.

ש' 112. אשרו - עוברי אורח הכינו אשוריהם ומצאו דרכם על ידו.

ש' 126. צפרו - השכימו, מל' „ישוב ויצפר" (שופ' ז' ג).

ש' 127—128. הכל מצאו מחסה בצלו.

ש' 143. נטישיה — נטישותיה, ענפיה, כלו' קרנות החומה (ירמ' ה' י).

ש׳ 145—146. יחנני עוד — כן הגהנו עפ״י עמ׳ ה׳, טו; ובכ״י: „יתנני עז״, ושד״ל תקן: עוד. את בניו — כלו׳ אלו שהיו חוסים בצלו, לראותם אם יכבדו ואם יצערו (עדה״כ איוב י״ד, כא).

ש׳ 154. שאָר — כן מנקד בר׳, כלו׳ שארית, ושד״ל מנקד: „שאֵר״, כלו׳ בשר. נערו — כ״ה אצל בר׳ (ירמ׳ נ״א, לה). אבל לפי זה יש לפקפק באמתת הנוסחא של סוף ש׳ 112 (עי״ש) וביתר הנוסחאות: „פערו״.

ש׳ 155. אדר יקר — זכר׳ י״א, יג.

ש׳ 163. פליליגו בשנער — הדיינים בבבל.

ש׳ 166. ויצטירו — מל׳ ציר (יהוש׳ ט׳, ד).

ש׳ 171. עלי עץ וגו׳ — שהיה מחסה לעניים מרודים. ונוסחא זו היא עפ״י כ״י פרים ומח״ק, אבל בשאר המקורות יש נוסח אחר.

ש׳ 178. בו נופפו וגו׳ — כששואלים לגדול שבהם, נופפו ידם עליו ונזכרו בו. נופפו — כ״ה במח״ק.

ש׳ 181. התנודדו — כ״ה אצל בר׳ במאנש״ר 1911 חו׳ 1/2, ובשאר הנוסחאות: „התמודדו״.

ש׳ 183. ושק לא פתחו — לא הסירו שקם (עדה״כ תהל׳ ל׳, יב).

ש׳ 186. מנוריהם — כ״ה אצל בר׳ (עדה״כ שמ׳ ו, ד), ובשאר הנוסחאות: „מנורתם״.

ש׳ 189—190. כלו׳ במותם נודע להם כי מפני רעתם נאסף הצדיק. חלפו — הראשון הוא פעל עומד והשני יוצא.

ש׳ 192. אם יסחו הרים — עד אשר יעקרו הרים, כלו׳ לנצח.

ש׳ 193—194. שבט בני, כלו׳ אותה הצרה שבאה על ישראל (עדה״כ יחז׳ כ״א, טו) או כוס התרעלה שעברה עליהם ע״י מות יקותיאל, יהי רצון שלא תשתוה עוד הפעם, כלו׳ שלא תקום פעמים צרה.

ש׳ 195—196. הנבואה דברה וגו׳ — דנ׳ י״א, לו. כלו׳ אחרי הצרה הבאה עליכם קוו לתשועת ה׳.

ש׳ 202—203. עדה״כ דנ׳ י״ב, י יג.

ש׳ 203. וחסידים נמרו — מלה״כ תהל׳ י״ב, ב. ואצל שד״ל ובר׳: „וחסדים״.

כד.

נדפס בג״א ע׳ 26, ש״ש—29, ל״ש—44, בר׳—21. ועי׳ נ׳—122 הע׳ 33.

שורה 1—8. המשורר ביגונו על מות יקותיאל, רואה השמש בשקיעתה ומדמה את דמדומי הערב ללבוש תולעת שני וארגמן המכסים פני מערב ובאותה שעה שאר פאתי

הרקיע, צפון ודרום, מהפשטים בנדיהם, הלך והתפשט, עד שקוע השמש כלה ועזבה את הארץ ערומה ללין תחת כנפי הלילה, והשמים קדרו והשחירו והם נראים כאבלים אשר לבשו שק על מות יקותיאל. ואולי נתכון המשורר לרמז גם כאן, כי השמים ומאוריהם יתאבלו על יקותיאל, התוכן דרכם ומבין לכל משפטיהם. ורוח ים – כן תקן לנכון ג׳; ובנ״א, ש״ש ול״ש בטעות: „סרוחים״.

כה.

נדפס בש״ש ע׳ 40, בר׳–30, ועי׳ ג׳-137 הע׳ 64.

ברצות המשורר לדבר בשבח ר״ש הנגיד, מצייר כאן את בת שירתו בדמות יפהפיה הבאה כנגדו קלה וענוגה כיונה ומבקשת לראות את שמואל הרואה (הנביא), והמשורר עונה לה כי שמואל הנביא כבר איננו בעולם אבל יש עתה ממלא מקומו שמואל הנגיד. וכ״ז אינה אלא תמונה שירית נהוגה אצל משוררי הספרדים בראש שירי תהלה.

שורה 4. ריח בריה – כלו׳ ריח לה כרית. וכשרפה – כצ״ל (ובש״ש: „ובשרפה״), והכוונה לשרפת המלכים שהיתה של כל מיני בשמים וזנים מרקחים (דהי״ב ט״ז, יד). בהרח זה יש שו״א נעים מיותרים: „כבודה״, „עדינה״, וכן בקצת הרוזים אחרים מן השיר. והוא דרך חרות, שנוהגין בה המשוררים היתר לפרקים.

ש׳ 6. אראה כשפים וגו׳ — כלו׳ מצודדת לב בחן קסמיה אע״פ שאינה מכשפה.

ש׳ 9—10. הכתר (דיאדעמע) העוטר את מצחה דומה לקרן הירח הדקה בשעת המולה. משהמת וגו׳ – היא מקושטת כלה באבני שהם וישפה.

ש׳ 11—12. כשראיתיה מרחוק נדמתה לי בהליכתה הקלה כיונה מנתרת ומעופפת כאחת.

ש׳ 14. כסתה אפה — בצעיף כדרך בנות המזרח בראותם גבר.

ש׳ 15—16. המשורר שואל אותה: אנה את פונה ללכת? הלא כבר פנה היום, ולולא אור פניך המאיר עוד את החשכה היתה על הארץ כלה עיפה ואופל, ואין דרך עלמה לצאת בלילה. הדבור „לולא אורך״ בא מובלע בינתים דרך אגב כעין דבור של חבה ושבח ליפהפיה שלא במתכון. את כן הנהגו, ובשאר הנוסחאות „אך״. והיום מאד פנה – כן תקן ב״נ וג׳, ובש״ש: „והוד מאור פניה״. עיפה — כן תקן ג׳, ובש״ש: „עטיפה״.

ש׳ 18. כאלו מריקה וגו׳–שעורו כך כאלו מריקה ומטיפה בהם צוף. וממיפה-כיה לנכון אצל בר׳, ובש״ש: „ומעטיפה״.

ש׳ 19. אני עולה לראות שמואל הרואה (הנביא), שהוא מראשי אבות השירה והחוזה ואליו תשוקתי.

ש' 21—22. אל כי — עדה"כ מ"ב נ', י"ג. ואולי צ"ל: „על כי". בהיתך — בעודך בחיים.

ש' 23—24. כי מת ברב חשקו אליך וכלה וגם נספה באהבתו אותך. וכל המליצות שבחרוזים 21 — 26 יש להן דמיון ב„שירה יתומה" הידועה.

ש' 28. ונפזרת וגו' — החכמה שהיתה נפזרת אסף וסדר אותה. וכוונתו על ספרי שחבר בתורה וחכמה.

ש' 31. אתה — כן תקן נ' לנכון. ובש"ש: „אותה".

ש' 34. כזאת צרפה — בשירי זה שהשתדלתי בו לדבר צחות כראוי לכבודך. צרפה — כן תקן נ' עדה"כ תהל' כ"ו, ב. ובש"ש בטעות: „צופה".

ש' 35. שירי יהודך — עדה"כ תהל' כ"ח, ז.

ש' 37—38. הרדו לעמתו — לעמת שירי. קלון — כ"ה אצל בר' להשלים שתי תנועות החסרות במשקל. ונ' משער שהמלה „בשת" היתה כפולה והמעתיק השמיטה בטעות. ואולי צ"ל: „בשת פנים".

כו.

נדפס בש"ש עמ' 39, בר'-28.

שורה 1—2. אוי לי מן הזמן שמגיד ומפריד בין הידידים יחידי הסגולה, ואוי לי מן הנדוד אשר עבר את הידידים. עבר — בר' מנקד „עֲבֶר", ואולי צ"ל: „עכר" או „חִבֵר". ובית זה הוא פתיחה לשיר.

ש' 3—4. ידירי החרידו רעיוני והבהילנו בהשמיעם לאזני ע"ד פרידתם ממני.

ש' 5—6. לבי להטו יותר מלהט אש ונתנו פקידים על עיני לבל אישן; כלו' נזלו שינה מעיני.

ש' 7—8. עיני אינן יכולות להעצם מאליהן.

ש' 9—10. דמעותי הרבות מחכות בתוך עיני לאש לבי ההומה כדי לרדת עליה בשפע ולכבותה. כחכי וגו'-כגדודים המחכים בשעת מלחמה להתנפל על אויבם. עדה"כ הוש' ו', ט.

ש' 11—12. ענני הדמעה כסו על מאור העינים, ומראות דודי כבדים; כלו' עיני כבדות מפני הדמעות מראות את דודי בשעת הפרידה.

ש' 13—16. מאז ומקדם אש הינון אוסר מלחמה על הדמעות ומניף עליהן חרב הנדודים והפרידה, והדמעות סוף סוף נחלשות והן נסות ובורחות מתוך בבות עיני על עפעפי, והן נעות ונדות בלי מנוחה.

ש' 17—18. והאש עולה אחריהן מצלעות לבבי, אבל עיני אינן נשרפות מן האש אלא רק יעשנו כאודים.

ש' 19—20. ולבסוף מעדו רגלי מאין כח, ועיני העשנות המכוסות אד דמעות לא ראו את הפחים אשר לרגלי והן נפלו במצודים וחרמים, כלו' סוף סוף כשל כחי במלחמה ונפלתי שדוד תחת כובד משא יגונים. פחים - בש"ש ואצל בר': „לא אראה כח", אבל אין בדבור זה כל טעם וכנראה משובש הוא. ורד"כ תקן יפה „פח" תחת „כח", אבל לשה"מ יש להגיה פחים. ואולי יש גם לתקן: „ולא אעצר כח".

ש' 23—24. כי יום נדודך ממני נשא אחריך את לבבי, שהיה עם לבבך לאחדים. נשא - כן תקן רד"כ, ובש"ש: „נשאו". ובר' תקן: „נשאר", ולפי זה יהיה פירושו: ביום הנדוד נשאר לבבי בודד ונפרד ולבבי הלא היה תמיד לאחדים עם לבבך, ועתה נתפרדו הדבקים.

ש' 25—26. עבד לימים - לתלאות הזמן. עבד עבדים - כלו' עבדותי כפולה, גם לתלאות וגם לנדוד.

ש' 27—28. אהה לי - כ"ה בש"ש, ואצל בר' „כי". לעין ימים שדודים - עין הזמן היתה בי לרעה ונפלתי שדוד; ואולי הכוונה כמו „לעין השמש", כלו' בגלוי. ימים - כן הוא אצל בר', ובש"ש: „מים".

ש' 29—32. בזיתי את התלאות והייתי שלֵו בביתי, והן ארבו לי בסתר להתנפל עלי ולהנקם בי. ואם מתחלה הרעו לי התלאות רק בשגגה, כלו' בדרך מקרה, הנה עתה הם באים להרגני בערמה ובזדון, כלו' בדרך קבע. בזיתים - כ"ה אצל בר', ובש"ש: „עזיתים".

ש' 34. ושבעתי וגו' - עדה"כ איוב ז' ד. נדודים - נדודי שנה.

ש' 35—36. אחכה עד עבור ליל הנדודים ויעלה השחר שלאחריו, כלו' יעברו ימי הפרידה הרעים ונשוב להתעלס יחד באהבת רֵעים.

ש' 37—38. ינרים גרשו — כ"ה אצל בר' ובש"ש: „וזרים הורשו". מצדים — ריבים מן מְצָר (דהי"א י"ד, ז).

כז.

נדפס בנ"א ע' 21, ש"ש-41, ל"ש—52, בר'-23, ועי' נ' – 137 הע' 63.

שורה 1—2. תחרש בנבי - כלו' לא תחדל מענות אותי (עדה"כ תהל' קכ"ט, ג). ותן פונה — תן ללבי הנחה מעצבי. ללבי—כן הוא אצל בר', ובשאר הנוסחאות: „בלבי".

ש' 4. אבי רפרשי ורכבי — עדה"כ מ"ב י"ג, יד.

ש׳ 5—6. ונתת גבול ביני ובינו - ע״י הפירוד. ומה נשאר וגו׳ — כלו׳ אחרי הרעה הגדולה הזאת הבאה עלי מה תוכל עוד לעשות לי.

ש׳ 8. כתשבי - כאליהו התשבי (מ״ב ב׳, ה).

ש׳ 9—10. עדה״כ מ״ב ב׳, ט. פי שנים לי בעצבי - בהפרדך מעמי הוכפל עצבוני.

ש׳ 11—12. באשר תשכן שם זכרך לא ימוש מלבי.

ש׳ 13. בין כסלי - כלו׳ בקרבי ובמחשבותי.

ש׳ 16. אמצא - מלה זו נוספה אצל בר׳ לשה״מ וחסרה בשאר הנוסחאות. ואולי צ״ל: „תשכון״.

כח.

נדפס בש״ש ע׳ 56, בר׳—33, ועי׳ ג׳-140 הע׳ 76.

ענינו: דברי תהלה לר״ש הנגיד, כשפרסם זה את שירתו על נצחונו במלחמה המתחלת בחרוז: „אלה עז ואל קנא״ (עי׳ שירי ר״ש הנגיד הוצ׳ בר׳ שיר מ׳, שנקרא בשם „שירה״). ועל דבר זה עמדו בזמן אחד בר׳ במאגש״ר 1899 חו׳ 7, ורד״כ ב„השלח׳ I, 43 ומצאו ע״י כך את המפתח לפתרון השיר הנחמד הזה.

שורה 1—3. המשורר בפנותו אל ר׳ שמואל הנגיד אומר לו: הנה דונש בן לברט, ראש המשוררים וחכמי הלשון שבדורו, מת ואתה מלאת את מקומו. אמנם כלתה נפשנו אל המשורר ההוא, ואולם אתה לנו תמורתו, ואם אתה עמנו, כאלו הוא יש בקרבנו; ולא עוד אלא שאלו היה חי היינו משעבדים אותו אליך, כי גדול אתה ממנו. ורצענו לך אזנו - עדה״כ שמ׳ כ״א, ו.

ש׳ 4—6. המן העץ (עץ הדעת) מעצי העדן, אשר מנע אלהים מאדם לאכול פריו, התעדנת אתה בטוב פריו הדשן עד כי חכמת ואמרת את שירך היקר שקראת אותו בשם „שירה״ ומתחיל בחרוז „אלוה עז וגם קנא״. עי׳ בקובץ שירי ר״ש הנגיד, ושם הנוסח „ואל״ ת׳ „וגם״.

ש׳ 7. ואנו קוראים את דברי השיר אשר לך, שלרוב מעלתו ישים קנו בין כוכבי מרום.

ש׳ 8. שעורו: ולשמאלו ולימינו מנחם וגו׳. כלו׳ לימינו ולשמאלו ישים את המשוררים מנחם ואבון ואתה יושב באמצע כגדול מכולם. ומעין זה אמר המשורר בשיר ט׳, 21—22 על עצמו: „ולא נזכר לשירך שיר דונש ושיר מנחם ושיר אבון״.

ש' 9. שירך נשגב גם במדבריו (במליצת לשונו) וגם בתוכן ענינו. והשתמש כאן במלת „מדברים" שבאה גם ב„שירה" הנ"ל של הנגיד: „במדברים כספירים ארוגה".

ש' 10—12. מרוב חשק וחבה לשירך זה שלחנוהו ביד כרי (רץ ושליח מיוחד, מ"ב י"א, ד) לארץ נוא (למצרים) ולסובא (לשותה יין) נתנוהו להתרונן בו על מזרק יינו. ורמז בזה המשורר לדברי ר"ש הנגיד בשירו הנ"ל, שאומר שם: „והשמיעי באפריקי וצען (כלו' במצרים)... עליהם (כלו' על דברי שיר זה)... תשתה כוס ישועות כל נזירה וכל לשון תמולא מרננה". ובן גבור ובן חיל – כתבנו והרתנו דברי שירתך על מגנו, שיהיו לעיניו תמיד, וכידוע הראה ר"ש הנגיד כחו במלחמה ובשירי מלחמה. ולפי השערתו החריפה של רד"ק, שנראית גם נכונה, יש לנסח „ובן גבר ובן חיל" והם שאולים משמות פרטיים (הראשון נציב שלמה מ"א ד', יג, והשני שם אחד משרי יהושפט דה"ב, י"ז, ז. בתור כנוים ע"ד הצחות למשורר רשב"ג עצמו. (בן גבר=בן גבירול, וכן יש שקוראין אותו בן גבריאל, בן גברון), והכוונה שאני בן גבירול כתבתי את שירך הנ"ל לרוב יפיו במגני להיות לעיני תמיד. יש להעיר כאן כי לדעת נ' ורש"ז אין שיר תהלה זה נקי משמץ תְהָלה והבליע בו רשב"ג גם עקיצה דקה כלפי הנגיד שהתגדר בשירת המלחמה שלו והשוה אותה לשירי תהלים. ומתוך השערה זו יתפרשו החרוזים הבאים, שבהם מיצר ודואג רשב"ג בדרך סתם על ירידת השיר ומפלתו. ולא פורש אם כוונתו של רשב"ג לגנות את שירי שאר המשוררים, הפחותים משירי ר"ש הנגיד, או שהוא מרמז בזה בדרך התול גם על מקצת משירי הַנגיד עצמו. ואולי אין שלשת החרוזים האחרונים אלא הוספה מאוחרת של המשורר עצמו או של משורר אחר, שהוסיף את החרוזים מענינו של השיר הזה ובמשקלו.

ש' 14. ביד — כן הגהנו, ובש"ש: „בעוד", ואצל בר' „בעד", והכוונה על השיר שנפל להוך פי המוני העם חנקלים.

ש' 15. כלו' השירים האלה יצאו מלב ריק ושבו לבן מינו, להנשא על שפת אנשים ריקים.

כט.

נדפס בהשמטות ע"י בר' במאגשיר 1910 חו' 6-5 ונתמלא עפ"י כ"י פ"ב; ועי' נ' — 189 הע' 57

מן השיר הזה, שנתפרסם רק בזמן האחרון ע"י בר', וזה לא כבר נמצאו השלמות לו בכ"י. בפ"ב, לא היו ידועים לנו רק חרוזים בודדים (ש' 17–18, 20–24, 110–113) המובאים בספרו הערבי של הרמב"ע. ולדבריו של זה כתב רשב"ג את השיר כדי להפיס דעתו של ר"ש הנגיד על הפגיעה הקלה שפגע בו בחרוז אחד משיר אבוד שלא נמצא עד היום. בתארו בא הו השיר ליל חשך וסופת קרח על הים, אמר שם בדרך התול דק וחריף את החרוז הזה:

וְצִנָּתָהּ כְּמוֹ שֶׁלֶג שְׂנִיר אוֹ כְּמוֹ שִׁירַת שְׁמוּאֵל הַקְּהָתִי.

כלו׳ צנתה של הסערה היתה גדולה כצנת שלג או כקרירותה של שירת ר׳ שמואל הלוי, הוא הנגיד. ר׳ שמואל נפגע בעקיצה זו, ומחרחרי ריב מקנאתם במשורר הגדול עזרו להגדיל את המשטמה ולהפריד בין שני הידידים. אז כתב רשב״ג את השיר הזה לפיים את הנעלב. ולפי דברי רמב״ע הלך רשב״ג בעצמו בדרך רחוקה למסור את שיר־הפיוס ליד הנגיד ולכפר בו את פניו.

שורה 1—2. ולבש עדניך – עדה״כ ש״ב א׳, כד. שביסי שהרוניך – העדיים שלך (ישע׳ ג׳, יח).

ש׳ 3—4. תנצל עדיך - עדה״כ שמ׳ ל״ג, ו. והכוונה: עד אָן תהיה נעדר מאנשים גדולי מעלה שיהיו לך לתפארת. סדיניך– בגדי עטיפתך היקרים.

ש׳ 5—6. עדה״כ זכ׳ ט׳, טז: תהל׳ פ״ט, מ; יחז׳ ז׳, כב.

ש׳ 7—8. כלו׳ שמואל ומעלותיו הרמות יהיו לך לעדי־הוד לעטרת תפארת.

ש׳ 9—10. קשה לדעת להוראת מה משמשת כאן המלה „אטון״ שנמצאת במש׳ ז׳, טז. בשיר מ״א, 168 השתמש המשורר במלה זו להוראת מיתרים וקשרים כמו בארמית (בר״), ואולי הכונה למצנפת הוד הנכרכת ונקשרת סביב הראש בציץ ובפתיל. וערך —.כן הגהנו כדי לכותו אל „ומשוך״. ובמאנש״ר: „וערק״.

ש׳ 12. אשונך – חשכך (מש׳ כ׳, כ)

ש׳ 13—14. חורש – כך תקן בר׳ עדה״כ יחז׳ ל״א, ג. ובכ״י: „שורש״. סנה לפניו וגו׳–הסר מלפניו: כלו׳ יש לך חורש מצל ואין לך צורך בקיקיונים שבין לילה היו ובין לילה יאבדו.

ש׳ 15. הנה יאור איתן – כן הגהנו, ובכ״י: „היום יצור אתן״.

ש׳ 18. והקיץ — פ״י.

ש׳ 19—20. כלו׳ לולא הוספתי דעת לא רבו מקנאי ומשנאי המבקשים תואנה לרדפני ולהרע לי (עדה״כ קהל׳ א׳, יח).

ש׳ 22. צפוניך – אנשי סגולה (עדה״כ תהל׳ פ״ג, ד); כלו׳ עם הנגיד, שהוא מבני לוי.

ש׳ 23—24. על הרוז זה מעיר הרמב״ע בספרו הנ״ל שלא נכון להשתמש במבטא כגון זה כלפי בשר־ודם.

ש׳ 25. כרוב ממשח – יחז׳ כ״ח, יד.

ש׳ 27—28. סוד – מלה זו מפוקפקת בכ״י, ואולי צ״ל: „עוד״. כי תעביר וגו׳– תהל׳ פ״ח, יז.

ש׳ 29—30. כלו׳ לא צדקת בהרעימך עלי בקול. סאון רעש וגו׳– כן תקן בר עדה״כ ישע׳ ט׳, ד. ובכ״י: „שאון רעש אשונך״.

ש׳ 31—32. אל תדמה כי נבהלתי מרגזך ומקצפך. העלות בם וגו׳ — כן הוא במאנש״ר 1911 עדה״כ מ״ב י״ט, כח.

ש׳ 33—34. לו הפצתי להתכאש (להתגרות, מ״א, י״ט, ו) עמך אז שחקו וגו׳ (עדה״כ איוב י״ד, יט), כלו׳ אז היית יודע את כחי וגבורתי. מימי – כ״ה במאנש״ר הנ״ל, ובכ״י של הגניזה: „מים".

ש׳ 36. דון – בכ״י: „ודון".

ש׳ 37—38. פליל צדק – שופט צדק. צדק – כן הוא במאנש״ר הנ״ל, ובכ״י של הגניזה: „צדיק". תאריך וגו׳–עדה״כ ישע׳ נ״ז, ד. ובמאנש״ר הנ״ל: „פי קלשונך".

ש׳ 39—40. עדה״כ שופ׳ ט׳, נא—נה. עד נפלו וגו׳–עד שנהרס המגדל ויסודותיו מטו ונפלו עלי לדכאני; כלו׳ היית לי למבטח בוגד. וכר׳ תקן „עת׳ ת׳ „עד", להקבילו אל החרוז שלאחריו. אדניך – כן הגהנו. ובכ״י: „אבניך", ועי׳ בשיר פ״ד, 43: „ונהרסו שתות בוניו ואבן אדניו".

ש׳ 42. נעמניך – נטעי נעמניך (ישע׳ י״ז, י).

ש׳ 45—46. אני זורע לפי חסד, כלו׳ למצוא חסדך ואהבתך, ואתה תמנעם ממני. לפי חסד–כן הוא במאנש״ר הנ״ל, ובכ״י של הגניזה: „אזרע לך", ומלה שלאחריה מחוקה.

ש׳ 48. תצפן וגו׳–עדה״כ איוב כ״א, יט; כלו׳ תשמר כזאת בלבך לי הצעיר שנחשב כאחד מבניך.

ש׳ 49—50. תרוץ ותכונן למלחמה לקראת אלה שהם שלמים ונאמנים אתך ולא עון בכפם. תרוץ בלי עון ותכונן–עדה״כ תהל׳ נ״ט, ה. שלומיך אמוניך–ש״ב כ׳, יט.

ש׳ 51—52. תנאה וגו׳ — איוב י׳, טז. תכלה בי שנוניך – תכלה בי חציך השנונים (עדה״כ דב׳ ל״ב, כג).

ש׳ 53—56. אם האלהים וגו׳ – עדה״כ ש״א, כ״ו, יט. עד רצונך – עד ירצך ויכפר לך. או אם – כ״ה במאנש״ר הנ״ל, ובכ״י גניזה: „ואם", ואפשר שכצ״ל, ושנוי המשקל (יתר ת׳ ב׳ תנועות) כדי שלא לשנות מלה״כ.

ש׳ 58. הקורצים – כלו׳ המלשינים, עדה״כ מש׳ ו׳, יג, יד; ואולי גם ברמז לדבור „אכלו קורצא׳ שבדנ׳ ג׳, ח.

ש׳ 59—60. פרשו וגו׳–עדה״כ תהל׳ ק״מ, ו. עשניך – חרון אפך (ש״ב כ״ב, ט).

ש׳ 61. כמו ציבא — עי׳ ש״ב ט״ז, א־ד, י״ט, כה.

ש׳ 63—64. כלו׳ מי זה יעיז להרים בך יד. זבוב יבאיש שמניך – עדה״כ קהל׳ י׳. א. בכ״י גניזה: „איזו זבוב תבאיש".

ש׳ 66. בשני בני עמרם קציניך – משה ואהרן שהם ראשי שבט לוי.

ש׳ 67—68. תשיר רק לכם, בני לוי, ולך לבד הוא נאה מכל חכמי שבטך. מתחכמוניך — ש״ב כ״ג, ח, לפי פי׳ חז״ל.

ש׳ 69—70. אילו עמדו המשוררים בני לוי על משמרתם במקדש, היו ראשיהם סגנים לך ואתה גדול מכולם. סגניך - כן הוא במאנש״ר הנ״ל, ובכ״י גניזה: „צהניך״.

ש׳ 71—72. ישכל אבי נבל - כלו׳ ימות לאביו הנבל אשר יהשב וגו׳. נבל, נבל — לנע״ל. יחשב - כ״ה במאנש״ר הנ״ל, ובכ״י גניזה: „רהשו״. ארניך - רבים מן ארן (ישע׳ מ״ד, יד). ובמאנש״ר הנ״ל: „אדניך״.

ש׳ 73—74. אשלף ברק חרבי על העוקר והיא, החרב, תנער בו ותאיים עליו לאמר: סור מזה, כי בשלחך יד לעקור תגלה בזה סוד קלונך. ברק - כן השלמנו, ובכ״י חסר. סוד - כן הגהנו, ובשתי הנוסחאות „יד״, ובר׳ הגיה: „את״.

ש׳ 75—76. תפח באש פחם - כלו׳ יגיעתך לבטלה כמי שנופח בפחם קר וצונן להעלות אש וכזורע על צחיח סלע, וכוונתו על מחרחרי הריב שהשתדלו להעלות אש השנאה ביניהם. תזרע - כ״ה בכ״י גניזה, ובמאנש״ר הנ״ל: „תזרק״. חררים - כן נראה להגיה ת׳ „הררים״ שבכ״י גניזה.

ש׳ 78. תאסף רוח וגו׳ — מש׳ ל׳, ד.

ש׳ 79—80. עפ״י מאנש״ר הנ״ל מקומו של בית זה למעלה בין ש׳ 68—69. נפל לך - מוסב על ר״ש הנגיד. הימן ואסף - הלוים המבינים בשיר. מבינך - כן הוא במאנש״ר הנ״ל מלה״כ דהי״ב, ל״ד, ובכ״י גניזה: „מכונך״.

ש׳ 81—84. עדה״כ דב׳ י״ז, ו. עוד שלשה - כמו שלישי, ואולי צ״ל: עֵד (בר׳). נאמניך — עדיך הנאמנים. ומה הם? התום והיושר והבינה. ומעין זה אמר על יקותיאל בשיר י״ז, 40—42. זה מלבד וגו׳ - מלבד מעלת הלויה.

ש׳ 86. אמרי פעמוניך - כפעמון למעיל כה״ג להשמיע תהלתך.

ש׳ 87—88. הַעל וגו׳ - הַעֲלֵה (כלו׳ קבל) אֶת תהלתי וגו׳.

ש׳ 89—90. אחת היא תהלתי זאת אשר נשאתיה כתרן להודיע על ידה לרחוקים את כבודך ולהוציא שמך למרחוק (ועי׳ ישעי׳ ל׳, י״ז). בית זה חסר במאנש״ר.

ש׳ 92—93. כי עמך וגו׳ — שהרי יחד עמך בכף המאזנים שלך (כלו׳ כשבאים לשקול ולהעריך את כבודך) מוצאים גם את אבות הלויים הברון וגו׳, ויש לך להתפאר במשפחתך המיוחסת (וע״י שמו׳ ו׳ יח). כי עמך — כ״ה במאנש״ר הנ״ל, ובמאנש״ר 1910 חו׳ 5-6 „בא עומך״. במאזניך — כן הגהנו ובמאנש״ר 1910 5—6: „מאזניך״, ובמאנש״ר 1911, ½: „באזניך״.

ש׳ 99—100. ארץ ספרד תרחיב פה להתפאר בך על בני ישיבות בבל וחכמיה השואבים גם הם ממעין חכמתך. ובמאנש״ר חסר הסוגר.

ש׳ 103–104. דע שיש בארצנו חבצלת שלא נמצאה דוגמתה בנאות השרון שלך. נ מ צ א ה — כ״ה במאנש״ר 1911 הו׳ .1.2, ובכת״י שנעתק במאנש״ר 5.6.1910 רק אות אחת פ, וכר׳ מְשלים: „פרחת״.

ש׳ 109–110. אל תאמר שאני מפייס אותך מתקותי לטובת הנאה ממך או מפני שאני ירא ממך, כי גם לו היו כוכבי שחק המון צבאך שאַתך לא תבעתני. וחרוזים אלו מובאים בספרו הערבי של רמב״ע, והם הרחבה של חרוז קצר דומה לאלה בענינו מאת פיטן קדמוני. א ו — בכ״י פ״ב: „לא״.

ל.

נדפס בש״ש ע׳ 65, בר׳—35 (מקצתו).

המשורר פותח בתהלת האל וגבורותיו ומסיים בשבח ר׳ שמואל הנגיד, אשר לו לבד יאתה להודות לאלהים בשיריו ובחכמתו כי רבה.

שורה 1. הערמה — מלה״כ „אני חכמה שכנתי ערמה״ מש׳ ח׳ יב.

ש׳ 5. שאינו נגדר ונגבל במקום. י ת ו ה — יוגדר ויוגבל, כמו „התוו״ תהל׳ ע״ח, מ״א. ל ב ל ת י י ש ת ו ה וגו׳ — שלא יהי שוה לענין הגבלת מקום ומושב לאלהי עמים אחרים. ואולי „הנוצרים״ כאן ת׳ „נוצָרים״ מלשון נוצר ונברא (ואפשר שצ״ל „נוצָרים״), כלו׳ שלא יהיה היוצר מוגבל במקום כמו הנוצר.

ש׳ 7–8. וכל דעת אדם נבצר וקצר מלתאר את גדולת האל, ואפילו לב רחב כים צר מהכיל את גבורתו, וכל דעותיו ותבונותיו של אדם כאפס ואין נחשבו.

ש׳ 9. מ א ז נ ק ד ם — מאז מעולם הוא קודם לכל, ובעוד כל כח של יצירה זרדם עדיין בחיק התהו. ו כ ל כ ח — כך תקן בעל ש״ש לפי ההשערה ת׳ „ובכל נר״, ואצל בר׳: „והכל סר״. ואולי יש להגיה; „והכל בו נרדם״ כלו׳ שרצונו הקדום נמצא בו בכח ולא יצא עוד אל הפועל.

ש׳ 11. ארבע ידות – ארבע יסודות.

ש׳ 12. ולהנה – כ״ה אצל בר׳, ובש״ש בטעות: „ילדנה״.

ש׳ 13. קרם – רקם ויצר, מל׳ „וקרמתי עליכם עור״ (יחז׳ ל״ז, ו).

ש׳ 14. יחד הרכיב וחבר את ארבעה היסודות והם לא היו מרכבים תחלה אלא פשוטים.

ש׳ 15. הגלגלים — גלגלי הרקיע.

ש׳ 16. כמעשה ספירים – עדה״כ שמ׳ כ״ד, י, ובש״ש: „כמעפה״.

ש׳ 17—18. בית זה לא נדע לפרשו.

ש׳ 19—20. כח בם – בגלגלי המזלות. רבם – רבונם ויוצרם. לבל ימוט רבם – לא ימוט כחם ואיתנם (עדה״כ „לא אמוט רבה״ תהל׳ ס״ב, ב).

ש׳ 22. ושת תלה (תל התבל, ע׳ למטה ש׳ 24) כמשא על מאזני צדק: כלו׳ התבל תלויה באמצע על בלימה ואינה נוטה לכאן ולכאן, ואולי ת׳ „ושת תלה״ צ״ל: „ושם תְּלָה״ או „תִּלָּה״ והוא פֹּעל או קל בכנוי נסתרת, אוגם בלי מפיק ה׳, מל׳ „תלה״, והכוונה שתָּלה את התבל כסבל (כמשא) במאזני מישרים של הגלגלים.

ש׳ 23. ובמרוצת מרץ – במרוצה חזקה, והוא לנע״ל. מחרץ – מרב חריצות; ואולי פירוש „מחרץ״ מכליון חרוץ, שאם יעמדו רגע יחזרו לתהו.

ש׳ 24. להעמיד תל ארץ – שע״י תנועת הגלגלים הארץ, לדעת הקדמונים, עומדת קבועה במקומה. יצוקה מעפרים – עדה״כ איוב ל״ח, לח. והחטף במלה „מעפרים״ יתרה במשקל.

ש׳ 26. ויאחז כנפיהם וגו׳ – כלו׳ הוא הגורם לתנועת הגלגלים, והמליצה עדה״כ שם שם, יג.

ש׳ 28. חילם – צבא השמים.

ש׳ 29—30. והוא הוא שעשה את כל היצורים תואמים, כלו׳ שנים זכר ונקבה, ולכלם בשם יקרא ואיש לא נעדר (עדה״כ ישע׳ מ׳, כו).

ש׳ 31. להודות סרבים – ממאנים ומסרבים להודות על האמת.

ש׳ 33—35. מכחשים בבורא העולם ואומרים כי די בארבעת היסודות, שהם שרשי הבריאה כלה, להמציא הנעדר (כלו׳ להוציא את היש מן האין) כאל חי הנאדר בכח. מוסדי־רבים ת׳ מוסדות, כמו „חלוני״ ירמ׳ כ״ב, יד. כאל – כן הנהגו, ובש״ש ואצל בר׳: „באֵל״.

ש׳ 36. ודבר זה הוא כקוץ ודרדר, כלו׳ אבן נגף, לרגלי הוברי השמים (חוזי הכוכבים).

ש׳ 37—38. הלא יש מופתים חותכים, שהם פרושים לרגלם כרשתות, לבטל דעתם המזויפת, ולא יגבירו שפתותיהם (מלה״כ תהל׳ יב, ה) ולשונם על אל חי. והמופתים הם כמבואר להלן, נשיבת הרוח, ירידת טללים ונשמים, שכולם ברצונו של אלהים ומעידים על גבורותיו.

ש' 39. היוכל דבר שלא נברא, כלו' האין, לתת צורת היש לעצמו.

ש' 41—42. הום האש של מעלה מוכיח הוכחה חזקה ונאמנה על החִדוש, שהיה נמנע אילו נניח את קדמות העולם. וכן נשיבת הרוח מאוצרותיו וקרה ממזרים (איוב ל"ז, ט) עדים נאמנים על כך.

ש' 43—44. והוא ישים את האד נפרד ונטרד (כלו' יוצא ועולה) מן הארץ ואח"כ ישוב האד עוד פעם לרדת במורד בעלות הקיטורים, כלו' בהיות ערפלי טללים על הארץ. האד – כ"ה בהעתק רד"כ, ובש"ש: „תואר".

ש' 45—46. ועוד אות שהוא (אלהים) צופה ומשגיח שהרי לא ימנע ויסתום את העננים מהמטיר מטר לאחר שהיו נעצרים; כלו' שהוא עונה למתפללים על הגשמים.

ש' 46—50. שהם, הגשמים, בירידתם נחמה ובעצירתם הם לנקמה ולמהומה ומוסר לסוררים (למרשיעים), ובהם ידין עמים לשבט ולהסר, ובהעצר הגשמים המטעמים יהפכו בפי האוכל כממרורים (עי' איוב ל"ו, לא. ול"ז, יג). נחמה למהומה - כ"ה בהעתק רד"כ ובש"ש: „בחמה", „תאומה".

ש' 51—52. ימנעו, יכנעו — כ"ה בהעתק רד"כ, ובש"ש: „המנעו", „הכנעו". נקדרים — ת' „קודרים" לשה"מ.

ש' 55—56. ומשקה כל כוס יהפך לרעל ושותים אותו בקצף ובנעל, וינון מתפשט על הלבבות שנתרו ממקומם מרוב צער והורדה (עדה"כ עמ' ה', ב ואיוב ל"ז, א). נטש – בש"ש „נטשה", ובמאנש"ר 1911, 1/2: „נקשר", ובמ"ע J.Q.R. 1913 „שק" ומלה שלפניה חסרה, ודודסון ממלא: „שם שק".

ש' 59—60. ואנשי תושיה (אנשי חכמה ועצה) יתפללו בשאיה ושממון ויצעקו בקול נהי נהיה (יללה ומספד, מיכה ב', ד) שָׂבים (זקנים) ונערים. ישיהון-כ"ה במ"ע האנגלי הנ"ל, ובש"ש: „ישיאון". ונערים – כ"ה במ"ע הנ"ל, ובש"ש: „ולנעצרים".

ש' 61—62. וערגו אילים מאין מים (עדה"כ תהל' מ"ב, ב) ונפש הילדים תתעטף ברעב, ואנשי עול יחזרו בתשובה של ברי לבב. עולים — כן הגהנו. ובש"ש: „עוללים".

ש' 63—64. לאל ראה אותם – בענים וצערם. וישמע נאקתם — כ"ה במ"ע הנ"ל, מלה"כ שמ' ב', כד, ובש"ש: „ונשמע אנקתם". וראה מסתרים — כן הגהנו, (ובש"ש: „והראה נסתרים"), והכוונה: וראה נגעי לבם הנסתרים; ואולי יש לנקד מִסְתָּרִים, כלו': מסתר שבתו.

ש' 65—66. וההסד – כ"ה במ"ע הנ"ל, ובש"ש: „והחבר". הבש וגו' – חבש תהבושת רפואה למכה. מזור הראשון ל' רפואה (ירמ' ל', יג) והשני מכה (הוש' ה', יג). למזורים – כ"ה במ"ע הנ"ל, ובש"ש: „למצורים".

ש' 67—68. ונשא הזעם – העביר הזעם. בן אבינעם – כלו' ברק.

ש' 69—70. יהולל אילות — עדה"כ תהל כ"ט, ט. ולנו הנגלות וגו' — אנו רואים רק את פעולותיו הנגלות, וסתריהן ידועים לו לבדו.

ש' 72. בדי המחסורים – כדי צרכיהם, עדה"כ דב' ט"ו, ח.

ש' 73. ואלהים מביא בגשם תחיה לארץ ויבלע את המות ויורידנו לארץ צלמות, אע"פ שהמות נראה עז מאד ובלתי מנוצה בעיני החשובים כמתים וקבורים מחמת עצירת הגשמים.

ש' 75—76. אנשי רגב – אנשי האדמה. אנשי – כ"ה במאנש"ר הנ"ל, ובש"ש: „אשר". ירוו היאורים – כ"ה במאנש"ר הנ"ל, ובש"ש: „ירוה ביאורים".

ש' 77—78. הלב שהמה תחלה ישקט, וכל רעב וכל מה שיש בעולם יצמא ויכמה להקריב אשכרים לאלהים. לב המה – כן הגהנו עפ"י מאנש"ר הנ"ל, ובש"ש: „לו הבמה". יצמא – כן הגהנו, ובש"ש: „נצמא". כַּמָה, כָּמַה – לנע"ל. ואולי צ"ל: „יכמה".

ש' 79—80. אבל למה לו קרבנות בהיות לפניו נועם הגיונות ושירי שגיונות בפי ראש המשוררים, הוא ר"ש הנגיד, כמו שמפרש והולך. וכאן הוא המעבר לשבח הר"ש. ואולי צ"ל: „ונועם".

ש' 81—82. הפורה תבונות – המרבה חכמה. היורה חניתי וגו' – הזורק א, חניתו בין רומי הקשת במלחמת התורה והחכמה.

ש' 83—84. נכבדות – מעלות ויתרונות. המורים — מורי התורה.

ש' 85—86. וכשמואל הנביא הוא בדעת ובמשפט, ואנשי החכמה כנמהרים ברוחם למולו.

ש' 87—88. ופתח והתיר את כל קשרי המקראות הסתומים וקבע בהם את המלא והחסר, שהיה פרשן ובקי במסורת המקרא („השרה" מל' „משרי קטרין" דנ' ד', יב).

ש' 89—90. והשיב דברים נכוחים בדבר המלות הקמוצות והפתוחות, שהיה מדקדק ודיקן בנקודי המלים, וכל דבריו כדברי לוחות הברית. והשיב-כן הגהנו, ובש"ש: „והושיב", והוא עדה"כ מש' כ"ד, כו.

ש' 91. ואסף מערצות – אין פירושו מהוור, ואולי הכוונה לתוקף שלטון. ואפשר שנפל כאן שבוש. בדעת מועצות – עדה"כ מש' כ"ב, כ.

ש' 93—94. ומכתבו רהב – גדולה ויקר. כעדי – ת' כְּעֲדִי לשה"מ.

ש' 98. כבירים – כן תקן רד"כ עדה"כ ישע' י', יג. ובש"ש: „נכברים".

לא.

נדפס בש״ש ע׳ 69 ובמ״ע J.Q.R. 1913 חו׳ 3 ע״ידודסון 71.

המשורר פותח בתהלת האל, אשר לא עזב את עמו בכל עת והעמיד לו אנשים גדולים, ועובר לתהלת איש, כנראה ר׳ שמואל הנגיד, שהוא אחד מן הגדולים ההם, אשר בהם ישראל יתפאר והוא מעוז ומשגב לעמו בעת צרה.

שורה 2. וצדקותיו וגו׳ – שעורו כך: וצדקותיו הגדולות לתנות.

ש׳ 3. עלי ערץ — כ״ה במ״ע J.Q.R. הנ״ל, כלו׳ על כל שבח ותהלה שמעריצים אותו בהם. ובש״ש: „ארץ״.

ש׳ 5—6. רוממה במאד פלאיו – שעורו: רוממה פלאיו במאד. נדלה – מוסב על ימינו.

ש׳ 9—12. שעורו כך: אשר תעיר הישנים בגלותם ותפדה (אותם) ותחיש הגאולה לשה גולה וגו׳ השכולה יותר מכל השכולות. תעיר – כן הנהגו, ובש״ש: „תעור״.

ש׳ 15—18. עתה כבר עברו לה (לשה פזורה ישראל) כאלף שנים בגלות, וגם מיום היות ישראל לגוי (מימות אברהם) כמעט אלפים שנה כפולות (ד׳ אלפים) אכלוהו שונאיו בכל פה, וגם שארית הפליטה יחשבו כנטולים מן העולם. והיום – כ״ה במ״ע הנ״ל, ובש״ש: „והנה״. ועוד ידמו שאריתה — כן הנהגו, ובש״ש: „ועוד יתמו שאריתם״, ובמ״ע הנ״ל „ועודם ידמו שֵׁרית״.

ש׳ 19—20. שונאיה העצומים עצמוה (גרמוה, שברו עצמיה, ירמ׳ נ׳, יז) בחוקם בגלל שכחה נחלש ותש (ו„נחלות״ היא ר׳ מן נחלה ל׳ כאב, ישע׳ י״ז, יא; יחז׳ ל״ד, ד). היה – כ״ה במ״ע הנ״ל, ובש״ש: „סר״.

ש׳ 21—22. ושחה בשוחות – לנע״ל.

ש׳ 23—24. בחבלי... אחוזה – עדה״כ אס׳ א׳, ו. פעמותיה כבולות – רגליה אסורות בכבלים. ופעל זה נמצא בלשון המשנה.

ש׳ 26. והמוטות וגו׳ – תשבר את מוטות עולה בחיל וכח. ובמוטות, תמוטט – לנע״ל.

ש׳ 29—30. ותבנה מהרוסיה (כמו מהריסותיה) בצורות-עדה״כ יחז׳ ל״ו, לה. תלולות – כן הנהגו, כלו׳, מגדלים תלולים או ערים עומדות על תלן. ובש״ש: „נפולות״, ואפשר לפרש: ותקים מתוך נתוצותיה את הנפולות. ובמ״ע הנ״ל: „סלולות״. ואולי צ״ל: „עפלות״, רבים מן עפל ובחן.

ש׳ 31—32. ותבעל – עדה״כ ישע׳ ס״ב, ד. עזובות – מבעליהן, כלו׳ מאלהיהן. לצודיהן — לאויביהן הצודים להן.

ש׳ 33—36. וגלות החיל (עדה״כ עובד׳ א׳, כ) שגלתה ממדינה העדינה, היא בבל (ישע׳ מ״ז, ח) לספרד תשמתנה בעדי עריים. במכללות — ת׳ במכלולים (יחז׳ כ״ז. כד)— במ״ע הנ״ל „במכללת כלולות׳, ובש״ש: „כמסלולת הלילות׳. והשיגו וגו׳ — והשינו את הארץ והשיגום שם קללות.

ש׳ 37—38. ונשאו בעול משא מלך ושרים כי כזאת גזרת עליהם אתה, והובילו את המשא עד שלא נשאר בהם כח. והובילו - כ״ה במ״ע הנ״ל, ובש״ש: „והפילו׳, ולפ״ד דוקס צ״ל: „והכילו״, ויהיה והכילו, יכולות - לנע״ל.

ש׳ 40. כאילות החסרות כח ואין. אֱיָלוּת-רבים מן אֱיָל. כאילות, מאילות-לנע״ל.

ש׳ 41—42. המלה לולא, לדעת דו״ס במ״ע הנ״ל, נמשכת גם לסוגר; כלו׳ לולא עשו שארית יעקב דין ומשפט כדת אזי וגו׳. ואולי פירושו כך: לולא נחלו וגו׳ היה שארית יעקב עושים עונות פלילים ואזי וגו׳.

ש׳ 43—44. עקר הבונה - שורש הבונה. האשלים - ר׳ מן אשל (בר׳ כ״א, לג), והכוונה לעקרי התורה ונטיעי הדת.

ש׳ 45—46. כלו׳ לא היו יודעים להבדיל בין אסור לפטור ובין כשר לפסול.

ש׳ 47—48. מכאן עובר המשורר לשבחו של איש התהלה (ואולי יש איזו השמטה לפני חרוז זה) ואומר: הוא העמיד את היסודות של משפטי הדת ועל ידו בטלו כל מפָלותיה (ובנוף השיר הפ״א בשוא לשה״מ) וחרבותיה של הדת. מפלותיה בטלות - ובגליון הכ״י נ״א: „מעלותיה׳ ועוד נ״א: „מפעלותיה״. ובמ״ע הנ״ל: „מפלותיה נטולות״.

ש׳ 49—50. עם ישראל לנו בלילה בחשך וחלקלקות והשכימו בבקר והאפלות נגהו באורו. נאורי - כ״ה בש״ש, ובגליון כ״י נ״א: „נצורי׳.

ש׳ 51—52 הוא דיין אמת בדין ההולך נכחו לבקש צדק וגם פעולות ומעשים טובים.

ש׳ 53—56. הוא מפסיק בדין וממתין בו למען הצדק, כדי שלא יוציא דין און ועול („עולות״ ר׳ מן עולה תהל׳ נ״ה, ג), ואם זקוק ונחוץ ימהר ויזדרז, הכל על פי אזהרת זקני הדת היושבים בחצי גורן עגולה (הסנהדרין) ואנשי כנסת הגדולה שאמרו „הוו מתונים בדין״, שלא לענות את הדין. לנחץ - אולי צ״ל „ינחץ״, כלו׳ ימהר.

ש׳ 57. והגו - מוסב על הדין.

ש׳ 61—64. אם באו לפניו בעלי ריב שהיתה יד מתעולל לאזור בהם זיקות אש המריבה בעלילות דברים ישפט ביניהם לזכות או לחובה, בלי משא פנים לעשיר, שפניו יצהלו משמן.

ש׳ 68. ובה נזר וגו׳ - במקום שחותכין את הדין באלה ובשבועה הוא בוצע בה (בפשרה).

ש׳ 71. ושם מלוה - הכריה את המלוה.

ש׳ 74. נעולות - בנעלים, מל׳ „ואנעלך׳ יחז׳ ט״ז, י.

ש׳ 75. ופתח וגו׳ – עדה״כ ופתח ואין סוגר וגו׳ ישעי׳ כ״ב, כב.

ש׳ 77–78. שעורו כך: בעת אין שם זבחים הוא נבחר לאל משַׁי וגו׳. ואולי יש לנקד „שָׂם״ בשין שמאלית, כלו׳ בעת שאין מביא זבחים ובטלו הקרבנות.

ש׳ 83–84. כל החכמות עזובות ושלולות הן מבעליהן וכאין הן לעומת חכמתו.

ש׳ 88. עירות וגו׳ – הערים הגדולות של המשפטים. עירות – נפרד במקום נסמך לשה״מ.

ש׳ 89. הרימותן – במקום „הרימו אותן״ (את התשובות).

ש׳ 92. המעוללות – כן הגהנו, ובש״ש: „הנעולות״.

ש׳ 93–94. גבר ברבם – כ״ה בש״ש, והכוונה: שהאמת גברה ברבם של אנשי ספרד, הוא ר״ש הנגיד, ובגליון נ״א: „נבחר בהכם״. ואולי צ״ל: „גבר בבחם״ (של אנשי ספ־ד) עדה״כ ש״א ב׳, ט. וחזינו אנהנו וגו׳ – כלו׳ הם (אנשי ספרד) יראו חכמת אמת ההולכת וגוברת ברבם או לפי הגהתנו בבחם, וחכמתנו (חכמת הבבלים) לעומתם כהזון מהתלות (עדה״כ ישע׳ ל׳, י).

ש׳ 100. ואין עולל – כלו׳ אין בהם עוללות, אלא שריגי בציר ופירות בשלים. וקטפנו מלילות – כלו׳ שהן רכות ולא הגיעו לבישול (עדה״כ דב׳ כ״ג, כו).

ש׳ 101–102. שעורו כך: ועיני עוריהם וסכליהם ואזנם לא צלולות (אלו שאזניהם לא תצלנה, כלו׳ החרשים) נפקחו בם.

ש׳ 103–104. הוא הרבה ששונים והדה (ושמח) את לבבם בדברי רב, תלמידו של ר״י הנשיא, ראש לאמוראים יוצרי התלמוד. הסוגר של הבית, כנראה, משובש ולא נדע להגיהו ולפרשו. ברב, הרבה – לנע״ל.

ש׳ 105. האִי, היה – לנע״ל.

ש׳ 107–108. מזמותיו יפיצו ויבטלו כל מזמות אחרים, ותחבולות של כל אדם הבולות (נשחתות) מפני מחשבותיו. חבולות – כן הגהנו בלנע״ל, ובש״ש: ‚תלולות״ מל׳ „ותוללנו שמחה״, כלו׳ שולל והתולים. ובנ״א: „אצולות״.

ש׳ 109–110. כ״ה בש״ש, וכנראה משובש ההרוז הזה ואין לעמוד על כונתו. ואולי ת׳ „שומרי חכמות״ צ״ל: „שומרי הומות״ (והכוונה להכמת התלמוד, כדרשת חז״ל על שומרי החומות שבשה״ש ה׳, ז) או „שותרי חכמות״, שהורה כרבים על דרך גמלים, כלו בחריצות יתרה. ואולם המלה „נעלות״ מפוקפקת היא שכבר נמצאה בשיר זה בסוף חרוז 182, ואולי צ״ל: „כסלות״ עדה״כ „זה דרכם כסל׳ (תהל׳ מ״ט, יד).

ש׳ 112. הסוגר חסר.

ש' 115—116. במים עמוקים שאין לשחות בדכי גליהם, ואם תרד עד סופם תמצא מצולות עמוקות. והמשל לחכמת הנגיד המתעמקת במצולות ים התורה וההכמה. בדכים – כן הנהנו, ובש"ש: „ברכים".

ש' 118. אם יש לה (לאדמה) גבול, אין לה (לחכמת הנגיד) גבול.

ש' 119—122. הסיר הקליפות מפליאי סודות (כלו' חשף תעלומות) כיעקב אשר פצל וגו' ותלדנה וגו' (עדה"ב בר' ל' לו–לט). כלו' תבונותיו הולידו רעיונות בלא חבלי לידה ובלא קושי. תבונותיו – כן הנהנו לשה"מ, ובש"ש: „תבונות".

ש' 123—124. כלו' אע"פ שהן מיושנות ובלות ויש בהן טעם זקנים, לא פג מהם בכ"ז גם כח עלומיהן להוליד חדשות. עלות – צעירות ומולידות (ישע' מ', יא). מיושנות – כן הגיה הרד"כ, ובש"ש: „מיושבות".

ש' 125—126. שיעורו כך: אשר הנה כצמוקי דבלות לכל צמא ועיף מזי רעב, כלו' שהן משיבות נפש. ודעות – כן הנהנו, ובש"ש: „לדעות".

ש' 127—128. החכמים יודעים את הנגלויות והוא ידע גם את הנסתרות.

ש' 129—130. כל הלשונות פוצחים לו רנות ומסלות רבות בלבבם (עדה"כ תהל' פ"ד, ה) לזמר לרבם. לרבם, רב – לנע"ל.

ש' 132. תרומיות – ר' מן „תרומיה" יחז' מ"ח, יב.

ש' 133—134. תקנותיו וסיָגיו ישרים ונכוחים והם שמורים בארצות השפלה, ע"ד מאמר חז"ל: „בקעה מצא וגדר בה גדר". (עיר' ו.). נצורות – כן הנהנו, ובש"ש: „נצוחות".

ש' 136. סבולות — נשואות.

ש' 137—138. הוא קנה לעינינו חכמות „בתולות" (כלו' שאיש לא ידען) והיו עם אנשים כמונו שגולות (בעולות), כלו' שעל ידו נגלו מסתריהן ונעשו לקנין הכל.

ש' 139—140. והן (תוכחותיו) רפואה לשרירי חוליהן והן צרי ותעלה לכל מיני מזור ומכה. רפאות שרירי – כן הנהנו עדה"כ מש' ג', ח, ובש"ש: „שרידי". נוססיהן – הוליהן, מל' „מסוס נוסס" (ישע' י', יח), לפי פי' כמה מפרשים מהקדמונים. צריות – כן הגיה דוקס לנכון, והוא ר' מן „צרי", ובש"ש: „צוודות".

ש' 141. למנששים – לעִורים.

ש' 143—145. ומימי אב וגו' — ומימי אבי אביו של „מלאך העתרות" (כנוי לפינחס, עשה"כ תהל' ק"ו, ל, ואבי אביו הוא אהרן הכהן), כלו', מימי אהרן הכהן, ומימי „תלמיד רבי", הוא יהושע תלמידו של משה, שהנחיל לישראל את הארץ (יהוש' י"ט, מא) לא קם וגו'. עתרות — כן הגהנו, ובש"ש: עקרות. כְּמהו — בשוא ת' קמץ לשה"מ.

ש' 146. אבל כאיש וגו' — כלו' הוא דומה יותר ליהושע בגבעת הערלות.

ש' 150. מ פ ו ל ש ו ת ח ל ו ל ו ת-כלו' את הנפשות האטומות עשה פתוחות לקבל חכמה.

ש' 151—152. כל המקומות הסתומים לעוצם הקושיות בהם נעשו על ידו מגולות. עֳפָלוֹת – חזקות ועצומות, מל' „ויעפילו" (במד' י"ד, מד).

ש' 154. ב ם – כן הגהנו, ובש"ש: „רם".

ש' 155—158. נפשו היקרה עלולה והצובה מתבונה ואצולה ממרומי נכוחים. והיא מהירה וזריזה להביא תחבולה לידי מעשה ולרוב זריזותה גם החרוצה נחשבה כנגרה מן העצלות. ת ח ב ו ל – ת' „תחבולה" לשה"מ.

ש' 159—162. ע"כ כל מה שגרבה לאנור ולחבר לכבודו שבחים ומעללים, תמעט כל זאת לפי ערך כבודו הרם, ואני לא הנדתי אלא מקצת הודו, וחסרתי רק דלי אחד מיאור ונטף מתעלה. ומליצה זו נמצאת בשירי רשב"ג בכמה מקומות. לְ כ ן—בשו"א ת' קמץ לשה"מ. ו ק צ י ת י – פעל מן „קצה", ואולי צ"ל „וְקַצוֹתִי" מן „קצץ", כלו' נרעתי.

ש' 163—164. וכראותי כבוד השיר ויוקר מעלתו („יקר" הראשון מל' יְָקר וגדולה, והשני מל' „יוקר", כלו' דבר יקר). „הכינותיו", כלו' נתתי לו דרך, למעונו.

ש' 165—166. ו ה ע ד י ת י ו – הראשון מל' „ואעדך עדי" (יחז' ט"ז, יא), כלו' קשטתיו, והשני מל' „מעדה בגד" (מש' כ"ה, כ) העטה והלביש. ב ע ד י – נפרד ת' נסמך לשה"מ.

ש' 167. מכאן ואילך המשורר מדבר בשבח עצמו ושיריו.

ש' 168. ב מ א ז נ י ש י ר – כלו' במשקל.

ש' 169—170. את הבצורות של השיר והלשון מצאתי כעזובות והשבתי עליהן מחשבות טובות לתקנן ולשכללן.

ש' 171—174. כל יודעי הלשון ראשם סחרחר כנגדי ולא מצאו ידיהם (עדה"כ תהל' ע"ו, ו) ולעומת עזות ידי אולת ירם (עדה"כ דב' ל"ב, לז). ל ע ז ו ז – כן הגהנו לפי המשקל, ובש"ש: „לעזות".

ש' 175—176. ו ע ז י כ ב ד י ה – העזים והכבדים שבה, כלו' גבורי הלשון.

ש' 177—178. לנפוצות הלשון בלא דרך עשיתי מסלות ולעצורים שבה, שנעצרו בדרך זרמתם, עשיתי תעלות.

ש' 179—180. אלו התגרה בי איש לנצחני עכרתי אותו כנהרות חדקל ופרת בהמולת גליהם ביום סער.

ש' 181—184. אני עובר בה, בשירה העברית, ברגל ראמים, כלו' בצעדים רחבים, והאיש המתגרה בי זוחל אחרי כנמלה („הנמלות" ר' ת' „הנמלים" לשם החרוז), ואבקות רגלַי, רגלי ראם, יענגו ויכסו את הזוחל אחרי ולא יוכל לעבור בדרך אפילו בנעלות. ו ע נ נ ו ה ו ו כ ס ו ה ו — כן הגהנו (עדה"כ „וענן אבק רגליו" נח' א' ג) ובש"ש: „וענהו וכהו". ל צ ע ד ו ב נ ע ל ו ת — עדה"כ ישע' י"א, טו.

ש' 185—186. לביאיו ידמו לפני כשיות ונפלו מפני אותותי הרוגים.

ש' 187—188. אל תתמה ליקר שירותי היקרות, תמה על שנותי הרכות שהן כפולות שמנה, שכתבתי שיר זה בהיותי בן ט"ז שנה. כך פירש רש"ז; ויש מפרש, שהכוונה למשקל השיר שהוא כפול שמנה תנועות בדלת ובסוגר.

לב.

נדפס ע"י בר' בשעה"ש ע' 36 עפ"י כתי"י גניזה.

שורה 3. ולא מת — כן השלמנו לפי הענין והמשקל, עדה"כ „ודפקים יום אחד ומתו" בר' ל"ג, יג. כי דפקוהו – כאשר דפקוהו.

ש' 5—8. תמה יותר על זה שר' נסים מצא לו משכן בתוך לבי, והוא הלא גדול כים אשר כל הנחלים נמשכים אליו וממנו. ובמקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותו וחבתו לכל אדם במשכו לב איש בעבותות אהבה.

ש' 9—10. המלה „כוכב" אינה בכ"י והשלמנוה לפי הענין והמשקל, והכונה, כנראה, על ר' נסים, שהוא רחוק ממנו במקום ובכל זאת קרוב הוא ללבו, ככוכב זה שאין קץ למהלכו ובכל זאת יש שהוא נראה קרוב למראה עין. ובר' השלים „אדם" ופירש בדרך אחרת, אבל אין פירושו מתקבל על הלב.

ש' 11—12. לדודי – לר' נסים. מחניכו – מתלמידו.

ש' 13—16. הדוד יקר בעיניו של החניך מלבב עצמו והנה הוא, החניך, שופך את לבבו בשיר זה, ומפקידו בידך לערבון כאיש המפקיד את יוצא ירכו ביד איש נאמן.

ש' 17—18. אם אתה כמו אחד ואין שני לך, אני הוא המאריך באחד זה והוגה בו תמיד. והמליצה שאולה מן „מאריכין באחד" של „שמע".

ש' 20. אני הלך ובכו – אני ההולך ובוכה על פרידתך, והוא עדה"כ ירמ' ג"ד.

ש' 21—22. אני דודי וגו' — עדה"כ שה"ש ו', ג. דודי – ת' לדודי לשה"מ. בכל מקום וגו' – בכל מקום שאני או דודי דורך בו.

ש' 24. אחר מסכו – לאחר שמסך אותו.

ש' 26. לא העריכו – שום אדם; כלי' ישע שאין ערוך לו.

ש' 27—28. לאלחנן חניכו – לדעת בר' זה אלחנן בן שמריה תלמידו של ר' נסים. יעקב... נסיכו – בנו החשוב יורש כסאו.

לג.

נדפס בש״ש ע׳ 44, בר׳-22.

שורה 1—2. לבי נוע מפחד האהבה, כי הפרידה אוחזת בעקבה והזמן קולע כי אבני נדוד, כלו׳ שולח אל לבי את חִצי הפרידה ומרחיק מעלי אחד אחד את כל אוהבי.

ש׳ 3—4. כל צבא מחשבותי נחשלו ברדפם תמיד אחרי אהבה ורֵעות והזמן יזנב אחרי הנחשלים (כלו׳ יקציץ כנפי שאיפתי לאהבה) ואני עיף וינע במלחמתי (עדה״כ דב׳ כ״ח, יח).

ש׳ 5—6. ימי נוער כבר כלו ועד הנה אחשב וגו׳, כלו׳ נואשתי מן הזמן, כי אין ממש בטובותיו ורעותיו. ואולי צ״ל: „עד אן״ וגו׳, כלו׳ הלא רעות הזמן לנגדי תמיד ועד אן אחשב וגו׳.

ש׳ 7—8. אקוין ברעיוני תונתי ואלחם בם, אבל סוף סוף אני כורע ומנוצח במלחמתי.

ש׳ 9—10. ולפיכך יש שאני אומר לנפשי: די לי לנוע על מהלכי הימים (כלו׳ על תהלוכות הזמן ודרכיו) ולחזור אחרי אהבת רעים, כי אין אמון בזמן, ועד מתי אהיה פורע ומשלם בדמי על אמונתי; או שיהיה „פורע״ מל׳ ותפרעו כל עצתי (מש׳ א׳, כה); כלו׳ עד כמה אהיה מפקפק ונוטה במחשבותי לכאן ולכאן, אלא אחזיק ביאושי מטובת הזמן ומנועם אהבת רעים. לי - כן הגיה בר׳, ובש״ש: „לך״ ומוסב על הלב.

ש׳ 11—12. ומתוך מחשבות והרהורים רעים כאלה נבהל הייתי בחטאי מעמוד לפני הגביר, והייתי טובע בים סכלותי מתמול שלשם ועומד ביאושי, עד שהגיעה אלי אגרת שירך, כמפ׳רש להלן, ונוכחתי כי אכן יש גם אהבה נאמנה ונרפאתי מיאושי. כן נראה לנו לישב ולפרש בדוקק את החרוזים האלה, כדי שיהיה להם קשר הגיוני כל שהוא עם הקודם והמאוחר.

ש׳ 13. מהלך על כנף לבי - עדה״כ תהל׳ ק״ד, ג.

ש׳ 15. בצלעותי - כן הגיה בר׳, ובש״ש: „צלעות״.

ש׳ 20. בל יהי נורע - לא יגרע אורו.

ש׳ 21—22. ונעים זמירות וגו׳-כלו׳ אתה מנעים זמירות יותר מכל המשוררים. ומבצר היקר קורע - מלת „היקר״ השלמנו לפי הענין והמשקל, והכונה שהוא כובש לו את כל המעלות היקרות, ובר׳ השלים „אויבים״.

ש׳ 23—24. באו והגיעו לידי תורי החרוזים הנעימים אשר לך ולבבי התרכך ונקרע מדברי האהבה והידידות שכתבת לי. תורי - כן השלמנו, ובר׳ השלים „דודי״.

ש׳ 25—26. את נפשי אתן כופר דברי שירך, שיר המהלל, היוצא ממעין יקר ונובע מנחל פאר.

ש׳ 27—28. השיר ירד כטל על גז (עדה״כ תהל׳ ע״ב, ו) והשיב נפשי ופדה אותה מרדת שאול ביגונה. פודע-כן הגהנו עדה״כ איוב ל״ג, כד. ובש״ש ואצל בר׳: „פורע״.

ש׳ 29—30. עניני שירי קלים הם לפני שירך, כי רום מעלתו של שירך נוגע עד שחקים. מעלתו — כ״ה בש״ש, ואצל בר׳: „מעלותיו״.

ש׳ 31—36. אין זאת כי בין מקום חנייתי וחנייתך, כלו׳ באמצע הדרך, פגעו בשירך מלאכי אלהים טרם הגיע לידי, והם אצלו מרוחם עליו. ובעת חזיתיו ראיתי פניו כפני מלאך אלהים ותנצל נפשי, ואני לפני זה הייתי כמעט גוע (כמו שאמר המשורר בחרוזו הראשון), אבל אחרי עברי את פנואל (= פני אל), כלו׳ אחרי קראי את אגרת השיר זרחה שוב שמשי בפני ויצאתי בכל זאת צולע ממלחמת הזמן בי; כלו׳ שירך אמנם הצילני מרדת שחת ומיאוש גמור, אבל רפואה שלמה לא באה לי. וכל המליצה מיוסדת על הכתובים ברא׳ ל״ב, לא—לב.

לד.

נדפס בש״ש ע׳ 45 ובשה״ש-24.

השיר הזה נכתב, כנראה, על הפ״ד ממנו אחד מידידיו ר׳ יצחק (ואולי הוא ר׳ יצחק שבשיר הבא) ביחד עם ידידים אחרים, אחרי שבתם יחד זמן קצר.

שורה 1—4. בנקל נפתו לרוב דבריו החלקים של ר׳ יצחק בבקשו פני רעיו האהובים ללכת עמו בחברתו הנעימה, והם בראותם מקרוב את דמותו כראות פני השמש בחצי היום ומשביעים את עיניהם ממאור פניו ינחמוני תנחומי שוא ויאמרו לי: קוה וקוה, כי עוד תשוב לראותו. כאין – מלה״כ: „כאין שפכו אשורי״ תהל׳ ע״ג ב. נשאו – מלה״כ: „נשאו שרי נוף״ ישע׳ י״ט, י״ג. ורש״ז מגיה „נשאר״ ולא נדע לכוונו. חלקיו – כמו חלקותיו, רבים מל׳ „חלק שפתים״ (מש׳ ז׳, כא). בחלותו – כ״ה אצל בר׳, ובש״ש: „בחלותי״. וראו – כן הגיה בר׳, ובש״ש: „ובאו״.

ש׳ 5—6. ידידי, אתם זכיתם להתענג על אור שמשו בצהרים ואני תפלתי להשיב אלי בלילה שנתי הנזולה מעיני בגללו, אולי אזכה לראותו לפחות רגע אחד בהופיעו לפני בחלום כברק. ודמיון הופעת הידיד בחלום אל הברק מצוי בשירי הספרדים וגם אצל רשב״ג. ועי׳ בפירושנו לשיר מ׳, 1—2. אליו – בגללו. כמו „אל הלקח״ ש״א ד׳, יט.

ש׳ 7—10. כלו׳ אראנו עוד רגע אחד בעוד שעיני מוצאת מחמד ונועם באור השמש וטרם יבוא יום המחרת ויחלפו כליל אורותיו, אורות זהבו, המזהירים כירקרק הרוין (והתאר ירק או ירקרק לזהב וביחס לאור השמש והסהר נמצא כמה פעמים בשירי רשב״ג ויתר משוררי ספרד; עי׳ למשל שיר ז׳, 5) ונבכה אז על ימי הנוער אשר הלפו בלי המדה כמו שבוכה הסוחר השב מן השוק שעשה בו עסק רע ולא נשא מאום בעמלו.

ש' 11—12. המשורר מברך את ידידיו הנפרדים ממנו לעבור אֹרחות במקום ציה שהעבים ירוו את הארץ בדרכם מטר רב ותשבע מים כמו שלבו ירוה דמעותיו ומצוקותיו; ומעין זה הוא אומר בשיר הבא, 30: „וימטיר עליהם טל ומטר כדמעתי". ארצכם—כן הגיה בר' לפה"מ, ובש"ש: „ארצם".

ש' 13—16. כאן עובר המשורר לתהלת ר' יצחק ואומר: בברכי אתכם במטר אין צורך לשאול גשמי נדבות מעב השמים, כי כפות ידיו של יצחק הנדיב הן המריקות בשפע רב גשמי נדבה וחסד, ולו שם פעמיו ביום שרב וחום למול סלע, כי אז יפתח הסלע את נקיקיו ויזיל מי ברכה, והוא הפלגה שירית בשבח נדיבותו. שעלי - כפות יד, מל' „מי מדד בשעלו" ישע' מ', יב. שעליו - כפות רגלו, מל' „אם ישפק עפר שמרון לשעלים" (מ"א, כ', י). תשאלה, שעלי, שעליו — לנע"ל. למול-כן הגיה בר', ובש"ש: „לחמול".

ש' 18. לרוב טובו ושפעת חסדו שהוא זורע סביביו - בעברו בזמן, כלו' במשך כל ימי חייו, ירכך את כל החזק והקשה בו ומקיל לאחרים את צער חייהם ויסוריהם. הרך - כן הגהנו, ע"ד שאומר המשורר בשיר מ"ד, 8: „ורכו לחייה אשר היו הזקים". ובש"ש: „הרע", ובר' מגיה: „הרעיד".

ש' 19—20. לו התחרו עמו במרוצה כוכבי מרום אז לא הגיעו אפילו לראשית דרכו בעלות אבק רגלו הראשון.

ש' 21—22. הוליך שבי בחכמתו את כל לב ואני משבוייו הראשונים.

ש' 23—24. הזמן קשר את חפצי בידו, כלו' תלוי ומקושר אני בו כמו שאני קושר יחד חלקי הזמן, כלו' הימים והלילות, להגות בחכמה. ואסר... קשר — כן העתקנו עפ"י בר', ובש"ש „ואספר... קוסם". כאני — כן נקד בר' על פי רש"ז „כַּאֲנִי", ת' „כמוני", לשם המשקל.

ש' 25—26. הזמן, או ידידי, נתן אותי לאסיר תקוה ושבר לרוב געגועי עליו, ומי יתן והייתי נתוק ממנו מתחלה ואחדל עתה מכאובים וצער על פרידתו. נתנני — כן הגהנו, ובש"ש: „נתיחדו", ובר' מגיה: „נתתיהו".

ש' 27—28. ובהפרדו לא חמל על רעהו אשר לבבו צמא למי חסדו כלב איל אשר וגו' (עדה"כ „כאיל תערג על אפיקי מים" תהל' מ"ב, ב).

ש' 29—30. עוד תמול היינו יושבים יחד בחבורה אחת והיום בצאתו לדרך גבה ורחק ממני כגבוה שמים מעל הארץ.

ש' 31—32. היום עם זריחת השמש יצא ונדד ממני, אף כי ידידי איננו מן הילקים הללו אשר יפשטו ויעופו בבקר (עדה"כ נח' ג', טז, יז), כלו' שאיננו מן הידידים קלי־הדעת שאין אהבתם עומדת לאורך ימים, וכמו שמבואר להלן.

כאין נשאו.

ש׳ 33—36. ימד - כן הגיה בר׳, ובש״ש: „אמור״; ואולי יש להגיה „אמור׳ באלף, והמשורר אומר זאת על עצמו. ורפה וגו׳ - כלו׳ שנלחם עם גבורי הזמן והחליש כחם (עדה״כ איוב יב, כא), שגבר בשכלו מכלם.

ש׳ 39—40. וחלילה וגו׳-וחלילה לי מהיות כרע שהוא משלם גמול האהבה מדה כנגד מדה ולהמעיט תהלתך בשביל ש„לא חמלת עלי רעי כמוני (ש׳ 27), כי עוד אוסיף להללך, וגם עתה יקרת בעיני ויותר מאשר שירי נותנים כבוד לך אתה מהלל אמרי, כלו׳ נותן תהלה לשירי, שכבוד הוא לי ולשירי לזמר תהלתך, כמו שהצואר הטוב והיפה מוסיף יופי להענקים הנתונים עליו לתכשיט. ומליצה זו מצויה בשירי הספרדים.

ש׳ 43—44. אף כי גם שירי אין ערוך להם ואין משורר אשר יערך כמוני שירים שקולים בקו ובמדה.

ש׳ 45—46. רק הסוס האביר ישיש לקראת נשק וינאה לבבו בצאתו לקרב כי קל המרוץ הוא וכחו אתו, אבל היכל החמור להתחרות אתו ולרוץ בשוקיו כמהו (עדה״כ תהל׳ קמ״ז, מ), וכן גם ערך שאר המשוררים נעדרי הכשרון כלפי המשורר האמתי. לבבו — כן הגיה בר׳, ובש״ש: „לבבי״.

לה.

נדפס בש״ש ע׳ 46, בר׳-26 ועי׳ ג׳- 132 הע׳ 56.

שורה 1. שעו מני וגו׳— עדה״כ ישע׳ כ״ב, ד.

ש׳ 4. אש ועצים מדורתי - עדה״כ ישע׳ ל׳, לג.

ש׳ 5—6. בשעה שהתרדמה נופלת על עיני, כלו׳ בזמן שֵנה לאדם, שנתי אני תדד מעיני.

ש׳ 10. תעורר וגו׳—אולי מוסב על המדורה שלמעלה בש׳ 4; ואולי יש להגיה ולנקד „יעוֹרֵר... ותַרבה״.

ש׳ 11—12. שעורו כך: ויונה וגו׳ תקונן וגו׳ ותהמה כהמיתי.

ש׳ 13—14. ונגדי וגו׳ — הכוונה על הידידים הנכונים לצאת בדרך ועומדים לנגדו ובידם לרפא מכאובו, שלא יפרדו מעמו.

ש׳ 15—16. חייתי ושלותי תלויות בידידי שאני אוהבו כנפשי, והוא כאלו שמח לאידי ומהתתי תאות נפשו.

ש׳ 17—18. אהבתיו וגו׳—דרכי מעודי לאהוב את רעי בתום לב ונמול אהבתי שוא.

ש׳ 19—20. מיודעי ואוהבי היו, כלא היו כי ארחו לדרך ובעת רחקם רחקה שמחתי.

ש׳ 21. על הנמלים – בהפרדם ממני.

ש׳ 26. הכי — הלא.

ש׳ 28. היותם – כהיותם.

ש׳ 29. בכל מחנה – בכל שיירא שיהנו עמה בדרך המדבר.

ש׳ 33—36. ואולם אקוה שלבבי עוד ישוב אל גופי וגו׳ בשובי אל ידידי ובהביטי שוב את פניהם וגו׳. וגהה – מלה זו חסרה בש״ש, והוספנוה לשה״מ, ובר׳ הוסיף: „ושקוי״.

ש׳ 37—38. אחיה, יחיה — לנע״ל, בניבו ארכתי — רפואתי בניב שפתיו. יאריך, ארוכתי — לנע״ל.

ש׳ 39—40. ויצחק, תצחק – לנע״ל. ותעז וגו׳ – האדמה תעז ותתגאה בידידי יצחק שהוא עוזי וגאותי. ואולי צ״ל: „וגאותי״.

ש׳ 41—42. וחיון, חיי – לנע״ל. ותבא בעת וגו׳ – חליפתו תבוא (כלו׳ יבוא קצו) בעת שיחלוף שלומו. ובש״ש: „שלמה״.

ש׳ 43—44. בעזרתם וכחם אתגבר על שונאי והם כלי נשקי ומגני.

ש׳ 46. ובכתי – בבת עיני.

לו.

נדפס בש״ש ע׳ 25, ל״ש-45, בר׳-21, ועי׳ נ׳- 122 הע׳ 34.

שורה 1—2. עַמִי – אולי יש לנקד עָמִי. כלי נבל ונבל-כלו׳ כלי זמר וכדי יין; ודוכם מניה: „כנבל״, כלו׳ כנבל יוצרים, וכן הוא אצל בר׳.

ש׳ 4. פליטה וגו׳-כלו׳ הפליטה היחידה שנשארה לנו אף היא איננה. לנו – כן הוא אצל בר׳, ובש״ש חסר.

ש׳ 7—8. ארון אשר גנגז – ארון הלוחות. עלי- כ״ה אצל בר׳, ובש״ש: „אלי״. ואם לזה וגו׳ - לארון המת הגדול.

לז.

נדפס בלבנון תרכ״ג נו׳ 7, הג״י הרכבי חו׳ 3, ע׳ 4, ונמצא בקצת שנויים בכ״י פ״ב.

ש׳ 2. עיר אדני — כן הוספנו לפי הענין והמשקל, ובכ״י חסר, אבל יש לפקפק בהשלמה זו, שכבר באה מלת „אדני״ בסוף חרוז 23, והבל שלא הגיע לידנו חרוז זה בנוסח כ״י פ״ב.

ש׳ 7—8. מצאוני... עוני וקם כחשי וגו׳ - עדה״כ איוב ט״ז, ח.

ש׳ 12. בכי חשבון ואלעלה — עדה״כ ירמ׳ מ״ח, לד. בכי - כן הגהנו, ובכ״י: „בני״, ובחנ״י: „בנות״, ואולי צ״ל: „בְּכוֹת״. עי׳ בשיר ג׳, 36: „בְּכוֹת, כבכות ארם על בן בעוריו״.

ש׳ 17—18. הניר וט׳ — שהיה ר׳ האי מזרע בית דוד. דגל וגו׳ - שהיה האחרון ומאסף למחנה הגאונים.

ש׳ 19—20. בני דוד, שאו, כלו׳ הסירו, את הנזר והעדות (מ״ב י״א, יב) ושברו את פך השמן, שמושחין בו את הנשיאים, שאין צורך בהם עוד, מאחר שלא נשאר ממלא מקומו, כמפורש להלן.

ש׳ 25. רב—כ״ה בכ״י פ״ב, ובשאר נוסחאות: „ראש״ ואיה, יהיה כהאי—לנע״ל.

לח.

נדפס בהשמטות בחנ״י להרכבי חו׳ 8 ע׳ 5 ונמצא בשלמות בכ״י פ״ב.

ש׳ 1. בנו ישי — דוד בן ישי.

ש׳ 3—4. אם נפקדו — כלו׳, לא רק שנעדרו מאתנו האורים והתומים, אלא שנסתלק גם זה הדומה בחכמתו לאחיתפל ולחושי, שנאמר על הראשון (ש״ב ט״ז, י״ז): „כי עצת אחיתפל היתה כאשר ישאל איש בדבר אלהים״ (הם האורים והתומים) ועל השני אמר אבשלום „כי טובה עצתו מעצת אחיתפל״.

ש׳ 5—6. כי לקחה וגו׳ — מות רב האי דומה כחרבן הארץ והמקדש. אל טל — ש״ב א, כא.

ש׳ 7—8. עם מות רב האי נאספו כל מחמדֵי, שהרי לבבל היתה הטובה באבני החן, הוא רב האי ראש החכמים.

ש׳ 10. עדה״כ „קרעו לבבכם ואל בגדיכם״, יואל ב׳, יג.

לט.

נדפס ע״י הד״ר דודזון במ״ע J.Q.R. 1913 חר יולי. ולדעת ד״ז שיר זה (ואולי גם שלאחריו; עיין בהערתנו לראש השיר הבא) הוא קינה על מות אבי הרשב״ג, אבל אין הכרע בדבר, ואפשר שהכנוי „אבי״ שבשני השירים הנ״ל אינו אלא בדרך מליצה. עדה״כ מ״ב, ב׳, יב:

„אבי, אבי, רכב ישראל ופרשיו", והכוונה על אדם גדול, רבו ומורו, או אלופו ומיודעו של רשב"ג, שמת, והמשורר קונן עליו את קינתו.

ש' 1—2. שעור הדלת כך: „תוגה אשר נעדר צרי כאבה", כלו', יגון שאין למכאובו רפואה, והרבה צרופי לשון מסורסים כאלה לרשב"ג, פעמים לשם המשקל ופעמים לשם חדוש; ועיין, למשל, בשיר ג', 13—14 ובשיר י"ז, 71—72 ובפירושנו שם. כמו כן מצאנו גם אצל הרשב"ג שהסמיך „כאב" ל„יגון" כמה פעמים, עי' למשל בשיר ח', ש' 3—8: „וכמוסת לבב איש כְּ יגונו... ויאבה נסֹעַ הַכְּאֵב לתמך אשוריו", וכן בשיר נ"ח, ש' 15—16: „ומיום סורך לא סר יגוני, והציב הכאב עליו כרעיו", (עי' בפירושנו שם). ישח לבבי וגו'–כלו' לבבי ישח בהתרומם התוגה ובהכבידה עלי כובד משאה כגבנון ההר; או שיהיה „בעלות" מוסב על „לבבי", כלו' בעלות לבבי על הר התוגה עד מרום קצו ישח תחתיו, כדרך המתיגע לעלות להגיע אל ראש ההר. כְּאֵב - כן נקדנו בציר"ה, וד"ז מנקד „כְּאֹב" בחולם ומפרש בדרך אחרת, אבל פירושו דחוק ביותר.

ש' 3—4. כמה תציקני התוגה לעת ערב, בשעת תגבורת העצבות, ואז אני כמו עֵרֶב מול השתי שלה, כלו' שהתוגה אורגת בתוכי רקמת הרהורי עצב ומחשבות אֵבל כשתי וערב הנארגים יחד במסכת. עֶרֶב, עֵרֶב — לנע"ל.

ש' 5—6. כמה שאק"א לעיני שתחדל מן הבכי, כדי שלא תכלה ותמק בדמעות (ערה"כ איכה ב', יא) הבכי עולה ומתגבר. ומליצה מעין זו עי' בשיר ה', 9—10.

ש' 7—8. אני בוכה ובוכה, וכל פעם שהדמעה נוטה למות ולחדול, הכאב בקרבי משיב אותה לתחיה והיא נוזלת שוב. וכל תמות — כ"ה בכ"י אָ. ובכ"י גניזה: „ובל". הכאב–כן תקן ד"ז, ובכ"י אָ: „הכזב".

ש' 9—10. אבי אשר היה עדי תבל ותפארתה איך עתה במותו נצלה האדמה את עדיה (של התבל). אדמת שכול – כן הגהנו, ובכ"י אָ „לאמה שבכל", ובכ"י גנ': „לא מה", ואולי יש גם להגיה „שאולי ת' „שכולי".

ש' 11—12. איך יכלו לו וגברו עליו פגעי הזמן, להכריתו מארץ חיים, ויטרפו מלהקת (כלו' מלהקת הנביאים וגדולי הדור) את הארי שבלהקה (שבחבורה), ובאה הסמיכות בהשמטת הסומך, וכדרכו של הרשב"ג בכמה מקומות. ויש להעיר, שכבר נמצאה מלה זו — „להקת" — בכנוי לכנסת ישראל כמה פעמים בפיוטי הקדש של הרשב"ג, ופעם אחת גם בצורת סמיכות בלי סומך, ממש כמו שהיא באה כאן, והיא על דרך „שפעת אני רואה" במלכ' ב, ט', יז, שבא אף שם הנסמך בלי סומך, לפי שזה מובן מאליו ומוכרע מענינו. ויש עוד כמה דוגמאות לשמוש זה במקרא ובשירי המשוררים הקדמונים. יכלו — כ"ה בכ"י אָ. ובכ"י גנ': „יעלו".

ש׳ 13—14. צדקתו היא אות וערובה שנפשו תהיה צרורה בצרור מנוחה בג״ע תחת כנפי השכינה.

ש׳ 15—16. כי רב וגו׳ – יותר מאשר התבל תתן לך היא תשבה ותשלל ממך.

ש׳ 17—18. אחרי זאת, כלו׳ אם גם איש גדול כזה נלקח מן העולם, תוכח לדעת ע״ד האדמה כי חִצה חץ שחוט ושנון (עדה״כ ירמ׳ ט׳, ח) לשחוט ולטבוח בני אדם. חציה – חץ שלה, ובא במקרא (ש״א כ׳, לח) „חֵצִי״ ת׳ „חץ״.

ש׳ 19—20. היא מצירה ומציקה לאיש כטבעת לאצבע שאין עביה כמו עבי האצבע. עביה – כן הנהגו, ובכ״י גנ׳: „דיה״, ובכ״י אָ׳: „ביה״.

ש׳ 21—22. אוי ואבוי לאיש אשר לבבו יתור עם (אחרי) הוד התבל וגו׳. יתור-כן הנהגו, ובכ״י גנ׳: „יסור״, בכ״י אָ׳: „יצור״.

ש׳ 23—24. שעורו כך: ובראותי תבל כמו עץ ואנוש פריה (שנושר מן העץ) אלבש לבוש יגון.

ש׳ 25—26. אנסה בכ״ז לכבות את אש הכאב הבוערת בנפשי, כי כאבי ואבלי מוסיף עוד על חלי נפשי.

ש׳ 27—28. די לי בצרתי זאת האחרונה, כי הגדולה ברעות התבל, אשר יגרתי מהן באה עלי, ונפשי לא תראה עוד רעה גדולה כזו, שאין כמוה, ודי זאת לנפשי.

מ.

נדפס ע״י בר׳ במאנש״ר 1911 חו׳ 1/2. ולפי הכתבת הערבית שעל גבי השיר בכ״י („ולה ז)״ל ירתה אבאה״) וכן לפי המלה „אבי״ שבפנים השיר בשורה 18, אפשר לשער שהוא שיר קינה על מות אבי המשורר; אולם לפי עדות בר׳ שתי מלות אלה, גם בכתובת הערבית וגם בפנים, קריאתן מפוקפקת ואין לסמוך עליהן ביותר. ועי׳ בהערתנו לראש השיר הקודם. וכאן מקום להעיר, שאמנם כתב המשורר קינה על מות אביו, אבל ממנה לא נשאר בידנו כי אם בית אחד, המובא על ידי הראב״ד בספרו, והבאנוהו גם אנו בתוך ה„קטעים״ בסוף, עי׳ שם צ״ח, VI ובהערתנו לקטע ההיא.

שורה 1—4. מתוך יגון וצער על מות אביו, או האיש הגדול, לא ידע המשורר את נפשו וש־אל את עצמו: האם נפשך מרחפת עתה בשחקים מקום משכן המת אביך או סובבת היא ומהלכת

באדמה? כלו' שאין לך מנוחה בעולם ואת מתלבטת ונבוכה מרב צער; ומה ללבך שהוא בוער ככה, האם הוצת באש תופת ויָחם (עדה"כ: תהל' ל"ט, ד) ומה לעינך שמרובות דמעותיה, האם שואבת היא ממי פרת? הערבות נפשך – הכ"י לקה בחסר והשלמנו לפי הענין והמשקל. תהלוך – כן השלים בר'. לבך בוער – כן השלמנו.

ש' 5—6. השקט ושוב ואל תהא נבוך כ"כ, כי המות לא בא אלא לגלות בו אזן אנשים (עדה"כ: איוב ל"ג, טז), שהיתה ערלה ולא הקשיבה לדברי מוסר, כדי להחזירם למוטב. כי מות – כן הגיה בר', ובכ"י: „כימי". בו – אולי צ"ל: „בא".

ש' 7—8. ופנה אחריו – היה פונה אחרי המות, כלו' היה זוכר תמיד את המות. לא הרבתה וגו' – הנפש לא היתה מרבה לחשוב כ"א בזאת, כלו' ביום המות, כדי לשוב ע"י כך בתשובה.

ש' 9. ותשאר גוית איש – אחרי צאת הנפש ממנה.

ש' 11—12. מן הדלת לא נשארה אלא המלה האחרונה „בבכי", וכנראה עורר בה המשורר לקינה ובכי. דמי – כן השלמנו בהקבלה אל „בכי", ובכ"י מלה מקוטעת: דמ... כי גדלה מעצבת – כי גדול הכאב. והמלה „כי" קריאתה מפוקפקת בכ"י. מעצבת – כמו מַעֲצֵבָה (ישעי' נ', יא).

ש' 13—14. מפני הלקוי שבחרוז הקודם, אין לדעת ברור כוונת הבית הזה, וכנראה ר"ל: לא תוכלו לדמות אש לבכי לשום דבר, ואפילו אם תדמוה לאש הגדול של התופת וגיא־הנום לא תחשוב את השלהבת הזאת לעומתה למאומה. וגיא — מקוצר מן גיא־הנום, כדרך המשורר בכמה מקומות (עי', למשל, בשיר ו', 38—„בן אבי" מקוצר מבן־אבינועם ובסוף 39 „בעבי" מקוצר מן „בעבי־האדמה"). ולפי עדותו של בר' יש בכ"י אחרי מלת „גיא" שלש אותיות מטושטשות, אך לא „הנם"; אולם לפי המשקל אין כאן שום חסרון.

ש' 15—16. בנפל עטרת – האיש הגדול שהיה עט־ת תפארת בראש התבל.

ש' 17—18. כבודה – הכונה על המת, שהוא כבוד התבל. אחרי לא וגו' – מאחר שהתבל לא היתה לך אויבת, ומה־אוי שתחזיק בך ולא תשלחך מעליה.

ש' 19—20. בית זה לקה בחסר בכ"י, והסוגר הושלם על ידנו וע"י בר'. וכנראה כוונת המשורר לומר, שלא התבל מאסה בך. אלא נפשך לא רצתה לשבת בה וע"כ עזבה את התבל. מאסה — קריאתה של מלה זו בכ"י מפוקפקת.

ש' 21—24. לולא אשר נבהלה השמש במותך אז נצבה על קברך (כנראה היתה הקבורה ביום מעונן או בשעת שקיעת החמה), כי ישרך וצדקתך יקראו הכוכבים באזני השמש והיא תכתוב אותם לזכרון עולם. אז — קריאתה של מלה זו בכ"י מפוקפקת.

מא.

נדפס בש״ש ע׳ 13, ל״ש—49, „התחיה״ א׳-8, אנשד״ל-1044, ועי׳ נ׳-130 הע׳ 48.

שורה 1—6. המשורר, כדרכו בכמה מקומות, נותן דברים בפי אחד מידידיו האומר לו: עטה הוד ועדה גאון (עדה״כ איוב מ׳, י) וימלא פיך שירי זמרה ותפארת וחדל משירי יגון, ואם תלין מתוך בכי הלא עליך לקום בבקר ברנה ושמחה (עדה״כ תהל׳ ל׳, ו) מתוך הכרת ערכך ומעלתך על כל בני דורך ויתרון שיריך, שהם כחרוזי פנינים לצואר (עדה״כ שה״ש א׳, י). ועדה - כן השלמנו עדה״כ הנ״ל, ובש״ש חסר; ושד״ל השלים: „ועטה״.

ש׳ 8. כים שאונים - שאוני הלב הרועשים כים.

ש׳ 9. מצוקים - מצוקות.

ש׳ 11—12. פגעי הזמן יורו בי חציהם כאלו אני שערה וגו׳ (עדה״כ שופ׳ כ׳, טז) קַלעי — ר׳ מן קֶלַע, ושד״ל מנקד: קַלְעַי, ובש״ש: „קלעו״.

ש׳ 13—14. הפגעים אחזוני והורידוני מכנפי זמני שהייתי מרקיע עליהן לשחקים ועלי יסלו ארחות אידם.

ש׳ 15—16. יש אשר הזמן גם הטיב לי לשעבר ואז לא ידע את כחי, אבל הכיר את גבורתי בשעת צרה ויגון (רש״ז). ואולי ת׳ „בינונים״ (שכבר בא בסוף ש׳ 2) צ״ל מלה אחרת.

ש׳ 17—19. ילדיו - ילדי הזמן. ולא ישום - לא ישתומם ולא יתפעל; ורש״ז מגיה: „יְשָׁיִם״, כלו׳: אינו משגיח.

ש׳ 21—22. טרם ילד-הפלנה שירית, והכוונה: בראשית ילדותו. בו-נ״א: „בָן״.

ש׳ 25—28. ויתר - ויתרון. למען — יען, וכן למטה בש׳ 35.

ש׳ 29—30. בבנים - כך הגיה רש״ז, ובש״ש: „כבנים״. ואולי „בבנים״ ר׳ מלשון בָן, כלו׳ בין אנשי בינה. ותחשב הפנינים כצנינים - כלו׳ תמאס בהון ועושר. כצנינים — כ״ה בנ״א בכ״י, ובפנים הכ״י: „כאבנים״.

ש׳ 34. וחייה — חיי האדמה.

ש׳ 36. ואוניה כאונים - כחה וחילה און ועמל, או שיהיה „כאונים״ מלשון „בן אוני״ (בר׳ ל״ה, יח), כלו׳: תאניה ואניה. ובגליון הכ״י בא הסוגר בנ״א: „לאנשי לב, וחוניה כפונים״.

ש׳ 37—38. כלו׳ שמחותיה אינן קימות, ומכותיה חזקות ומאריכות ימים; או שיהיה פירושו, שהאדמה מלאה תהפוכות ויש בה בתי מחמדים שנהרסים ויש בתים מפורצים שהם נבנים ועומדים הכן.

ש׳ 41—42. בשניה וגו׳ - לפי רב השנים תרבה ותחדש מצוקות שונות, ולפי רב הזמנים תשלח צרה אחרי צרה „זאת ולא זאת״, כלו׳ זו ועוד אחרת; ולפ״ד שד״ל רמז על

תהפוכות הזמן המשפיל גבוהים ומגביה שפלים, עדה"כ „זאת לא זאת השפלה הגבה והגבה השפיל" (יחז' כ"א, לא). בשניה, תשנה — לנע"ל.

ש' 43—44. ותשית רוזני העם - בכ"י: „ותשיג רוזני היום", ובגליון: נ"א „ותשית רונני", ואנו תפסנו כהגהת שד"ל. ושונים - מלשון „עם שונים" (מש' כ"ד, כא), כלו' מעורבבים ומחולקים בדעות.

ש' 45—48. לקחם וגו' - כנראה מוסב על הזמן (ואולי חסר קודם בית אחד שנזכר בו הזמן בתור נושא); כלו' הזמן פעם יקרבם ויקחם על זרועותיו ופעם יַדְכֵּם, אם גם היו אמונים בחיקו, ויש שמראה להם ששונים, כלו' טובותיו, ובאמת הוא מהתל בהם ושוחק לעמתם.

ש' 51. מעריהם - כן הגיה שד"ל (עדה"כ נח' ג', ה). ובש"ש: „נוגניהם", ובגליון כ"י: נ"א „רוגניהם".

ש' 53. חמתי וגו' - כלו' מררתי עלי תשתפך בראותי וגו'.

ש' 55—56. אני שותק ואיני משיב על דברי נאותם של העדה הנבלה, ובכבדי את נפשי אני משקיט את שאון לבי וזעפו ואיני בא עמם בדברים; ושד"ל מפרש: אע"פ שהייתי יכול להכבד ולהשיב על דבריהם בחכמתי ולהשקיט שאונם.

ש' 57—58. תחת להתפאר עלי בשיריהם היה עליהם להאזין ולהקשיב לי ולשירי; וי"מ: „מאזינים" כמו: „מאזנים" בהפעיל ת' פעל לשה"מ מל' „אזן וחקר", ובפעל זה השתמשו הקדמונים להוראת קצב השיר ומשקלו. והכוונה: מי יתן וידעו לפחות לכתוב שירים על פי מאזני המשקל, שהרי הם נעדרים גם מידיעה זו.

ש' 60. החשכתים - כן הגיה שד"ל, ובש"ש: „החשבתים".

ש' 61—62. פתאים חשבו בסכלותם להשוות „עצי עדן", כלו' שירי הנבחרים שהם כעצי עדן, כשורות של „האדנים", כגלמי עץ פשוטים, כלו' כשיריהם הפחותים. (עדן, אדנים — לנע"ל). ואד"ם הכהן מגיה: „הארנים", כלו' עצי אורן פשוטים.

ש' 63—66. היערכו וידמו לי אלה הפחותים שהם כנגדי כנמלים קטנות וגו'.

ש' 67—68. שיריהם הם קלי ערך ואינם גם לפי משקל השיר הנכון.

ש' 69—70. שיריהם הם כנפלים מתים וקבורים אצל בעליהם ולא יתפרסמו בעולם.

ש' 71—72. ולולא אל - לולא יראתי מאלהים. כצאנים - ר' מן צאן.

ש' 73—76. אלו נחה ידי עליהם הריטותי אותם והם היו נופלים בטיט היון ושוקעים בבוץ עד שגם העננים המנשאים המים מן האגמים לא יכלו להוציאם משם. ביונים - כן הגיה אר"ם הכהן, ובכ"י: „הם כיונים". העננים - מלה זה נמצאה כבר בשיר זה כמה פעמים בסוף החרוזים, ואולי צ"ל כאן מלה אחרת.

ש' 81—82. ערכוני - הם מתחדשים אלי. במעונים - בשמים.

ש' 87. שרונים - ר' מן „שרון", כלו' במישור.

ש׳ 93—94. וכל ונו׳-וכל בעלי שיר מהם לא ימצאו ידיהם בהתחרותם עמי ובעל־כרחם יודו לעצתי בלשונם. ואד״ם הכהן בשם תלמידו מפרש: „בלשונים״-בעניני חכמת הלשון והמליצה.

ש׳ 97—98. ואת חחי ונו׳ - עדה״כ מ״ב י״ט, כח. ואתן - בכ״י: „אתן״.

ש׳ 101—102. אש תלהט ונו׳ - אש אשר בעוזה וכחה תלהט החסונים וכל־שכן הנעורת (עדה״כ ישע׳ א׳ לא). בעוזה-כן הגיה שד״ל עדה״כ שם מ״ב, כה. ובכ״י „בעזותה״.

ש׳ 110. בשימם כעצי ונו׳ - הם מדמים את קנמון בשם לעצי קש, כלו׳ את שירי לשיריהם. השחוק — כן הגיה שד״ל; ובכ״י: „מה שחוק״.

ש׳ 111—112. לא לעולם לא ידעו להבחין בין אור וחושך ובין היום ואשון לילה, והכל משל ליתרון העצום של שיריו על שיריהם. אופל והיום כאשונים - כן הגהנו. ובכל הנוסחאות בטעות: „אור וחיים באסונים״.

ש׳ 113. כילודי אמנה - כילדים כשרים.

ש׳ 115—118. נפשם קרוצה מחומר עכור של אדמה. ולפיכך הם קורצים וגוזרים את שירם כרגבים מדומן ונפשנו שלנו (כלו׳ של המשורר) קרוצה מעצם זך פניני, וע״כ גם החרוזים שאנו נוזרים וחוצבים הם כפנינים. רגבים - כן הגהנו, ובש״ש: „כרכים״. פנינים — מלה זו ביחס לנפש נמצאה גם ב„כתר מלכות״. חרוזים-בכ״י חסר, והוספנו לפי הענין והמשקל.

ש׳ 119—122. ובו - בשירי. ואחבש... בטמונים - עדה״כ איוב מ׳, יג.

ש׳ 123—124. עירירי לב ורעיון - כלו׳ שאין שכלם מוליד. מאנים-ממאנים לשמוע, ממרים (מלה״כ ירמ׳ יג, י).

ש׳ 129—130. ובינה ונו׳-דעתה וחכמתה היא מן החכמות הנפלאות ואינה אלא לחדי השכל וחריפים.

ש׳ 131—132. יקרה היא ונשגבה גם לנכבדי (לְרַבֵּי, עדה״כ מש׳ ח׳, כד) תבונה וכ״ש לנמלים הקטנים.

ש׳ 134. משמנים — מאילים שמנים; ואולי צ״ל: „מזקנים״.

ש׳ 139—146. מכאן ואילך עובר המשורר לתהלת האיש שכתב את השיר לכבודו ואומר: אם נתמעטו אנשי התבונות ופסו מעוזי האמונה, הלא טוב שנתן אלהים אותך לנו לשארית ולפליטה גדולה. וכל המליצה יסודה ברה״כ חבק׳ ג׳ ו. הררי אמנים — עדה״כ שה״ש ד׳, ח: „מראש אמנה... ממעונות אריות, מהררי נמרים״, והכונה להתמוטטות האמונה. אמנים — כ״ה אצל בר׳, ובשאר הנוסחאות: „מעונים״.

ש׳ 151—152. הנהלאה — כנוי לעם ישראל. ולסאון סאונים — עדה״כ ישע׳ ט׳, ד, כלו׳ להרעיש ולהחריד את שופטי הרשעה שופכי דם נקי. ואצל בר׳ „הרע״ ת׳ „הרג״.

ש׳ 155—156. צאן מנדח באפסים-נדח ותועה באפסי ארץ, והכוונה: לתפוצות הגולה. כשמנים — לעשותם שמנים.

ש׳ 160. הרגום צמאונים — כלו׳ בהתעטף נפשם בצמא עד למות.

ש׳ 161—162. ידי... אמונים – עדה״כ „ידיו אמונה״ שמ׳ י״ז, יב. עלי ראש – חסר בכ״י והשלים שד״ל עדה״כ עזרא ב׳, סח ומ״א ז׳, לה.

ש׳ 163—164. השיב את פזורי הצאן לתורה ולתעודה והושיב על מקומם את נוחלי תורה מורשה מימי קדם. ובגליון נ״א: „ולולי ראש מליצי התעודה אשר הזק ידי דת אל אמונים״.

ש׳ 166. נדונים – כן הגיה אד״ם הכהן (עדה״כ „ויהי כל העם נדון״ ש״ב י״ט, י), כלו׳ יעלו אליו להשפט. ובכ״י: „נדנים״.

ש׳ 168. ויתיר האטונים – יתיר ויפתח את החבלים והקשרים. ועי׳ בהערתנו לשיר כט, 9—10.

ש׳ 171—172. פתח חגוריה – עדה״כ „אל יתהלל חוגר כמפתח״ (מ״א כ׳, יא), כלו׳ הסיר החרב ממתני הגבורים חגורי החרב, וכן חלץ חלוציה – פשט את הנשק מן החלוצים והמזוינים; והכוונה שהוא חזק מכל גבורי התורה. וחדש בה ישנים — דברי תורה ישנים עשה כחדשים.

ש׳ 173—174. מנשגבותיה יסד ובנה מבצרים (ומליצה זו מיוסדת על הכתוב מ״א טז, לד „באבירם בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה). ומסתריה גלה גדולות ותעצומות. ויסד משגוביה – כן תקנו עפ״י הכתוב הנ״ל, ובכ״י „וישר משגביה״.

ש׳ 175—176. משתותיה – כן הגיה אד״ם הכהן; כלו׳ מיסודותיה הוציא מקורי מים חיים, ובכ״י: „משחותיה״, ושד״ל הגיה: „מצחיחיה״. עינים – כן הגהנו עדה״כ: „יפוצו מעינותיך״ מש׳ ה׳, טז; ובכ״י: „עננים״.

ש׳ 178. וחלק מחלקותיה לפנים – מחלקותיה שהיו לה לפנים, או „לפנים״ פירושו לאופנים וטעמים שונים. ושד״ל הגיה שלא לצורך: „לבנים״.

ש׳ 179—180. מבית זה עד הסוף כתוב בכ״י מן הצד, ורק חרוז זה ובית 191—192 חותמים את השיר, ובל״ס אין כאן אלא השמטת מעתיק, שנוספה מן הצד. נשוי קדקד וגו׳ – ראשו זקוף למעלה ומעניק שחקים בגאותו, ואלו יאמר השחק להדמות אליו יגער בו כאב בבנו.

ש׳ 182. ועטה החסדים – כן הגיה שד״ל, ובכ״י: „יעטה בחסדים״.

ש׳ 184. ויורישם – כן הגיה שד״ל, ובכ״י: „ויורשה״. לאחריתו – אולי צ״ל: „באחריתו״.

ש׳ 185—188. אבי הכל – אלהים. שבאים ודדנים – בר׳ י׳, ז.

ש׳ 193—194. את איש כמוני יאהב, כי אני אשמיע תהלתו בשירי המצלצלים כפעמונים ומפרסמים אותו בעולם. אשוה תהלתו – כן הגיה שד״ל, ובכ״י: „אשנה תהלותיו״.

ש׳ 195. ישירוה – ישירו את תהלתו.

מב.

נדפס בהשמטות במ״ע J. Q. R. 1913. יולי מתוך כ״י שנמצא בגניזה, ונמצא בהשלמות בכ״י פ״ב.

שיר זה, כמו כמה שירים אחרים, נכתב גם הוא ע״י המשורר בבחרותו, בהיותו בן ט״ז שנה (כנראה מתוך שורה 20). וכנראה מתוך חשיר, ישתדל בו המשורר להשיב אליו את לב ידידו הכועס, בדברי תוכחה ופיוס כאחד.

שורה 1. לאנוש יחיד בדורות — כוונת המשורר על עצמו, וכן הוא אומר בשיר הקודם, 5; „ודע כי הנך יחיד בדורך״.

ש׳ 3—4. אשר התום והיושר לבושו — דלת החרוז הזה אף היא נמצאת בשיר הנ״ל, 181. מבחורות — מנעוריו. ובחר, מבחוריו — לנע״ל.

ש׳ 5—6. כבוד לבו גדול ורב כחול (עדה״כ איוב ו׳, ג).

ש׳ 7—10. וכפיו וגו׳ — עדה״כ „נער כפיו מתמוך בשוחד׳ (ישעי׳ ל״ג, כלו׳ שהוא שונא בצע, ככל אנשי יקר ושם, ואינו משתחד במתת נדיבים. ואולי היה ידידו זה, שאליו הדברים ערוכים, אחד הנדיבים שתמכו בו ונתרחק ממנו בשעת כעסו עליו. ככל אנשי יקר ושם — כן הגיה ד״ז, ובכ״י: „בכל אנשי יקרו ושם״. ואולם אפשר לישב גם על פי הנוסח „בכל״. סתורות — צפונות ועצורות.

ש׳ 11—12. לך, האיש הפושק שפתים ושפתיו מחתה לו וגו׳ (עדה״כ מש׳ י״ג, ג) אני אומר. והמלה „שפתי״ באה כאן בסמיכות ת׳ נפרד לשה״מ, כדרך המשורר בכמה מקומות. ותקונו של ד״ז בחרוז זה הוא שלא לצורך.

ש׳ 14. ועברה מעברות — עבור וסור מקצף וזעם, והוא לנע״ל, ובא עדה״כ ש״ב, י״ט, יט, אם כי להוראה אחרת.

ש׳ 15—16. בית זה לקה בחסר והשלמנו בדלת: „כעמורה״, עדה״כ הוש׳ י״א, ח; ובסוגר „כמצרות״, עדה״כ ירמ׳ מ״ח, מא.

ש׳ 18. כמבכירה וגו׳ — כמבכירה שהיתה עקרה בשנות נעוריה.

ש׳ 19—22. ואעפ״י שאני צעיר לימים, בן שש עשרה, בכ״ז גדלו נתיבי עד לעבים. כונת חרוז 21 נעלמה מאתנו, ואולי יש כאן איזו השמטה.

ש׳ 23—24. גם בית זה מגומגם, והכונה, כנראה, שכל חכם לב וכל נפש מבקשת גדולות ונשגבות תתברך בדרכיו של המשורר.

ש׳ 31—33. חרוזים אלו לקויים, ונוסחתם שבכ״י פ״ב לא הגיעה לידנו.

ש׳ 41—50. אל תחוש לזה שבשירי קשורות חרפות לך, יען אשוב ואקשיב העתרות — כלו׳ אקבל פיוס ואז ארפא בדברי את מכאובך ואשוב לכתוב לך שירי תהלה ושבח.

ש׳ 56. יהיו בלשון וגו׳ — וכן הוא אומר בשיר הקודם, 195—196: „ישירוה מתי מוסר ויהגו בצדקותי ימים ושנים״.

ש' 59—60. וחברתי בך אלה - דברי אלה. ולדעת ד"ז יש לנקד אָלָה, והכוונה על דברי התוכחות. ולפי"ז ימלט הבית מהכפלת מלת „אלה" בדלת ובסוגר. באלה ההדורות – באלה החרוזים היפים והנהדרים.

ש' 61—62. איש מלחמות צריך להיות אזור בגבורה.

ש' 63—64. לבד אלה — לבד שירי אלה. אחרות — שירות אחרות.

ש' 66. אחרי „הלא" חסרה מלה של ב' תנועות, ואולי צ"ל „תוקיר" או „תבין".

ש' 67—68. שכל - כן השלים ד"ז. מלבבך עדורות - נעדרות וחרות מלבבך. והנקוד מלבבֶך לשה"מ, ואולי צ"ל: „מלבָבָך נעדרות".

ש' 69—70. ישכיל... פטור - כן השלים ד"ז.

מג.

נדפס ע"י בר' במאנש"ר 1911 חו' 1/2. ומעניגו נראה שנשלח ע"י המשורר לאחד מידידיו בהשיבו אליו ספר שאול, שהרגיז את המשורר בתכנו הגרוע או בדעותיו הנפסדות.

שורה 7—9. נתתו - כן הנהנו. ובכ"י: „נתתיו". וזמותי - וחשבתי.

ש' 12. ולו היה אלוה וגו' — מוסב על אותו הספר.

ש' 15—16. אין זאת כ"א סבלן וארך אפים אני שלא קרעתיו בחרות אפי. בחרות – נ"א: „בחמת".

ש' 17—18. לתת עון רב — לטפל בספרים כאלה, והוא עדה"כ תהל' ס"ט, כח, ו„עֲון" ת' „עָון" לשה"מ. ואם הוא מנשוא וגו' - אף אם עונך גדול מנשוא סלחתי לך הפעם.

ש' 26. תכחש בו וגו' — עדה"כ איוב ח', יח.

מד.

נדפס בשיש ע' 7, ליש—53 ועי' ג'—128 הע' 45.

לדעת נ' הנכונה בא שיר זה בתור מענה לאיש שהתפאר על רשב"ג בשיריו הארוכים ולא ידע להוקיר כערכם את שיריו הקצרים והעמוקים של רשב"ג.

שורה 1—6. הסתיו, הוא סוף החורף, ישלם נדרו ויקים הבטחתו להבצלת העמקים, לצאת ולפנות מקומו לאביב ולקיץ הבאים תחתיו, כמשפטו תמיד; ויום הקיץ כבר יושב ליד החורף

בפתח השער ומצפה שיבואו הירקות (והציור שאול מעֵלי שהיה יושב ומצפה ליד הדרך לביאת המבשר ממערכות המלחמה) לבַשרו את בשורת האביב הנעימה שילדה האדמה את ציציה ופרחיה הראשונים בלי עוצב (להיפך מן הכתוב „בעצב תלדי בנים" בר' ג', טז) והעבים הניקו בגשמי האביב את ילדיה. ישלם — כן הגיה ג', ובש"ש: „ישלים". ליד — כן הגיה הנ"ל עדה"כ: „על יד דרך מצפה", ש"א ד', י"ג, ובש"ש: „ליום". יבואוהו — כן הגיה הנ"ל, ובש"ש: „יבואהו". הירקים — כן הגיה בר', ובש"ש: „הבקרים". ילדיה מנקים — כן הגיה ג'. ובש"ש: „לידו המניקים".

ש' 7—8. התבל הזורחת באור האביב נראה כצוחקת, ולחייה, כלו' פני האדמה, שהיו קשים וחזקים בחורף מפני הקרה, כמראה לחיי הזועף, נתרככו עתה מפני החום והאור כלחיי הצוחק. ורכו... היו — כן הגיה ג', ובש"ש: „ורבו... המה".

ש' 9—10. וערוגות השדות והגנים (לפ"ד ג' צ"ל: „ערבות") התעטפו בכתנות אור ושני, כלו' צמחים לבנים ואדומים מעשה משבצת, שעבי השחקים, ע"י הגשמים, שִבצום. כתנות חור — כן הוא אצל בר', ובש"ש „כתנות אור", ברמז לאגדה הידועה. שבצום — כן הגיה ג', וכן נמצא בכ"י שבמאנש"ר, ובש"ש: „שחקים".

ש' 11—12. ומראיהן של הערוגות ברוב צבעי פרחיהן צהוב כמראה כתם פז וגביהן כגבי אבני ברקת. ויהיה אם כן „ברקים" רבים מן „ברקת", ומעין מליצה זו נמצא בשיר ה', 51: „ידמו בגביהם לברקת ופז". ומראיהן — כן הגיה ג' ובש"ש: „ומראהו". ובר' סרס את החרוזים ותקן: „וגביהם כגבי הכתמים, ומראיהם כמראה הברקים", כנראה, על סמך יחז' א' יד, ולא נדע מה הזקיקו לכך. ואולי מצא כן בכ"י.

ש' 13—18. וכל מיני הצפרים באים ועומדים להתהדר ולהתגאות בפני יונים על אפיקי מים, ובשעה שהם מטים ראשיהם ומנתרים הרואה ידמה כאלו פעמיהם נתונות באזיקים, ובזרוח עליהם אור השמש נוצתם מתנוססת ונראים כאלו עדויים ענקים בצואריהם. יוני — כן הוא אצל בר' לנכון; ובש"ש: יופי. ראשם לקפץ — כן הגיה ג' ובש"ש: „ראשן לקנן".

ש' 19—20. ציור יפעת האביב ואורו שעד כאן, אינם אלא פתיחה לעצם השיר, וכאן הוא המעבר: אמור אתה האיש, התוכל לכסות אור שמש האביב כי יזרח, ואם כח אתך להשפיל שמי מרום, כן קצרה ידך להשפיל את מעלתי. אתך — כן הגהנו, ובש"ש: „אתה". להשפיל — כן הגיה ג', ובש"ש: „להפיל".

ש' 21—22. הלא די לך שתעיז נגדי ותעשה לבך לי כמו סלע, ולא עוד, אלא ששמת אותו כנקיק, והלשון מגומגמת, ואולי צ"ל „עדי שמתיו", עיין ציור דומה לזה בשיר ל"ד, 15—16: „אשר לו שם ביום החום שעליו למול סלע עדי יפתח נקיקיו".

ש' 23—24. ואיכה תבקש עלי ועל שירי דברי תואנה, ולא עוד אלא שדברי התואנה דלים ורקים. ד ל י ם - כן הנהגו, ובש״ש: „כָּלִים״. וג' מגיה: „דקים״.

ש' 25—26. ו מ נ נ י ונו' - כלו' בימי נעורי גדולי היה כחי בשיר ומנני היו אפיקי נחושה (עדה״כ איוב מ״א, ז) ואיש לא יכול להלחם בי ולעמוד בפני. וכל הבית הזה ליפיו מובא לדוגמא בשם רשב״ג בספרו הערבי של רמב״ע.

ש' 27—28. וסוסי אבירים וקלי רגל לרוץ גם בסלעים (עדה״כ עמ' ו', יב) ומעלים אבק עד לשמים, וכל זה משל לרוב כחו בשירה.

ש' 29—34. שלשת הבתים האלה אין כוונתם ברורה. וג' אחרי שהגיה בית 29—30 והעמידו על נוסח זה שבפנים אצלנו (בש״ש: „תבור מעט ורב... מתוקים״) מפרש כך: איך אתה מקיל בערכם של דברי שירה מעטים וקצרים אבל יפים ונשגבים והם נראים בעיניך פחותים מדברי שירה ארוכים מרובי דברים ופגומי צורה ותוכן, והרי אתה כמקריב על מזבח אלהים נתוק וכתות, כלו' בעלי מומים (עדה״כ ויק' כ״ב, כד); הלא הקטנות מצטרפות לחשבון גדול, כמו שהשנים מצטרפות מן החדשים והימים מן החלקים, ואם אתה נחשב בעיניך כראש אנשי לבבות עליך לדלות מלב אנוש מים עמוקים ולהוקיר דבר לפי איכותו ולא לפי כמותו. אבל פירוש זה נראה בעינינו דחוק. ואולי יש להגיה: „ואיך תבחר מעט מרב״, כלו' איך תבכר דבר פחות על דבר גדול ויקר, והמשורר בודאי רמז בזה על איזה ענין שאי אפשר לנו לעמוד עליו עתה. ואולי היה כמליצה חידה גם בעיני האיש שאליו ערך את הדברים; ועל זה רמז בבית האחרון: „ואם אתה בראש״ וגו'— כלו' אם חכם אתה, דלה מלב אנוש וגו' (עדה״כ מש' כ', ה) ועליך להבין את הרמז שבדברי ולרדת לסוף דעתי.

מה.

נדפס בש״ש ע' 36, ורשום על גבו: מדבר על נפשו, אבל אין ברשימה זו, כמו ברב הרשימות בש״ש, שום ממש. וכנראה מתוכן השיר הוא מכתב מליצה ששלח המשורר לאחד מן הגדולים בני דורו (ר' שמואל הנגיד? רבנו נסים רבו?) בידי אנשים שהלכו לבית־מדרשו של הגדול לעמוד לפניו ולקחת תורה מפיו. והוא מתחיל בתלונה על סכלות הזמן והשכחת הדור ומסיים בשבח החכם שהוא המאור הגדול לבני דורו.

שורה 1—2. זממי (מחשבותי) נבוכים בהר הסכלות, כלו' בהבלי הזמן והדרכים ירטו (עדה״כ במ' כ״ב, לב) ויתעקמו נגד עיני ואני כתועה ואובד דרך. ב ה ר - כן הנהגו, ובש״ש: „הר״.

ש' 4. ו ל ב י י ה ל ו ך וגו' - עדה״כ ישע' ג', י; כלו' לבי חשך מפגעי הזמן.

ש׳ 5—6. בראש הסוגר חסרה מלה; והשלמנו: „ובני" לפי הענין. והכוונה: מה יתרון לי בדרכי בנפשי עז (עדה״כ שופט׳ ה׳, כא) להלחם עם בני הימים ופגעי הזמן אם זממי ושאיפותי דרוכים ורמוסים בחמת הימים.

ש׳ 7—8. לבבי נפתה על חמודות התבל כחתן על כלתו, אבל שדיה מעוכים (מלה״כ יחז׳ כ״ג, ג) ביד זרים; כלו׳ חמודות התבל נתונות לזרים ולי אין חלק בהן.

ש׳ 10. לבות הפוכים — לבות אנשי תהפוכות.

ש׳ 11—12. ומאז דמי וגו׳ – מעולם נשפכים דמי נוער ביד פגעי הזמן.

ש׳ 13—14. ואם צמא אני והומה למי חכמה הנה ימי משוכים בעבות עמל (עדה״כ ישע׳ ה׳, יח).

ש׳ 15—16. ומדם לבבו וגו׳—כלו׳ דמעותיו מהולות בדם.

ש׳ 18. מעוכים – תקועים, ע״ד וחניתו מעוכה בארץ, ש״א כ״ו, ז.

ש׳ 19—20. רעיוניו מעוררים אותו לשאוף עָל ולא יתנו לו מנוח, ואולם מוכרחים הם ללכת הלוך ובכה בנאות הצרות והמצוקות.

ש׳ 21—22. ייגע לעצור במצוקיו ואולם הם מסיכים וסוגרים בדלתי אף (עדה״כ איוב ל״ח, ח) את ימי מזמת הרעיונים, הסוערים ומתפרצים לצאת ולהתפשט מסביב. והכוונה, שפגעי הזמן מניחים מכשולים על דרך שאיפותיו הגדולות והוא אך לשוא ייגע להתגבר עליהם.

ש׳ 23—24. הוא מעפיל לעלות אל הר תבונה אולם מפני המכשולים רגליו חשוכות ומגועות מנטות אל ההר ההוא.

ש׳ 25—26. ומי זה יוביל יורדי בור כבני דורי השקועים בחלאת הזמן אל מבצר החכמה (עדה״כ תהל׳ ק״ח, יא), ומי יביא הלכים (ר׳ מן „הֵלֶך׳, ש״ב י״ב, ד) ונודדים אל בית עשירי התבונה.

ש׳ 27—28. והם הלא קטנים וחלשים ויראים אפילו מפני ילדים קטנים כגילם (עדה״כ דנ׳ א׳, י) וכל שכן שלא יתיצבו לפני מלכים. ומילדים — כן הנהגו, ובש״ש: „ומולדים".

ש׳ 29—30. בנטות אהלי הבין, עומדים ערוכים על ימינם לשטנם נוגשי הסכלות; כלו׳ לא להם, הנתונים תחת שלטון הסכלות, להקים את אהלי התבונה. סכלות-כן הנהגו, ובש״ש: „סבלו".

ש׳ 31—32. יריעותם חשוכות וקצרות מהטות על אהלי הבין, ואיך יוכלו להאריך את מיתריהם? (עדה״כ ישע׳ נ״ד, ב). יריעותם – כן הנהגו, ובש״ש: „ידי עותם".

ש׳ 34. ומסליהם... נסוכים – עדה״כ ישע׳ מ״ד, י.

ש׳ 35—38. אבל אני אדדם ואריצם עד בית אלהים אמת (עדה״כ תהל׳ מ״ב, ה) ואורה אותם ללכת בדרך האמת ובמרומי הליכים כלו׳ נתיבות החכמה (עדה״כ איוב כ״ט, ו), אותם ההליכים שנוסדו על קוי אמונה וגו׳. ואולי כונתו במלת „הליכים׳ להלָכות, וכאן עובר המשורר לתהלת האיש הגדול בתורה וחכמה, שלכבודו שר את השיר.

ש' 39—40. שמה למרומי הנתיבות האלה ינהרו בהמון (או יהמו ויתאוו ללכת) להגות (בחקי אל), ומקצותם, כלו' מכל פנות העולם, יהיו נהלכים ונוהרים לנוה התורת והתעודה. ויהמון — כן הגיה בר', ובש"ש: "יהמון".

ש' 41—42. לאור עולם — הוא הגדול הנ"ל. אמוניה — אמוני התורה והתעודה.

ש' 43—44. חכמה—כן הגהנו, ובש"ש: "כחמה". יריק חניכיו — עדה"כ בר' י"ד, יד.

ש' 46. הדוכים — עדה"כ איוב מ', ל.

ש' 51. יחלו לך — הכל מיחלים לך.

ש' 53—54. בית זה לקה בחסר. ובר' השלים: "בין עמרים", עדה"כ רות ב' ט"ו.

ש' 55—57. ובין העומדים וגו' — עדה"כ זכ' ג', ז. בנשוך נחשי וגו' — עדה"כ במ' כ"א ח. בנְשוך — ת' בִנְשוך לשה"מ. נחשי — כן תקן בר' לשה"מ, ובש"ש: "נחש".

ש' 60. כאש קוצים דעוכים — עדה"כ תהל' ק"ח, יב.

מו.

נדפס בש"ש ע' 48.

שיר זה, המיוחד במינו ובמשקלו וחרוזיו, כתוב לכבודו של שר ונדיב אחד, שהיה אף הוא, כנראה, חכם ומשורר. ואולי הוא הנביר ר' יעקב, ורמז לזה בש' 11—12 שאומר שם: "איש תם... מאביר", ושניהם נאמרו אצל יעקב אבינו.

שורה 1. ספרך — כן הגהנו עפ"י אותו החרוז שנשנה לבסוף. ובש"ש: "דבריך" ויהיה שוא נע מיותר.

ש' 2—3. לבי, פתח בית הגן וסוב וקח משם מר ונרד וגו', כלו' את מיטב הבשמים לעשות מהם מטעמי שיר. ונרד — כן תקן רד"כ לשה"מ, ובש"ש: "נרד". טרף — תלוש, מל' עלה זית טָרָף (בר' ח', יא).

ש' 4. בתוף — כן תקן רד"כ, ובש"ש: "כתוף". יערוף אורך — יערוף טל אורך.

ש' 5—6. ומנת וכוס וגו' — מל' "מנת חלקי וכוסי" (תהל' ט"ז, ה), כלו' תבחר למנת כוסך וחלקך את הדוד ותשיש עמו ברסיסי טל שירך. ברוס — כן הגהנו, ובש"ש: "בכוס" (פעם שלישית בבית זה). ואולי צ"ל: "מְשׂוֹשׂ".

ש' 7. דרוש — כן הגיה דוקס בהערה, והוא משער עוד שאולי צ"ל: "ירוש". ובכ"י: "ברוש". נרוש — כן תקן רד"כ. ובש"ש: "ורוש". ניל תחרש — כלו' אתה (לבי) תמלא רחשי גיל. ואולי יש להניח "ינון ורוש" כנוסח הכ"י, ויהא פירוש "תחרוש" מל' חרישת שדה, כלו' את הינון והרוש תחרוש ותהפך לגיל, עדה"כ "ציון שדה תחרש" (ירמ' כ"ו, יח).

ש' 8. תהיה כעץ ברוש רענן ומֵצל לראש השר שהוא מורך. מורך — כן הנהגנו, ובש"ש: „ממרך".

ש' 9—10. ענה שיר ורנה והנה במחנה התבונה, כלו' התחבר לאנשי בינה מחבריו ותלמידיו של השר וקנה מן החכמה שמאירה את פני ידידך השר ובן החורים (עדה"כ „חכמת אדם תאיר פניו" קהל', ח' א). קנה — בש"ש חסרה מלה זו והשלמנוה עפ"י החרוז והמשקל עדה"כ מש' ד', ה.

ש' 12. מאביר צורך — מאלהים. מאביר — כן הניה דוקס בהערה, ובכ"י: „מעביר".

ש' 13—14. על שמו וגו' — נועם הודו קשור תמיד בשמו. נעמו — כן הנהגנו. ובש"ש: „טעמו". ואולי יש להניח את המלה „טעמו", ויהיה פירושו מל' „טעם זקנים", כלו' עצה וחכמה. צח וגו' — כן הנהגנו, ובש"ש: „קח". ובר' בפירושו לשירי ריה"ה (ע' 178) מביא את הבית בנוסח זה: „כי על שמו הוד טעמו, זיו נעמו, צוף טעמו" וגו'.

ש' 15—16. נקי ובר — נקי כפים ובר לבב. לו מאמר וגו' — כלו' מאמרי הכמתו ושירתו הם ראש לכל יקר, והוא הציון ושר הדור.

ש' 17—18. „גיל" הראשון מלשון חיל וחרדה (ומלשון זו פרשו הקדמונים את הכתוב „וכמריו עליו יגילו") ו„גיל" השני מלשון גילה ושמחה, כלו' הופך חרדה לשמחה וששון. כסיל על הגליל וגו' — ככוכב הכסיל בגלגל הרקיע יגיה אור על נתיב השירה של לב המשורר, שאליו פונה המשורר בלשון נוכח בכל השיר.

ש' 20. הוא בזמן שומרך — הוא לך למחסה ולשומר מפגעי הזמן.

ש' 21. כשהוא דובב בניבו דבריו כאש ויצית בשביב אשו את צריו סביב. יצית — כן הנהגנו, ובש"ש: „יציק".

ש' 22. ולו רביב, כלו' ברק (עדה"כ „וברקים רב", תהל' י"ח, טו; וכנראה פי' המשורר כך גם את המלה „רביבים" במקרא).

ש' 24. סתרך — סתר הלב. ובש"ש: „סדריך".

ש' 26. בו בחרי — בחר בו, ול"נ מוסב על הנפש. יך בחרי ערך — כלו' הוא שאימת ארי לו ילחם לך ויכה בחרי אף את ערך (אויבך).

ש' 27—28. בלי סולם יעלה ל„תלי", כלו' לגלגל הרקיע, ומליו כחלי כתם ועדי פז, והם לך, לבי, ככלי תחבשת לרפא את שברך. כלי — בכ"י: „גלי", ובש"ש, כנראה בטעות הדפוס, „בלי".

ש' 29. הוא לבד עמד בסוד החכמה העליונה והמוריה.

ש' 30. עוטה וגו' — כלו' עוטה אור כלבוש וממנו אוריך, ואולי יש לנקד „אוּרֶיךָ" והכוונה, שהוא עוטה את האורים ותומים כלבוש להאיר את עיניך בעצתו. עטה כמד - כן הנהגנו עפ"י החרוז ועדה"כ תהל' ק"ד, ב. ובש"ש: „כמו".

ש׳ 31—34. אור שחרו וגו׳-אור השחר נאצל ובא מתאר פני השר, והוד הלבנה מצהרו ונגהו, ומזהר פני השר ינה גם זהר שלך, של לב המשורר. ענו שפל וגו׳ - כלו׳ אמנם ענו הוא ושפל רוח אבל בחכמתו ומליצתו עלה לגלגלי מרומים ומתנשא גם על שיריך.

ש׳ 35—38. דעה יחו וגו׳-פיו יחוה דעה ושוקל את דבריו בקו ובפלס (ואולי הכוונה למשקל השיר), וירוה בשכלו את גן התבונה. עיניו סנור וגו׳-סנור עיניו (כלו׳ עפעפי עיניו) נאה כעיני תור ויונה (עדה״כ שה״ש ה׳, יב) ובכל עת יוציא מאופל לאור את סנור (זהב, מלה״כ איוב כ״ח, טו) ההרים. אופל לאור-כן הנהגו, עדה״כ איוב ל׳, כו; ובש״ש: „עופל כתור״.

ש׳ 39—41. לדת וגו׳-לבו כקן לדת אל ואין בו תוך ומרמה, ומצא חן בעין בוראך כנח בן למך בשעתו (עדה״כ בר׳ ו׳, ח). גיל נאנח — הוא גיל לכל איש נאנח.

מז.

נדפס בש״ש ע׳ 53.

ש׳ 4—8. אתנה וגו׳- אתן את לבי להיות קרבן תמיד על מזבח לבבו. ואיך וגו׳-גם מקנאיו יודו בחכמתו על כרחם, כי יראו את צמידו על ימין החכמה, שהיא כארוסתו (עדה״כ בר׳ כ״ד, ל).

מח.

נדפס ע״י רש״ז ב„המגיד״ תרל״ד נו׳ 16 וגם במחברת הרד״ק על רשב״ג ושם נתפרש. לדעת רד״ק שיר זה הוא תשובת המשורר לידידו, שפנה אליו בשאלה בסודות היצירה.

ש׳ 2—12. ומאדו—נ״א: „עם מאדו״. להבין וגו׳-כלו׳ פעולת היוצר בבריאה איך היא. אמרו - נ״א: „יאמרו״. סוד היות כל - סודה ויסודה של הוית הכל, הוא החומר הנצחי לדעת רשב״ג, בא מידו של „כל״, הוא היוצר, ש„הכל (הבריאה כלה) בידו׳ כלו׳ שהוא מקיף לכל וממלא את הכל. ותשובה זו מתאמת להשקפתו הפילוסופית של רשב״ג בספרו „מקור חיים״. והוא נכסף וגו׳ — החומר הקדמון הזה, הנקרא ב„מקור חיים״ יסוד, שאינו „יש״ ממש אלא „כמו יש״, נכסף ומתאוה להזדווג לצורה ושהיוצר ישימהו ל„יש״ ממש, ותאוה זו של החומר לקבלת צורתו גדולה מאד כתאות החושק לדודו. והיא לדעת הקדמונים סבת התנועה הנצחית בבריאה; בית 11—12 מובא ע״י הראב״ד בספר „האמונה הרמה״ ע׳ 61, וגם ע״י מחברים קדמונים אחרים.

ש׳ 13—16. ואולי זה וגו׳- כלו׳ כוסף תמידי זה של הבריאה ליוצרה מעיד על כבודו ושלמותו ואולי לזה נתכוונו הנביאים, באמרם: „כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו״ (ישע׳ מ״ג, ז), שלדעת קדמוני המקובלים מרומזות בכתוב זה כל מדרגות ההויה: אצילות, בריאה, יצירה ועשיה. ואתה תנה וגו׳ - כלו׳ את השאר תבין מדעתך לאחר העיון והחקירה. תנה — כן הגיה רש״ז, ובכ״י: „קנה״.

מט.

נדפס בש"ש ע' 55 ועי' נ'-138 הע' 66.

ענין השיר: דברי אהבה ונעגועים, שבאו בתור תשובה לידידו (לר"ש הנגיד?) על אגרת שלום שקבל ממנו ע"י שליח, אחרי פרידה ממושכה, והתשובה כתובה בסגנון דברי אהבה בין חושק וחשוקה, והמשורר מביע בה את שמחתו על התחדשות ברית האהבה.

שורה 2. נחפז ומתרצה – הוא ממהר לדרכו ומאיץ בי, ומדבר אלי בשמך דברי רצון וחנינה.

ש' 3. עד – שלל (בר' מ"ט, כז).

ש' 5. באתי אל נחל העדנים של אהבת ידידי, אשר יחצה עד הצואר (עדה"כ ישע' ל', כח) והראש; כלו' שטבלתי בו בכל אברי.

ש' 7. וארדה צוף וגו' – הכוונה לנשיקות אהבה.

ש' 8. כלו' מי יתן והצופה השומר עליך, שלא יגע בך איש (כנהוג אצל נדיבי עם, שמפקידים שומרים על בנותיהם), יהא נרדם ורואותיו (כלו' עיניו, מלה"כ „וחשכו הרואות" קהל' י"ב, ג) יעצם (מלה"כ „עוצה עיניו" מש' ט"ז, ל) ויסגר, ולא יפריענו מלהתעלס יחדו באהבים.

ש' 9. בעת יפצה פיו ובעת יניב ניב שפתים דבריו כאלו משובצים אבני שוהם.

ש' 10. בעת ירצה – בשעת רצון וחסד.

ש' 11. יפצה — יפדה ויציל, מלי' „הפוצה את דוד", תהל' קמ"ד, י.

ש' 12. הדר פניו ואורו יתַּני כאור שמש בצאתו. בעת - כן הגיה נ' בשם נ"ב ואיד', ובש"ש: „באור". ואולי יש לקיים נוסח זה בהוראת גשם, והכוונה שאור פני ידידו ורצונו אחרי הזעם הוא כאור השמש הזורח ובוקע מתוך הגשם.

נ.

נדפס בנ"א ע' 22, בש"ש-53 ואצל נ'-138 הע' 65.

השיר הקצר הזה נכתב, לדעת נ' הנכונה, לר"ש הנגיד.

שורה 1—10. תאר פניך בהדרו ויפיו ובשפתותיו שושנים נראה כמעשה ידי אמן גדול כחירם, אבי כל החכמים האמנים, ששלח אחריו אביך שלמה המלך (מ"א ז', יג, יד, וקורא לו אביו, על שם שכתב ר"ש „בן משלי" ו„בן קהלת", וחשוב כבנו לחכמה וגם לגדולה ולשררה) לעשות כל מלאכת בית אלהים והמזבח המכפר על האשמות, וכאלו שם יצרך אל וחירם בחכמתו רקם בך מעשה רקמה, ובעשותו על העמוד את שפת הים, שנאמר בו „ושפתו כמעשה

שפת כוס פרח שושן׳ (שם ז׳, כו) אז עשה גם את שפתיך הנעימות. יצרך - כ״ה בנ״א, ובש״ש: „יצירך״. ים - כן הגיה נ׳ לשה״מ, ובש״ש: „הים״.

נא.

נדפס אצל נ׳ ע׳ 139, ולדעתו גם שיר זה נכתב לר״ש הנגיד, לרצותו בשעת כעבו על המשורר.

שורה 1—4. האם צבי הדור, כלו׳ מחמד לבי הנהדר, אשר אהבתי וחשקי אליו בוערים בלבי באש קשה משאול,— האם הוא יעמוד בזעפו עלי ויתאפק ויחשה זמן רב מדברי ידידות ולא יסיר את השינא הכבושה בלבו נגדי, ויתגאה עלי, החושק בו, כנושה (מלוה) על איש רש ודל, בשעה שצלעותיו של החושק בוערות כמוקדי אש ולבו באמצע עולה בלהב כאִשֶה וכקרבן.

ש׳ 5—6. צבי תפארתי, אשר ניב שפתיו בעת ינוב ובעת ירשה (מל׳ „רשיון״ או „ארשת״ בהשמטת האל״ף) כלו׳ בין שהוא מדבר בנחת ובין כמצוה וכנגיד, דבריו יפלו על לבי כמו מטר וגו׳-עשה חפצי ומשאלתי והשיבה אלי את לבך והסר את כעסך מעלי, ובשכר זה אלהים ישימך וגו׳. ואולי צבי נסמך אל ניבו, ופירושו: תפארת דבריו ונועם שיחו.

נב.

נדפס בש״ש ע׳ 52 ועי׳ נ׳- 138 הע׳ 67.

שורה 1. לדעת נ׳ הביע המשורר בשיר קצר זה את שמהתו לר״ש הנגיד על פקדו אותו לשלום ע״י שליח, והדבור „לך שלום״ הוא מקריאת השליח, שחזר עליה המשורר; כלו׳ „לך שלום״ קרא לי שלוחך אשר זומן, ר״ל המיוחד. ויותר נכון לפרש, שהדבור „לך שלום״ הוא פתיחה של ברכה של המשורר לידידו. וכן הוא גם בשיר „לך שלום חדל ממני״. וכמו כן הוא ממש בשיר „תבורך מבלי קצה״, שהבית הראשון הוא ברכה, ואחריו בא הבית השני, שמתחיל גם הוא „קְראני שלוחך״. ואין להכריע אם הכוונה על שליח ממש או על מכתב מיוחד ששלח לו אוהבו, ודברי שבח וחבה בהפלגה שירית ובציורים דמיוניים כלפי אגרות ידידיהם אף הוא ממנהג משוררי ספרד.

ש׳ 2. אשר נשק לשושנים וגו׳— כלו׳ שפתותיו האדומות נשקו שפתי־שושנים ואדמו ככוכבי תימן (מלה״כ איוב ט׳, ט), ישהשאילו אלה לאלה מאדמימותם. וכן אמר ר״ש הנגיד בשירו „עלי כל איש״: „ונונה בחדר תימן״.

ש' 3. ומראה להיו הצחה עם אדמימות השושנים שעליה כמראה החור, שהוא לבן, בתוך הארגמן האדום (מלה"כ אסתר א', ו). לחיו – כן הגיה נ', ובש"ש: "לחייו".

ש' 4. ולו נמצא זה בתוך המדבר היו יוצאים ללקט בפניו הצחים והאדומים את המן, שנאמר בו: "והוא כזרע גד לבן ועינו כעין הבדלח" (במ' י"א, ז). לקחו – כ"ה בש"ש, ואולי צ"ל: "לקטו".

נג.

נדפס בש"ש ע' 62.

ענין השיר: עצה והדרכה לידידו בדרכי השיר ותכונת המליצה המשובחת.

שורה 4. מאס במין השפל של השיר והתפשט ברחבה בחדריו העליונים; כלו' בחר במין המעולה שבשיר.

ש' 5. דבור עלי אפניו – מלה"כ מש' כ"ה, יא.

ש' 6—7. יהי לבו – מוסב למטה, כלו' לבו ואזניו יהיו נטויים וקשובים להבין את מליצתי בשירי חול ובשירי תפלה ותחנונים, כדי ללמוד מתוכם.

ש' 8—10. שירי ידמה למלך על כל השירים והוא יהא מורם על פניך כדגל, כלו' לנס ומופת, ואז כל משורר יביט לך וישא אליך עיניו, ויאמרו: הן מורם ונעלה איש זה על כלנו ומי יאחז בסנסניו (עדה"כ "אחזה בסנסניו", שה"ש ז', ט).

נד.

נדפס בש"ש ע' 51 ועי' נ'–123 הע' 37.

שורה 1. הלא נפשי וגו' - כלו' נכון אני לתת את נפשי כפרו של זה, שאורו כאור השמש (חרס מל' "האומר לחרס", איוב ט', ז), הוא היין, המזהיר והמבהיק בגביע. ודמיון היין לאור האש או השמש מצוי בשירי הספרדים. וכן אמר רמב"ע על היין בשירו: "אש קדחו אוריו". ואולי מוסב על הידיד.

ש' 2. קראני בחלק פיו-לדעת נ' הכוונה לידידו שהזמינו למשתה היין. ואסר קרס – כלו' הבש את שבר לבבך, שהיין רופא לשבורי לב, וכבר השתמש במלת "קרס" להוראת כפיפה ושבירה בשיר ע"א, 85: "ויקים הקרס", ואולי יש להגיה "ואזור" ת' "ואסור".

ש' 3. והיין כשהוא ניצק תופס ומתפתל בפי הבקבוק כצפעוני הנלכד בפי פרס.

ש׳ 4. היתכן וגו׳ – האפשר לשים את השמש, הוא היין, בתוך כלי חרס; כלו׳ האם אני הרצוץ והנדכה כחרס הנשבר, או שיבש כחרס כחי, ילך לבי אחרי היין שהוא כשמש. לשום — הלמ״ד בשוא לשה״ם, והרבה כמהו.

ש׳ 5—6. ולא ידע לבבי שהיין בכחו להרוס כל יגונותיו, השוכנים בו לבטח וברחבה כמשכב עוג מלך הבשן על ערשו, ותפס לשון זה לתאר רוב גדלם ועָצמם של יגונותיו. ישכבו — כן הגיה ג׳, ובש״ש: „ישכב״.

נה.

נדפס ע״י בר׳ במאנש״ר 1911 חוב׳ 1/2 וחסר בראשו ובאמצעו, והרבה חרוזים לקו בשבושים, ואין לעמוד מתוכו על ענינו.

שורה 1. ובן – כן הגהנו, ובכ״י: „ובין״.

ש׳ 4—6. נודעו – כן השלמנו. צעיפי – כן הגיה בר׳ עפ״י הבית הבא, ובכ״י: „סעפי״. כמו עטו — כן השלמנו.

ש׳ 8. לבש – כן השלמנו.

ש׳ 11. וירא — אולי צ״ל: „וזרח״, כמו שאומר המשורר בשיר ט׳, 19: „ונגה ממך אור״. כאור צח – כאור השמש, וכן קורא המשורר לשמש בשיר הנ״ל, 23: „כצח יסתירו״. בעת שמרכבות וגו׳ – כלו׳ בשעת זריחת השמש, וכן הוא אומר בשיר ה׳, 87: וכראות מרכבות יום הם ינוסון״.

ש׳ 14—55. המלואים וההשלמות בחרוזים אלה מהם עפ״י בר׳ ומהם מדעת עצמנו.

ש׳ 54. ותהיינה - מיותר לפי המשקל (בר׳).

נו.

נדפס בש״ש ע׳ 42.

ענין השיר: דברי תלונה ותוכחה לידידו אהובו, שקבל עליו להי״ר ונפרד ממנו, והמשורר מרבה עליו דברי שבח ופיוס ונענועים להשיב אליו את לבו.

שורה 1—2. מה זה אשר הבהילני פתאם, הברק שמים בסערה או ברק חרבות במלחמה, הרעם בגלגל או שאון כלי נשק של אנשי צבא? והתחלה זו אינה אלא לשם הגברת הרושם, כדי להביע חרדת המשורר וגודל צערו על פרידת הידיד מעמו.

ש׳ 3—10. אם באמת סכנה נשקפה לי משם, הודיעני נא וחושה לעזרתי, ואם סבה אחרת (היא פרידת הידיד, שבא לדבר עליה אח״כ) גרמה לצערי, חזק נא לבבי עלי בתפוח וגו׳ (עדה״כ שה״ש ב׳, ה׳) וביין הלבון וגו׳, ויין ישן מימי נח והולדותיו (תרשיש ואלישה״ בני יון בן בנו של נח, בר׳ י׳, ד׳). ומעין זה אמר המשורר על יין ישן בשיר ט״ז, 38: „מזמן אומר ותימן״, כלו׳ השקני יין טוב כדי להשקיט בלבי את צער הפרידה. יזכיר—כ״ה במאנש״ר ע״י בר׳, ובש״ש: „יזכה״.

ש׳ 11—12. המספרים בחרוז זה מרמזים כנראה למין יין משובח וישן מפורסם במקומו, שמספר שניו כסכום צירופי המספרים האלה ביחד (41); וכן אמר בשיר ע״ט, 11 12: „וראש הלילה כפף בשיבו כבן ששים ועשרים ועשרה״, כלו׳ כבן תשעים.

ש׳ 13—14. בו יהי מרפא—כ״ה במאנש״ר הנ״ל, ובש״ש המלה „בו״ חסרה. ות׳ „מרפא״ כתוב „משקה״. ושקוי - כן הגיה דוקס, ובכ״י: „ושפוי״.

ש׳ 16. ברב תאוה יבשה - נפשי יבשה ברב תאותה לידידה.

ש׳ 17—20. ויישבה כצפור נלכדת חרוצה (כרותה ונגדעה, כלו׳ מרוחקת) מעֵמק נילה וששונה (עדה״כ „בעמק החרוץ״ יואל ד, יד). כלו׳ בטלה שמחתה. והוא מקביל אל „מגרש״ שבסוגר. ודוקס מפרש „מהרוץ״—מזהב (עדה״כ תהלים ס״ח, יד). מחרוץ, חרוצה - לנע״ל, וכן „ממגרש, גרושה״. ויש בה—בש״ש: „ויש בה״. ואולי צ״ל: „ושבה״.

ש׳ 21—22. לבי נהפך מים ונתש נתישה (ונעקר ממקומו) ע״י הדמעות שעל עיני. נתישה-כן הגהנו, ובש״ש: „נתושה״.

ש׳ 23—24. עדה״כ תהל׳ ו׳, ז—ח.

ש׳ 25—26. אפעה ואצעק בחיל ורעדה כחולה כאלו פרשני פרישה, כלו׳ הטיל בו ארסו (עדה״כ „כצפעוני יפריש״ מש׳ כ״ג, לב) לשון אפעה ונחש. כאלו - כן השלמנו לפי המשקל והענין, ובש״ש: „לו״. כחולה, בחיל; אפעה, אפעה - לנע״ל.

ש׳ 27. מדורת אש—בש״ש: „עץ״, עדה״כ „אש ועצים מדורתה״.

ש׳ 30. אשר שמש וגו׳ - כלו׳ דמותך מביישה בזהרה את השמש בצהרים.

ש׳ 31—34. בעולם יש שני אורים גדולים השמש והירח, ובהתחבר אליהם תמונתך המאירה יהיו שלשה מאורות, ושבעת המזלות עמך הם שמנה וארבעת היסודות עמך חמשה. והנם - כ״ה במאנש״ר הנ״ל, ובש״ש: „והנה״.

ש׳ 36. חרושה—חרותה. אחריש, הרושה - לנע״ל.

ש׳ 39—40. ואיך תירש (תגרש, ע״ד „יירש הצלצל״) היום את ידידותנו והיא בידנו ירושה מימים רבים. כיום תירש... היא - כן הגהנו בדוחק, ויהיה „תירש, ירושה״—לנע״ל, ובש״ש: „בינם פרש... הוא״.

ש׳ 41—42. אני מחזיק בך ובאהבתך ואתה נוטש אותי נטישה מבלי פשע.

ש׳ 44. ח פ ו ש ה — משוחררת מאהבתך.

ש׳ 45–46. כוונת החרוז אינה ברורה, וכנראה נפל כאן איזה שבוש. ויש לפרש בדוחק שהמשורר מזהיר את ידידו לבלי היות כמסיתים ולוחשי להישות מבעלי לה״ר אשר מכת אסוריהם (כלו׳ הנפגעים על ידם) אנושה. א ס ו ר י ה ם - כן הנהגו לשה״מ, ובש״ש: „אסורים״.

ש׳ 47-48. האם איש רם כמוך ישפיל את נפשו להרחיק מעליו את ידידו בלי פשע, והאם איש כמוך ינהג ברעיו מנהג קל־דעת כאשה?

ש׳ 49—50. והאם נכון הדבר שיהא ריח המור והבושם מבאיש באף אדם כריח זבל הזמן. והוא משל על שנבאש המשורר בעיני ידידו. ב א ף - כן הנהגו, ובש״ש: „בצוף״.

ש׳ 51—52. איך אפל חלל בהרב פיהם של המביאים אליך דבת שקר עלי ולא אדרש מידך את דמי ידידך הנאמן, כלו׳ את דמי נפשי; ואולי צ״ל: „תדרש״ ת׳ „אדרש״.

ש׳ 53—54. לא תרפה ולא תנוח עד שתרפא את מחצי. ת ר פ ה - כן הנהגו, ויהיה ת ר פ ה, ת ר פ א — לנע״ל, ובש״ש: „הרצה״.

ש׳ 55. ו א ז — כ״ה בהעתק רד״כ, ובש״ש: „ואם״.

נז.

נדפס בש״ש ע׳ 8, ובמ״ע „בית ישראל״ עפ״י כ״י ווינא.

המשורר מביע בשיר זה צערו על התרחקות נביר נדיב מעמו (כנראה, הוא השר יקותיאל) שהיא קשה לו מכל צרותיו ופגעי זמנו, ובא לפייסו ולהשיב לבבו אליו בדברי שבח ותהלה, שהרבה מהם מזכירים את דברי התהלה שבאים בשיריו ליקותיאל. וכנראה באו חרוזים אחדים בשיר זה שלא במקומם הנכון.

שורה 1—2. מלחמת תמיד ביני ובין הזמן: זרועי חשופה להלחם עם פגעי הזמן, וחרבו של הזמן שלופה עלי. ע ל י - כ״ה בהעתק רד״כ. ובש״ש: „עליוי ומוסב על הזרוע.

ש׳ 3—8. וסוף סוף נצחני הזמן ונשטפתי וכו׳. ב ש ב ל ת, כ ש ב ל ת - לנע״ל, הראשון שבלת מים, והשני שבלת תבואה. ו א ש ם ו א ש א ף - עדה״כ „שמות ושאוף״ יחז׳ ל״ו, ג. ש א פ נ י ש א י פ ה - הזמן שאף לבלעני. ו א ש א ף, ש א פ נ י - לנע״ל. ש א י פ ה - כן הנהגו, ובש״ש: „שאפה״. ו ל י ל ו ת א ח ר י ל י ל ו ת ח ל י פ ה - באים חליפות. ח ל י פ ה — כן הנהגו, ובש״ש: „חלופה״.

ש׳ 9—10. אני משתאה בעבור הימים והלילות ואיחל אולי יהיה להם קץ, אבל תקופתם לא נמלאה עוד. (יש להעיר כי בית זה והבא אחריו דומים בעיקר לשונם ותכנם לבית האחרון של שיר א׳, ע״ש).

ש׳ 11—14. אבל מה אגור ואירא מפני זמני, כלום יירא המת מפני המות או מפני פגע רע; אך מפני מה אפחד? - מפני הגביר, ועל זה אשפך דמעות כמו שידו של הנביר עורפת וממטרת נשמי נדבות. וזהו מעבר לשבחו של הנביר. א ג ו ר - כן הנהגו, ובש״ש: „אעיר״, ובמ״ע ב״י הנ״ל: „אַניר״, ויהיה כפל לשון של „ואערף״. י ד ו - כ״ה בב״י הנ״ל, ובש״ש: „ידי״. ע ר י פ ה - כן הנהגו, ובש״ש: „ערופה״. ודוקס לפי נוסחתו פירש: לפירוד הנביר אעיר נהי (או לפי נוסחת ווינא אַניר ואשפך דמעותי) „כערוף ידי ערופה״, עדה״כ „ידי לילה נגרה׳ תהל׳ ע״ז, כו; ועוד הוא אומר, שיתכן להיות כי „ערופה״ היא מל׳ „וערפו מזבחותם״ הוש׳ י׳. ב.

ש׳ 16. כ צ י ץ - כ״ה במ״ע הנ״ל, ובש״ש: „כעץ״; ואולי צ״ל: „כנץ״ עדה״כ בר׳ מ׳, י, או שיש לנקד: „כציץ פֶּרח״, עדה״כ במד׳ י״ז, כג.

ש׳ 17—18. בחסדו רמה וגברה ימין החסד בעולם וגו׳.

ש׳ 19—20. הימים, כלו׳ זמנו ודורו של הגביר, יתכבדו מכבודו וגו׳.

ש׳ 21—22; ו כ ר ו ח וגו׳ - קל ומהיר הוא לעשות צדקה וחסד כרוח מרחפת וכברק אשר לא תשזפנו (תראהו) עין מרוב מהירות.

ש׳ 23—24. והוא מאיר בכל אפסי ארץ וקצותיה לכל עין המעיפה ומביטה בו (מלה״כ „התעיף עיניך״ מש׳ כ״ג, ה, שבנראה מכאן פירשה רשב״ג כפעל עמד נסתרת ומוסב על העין). ע י ן - כן הנהגו, ובש״ש: „ענן״.

ש׳ 25—26. ת ה ב ר ה נ ד ב ו ת - נותן ונותן בלי הפסק.

ש׳ 27—28. שם לו לעיקר הצלחתו ועשרו לתת הילו והונו לאחרים וראה את כבודו ויקרת נפשו במדת ענוה שתהא נפשו כפופה לכל אדם. ח י ל, ח ו ל - לנע״ל. נתן חיל - כ״ה בש״ש, עדה״כ מש׳ ל״א, ג; וככ״י: „עשות חיל״.

ש׳ 29—30. ואם ידו טרודה לפזר הסרים הנה נפשו עמלה תמיד לאסוף חן וכל מדה טובה; ואולי הכוונה לרנשי חן ותודה שהכל הוגים לו על נדיבת רוהו.

ש׳ 31. מ ת ן - כ״ה בש״ש, ובמ״ע הנ״ל: „מהר״, מל׳ „מוהר ומתן״, ויהיה מ ה ר, י מ ה ר - לנע״ל.

ש׳ 33—34. ואם כאב לבו לקשה יום אז מצא תרופה למכאובו ע״י מתן חילו ורכושו לאותו העני.

ש׳ 35—36. בשעה שלבבו ישיש, יעופף בשמחה גם הסים, כמו שבעת אשר יאנף ויזעף תפל לארץ ותתעלף האנפה (מין עוף, ויק׳ י״א, יט); כלו׳ בשמחתו יעלזו כל הברואים, ולהיפך בשעת זעמו; והפלגות שיריות כאלה יש גם במקרא ותלמוד, מעין: „אז ירננו כל עצי יער״ (תהל׳ צ״ו, יב), „כל עוף שפורח עליו מיד נשרף״ (סוכה כח.). י ש י ש, ס י ם; י א נ ף, א נ פ ה - לנע״ל. ת פ ל - כן הנהגו, ובש״ש: „תבל״.

ש׳ 37—38. הציף עלי מעינות חסדו השוטפים בשפע. ואולם שפע חסדו גבר עלי יותר מדי ואני קורא: לאט, אל תשטפני בו.

ש׳ 39—40. בתהלה... פונה – כ״ה בהעתק רד״כ (ובש״ש: „בתחלה... בונה״) ולפי תקון זה יש לפרש בדוחק: היש לך לדרוש להוסיף עוד תהלה על תהלתך, והיא הלא פונה וצופה לך ממרום; והמליצה „לעלות... בתהלה״ יסודה בשום׳ א׳, א, בהילוף ח׳ לה׳.

ש׳ 41—42. עלית לשלוט עלי תבל כאלו היא נתונה לך לשפחה חרופה. ומעין זה כתב המשורר בשיר י״ז, 33—38.

נח.

נדפס בש״ש ע׳ 41.

ענין השיר: תלונה על בגידת ידידו (ר׳ יקותיאל? ר״ש הנגיד?) בו בעטים של הולכי רכיל ומלשינים. וכמה ממליצות השיר הן מעין אלה שבשיר ס״ז.

שורה 1—6. המשורר כאלו פונה לידידיו ואומר להם: אתם מרבים להוכיח איש, כלו׳ את המשורר על רוב ינונו – את זה האיש אשר לולא כבה בשטף דמעותיו את אש ינונו כי אז נשרפו קרביו מהאש הבוערת בצלעיו, כלו׳ בגופו פנימה, ואתם מתראים כמנחמים ואומרים אליו: דום והתאפק מינון ובכי, כי עוד מעט וישוב אליך לב ידידך, ואולם תנחומותיכם הבל, כי כבר כלו רגעיו וימיו בארך הנדוד והפרידה של ידידו ממנו ואיש חסדו, ובשרו (של המשורר) כחש מחליו עד אשר זבוב קטן יוכל לשאתו בזרועו. והפלגה כזו מצויה בשירי הספרדים. קטן – כן הובא אצל בר׳ בפירושו לשירי ריה״ל, ובש״ש חסר.

ש׳ 6—7. דמעתו רבה ומצויה, כאלו עינו היא נחל פרת וים כנרת במעיו. והומה... וכנרת במעיו – מיוסד על הכתוב ישע׳ ט״ז, יא. וכנרת במעיו – כ״ה בהעתק הרד״כ, ובש״ש „וככנרת מעיו״.

ש׳ 9—10. לציריו וגו׳ — מוסב על „והומה״ שבבית הקודם, כלומר, הומה בבכי לסבת ציריו שהפכו עליו לבבו (עדה״כ ש״א ד׳, יט). ונהפכו עלי ארצו רקיעיו – מליצה ערבית שנאמרה על מי שמזלו בגד בו ואבדה כל תקותו, והשתמשו בה לרוב הסופרים והמשוררים הספרדים.

ש׳ 11—12. ונדה... ולא עלה וגו׳ — עדה״כ תהל׳ קל״ב, ב-ג.

ש׳ 13—14. בית זה הוא כעין מאמר המוסגר; מאחר שהזכיר „בגד ידידו״ בבית הקודם התרגש והתעורר על בגידה זו בלשון נוכח.

ש׳ 15—18. ומיום סורך מעל ידידך, לא סר ינונו מעליו והכאב הציב עליו רגליו ודכאהו עד לעפר (עדה״כ יהוש׳ י׳, כד), ושאלו – מי שישאל – את עפעפיו (של המשורר) וזה יגיד לכם, כי מרוב דמעות המסו את הסלעים (עדה״כ תהל׳ ו׳, ז). ינונו... לעפעפיו – כן הגהנו, ובש״ש: „ינוני... לעפעפי״. ואולי מקומו של בית 17—18 לפני ש׳ 11.

ש׳ 19—20. מכאן ואילך פונה המשורר לידידו שנתרחק ממנו בל׳ נוכח ומדבר על נפשו בגוף ראשון. ומעבר כזה מל׳ נסתר לל׳ מדבר בעדו מצוי אצל המשוררים.

ש׳ 21—24. תמאן — תמאס בי. עם — כצ״ל לפי הענין והמשקל, ובש״ש: „עמי״.

ש׳ 25—26. איכה אוכל שלא אוכיחך על פשעיך נגדי, ואני זה דרכי תמיד להודות גם על חטאי ואת פשעי לבבי אני אדע (עדה״כ תהל׳ נ״א. ה), ואולי צ״ל: „לְבָבֶךָ״ ומוסב הכל על הידיד. פשעך — כן הנהגו, ובש״ש: „חשקך״, ויש לקיים נוסחא זו בדוחק ולפרש: איך יוכל לבבי לכסות ממך גם עתה את חשקך (אהבתי אליך; ואולי צ״ל: „חשקי״), ואני הלא אדע תמיד את פשעי לבבי, ואילו פשעתי בך לא נמנעתי מלהודות על זה.

ש׳ 27—28. חמתך גברה עלי כ״כ, עד כי לו יכתב אליך ידידך מכתב ידידות וגו׳, ואפשר שיש בזה רמז על מעשה שהיה. ואולי צ״ל: „אכתב״, שהרי בחרוזים הקודמים מדבר על עצמו בגוף ראשון.

ש׳ 29—30. על המחרחרים ריב בינינו יבוא כליון חרוץ, והזמן ישוף את ראשי המלשינים הנושכים כצפעים ונחשים (עדה״כ „הוא ישופך ראש״ בר׳ ג׳, טו). צפעיו - כן הנהגו, ובש״ש: „נשיאיו״. ואולי יש להגיה: „רשעיו״.

ש׳ 31—32. אשר פתחו וגו׳ — עדה״כ תהל׳ ל״ז, יד. וכקש נחשבו וגו׳ - אבני קלעיו של לשונם נחשבו כקש, כלו׳ זורקים בי בקלות יתרה אבני בליסטראות של להי״ר (עדה״כ: איוב מ״א, כ-כא).

ש׳ 33—34. אל יפתוך המלשינים ואל יננבו את לבבך בדברי שלום שבפיהם; היוכל הנחש המלא ארס לרמות בצבעי עורו היפים? והכוונה: שלום ידברו בפיהם ושבע תועבות בלבם. והמ״ם של „מהם״ ו„מחמת״ הוא שמוש רגיל בסגנון סופרי ימי הבינים ע״ד לשון הערבי, כלו׳ מענין, מתוך.

נט.

נדפס בש״ש ע׳ 61; ועי׳ נ׳-138 הע׳ 68.

לפי דעת נ׳ ואחרים ערוך השיר הזה לר״ש הנגיד לפייסו ולרצותו בימי רגזו על המשורר. וכנראה כתב המשורר את הדברים האלו בקראו שיר חדש מר״ש, שמצא חן בעיניו.

שורה 1—2. האם אפשר לדמות אפילו את שירי אסף והימן, טובי המשוררים הלוים, לשירך אתה (שמואל הלוי?), השיר המהיה מתים בכחו.

ש׳ 3. עדה״כ ישע׳ מ״ב, כה.

ש׳ 5—6. שעורו כך: ולולא ידיעתי כי תחשבני לאויב ולצורר לך הייתי שמח בשירך זה שמחה יתרה.

ש' 7—8. ובאמת לא כמחשבתך כן הוא כי אהבתך מסותרת בלבי ואני מודה על זה ונכון לברר אותו בראיות.

ש' 9—10. חלילה לך משמוע בקול מחרחרי הריב המלשינים הנכזים, שאני דש אותם ברגלי ומנעלי (עדה"כ „רגל תזורה" איוב ל"ט, ט"ו). ובא פעל זה פ"א גם בפָעל „ויזורר" (מ"ב ד', לה), ועי' מליצה מעין זו בשיר י"א, 16—17.

ס.

נדפס בש"ש ע' 53.

ענין השיר: על פרידת ידידו (ר"ש הנגיד?) מעליו.

שורה 1. ושת החן וגו' - כלו' ידיד נעלה המקושט בחן ויופי. ושת-כן הגיה רד"כ ע"פ המשקל, ובש"ש: „ושוה".

ש' 3. שלחתי את ידידי לדרך, ואע"פ שהוא מצערני בפרידתו לבי בו מקושר כלב יצחק באביו אברהם בשעת העקדה. והוא משל לתוקף כאב הפרידה ונענועי אהבה עזה שבאים ביחד. ושלחתיו - כן הנהגו ע"פ המשקל, ובש"ש: „ושלחתיהו".

סא.

נדפס בנ"א ע' 22; ש"ש-54, וע' נ'-138 הע' 71; וענינו תוכחה על בגידת ידידו (ר"ש הנגיד?).

שורה 1. הלֹא תהיה לך, ידידי, לזרא לבגוד ולחזור ולבגוד וגו'. תשבע - מלה"כ „פן תשבענו". מש' כ"ה, טז.

ש' 2. חשיקתי — כן הנהגו, ובנ"א: „חשוקתי", ובש"ש: „תשוקתי"; והכונה - אהבתי לך תכובס בנתר ובורית (עדה"כ ירמ' ב', כב); כלו' תמחנה ותגרשנה מלבך ולא תחפץ לדעתה.

סב.

נדפס בש"ש ע' 55, וענינו כנ"ל.

שורה 1—3. זה אשר משך אליו בהודו את לבב ידידיו והקיף את כלם במצודת אהבתו, ורק אותי לבדי עזב, כמבואר להלן, הנכון הדבר כי יהנו הכל מאור שמשו ורק על ידידו מכבר לא יזרח אורו, ואם טוב הדבר כי בית האהבה אשר האיר אתמול ביפי פניו, יחשך היום בגלל נודו והתרחקו ממנו? הקיף מצודו - עדה"כ איוב י"ט, ו. שמשו - כן השלמנו לפי הענין והמשקל.

סג.

נדפס ע״י בר׳ במאנש״ר 1811 נו׳ 1/2 בהשמטות רבות בראשו ובאמצעיתו, והשלמנהו עפ״י כ״י פ״ב. את השיר כתב המשורר בימי נעוריו (ע׳ ש׳ 71—72), והוא ערוך, כנראה, לר׳ שמואל הנגיד.

ש׳1—4. בהתחלת השיר, השאולה, כנראה, משירי חשק, מתאונן המשורר, כדרכו, על יגונו ויסוריו, מעין יסורי החושקים, שמתוך געגועי אהבה על חמדת נפשם, ההופכת להם ערף, מנוחת לבם נגזלת ושנתם נודדת, ומאין שנה, עיני המשורר נפתחות כל הלילה „לדלתי האהבים הסגורים״, כמצפה לפתיחתם.

ש׳ 5—8. ובהיותו ער בלילות, יושב ומביט בכוכבים, הוא דומה כאלו הפקיד אלהים בידו את עדריהם לרעותם (ציור שאול משירי הערבים, ומצוי בשירי רשב״ג ויתר משוררי ספרד) וכאלו נסהו כאברהם, שנאמר בו: „ויוצא אותו החוצה ויאמר: ... וספר הכוכבים, אם תוכל לספר אתם״ (בר׳ ט״ו, ה). שאין ספורים — כנוי לכוכבים שאין להם מספר.

ש׳ 9—10. יגון ותלאה כאלה, שאני רואה אותם, יביאוני לרדת ברעה שאולה.

ש׳ 11—14. היגונים צררוני מנעורי, אך הם גם צרפוני שבעתים בכור אשם. (מליצה מצויה בשירי רשב״ג) ואם היום (הזמן) ישקני פעם אחת צוף, עד מהרה יהפך בפי לממרורים. ואך שבע — נו״א: „אכן כי״. ואולי צ״ל: ואף.

ש׳ 15—16. שירי, המלאים רעל, יפלו כחצים בלב הזמן, הצורר אותי, אבל אלו אהבני והיטיב עמי הייתי קושר לו כתרים בשירי.

ש׳ 17—18. ושירי הלא מפורסמים בקרב כל חכמי לב ואנשי מוסר, הכל הוגים בהם ושומרים אותם בלשונם (וכאן עובר המשורר באופן נפלא, כדרך „יפי המעבר״, להלל איש המעלה, שאליו מכוונים דברי השיר).

ש׳ 19—20. וראשם של כל החכמים ובני המוסר (הוא איש המעלה, שלכבודו כתוב השיר), יהי אף הוא שמור לעולם, ובמחנה שוטניו ועריו (וצורריו) יפרה ראש ולענה, עדה״כ דב׳ כ״ט, יז. ויפרה [ראש]—המלה „ראש״ הוספנו מדעתנו, להשלמת הענין והמשקל, ובכ״י חסר. ראש... ראש—לנע״ל.

ש׳ 21—22. בשם טוב וגו׳ — עדה״כ קהל׳ ז׳, א. וטוב מכל וגו׳ — שמו המפורסם של השר טוב ומשובח מכל אבנים יקרות, בדלה ודר, אשר היה השר נותן במתנה לכתרי המלכים ולנזרי מנזרים (רוזנים ונסיכים, לנע״ל) ולעטרותיהם. ואולי יותר נכון לנקד „אשר נִתן״ והוא ענין מיוחד בפ״ע, מוסב על השר, שניתן להיות על יד כתרי מלכים, כלומר שהוא שר וגדול, מרואי פני המלך; ושבח זה ראוי באמת לר׳ שמואל הנגיד.

אשר לו יד ושם.

ש׳ 25—29. שרית — שארית (מ״א י״ב, לט). והמתיעצים וגו׳ — המתיעצים להרע לעמו לא יאזרו כח וחיל לעמוד לפניו. ואולי הכונה כך: בטרם ימצאו ידיהם לאזור נשק ולעמוד כנגדו יבא עליהם ויכלם. יחפזו מגערתו — תהל׳ ק״ד, ז.

ש׳ 31—32. אדום וצפו (בן בנו של עשו, בר׳ ל״ו, יא), כלו׳ מלכי רומי, מיחלים לדעתו ועצתו בעניני מדינה, ובני קדר, הערבים, משתחוים לפניו ופניהם קודרים מאימתו. וכל השבחים האלה ראויים מאד לר״ש הנגיד. צפו, צופים; קדר, קודרים — לנע״ל.

ש׳ 33—34. היא נצר מגזע שרים ובן יתרה, כלו׳ איש המעלה (והמליצה „בן־יתרה" שאולה משע״פ „בן... יתרא הישראלי", ש״ב י״ז, כה) ואמון ומגודל בחיקי הסגנים וגו׳.

ש׳ 35—36. נדיב רוח, שצוה ענניו לבלי היות עצורים לעולם מגשמי נדבה, והוא להפך מן הכתוב: „ועל העבים אצוה מהמטיר עליו מטר" (ישע׳ ה׳, ו).

ש׳ 37—38. רצוף חיל — כ״ה בכ״י פ״ב, ולא נדע מה משמעו של צרוף־מלים אלה במקום הזה, ואולי הוא עפ״י שה״ש ג׳, כלו׳ חבר תמיד הוא לכל דבר חיל ונדיבות. ומזהיר וגו׳ — כלו׳ גם את האחרים, שאינם זהירים במצות צדקה, הוא מזהיר לתת לכל שואל ופושט יד. ומזהיר... זהירים — לנע״ל. כל — כן הגהנו לשה״מ, ובכ״י פ״ב „לכל". לתתן — ת׳ „לתת", ולשה״מ, עפ״י מ״א ו׳, יט.

ש׳ 41—43. בעת אשר יניב ניביו, כלו׳ ירבה ויפרה בשיר — דבריו לוהטים כאש, אע״פ שאינם אש. ניביו, ינבם — לנע״ל. אשר לבש וגו׳ — עדה״כ ישע׳ נ״ט, יז.

ש׳ 45—46. בהניעו שפתיו רק מעט קט לדבר אפילו בלחש (עדה״כ ש״א א׳, יג) לאט לך, השומע! (עדה״כ ש״ב י״ח, ה), כלו׳ הס ושתוק והט אזנך לקחת מפי דברי חכמה. נע שפתיו — פעל עומד ת׳ יוצא, מפני לחץ המשקל; ואולי צ״ל: שפתו, ויהיה „נע" עומד כמשפטו, ובל׳ זכר ת׳ נקבה.

ש׳ 48. וירק — עדה״כ תהל׳ י״ח, מג. ואולי צ״ל: „ויריק", כלו׳ יבריח, עדה״כ ירמ׳ מ״ט, יט. ויש להעיר, כי המלה „ככפירים" נשנית בשיר זה גם בסוף חרוז 28, ואפשר שאחת מהן מוטעית.

ש׳ 51—52 עדה״כ דב׳ ל״ב, כד.

ש׳ 53—60 ומה אגיד בספור שבחיו ומעלותיו — ורעיוני קצרים, כי לרוב מעלתו ישכן במעלות שמש, ואלהים הביאו לחדריו לפני ולפנים בהיכל החכמה והגדולה, ואולם „מפלאי השיר", כלו׳ רוח השיר שבי ברוב קסמיה, היא תעיר מזמותי, והן מקיצות ומתעוררות מאליהן לקבץ את נדודי השיר הפזורים (ע״י מליצה כזו בשיר ט׳ ש׳ ה) ולגלות את סתריו וסודותיו, כלומר להראות בו נפלאות.

ש׳ 61—62. והשיר גדלני וגו׳—עדה״כ איוב ל״א, יח. ובא כאן בפָּעל לשה״מ (בר׳)

ש׳ 63—64. לכאורה הכוונה שאור פני שיר (של רשב״ג) קרן מאור תהלתך (של איש התהלה נושא השיר), אבל המלה „אפרים״ (ר׳ מן אפר, מ״א כ׳, לח) שפירושה מסוה, מורה על הסתרת האור, ויהא זה היפך הכוונה הנ״ל. ואולי צ״ל „ואולם״ ת׳ „כאלו״.

ש׳ 65—66. ואליו יחלו — מוסב על השיר, או על בעל השיר. פעורים — כ״ה בכ״י, ואפשר שהוא שם חדש בנוי מן הפעל „פער״ על משקל „נעורים״, לשם החרוז. וכל המליצה היא עדה״כ איוב כ״ט, כג.

ש׳ 67—68. הם, המשוררים, לנו בלילה ודמו בנפשם שאריות הם, והשכימו בבקר והנה הם לפני השיר ההוא או בעליו כשורים.

ש׳ 69—70. קנוים — כלו׳ לקוחים ומנועים מכבוד וממשרה שנחלו עד עכשו בתור משוררים מפורסמים. מכורים — נתונים. והכוונה ששיר המשורר ההוא הכהה את שיריהם בזהרו.

ש׳ 72—78. ינערו מני נעורים — לנע״ל, כלו׳ הכו עד אשר יסורו ממני הנעורים ואז תקראו שיר מעשה ידי, אשר ביפיו וכחו יבהל וגו׳. בתיו ממולאים בדרים — כלומר שיהיו בתי השיר משובצים במליצות נאות כמרגליות ובזהב והרוזי בדלה. השורים — מלה זו כבר נמצאה למעלה בסוף חרוז 58, ואולי באחד משני סוף החרוזים האלה צ״ל מלה אחרת, כגון „הבקרים״.

סד.

נדפס בש״ש ע׳ 35, ועי׳ ג׳—184 הע׳ 61.

ענין השיר: דברי תוגה על פרידת אחד מאוהביו, גדול וחכם (לדעת נ׳, הוא ר׳ יונה אבן ג׳נאח, על סמך המלה „יונה״ בש׳ 19).

שורת 1—6. המשורר פונה אל בת־שירתו, שמתגלה אליו פעם בדמות צביה או עגלה יפהפיה (עלמה יעלת חן) הרועה בין הגפנים, ופעם בדמות יונה הומיה על ראש אמיר, ואומר: כדמות גפן פוריה נראית לי שתולה על מים, האת היא חמדת נפשי המהלכת שם? הנה

בראותה אותי. את דודה, האיש החי, הדומה עתה למת מתוך צער הפרידה, תא״ם דומיה מהמון לב, תחדל משחוק וגם בכה לא תבכה, ורק טפת דמעה זכה רועדת על אודם לחיה כרסיס טל עלי שושנה. והיא מבטת בדממה אל מול שמי הלילה ותראני „שמש וירח יחד״, כלו׳ סרמזות שקשה צער הפרידה של שתי נפשות אהובות, שמש וירח, חושק וחשוקתו, המחוברות יחד—„ודומיה״, כלו׳ אין בלשונה מלה מרוב עגמת נפש. עלי לחיה - כן הגיה ג׳, ובש״ש: „על לחייה״.

ש׳ 7—10. בשעת צער זו—מה לה (ואולי צ״ל „לך״) לאילת אהבים כי תט אלי למען למשוך ולהטות את לבבי אחרי מגדל צוארה הבנוי לתלפיות (עדה״כ שה״ש ד׳, ד)? המעט ראותך אותי, איש עני וגו׳? כלו׳ לא לבי הולך עתה אחרי חמדת יפיך. וכל ההתחלה הזאת שאולה משירי חשק ופירוד הנהוגים אצל הערבים, כדי לתאר על ידי זה ביתר תוקף את כאב הפרידה של ידידו, שהיא מעין פרידת הושק וחשוקה. לחטות - שוא מיותר, וכמהו עוד בשיר זה ובשירים אחרים. תטה, להטות — עדה״כ שמ׳ כ״ג, ב.

ש׳ 12. בנות ימים - פגעי הזמן.

ש׳ 13. זכרתיכם - מוסב על מיודעי.

ש׳ 15—16. לו יכלתם למשול בינונים כמו שהם מושלים בי, הייתי נותנם תרומיה (תרומה ומתנה, יחז׳ מ״ח, יב) בלב איש הבוגד ברעיו.

ש׳ 17—18. המשורר שואל את היונה (דמות בת שירתו): אַת, שוֹכַנְתְּ (השוכנת, ירמ׳ נ״א יג) על אמיר (ענף הגפן האמורה למעלה), מדוע בראותך את דמעתי, דמעת איש חי אשר היה למת כמוני, תקונני גם את („נהי נהיה״ עדה״כ מיכה ב׳, ד). נהיה; נהי נהיה-לנע״ל.

ש׳ 19—20. זוהי תשובת היונה: אני מקוננת ובוכה על דודי היונה אשר נדד, כאלו נפ־ד לנצח ואין תקוה ותוחלת שישוב. אנהה—כן הנהנו; ובש״ש: „יונה״. ואולי יש להניח כמו שכתוב בכת״י: „יונה עלי יונה״ ולהגיה „אחיו״ ,יבכה״, ויהיה פירושו יונה בוכה על יונה אחיו אשר נדד; ומליצה מעין זו עי׳ בשיר ל״ה, 11—12.

ש׳ 21—22. עוד לפני עזבו אותי נכאב לבבי, כי לבי הגיד לי שביום עזבו אותי יתעופף לימים רבים כאיה הנודדת למרחקים.

ש׳ 23—24. בצאת אנשי חכמה ומוסר בעקבותי לבקשך ולדרוש תורת פיך, מצאנו ארחות משפט ומישרים אך באחזנו באשורך ובלכתנו בדרכך.

ש׳ 26. לו חכמו אנשי לב לא נתנוך להפרד מהם, אלא היו דבקים בך ולבם היה קשור אליך תמיד כאלו הוא שבוי בידך.

ש 27—28. בכל עת אשר חלק לב העם ונפלג לשני ראשים, נחלקו בהם גם חכמי הדור, וכשתי נפשות בהם מריבות זו עם זו, ואתה היית נפש יחידה חיה המאחדת אותם ועושה שלום ביניהם. ואת חיה—כן הגיה ג׳, ובש״ש: „ואתחיה״.

ש׳ 29—30. סכלות בני הדור הבוערים אינה נראית לעין בזכותך, כי אתה בחכמתך הגדולה מגין עליהם ומכסה על חרפת דורך הריק והנעור. כסות... על עירם—עדה״כ ישע׳ נ״ח, ז. אֶת—כן השלים ג׳.

ש׳ 33—34. קְה זאת-שירה זאת; „כְח״-כ״ה בהעתק רד״כ, ובש״ש: „לקח״. דעתך תחסיר וגו׳—לעומת דעתך הרחבה נראה כל דעת ותושיה כחסרה; ובהעתק רד״כ: „תהפיר״ ת׳ „תחסיר״.

ש׳ 35—36. בשירה זו השתדלתי להביע את כל תהלתך, אבל לאט ואל תרגז על עטי ששגה בכתבו „כלי״, כי באמת לא עלתה בידי להביע לא כולה ולא חציה.

ש׳ 37—40. שים את שירת תהלתי זאת כמו חותם, שעליו שמך חקוק לעד (עדה״כ שה״ש ח׳, ו; איוב י״ט, כג-כד) ותהיה היא לך עד שלישי (עדה״כ „על פי שנים עדים או שלשה עדים״, דב׳ י״ז, ו) על גדולתך וחכמתך, ומי הם שלשת העדים? השמש והירח, המאירים מבין מאוריה של השירה, ורוח הפניניה, כלו׳ הנפש הזכה והטהורה, המזהרת מבין פניני תרוזיה. ובמליצות אלו: עד שלישי, ורוח פניניה, כבר השתמש בהן המשורר לענין מעין זה במקצת מקומות (עי׳, למשל, בשיר י״ז, 40 וכ״ט, 81—82, ובשיר מ״א 117 „ונפשנו פניניה״, וגם ב„כתר מלכות״. שימה... לעד-כן הגהנו, ובש״ש: „שירה... ליום״. ולעדות תהיה-כן הגיה נ׳, ובש״ש: „ולמדות תהי״.

סה.

נדפס בש״ש ע׳ 43.

ענינו: דברי יגון על פרידת ידיד, שר וגדול.

שורה 1—6. ידידי-נפש הנאמנים הגרים איש בלב רעהו, כלו׳ נפשותם קשורות יחד, והם כמליצי אהבה להורות את האוהבים משפטי אהבה וידידות (והמליצה „דיני אהבה״ או „דתות אהבה״ מצויה בשירי הספרדים), כלו׳ שהם למופת לאחרים באהבתם הנאמנה, - ישמחו ויתענגו על אהבתם „בעת חברה״, כלו׳ בשבהם שבת אחים יחד („חברה״ היפך מן „פרידה״), ואולם בלבותם תשכן עצבת, כלו׳ דאגה וחרדה, מפני קנאת הזמן הרע, שעינו צרה בשמחת האוהבים, והם יתעצבו לקנאת הזמן עוד בטרם יפלג בים נתיבות לנדוד, כלו׳ עוד בטרם תבוא שעת הפירוד לבם מלא חרדה לבואה, וע״י כך תשבת שמחתם הקצרה. עצבות-כן הגהנו, והוא ר׳ מן עצב לשם החרוז. וכש״ש: „עצובות״. והם יתעצבו לזמן... יפלג-כן הגהנו בדוחק לפי הענין, ובש״ש: „חום יתגנבו זמן... יבלט״ (והגהת „והם״ נמצאת גם בהערת דוקס).

ש' 7—10. לפני הידידים הומה ים הבכי ובקרב לבם בוער להב האהבה, וזה, הלהב, יסער וזה, ים הדמעות, יגער, הולך ומתמעט בלב הסר והזועף, כי הלהב יוביש את נוזלי הדמעות בבבות העינים. כן הוכרחנו לפרש לפי נוסח הכ"י. ואולם אין פי' זה מתישב על הלב לא לפי הסדר (שהרי בחרוז הקודם „ים בכי" ל„להב התשוקה") ולא לפי הסגנון (שיהא הפעל „יסער", הנאה יותר לים, מוסב על האש). ואולי יש להגיה ולפרש: זה (ים הבכי) יסער וזה (להב התשוקה) יבער, או ינער וגו' (עדה"כ: „גוער בים וייבשהו" נח' א', ד, „ונערתו בלהבי אש" ישע' ס"ו, טו), ויתישב הכל בלי דוחק.

ש' 9—12. מכאן ואילך עובר המשורר לדבר על גודל צערו לפרידת ידידו השר ואומר: לך השר וגו' חרדו הלבבות מצלעות הגוף, כלו' מקרב הגוף, ואנחותם מדיבות (מזיבות וממיסות) את צור החלמיש מרוב דמעות. כ א ס ו ף - ישע' י', יד.

ש' 17—18. ו א י ך י ח י ו - גויות ידידיך שנפרדת מהם. פ ג ר י ם - כן הגהנו, וכִוַּנּו להגהת הרש"ז ב„המליץ" תרכ"ב, 7. ובש"ש: „כנרים".

ש' 19—22. איך היתה בנו אתמול יד הזמנים, בשנאתם ובקנאתם בידידים להטות לב אנשי אהבה לאיבה ומדנים, והנה נוסף היום עוד נדוד על שונאיהם (עדה"כ שמ' א', י) הפך, ע"י פירוד, משכנות חברים ורעים לחרבות. ח ב ר ה, ח ר ב ו ת - לנע"ל.

ש' 23—26. ואמנם כן משפט האויב, שכל ימיו מלאים עמלים (ר' מן „עמל") ודאגה, ולאיש אהבות קראו איש דאבות ומכאובות, כי ימי החברה, כלו' בשנה אח"ס ורעים יחד, נשרפים הם באש אהבה ולילות הנדוד והפרידה מעיבות (ת' „מעיבים" לשם ההרו) בינון ונהי. נ ש ו ק י ם... ה נ ד ו ד ב נ ה י - כן הגהנו, ובש"ש: „משיקים... נוסד במר ונהי". ואולי יש להניח „מְשִׁיקִים" (ת' „מַשִּׁיקִים" לשה"מ), ויהא מקביל אל „מעיבות" שבסוגר. ב א ש... נ ש ו ק י ם — עדה"כ יחז' ל"ט, ט.

ש' 27—32. ומאחר ששניהם, גם החברה וגם הפירוד, מביאים צער, טוב לי לנפול כל ימי ביד חברה ורֵעות גם לרעה וגם לטובה; כלו' אם נגזר עלי צער ויסורים יהיו נא יסורים של אהבה ורֵעות ולא יסורי פרידה. ועתה בשאתי את זעף הנדוד וצערו אוחיל ואקוה כי ישובו עוד הימים והלילות, כלו' הזמן, ממשובותם וחטאותם נגדי, ויוסיף להניף ולהוריד עלי גשם נדבות (עדה"כ תהל' ס"ח, י) משמי הידידות אשר נעצרו לי עתה בימי הפרידה.

סו.

נדפס בנ"א ע' 22, ש"ש—54, ועי' נ-138. הע' 69.

ענין השיר: המשורר משביע את ידידיו לשמור את אהבתם אליו ולהשיב אליו גם את אהבת ידידו השר (לדעת נ'—ר"ש הנגיד) שנפרד ונתרחק ממנו מתוך כעסו עליו.

שורה 1—4. אתם, ידידי אהובי אדומי השפתים (כנוי של חבה לידידים, שאול מכנויי־חבה של הושקים שמשתבחים בשפתים־שושנים) אשר משכתם את לבבי בעבותות אהבה, משביע אני אתכם בחייכם: פנו אלי וגו'. לבבי - כן הגיה ג', ובש"ש: „לבי".

ש' 5—6. זכרו שבועותיכם בכרתנו ברית אהבה לפני אלהים.

ש' 8. ניביו וגו' - אשר דבריו ח־ותים על לבי. חרותות - ל"נ לשם החרוז.

ש' 9—12. השכחת ביום הפרידה את ברית אהבנו ולא תזכר קריעת הכסתות (הבגדים, ואולי צ"ל: „הכסותות") מתוך צער בשובי מעל פניך עני ועליב ברוח נסערת כאביתר הכהן בשעה שקצף עליו שלמה מלכו ויגרשהו לענתות (מ"א ב', כו). „נגרש" הראשון מל' „כים נגרש" (ישע' נ"ז, כ), והשני כפשוטו.

ש' 11—12. יואיל אלהים והידידים הקרובים שנתרחקו יתחברו עוד הפעם יחד בחייהם במרם יבוא יום התמותה. להקבץ — כן הגיה ג', ובש"ש: „ולהקבץ".

סז.

נדפס בש"ש ע' 6, „התחיה" ח"ב־2 ועי' ג'—138 הע' 72. ומצוין הוא בצורת בנינָהּ, שגם המלים שלפני האחרונות בכל הסוגרים נחרזות בסופן בהברות דומות (-רָנִי).

ענין השיר: ראשיתו דברי תלונה ע"ד ידיד אחד (ר' יקותיאל? ר"ש הנגיד?) שהיה קשור בו באהבה תחלה ואח"כ עזבו בשנאה, וסופו - בשבח המדה של ארך אפים ונשיאת עון של בעל השיר ביחס לידידו.

שיר זה נדפס בש"ש וב„התחיה" מתוך שני כ"י שונים זה מזה בנוסחאותיהם ובסדר חרוזיהם, ומקצת מקומות משובשים וסתומים בו, וכנראה חלו בשיר ידי מעתיקים לשבשו ולסרסו ואנחנו השתדלנו לתקנו ולסדר את חרוזיו לפי אומד דעתנו. סדר החרוזים בש"ש לפי סימני המספרים אצלנו: 1—2, 21—22, 17—18, 3—4, 9—14, 5—8, 15—16, 19—20, 23—26; ו„בהתחיה": 1—2, 17—18, 9—10, 13—14, 21—22, 3—4, 11—12, 5—6, 7—8 15—16, 19—20, 23—26.

שורה 1—2. הזמן הבוגד אסרני ויסרני מוסר אכזרי, עד אשר גם רעי כאח לי החליפני כלבושו (עדה"כ תהל' ק"ב, כו).

ש' 3—4. תמול גברה עלי אהבת ידידו, ואיך היום הכריעני בנודו והתרחקו מעלי. גברני - כן הגהנו, ובש"ש ו„התחיה": „וגברני".

ש' 5—8. מקודם שבני כמו חותם וגו' ואח"כ וגו'. חשק—כ"ה בש"ש, וב„התחיה": „חפץ".

ש' 10—12. עקרני בידו - היה מבריחני מעליו משנאתו אותי. הסירני לבגדו - הסירני מעליו מפני בגדו בי, עדה"כ שמ' כ"א, ח. בגדו, לבגדו - לנע"ל.

ש׳ 15—16. בתים אלו כונתם אינה ברורה ובאים בש״ש ו„התחיה״ בשנויי נסחאות. ולפי הנוסחא שבש״ש, שתפסנו בה, אפשר לפרש כך: ואם לא הייתי מעלים עין מחטא רעי נגדי והייתי מודד לו כמדתו היה נוזרני בהץ קנאתו ו„בצדו״. כלו׳ בקוץ מכאיב (מלי „והיה לכם לצדים״, שופט׳ ב׳, ג). וביותר מתישב פי׳ זה לפי הנוסחא שב„התחיה״ „לכל חטאי״ ת׳ „לרעי״, ושם בא גם „כבודו״ ת׳ „בצדו״, ואם אין כאן שרבוב מלים מסופי החרוזים 23–24 נכון לאחוז כאן בנוסה „על הטא״ ולהעביר לשם את המלה „לרעי״. ואולי לפי הנוסח שתפסנו יותר פשוט לפרש כך: כל עת שהוא, ידידי, מרגיש שאינני מעלים עין מרֵעים אחרים מיד הוא מתמלא קנאה ופונע בי בחץ קנאתו כדרך החושקים. ואולי יש כאן רמז למקרה ידוע.

ש׳ 17—20. ולא חשב ידידי לסלוח לחטאת חבריו כנגדו, אבל אותי עזרני אלהים בחסדו ולא הייתי כמהו אלא משלתי ברוחי, ולא אשית לבבי לפקוד עון על דודי. כל עת ונו׳ - סוף סוגר זה לא נדע לכוון פירושו. חטאת חבריו - כ״ה ב„התחיה״, ובש״ש: „תנואת ידידו״. אשית - כ״ה ב„התחיה״, ובש״ש: „אשיב״. פקוד - כן הנהגו, ובשתי הנוסחאות: „פקיד״. בדוד - כ״ה ב„התחיה״, ובש״ש: „בדור״.

ש׳ 21 – 22. ולבי לכד אותי בפועל להבר ולזקק מאד את רגש אהבתי לרעי מכל סיג ושמיץ פסול והורני לדעת מהו יסוד האהבה הצרופה והנאמנה. למד... להבר... והורני - כ״ה בש״ש, וב„התחיה״: „למה... לחבר... והורוני״.

ש׳ 23—24. השכל מורה לאיש כמוני להאריך אפו לכל חטא (עדה״כ „שכל אדם האריך אפו״, מש׳ י״ט, יא) ולבי נכבד, וכבודו, כלו׳ הרגשת ערכו המוסרי, הוא שמרני ממדת נקימה ונטירה.

ש׳ 26. רבידו - כן הנהגו, ובש״ש הסרה הר׳, וב„התחיה״: „רדידו״.

סח.

נדפס במאנש״ר 1911 חו׳ 1/2.

שורה 1—2. המשורר מדבר על אהובתו הדמיונית (היא גם בת שירתו) אשר נפרדה והתרחקה מעליו ואומר: עזבתני וכאִלו עלתה למרומים, זו היפהפיה המקושטת בענקים היפים לצוארה.

ש׳ 3—4. שעורו כך: זו אשר תמר (מלי „ימר שכר לשותיו״, ישע׳ כ״ד, ט), בכ״ז תמשך הלבבות, אשר תמר ואם (אע״פ) ששפתיה מתוקות; והמלים „אשר תמר״ מוסבות גם לדלת וגם לסוגר. והכוונה לבת שירתו, הדומה לעלמה עזת נפש וזורקת מרה בכל חומדי יפיה ובכ״ז הכל נמשכים אחריה. ואולי ת׳ „ותמשך״ צ״ל: „ותשך״. תמר — נ״א: „תאמר״. הלבבות — נ״א: „הנפשות״.

ש׳ 5—6. חרבות וגו׳ — הכוונה למבטי עיניה הממיתים את כל המסתכלים ביפיה. כליה — כמו „כַּלֶּיהָ״, בני אשפתה (לה״כ בר׳ כ״ז, ג). מריקים - מל׳ „אריק חרבי״, שמ׳ ט״ו. ט).

ש׳ 7—8. תיעץ לי בעיניה - תרמז לי בעיניה (עדה״כ „איעצה עליך עיני״, תהל׳ ל״ב, ח, ובא בפעל לשה״מ). ותערג וגו׳ - שם מ״ב. ב.

ש׳ 9—10. גבות עיניה מזכירות את הקשת בענן, ואודם לחייה דומה לברקים.

ש׳ 11—12. זבעת שתצמא, כלו׳ בעת כליון נפשה וגעגועיה תצוה את ענניה (עדה״כ „ועל העננים אצוה״, ישע׳ ה׳, ו), כלו׳ את עיניה, והן מריקות רסיסי בדולה, הן הדמעות, כלו היא משקיטה את סערת רוחה בבכיתה.

ש׳ 13—16. ואל תתמה לבכי בת שירתי, כי דמעי רבו לפי רב מצוקותי. ומה הן סבות יגוני ומצוקתי? אהריכם ועליכם ידידי הקרובים שנעשו רחוקים ועל פרידתכם ידוה ויהמה לבי. והוא מעבר נאה אל הפרידה.

ש׳ 18. למורשיו דבקים — הדבקים למורשי לבבו ולנפשו.

ש׳ 19—20. הימצא מנוחה על משכבו בלילות האיש אשר יציקו (הלילות) את עינו לבל תנום.

ש׳ 21—22. יצוה אלהים בצדקתו להשיב את הגולה, כלו׳ להשיב לבות הידידים איש אל אחיו ולגאול את העשוקים מיד הפרידה, ועי׳ מעין זה בסוף שיר ס״ו. יצו האל- נ״א: „יצוה אל״. ולנאל - נ״א: „וינאל״.

ש׳ 23—24. ויחזק את העצמות הנשברות ויפרק (וינאל) בהסדיו את הנלחצים והנענים מצער הפרידה. והמלה „היצוקים״ בהוראה זו היא שלא כדין, ואולי נפל כאן שבוש. הפרוקים, ויפרק — לנע״ל.

סט.

נדפס בש״ש ע׳ 60. וכמה שואים נעים מיותרים בו, כנהוג עפי״ר בשירים בני משקל יה. ענינו: דברי נעגועים על פירוד חברים ותפלה לקבוצם יחד שנית.

שורה 1—2. תקפו עלי יסורי פרידת אוהבים זה אחר זה ומרב צער תדד שנתי מעיני וגו׳.

ש׳ 3—6. ונפשי המלומדת ביסורים ותשחק לפגעיה עלי תבל, כלו׳ לפגעי התבל, כגבור אשר ידו תשעשע על גבי צנתי (מגנו) בלי פחד מהחצים הנזרקים כנגדו, - הנה נפשי זו בשעה שאני נוער בה לשקוט עד שובכם אלי, ידידי, מפרידתכם, גם היא לא תוכל להתאפק ותבך ממעמקי יגונה כבכי חנה לפני אלקנה אישה (ש״א א׳, ז). עדי - כ״ה בהעתק רד״כ, ובש״ש: „עלי״.

ש' 7—8. בעלות שמכם על לבבי (כלו' בזכרי אתכם) יתן לו שמכם כנפים ויתרומם בו לעוף אחריכם והוא, זכרון שמכם, ממתיק קצת את מרירות יגוני.

ש' 9—10. כנף הינון הכבד מצער הפרידה, נתקצץ ונפל כאבן על לבי להדאיבו בצער הפרידה, אבל נפשי קלה לעוף לעומתכם כיונה.

ש' 11—12. שאלו את כוכבי הלילה ע"ד שנת עיני והם יעידו ויגידו לכם כי עיני לא טעמו טעם שֵנה מרב צערי על הפרידה.

ש' 13—14. יצוה אלהים אשר הפריד בין אחים ורֵעים להקהילם, וכמה פעמים קראתי והתפללתי לאלהים על זה במשך שנה זו, שרבו בו הפרידות, כמו שאומר המשורר בראש שירו זה. ובסיום מעין זה הוא מסיים גם את שני שיריו הקודמים ס"ו וס"ח. ואולי כל שלשת השירים האלה קרובים הם בזמן.

ע.

נדפס בשלמותו בשה"ש לרש"ז ע' 8 וקטע ממנו בש"ש-62 ול"ש-55.

ענין השיר: עיקרו קינה על מות אדם גדול (לדעת רש"ז: יקותיאל) ובראשיתו וסופו דברי מוסר ובטול עניני התבל והבלי הזמן, מפני שסוף כל אדם למות.

שורה 1—2. אתה האיש הדבק בחמודות התבל, שאל אותה מה אחרית עמה ובניה, הלא היא תאכל ותכלה את ילדיה בטרם אכלו הם מלחמה (עדה"כ מש' ט', ה) ונהנו מטובה.

ש' 3. למען וגו' - יען היא, התבל, והם, בני התבל, כשמה "תבלי ומל' תֶבֶל, הבל ובליה) כלו' אפס וכליון.

ש' 4. להאשימה - כ"ה במאנש"ר 1811 חו' 1/2. כלו' להחריבה, ובשה"ש: "להשימה".

ש' 5. לו ידע והבין כל אדם את אפסות התבל כמוני, אז מאס לבבו להיות עמה.

ש' 6. התבל מאסה את נפשי ותמנע ממני את טובותיה, ונפשי בחלה בה מפני מומה וחסרונה.

ש' 7. בית זה משובש כנראה, ואין לדעת ברור את כוונתו. ובדוחק יש לפרש: כל ימי ההיים הם כמדת לילה אחד ואני עומד תמיד בעצם תומה ובנמר סופה, מוכן בכל שעה למות. בעז - נ"א: "בעת". ואולי פירושו: כשעברה רק אשמורה אחת.

ש' 8. גומה - תנומתה.

ש' 9. להוסר - לקחת מוסר. ובמאנש"ר הנ"ל: "להתכונן".

ש' 10. יען אשר היא לבדה, הנפש, תחיה אחרי כלות הגשם (הגוף). והמלה "אמת" באה למלאות את המשקל.

ש׳ 11. לחסות בצל האורה העליונה ולהתענג בטוב טעמה וחכמתה של הנפש, שהיא השכר הצפון לנפשות.

ש׳ 12. וגם תבין ותדע ממהרת יומה (כלו׳ אחרי המיתה) נתיבי האור העליון.

ש׳ 13. אל אשר שמה - תשוב אל האלהים אש־ שם ועשה אותה, את הנפש.

ש׳ 14. מכאן עוכר המשורר לדבר על מות ידידו ומספר בשבח המת. אלי רומה - במאנש״ר הנ״ל: „לעולמה״.

ש׳ 15. ארצו — במאנש״ר הנ״ל: „ארצי״.

ש׳ 16. ואלקומה וזמזומה - כלו׳ גבורה שאין קם כנגדו (עדה״ב מש׳ ל׳, לא) והענק שלה (דב׳ ב׳, כ). ואלקומה - נ״א: „ואלנומה״, שם אבן טובה, כמו „ספירה ויהלומה״ שבבית הקודם.

ש׳ 17. האשכול הנעים מכל אשכלות כרמה של התבל.

ש׳ 18. ולמה שִׁכְּלָה האדמה איש כמהו ושִׁכְּלָה את אמה, התבל, בקחתה ממנה בן יקיר כזה, וכנוי „אם״ לתבל ביחס לאדמה בתה יוצא גם משיר ע״א, 41—42: „ותבל... תשלחנו לבתה בתשורות״ („שכלה״ הראשון בקל, ע״ד „למה אשכל גם שניכם״, בר׳ כ״ז, מ״ה, והשני „שִׁכְּלָה״ בפעל, דה״כ ש״א טו, ל״).

ש׳ 19. בשעת קבורתו קדר אור השמש בצהרים. בעת — נ״א: „בעו״.

ש׳ 20. ולולא נשאוהו בארון לקברו, נשאה אותו השמש על שכמה מצד מעלתו הרמה.

ש׳ 21—22. אנחנו שוכני תבל שנלכדנו ברשתה וסופנו למות לא נתעצב הרבה בכ״ז, כי שם ושארית לנפשנו אחרי המות וצלמינו, צלם אלהים באדם, מפותחים וחקוקים בחותם התבל. לדעת הרש״ז היא השמש, איש של מעלה האצילות הראשונה, שממנה הנפש נוצרה ואליה היא שבה לחיי נצח בעולם העליון, וזה מתאים להשקפתו הפילוסופית של רשב״ג.

ש׳ 23. ולמה נדאג מפני המות ונשתומם לזכרו?

ש׳ 24. ומי זה איש אשר יכסה (מל׳ כסוי בקל עדה״כ מש׳ י״ב, טז וכו) כלו׳ יבריח את המכס שלה — והיא הנפש, כפרה ופדיונה. פי׳ אחר: „יכסה״ פעל מן „מכסת הערכך״, כלו׳ מי זה ישלם מכם להבל לפדות נפשו מיד שאול (עדה״כ „ויקר פדיון נפשם״, תהל׳ מ״ט, ט). ופדיומה - במ׳ ג׳, מט.

ש׳ 25. ומדוע נתעב את כוס התרעלה של המות, ועלינו על כרחנו לשתות דם ענביה ויינה; והוא ע״ד המאמר: „רבים שתו רבים ישתו״ (כת׳ ח:).

עא.

נדפס בהשמטות ע״י הרכבי ב„האסיף״ תרנ״ד בחלק אוה״ס ע׳ 145 ונמצאו השלמות ותקונים לו בכ״י פ״ב.

ענינו: דברי תנחומים לאחד שמת עליו מת. תחלתו דברי יאוש על הבלי הזמן ופגעיו ועל קוצר ידו של האדם לעמוד נגד המות האורב לכל ואין ממנו מפלט, וסופו נחמה וברכה לאָבֵל.

שורה 1—2. המשורר משים דבר בפי אחד מן המתאבלים על גדול שמת, שעורר אותו לכתוב שיר נהי ומספד, מעורר ואומר לו: אל תחשה מספוד, פן תֵּרָאה קשה לבב. וע״ז עניתיו: אין לך לעורר אותי, כי איך אוכל לחשות, וכליותי חרות ובוערות בקרבי מרוב צער ויגון.

ש׳ 3—4. ואני הרי מלומד בצער ויסורים, ותוחלת ממושכה ונכזבה (עי׳ למטה 11—12) השוכנת עמי תמיד תאכל לבבי כאש ותקרקר קירותיו.

ש׳ 5—8. ועיני וגו׳ — עיני בוכות ומורידות דמעות, אולי ע״י הדמעות תכבה האש הבוערת בכליותי, זו האש הטמונה בהן מיום שנשבה הלב באבלו, ואם תכבה אש תופת זו, ישטפו את הלב נחלי דמעות.

ש׳ 9—10. וזה מכתב ידי — שיר נהי זה. על סודי — על רעיון לבי. ואותות נכרות — כלו׳ אותיות השיר נכרות (עדה״כ „ואותותם לא תנכרו״ איוב כ״א, כט) כעדים על יגוני.

ש׳ 11—12. המשורר הולך ומבאר, מהי התוחלת הנכזבה אשר תאכל לבבו, והתוחלת היא חיל (לנע״ל) ומכאוב לב. כחילי מבכירות — כצירי נשים מבכירות („חילי״ ר׳ מן חיל).

ש׳ 13—14. וכל היום אפנה וגו׳ — פונה אני כה וכה בצרתי למצוא נחמה בפי הבריות. נגש נענה — עדה״כ ישע׳ נ״ג, ז. ולא אמצא — כ״ה לנכון בכ״י פ״ב, ובהעתקת הרכבי: „ולא̈ תמצא״. נסכרות — כן הגהנו עדה״כ: „יסכר פי״ (תהל׳ ס״ג, יב) ואצל הרכ׳ ובכ״י פ״ב „נסגרות״, אבל כבר באה מלה זו בסוף חרוז 44.

ש׳ 15—16. בית זה נוסף עפ״י כ״י פ״ב, ולא נדע לפרש; ואולי יש לנקד „וְהֵשִׁיב״, והוא מחובר אל הקודם, כלו׳, לא אמצא מענה ותשובה על מה שישאל וגו׳. ובצורות — כלו ונשגבות, ואולי צ״ל „ונצורות״.

ש׳ 19—20. ואלי יתודע — בכל רעתו. כאלו וגו׳ — כאלו אני אחד העם ולא חקרתי בסתרי הבריאה.

ש׳ 21—22. הזמן עמס על שכמו את השקר, כלו׳ אחז בשקר ובתרמית ואת אנשי החמס יצפון באוצרו כדבר סגולה, ואולם את הנפשות היקרות ישפיל וירמס.

ש׳ 23—24. הצמית — הכרית והבדיל את הרעים זה מזה ע״י המות. ופרודו וגו׳ — מלבד שאר הצרות העמית (הוסיף וחבר, פעל מן „עמית״ ורע) גם צרת הפרוד בין הרעים ע״י המות. ואולי ת׳ „הצרות״, מלה שכבר נמצאה בסוף ש׳ 52, צ״ל מלה אחרת מעין „הַחֲבָרוֹת״, ויהיה „העמית״ פעל מן „לעומת״, ופירושו הקביל.

ש' 25—26. אינני איש מלא תקוה וסבר, כי יודע אני שתקות אדם רמה וכבר חצבתי קבר לנפשי בצורות וסלעים.

ש' 27—28. וסבר — כמו שבר בש' שמאלית, ל' תקוה. ובכ"י פ"ב: „וקבר". מזרות — כנראה המלה זו משובשת (וכבר נמצאה מלה זו בסוף ש' 58), ולפיכך אין לעמוד על כוונת החרוז. ובדוחק יש לפרש כך: אלו הייתי מחזיק עוד בתקוה, כי עתה גם להשיג את הכוכבים היה מעט ונקל בעיני. ובמליצה מעין זו כבר השתמש הרשב"ג באחד משיריו.

ש' 29—30. והנפש כאש וגו' — כלו' שהיא הולכת וכלה כנשרפת באש, וכשנותנים עצים על האש (משל לפגעי הזמן) תכוא ותעלה הבערה (ואולי המלה „כאש" משובשת).

ש' 33—36. התבל, או הארץ, היא מקור ההויה וגם ההפסד, היא לבדה מיוסדת על מכוניה ועומדת לעולם, והיא המולידה את הכל, והימים (הוא הזמן) הורות (נ' מן הורים) כל' הם יולדותיהם ואמותיהם של כל בני היקום, והיא גם הצמיחה את קוצי הרע („ממשק" מל' „ממשק חרול" צפני' ב', ט) והכל חושקים בה, יען תגנב לב הבריות בנשיקותיה הנעתרות (עדה"כ „ונעתרות נשיקות שונא", מש' כ"ז, ו).

ש' 37—38. והמות יועץ — עצה לרעה. וקצך — בכ"י פ"ב: יִקצך.

ש' 39—40. המות לא יחדל מלהתם ולכלות את בני האדם, כי הם כזלזלי הגפן והוא כמזמרות לקצצם.

ש' 41—42. כצודד — כ"ה בהעתק הרכ', כלו' אורב המגיח מן המארב להתנפל על צידו, ובכ"י פ"ב: „כצורר". ואולי צ"ל: „כצודה". יגיח וגו' — עדה"כ „יגיח ירדן אל פיו" איוב מ', כג. מגיח, יגיח — לנע"ל.

ש' 43—44. בעת יקרא המות את בני אדם יגלה אזנם למוסר ויפקח עיניהם, שהיו נסגרות, לראות ולהבין אפסותם של הבלי הזמן. ואולי פי': שהוא פוקח את עיניהם על דרכם ואח"כ יהיו נסגרות לנצח.

ש' 45—46. תניחנו — בקבר. ביום תשלחנו וגו' — ביום שתשלחנו לבתה (היא האדמה, בת התבל, ועי' בשיר הקודם ש' 18) במתנה, כלו' לקבר. ובכ"י פ"ב: „לביתה" ת' „לבתה".

ש' 47—48. אנחנו נפזרים — עצמותינו פזורות בקברים. בעצים נגזרים וגו' — הכוונה, כנראה, לארון המת.

ש' 49—52. שני בתים אלו, ואולי גם שנים שלאחריהם, כנראה, אין מקומם כאן, אלא לבסוף כשעובר לברכות תנחומים. ערך — שמים. יגדר פרק — יגדר את הפרק אשר פרק בך המות. שלומך כנהר — ערה"כ ישע' מ"ח, יח. תזהר — תזהיר (קל ת' הפעיל לשם החרוז) והוא עדה"כ דנ' י"ב, ג.

ש' 53—54. ומה תועיל — ומה תועיל תוגתך ואפך על עברות (ר' מן עֶברה) המות וזעמו הפוגע בך. תוגה — כן הגהנו. ובנדפס בטעות „פוגה".

ש' 55—56. היה דומם זומם — כלו' שא את מחשבת יגונך בלבך בדממה וייטב לך יותר.

ש' 57—58. מודד חבל וגו' — כלו' המות ימדד בחבל (עדה"כ „וימדדם בחבלים ש"ב ח', ב) ויפיל גורל על בני אדם. ולזרות ולזרות — קל ופָעל על חזוק הפעולה, כמו „סוגרת ומסוגרת" (יהוש' ו', א). חבל, ולחבל — לנע"ל.

ש' 61—62. ומות ירענו — תהל' מ"ט, טו. הלא ישיגנו — כן הגהנו, ובכ"י: „ולא". ואולי פירוש „ולא" בדרך שאלה: האם לא ישיגנו? ולו ימצאנו וגו' — כלו' אפילו אם נשים בין כוכבים קננו.

ש' 63—64. האדם אשר ימיו כצל לא יאציל את רוחו להצילו מכליון. ועליו משמרות — משמר נתון עליו שלא ימלט. יאצל — כ"ה בכ"י פ"ב, עדה"כ במ' י"א, כה. ואצל הרכבי: יצל.

ש' 65—66. נסך — כן הגהנו עדה"כ „והמסכה הנסוכה" ישע' כ"ה, ז, ובכ"י: „חסך". והיה להם סך — עדה"כ „אעבר בסך", תהל' מ"ב, ה. ועברו העברות — ל' מעבר עדה"כ ש"ב י"ט, יט; כלו' הכל עוברים בסך המות.

ש' 67. מסעד — מל' „מסעד לבית ה'" מ"א י', יב; כלו' מעבר ודרך.

ש' 69—70. וממות נגזר — כלו' נבדל ונפרש מן המות. ובחיים נגזר — נגזר עליו שישאר תמיד בחיים. נגזר, נגזר — לנע"ל.

ש' 71—72. בית זה אולי מקומו לעיל אחרי ש' 36 ומוסב על המות. והאדם וגו' — המות ילקט את האדם „כאורה האורות", כלו' כמלקט עשבים.

ש' 73—74. שאל, לשאול — לנע"ל.

ש' 75—76. גביר וגו' — כלו' אפילו אם תהיה גביר אחים. איש — כן הגהנו לפי המשקל, ובכ"י: „אנוש".

ש' 80. וישבו הטירות — עדה"כ „וישבו טירותיהם" יחז' כ"ה, ד.

ש' 81—82. כי קרב — כן הגהנו עדה"כ ישע' י"ג, כב; ובכ"י: „מקרב". ומלאו אוצרות — מלאו אוצרותיו של המות.

ש' 86. כאחד באלגור — כלו' כמי שבא לדור במעון לזמן מועט ויצא אח"כ משם.

ש' 87—88. המשורר מסיים בתנחומין: מי שאין לו מעצור להושיע (עדה"כ ש"א י"ד, ו), ואשר יבצור רוחות (עדה"כ תהל' ע"ו, יג) ונודע בגבורותיו, כלו' האלהים, הוא יצור לה חסד.

ש' 89—90. ויקים הקרס — יקומם את הברכים שקרסו וכרעו לנפול. כחרס — כשמש.

ש' 92. בשואות ועברות — ר' מן שואה ועברה.

עב.

נדפס בש"ש ע' 61.

ענינו: דברי תנחומים וקינה כאחד על מות אחד מידידיו.

שורה 1—6. פרוד ידידי ונו' - כלו' אתה האבל על פרוד (מות) הידיד, סור ממנו ואל תשלוט בנו לשבר ולהעציב לבבנו, כי גם אנו הלא נמות מחר ומה בצע בצערנו, הלא כלנו נמות ולא נדע קץ הזמן של החיים, ואין חכם בעולם שיודיענו יום המיתה; ולכן טוב לאדם שישכח את המות בהעלותו על לבו כי האדמה היתה מקום מרענו בחיים וסופנו לעפר.

ש' 7—8. המשורר פונה אל המת ואומר לו: אתה הנסגר בתהתיות ארץ, שקוט גם אתה כי המות לא לך לבד הוא, הלא נגע אחד הוא לכלנו.

ש' 9—10. אלו היה בידנו לפתוח לנו בחבל שערי המות, כי עתה בחרנו לבוא בהם אחרי רענו המת, כלו' מי יתן מותנו עמו; ואולי צ"ל „נפתחו".

ש' 11—12. אלו היו כוכבי שמים בעלי קרבים, כלו' בעלי הרגשה, אז המו גם מעיהם למותך כמונו. אז... המו לך - כ"ה בהעתק רד"כ לפה"מ, ובש"ש: „אז... המוך".

ש' 13—14. בדי ינון — לפי גודל הינון. אזי - כ"ה בהעתק רד"כ, ובש"ש בטעות: „אחי".

עג.

נדפס בס' האשכנזי לדוקס „רמב"ע" ע' 96 ואצל ג'—141—142, ובכבוד הלבנון תרכ"ט ע"י ניבויאר עפ"י מח' וויט'.

שורה 1. בחיק ילדות - כ"ה אצל ג', ובצחות לראב"ע מובא חרוז זה ושם הנוסח „בחין ילדות". וכנראה הנוסח „בחיק" הוא הנכון, ומעין זה נמצא אצל ר"י הלוי: „ישנה בחיק ילדות".

ש' 5—6. מה לך תריבני ונו' — כוונת שני הבתים האחרונים בקשר עם הקודם אינה מחוורת, ולפי"ד ג' הפירוש כך: המשורר אומר אל האיש, שאליו מכוונים דברי התוכחה, למה תריבני ותאמר לי על שיר תוכחתי כי דומה אני בזה לאברהם אבינו שאחרי הולידו את יצחק לשרה אשתו שב והוליד באחרית ימיו לקטורה בנים פחותים במעלה כזמרן ויקשן (בראי' כ"ה ב), וכן אני אחרי שירי הנעימים הראשונים פג טעמי וכשל כחי בשיר ואני כותב עתה דברי תוכחה קלנשים ורפים. ולדעתו של ג' דברי השיר מוסבים על הצעיר ר' יוסף בנו של ר"ש הנגיד. שהיה נוהג שררה ויהירות בעצמו כלפי המשורר. ואולי המלים „הלא זה אב' ונו' עד „יקשן" — דם באמת מדברי אותו האיש כנגר המשורר, ורשב"ג חוזר ומביאם בצורתם. באמר תלא זה אב — כ"ה אצל ג', ונוסח דוקס הנ"ל: „אמרך הלא אבי".

ש' 7—8. המתעדן בחייו והחי חיי צער שניהם סופם למיתה, ומה יתגאה אחד על השני? חציר - כ״ה במח' ויט', ובשאר הנוסחאות: „קציר". ימות - כ״ה אצל ג', ואצל דוקס הנ״ל: „יהיה".

עד.

נדפס ע״י רש״ז ב„הצופה להמגיד" תרל״ד, 30.

שורה 1—4. אם בוחר אתה בחיים אמיתיים, חיי נצח, בין אנשי התבל ונפשך תגור מפני זיקי אש סולדת ובוערת, כלו' מפני אש גיהנם, יהי כבוד התבל קל בעיניך. סלד — שֵׁם מן הפעל „ואסלדה בחילה". ובלשון חז״ל: „סולדת" בהוראת כויה ושרפה. ואולי צ״ל: „פלד" מלי „אש פלדות". ילד — במובן ילדות.

ש' 6. ומות... כאשר מת סלד — עי' דהי״א ב, ל; כלו' לא תשא אשה ולא תבנה לך בית, שלא תמשך אחרי הבלי הזמן. בלי-כן הגהנו לפי המשקל, ובנדפס: „מבלי".

ש' 8. מן השאר... ומן הגלד - מן הבשר ומן העור. השאר, נשאר - לנע״ל. גלד — מלה״כ „עלי גלדי", איוב ט״ז, טו.

עה.

נדפס בש״ש ע' 34.

שורה 1—4. לבו של האדם נבוב וריק ותושיה (החכמה) סתומה ממנו, ורק הגוף ועניניו נראים ומושגים לעינים והאדם נמשך אחריהם, אבל הנפש נעלמה, והשוחרים את עניני הארץ והבלי הזמן ימצאו רע וגו'.

ש' 5—6. האדמה - הגוף. לנשמה - לאלהים, שהוא נשמת העולם.

ש' 7—8. ועבד וגו' — כלו' הנמשך אחר תאוות הגוף מאבד את רוחו ונשמתו, ודומה כעבד הורג אדוניו וכשפחה ואָמה המסַרת ומצערת את המלכה, והפסק בין שני נושאים ע״י הנשוא או המַשלים מצוי בשירי רשב״ג (ועי', למשל, בשיר י״ז, 72).

ש' 9—10. ובן יקום וגו' - כלו' הוא דומה לבן וגו'.

ש' 12. אחרי „אשר" הסרה מלה אחת בת שתי הברות, ואולי יש להשלים „רבת" עדי ה״כ יחז' כ״ב, ה. ובר' משלים: המוב.

ש' 13—14. ימי חייו של האדם עמוסים משא רב של כל מיני עֲמָלים (ר' מן „עָמָל") ובאחריתו, אחרי מותו, ישא על גבו נושי עפר של הקבר ורמה.

עו.

נדפס בנ״א ע׳ 15—17.

שורה 4. **ואליו יד הרים** – הרימה ידך לאל השמים בתפלה.

ש׳ 6. **וכל סתר וגו׳** — כל הנסתרות אשר לך, לא נסתרו מלפניו.

ש׳ 7. **רהה** – מלה״כ ישע׳ מ״ה, ח. **וממעמד נורא** – מיום הדין.

ש׳ 14. **ומנאצים** – שוא נח ת׳ חטף לשה״מ, וכן הרכה בשיר זה. **כיקר כרים**–עדה״כ תהל׳ ל״ז, כ.

ש׳ 19–22. **וקרעו חלונים** — עדה״כ ירמ׳ כ״ב, יד. **עתק וגו׳**–תהל׳ ל״א, יט.

ש׳ 24–27. **ולו תעפות וגו׳**–שם צ״ה, ד. **יוצריהם** — ת׳ „יוצרם״ לשה״מ.

ש׳ 30. **וישתו כוס חמר וגו׳** — עדה״כ תהל׳ ע״ה, ט.

ש׳ 36. **כאובות מעפרים** – עדה״כ ישע׳ כ״ט, ד.

ש׳ 39-40. **לתכלית ולחרץ** – לכליון חרוץ. **כארץ וג׳**-ישע׳ נ״א, כג.

ש׳ 42. **ותהיה כיהירים** – להיות כגֵאים.

עז.

נדפס בהג״י 3 הרכ׳ (בחוב׳ „ארבעה מאמרות״) ע׳ 7.

שורה 1. המשורר משים דברים בפי אחד מחבריו, שמפתהו להמשך אחרי תענוגי הזמן ואומר לו: „אל תישן וגו׳״. וציור זה של שמחת התענוגים במסבת רעים בין עצי הגן וערוגות בשמיו על כוס יין לקול צנורי מים וכנורות וכנפי רננים, מצוי אצל משוררי ערב וההולכים בעקבותם.

ש׳ 4. **האשלים** — ר׳ מן אֵשֶׁל.

ש׳ 5. **ורגש צנורים** – המית קלוחי המים הנתזים מן הצנורים ומזרקות המים העשוים בגן לנוי. **עלי פה** – אולי צ״ל: „עלי פי״ בסמיכות.

ש׳ 7—8. **עץ** — כן הגהנו, וכ דפס ע״י הרכ׳: „עף״. **פֶּרִי** – ת׳ פְּרִי לשה״מ. **עלים** – כן תקן הרכ׳, ובכ״י: „עולים״.

ש׳ 9—10. **כהונים ועונים** – כ״ה בהעתק רד״כ, והכוונה: כאלו הם מסיחים וצועקים זה לזה, וכנדפס אצל הרכ׳: „כהונים עונים״, והוא מעיר שם: „אות ע׳ בכ״י בספק״. ואולי צ״ל: „כהונים מעינים״. **והתרים** – כ״ה בהעתק רד״כ, ובנדפס אצל הרכ׳ „והתור״. **והומים** - בכ״י הרכ׳ „והמים״ בלא ו׳.

ש׳ 13—14. **מזרקים** – מזרקי יין. **וננהג** – כן משער לתקן הרכ׳, ובכ״י: „ואנהג״, ובין כך ובין כך הלשוי מגומגמת.

ש' 15. ואקום — דברי האיש המפתה. בבקרים - בכל בקר.
ש' 17—18. עץ רטוב - של בשמים. בטרם יום וגו' - בטרם יבוא יום הקטב (המות) ויגיע זמן בוא האדם להסגר „במנעלים", כלו' בשערי הקבר הנעולים וסגורים לנצח. יום - מלה זו, לפי עדות הרכ', חסרה בכ"י ונשלמה ע"י סופר מאוחר. במנעלים - כי הנהגו ברוחק, ובכ"י: „בנועלים", מלה שאין לה שום מובן. ואולי צ"ל: „במאפלים".
ש' 19—20. על דברי הפתוי של המסית הנ"ל, עונה המשורר בנערה: דום דום, איך אתה שוקד ומשתדל לפתותני על התענוגים, בשעה שביהמ"ק והדום אלהים נתון ביד הערלים.
ש' 24. ירוצון שועלים - עדה"כ איכה ה', יח.

עח.

נדפס בש"ש ע' 34, ל"ש—55 ועיי' נ'-124 הע' 39.
ענינו: שיר על סוף הסתו ותחלת האביב. ואולי הוא חלק משיר גדול.
ש' 1. כשורים נעו - כלו' נתנו קול רעים.
ש' 3—4. וכמו תרנים וגו' - מראה העבים הנשואים על כנפי רוח כמראה אניות תורן, אשר ירדפן הסער, וקולות הרעמים כקולות הסרנים (כלו' רבי החובל) התוקעים בקרני היובלים, בעת מסע האניות בסערה. וציור כעין זה נמצא גם בשירי הים של ר"י הלוי „יועץ ומקים": „שחה קרנם ונבהל סרנם ונלאה תרנם". תרנים — כן הנהגו, ובש"ש: „תנים". סרנים - כן הנהגו לזוונו עם המלה „תרנים" שבדלת, ויהיה השוא־נע מיותר, כדרך המשורר בכמה משיריו. ובש"ש: „סרני בקרני", ואולי יש להניח נוסח זה בסמיכות ת' נפרד, כדרך המשורר גם בזה בכמה מקומות, לשם שווי ההברות: „סרני בקרני".
ש' 5—6. ובני שחקים - כלו' צבאות השמים; ויש מגיהים: „ופני שחקים". תעו - מפני שהדלת נחרזת עם הסוגר דינה כדלת הפתיחה ושוה עם הסוגר במשקל. באורם לעו - כלו' הכוכבים יחד עם אורם נתבלבלו ונטשטשו (ע"י העבים).
ש' 7—8. שמש נשאם וגו' - ציור זה אינו ברור כל צרכו, שהרי לא השמש נושא על כנפיו את העבים. ואולי הכוונה, שבשעת הבקר עם צאת השמש עלו העבים, ונראה כאלו השמש הביאם על כנפיו. ועת כי נבקעו נבקעו - כלו' בשעה שנבקעו העבים נבקעו בכח; ואולי „נבקעו" הראשון מוסב על העבים והשני על פני הארץ, שנבקעו מן הגשמים.
ש' 9—10. פחי נשמים וגו' - הרוח רקע פחי הנשמים (כלו' העבים) וקצץ את תעב לפתילים, הם קילוחי זרמת הגשם, שנראים בירידתם כפתילים, הנוגעים עד שאול, כלו' יורדים למעמקי האדמה; והוא עדה"כ שמ' ל"ט, ג. רקעם — אצל בר': רקעה.

ש׳ 11—12. הוא הרוה — הגשם, והבית עדה״כ תהל׳ ס״ה, יא. הרוה — כן הגהנו, והנח ת׳ נע; ובש״ש: „הרנם״ ובכ״י א׳ וכן אצל בר״: הנדוד״. עדי נזרעו — עד שהוכשרו התלמים לזריעה,

ש׳ 13—14. נלה יבול הרים - אחרי הגשמים, עדה״כ „גלה חציר״ (מש׳ כ״ז, כה). כמו סודות וגו׳ - כלו׳ נגלו העשבים שהיו נסתרים קודם באדמה, כמו סודות כמוסים שידע האיש על מציאותם ולא נתגלו לו קודם.

ש׳ 15—16. כל הסתו וגו׳ - כלו׳ הסתיו הרבה להוריד כ״כ גשמי דמעות על עצי השדה המתים עד ששבו לתחיה.

עט.

נדפס ע״י בר׳ במאנש״ר 1911 חו׳ 1/2. והוא ראשו של שיר, שסופו חסר.

שורה 1—2. אני שוכב בלילה על משכבי ושנתי נדדה מתוך רוגז ובהלה, כאלו אסורה השינה על עיני. ומלת „עיני״ הראשונה קריאתה בכ״י מפוקפקת; ואולי צ״ל: „לֵילִי״.

ש׳ 3—4. השמים הם כאוהל והכוכבים כחיליו, ובהם קשורות היריעות השחורות של הליל כמו בקרסי זהב.

ש׳ 5. בעישיה - כן הגהנו (ת׳ „כעישיה׳ שבכ״י). והוא ל׳ ר׳ מן „עיש״, כלו׳ בתוך קבוצת הכוכבים.

ש׳ 7—8. והלבנה עם הכוכבים הסובבים אותו דומים עוד כאילת אשר סבבוה עפריה בני הצבאים, מיראתם מפני הלילה, שהוא להם ככפיר אריות.

ש׳ 9—10. שבעת כוכבי כימה המחוברים יחד דומים כשבעת הנרות של המנורה.

ש׳ 11—12. והלילה כפף ראשו כאיש שיבה ובן תשעים לשוח. והציור מכוון כנראה שפני המזרח מלבינים ונראים כאלו שיבה זרקה בהם; ופרוט מספר גדול לאחד למספרים בודדים נמצא אצל רשב״ג גם במק״א (ע׳ בשיר נ״ז, 11—12). בשיבו - כן הגהנו, ובש״ש: „בשובו״.

ש׳ 13—14. ורצו-כן השלמנו לפי הכוונה והמשקל, ובכ״י חסר. לנגדי-אולי צ״ל: „לנגדו״, ומוסב על הלילה.

פ.

נדפס בש״ש ע׳ 54 ובשעה״ש-39.

שורה 1—4. בעלות השמש נעלמים הכוכבים, ונראה הדבר כאלו עושה בחכמה ובשה שהאדמה באה לשאול (ללוות) מהשמש א רו יקח הוא, השמש, מסנה למשכון בני עיש הכוכבים).

פא.

נדפס בש״ש ע׳ 55 ובשעה״ש-39, ולדעת דוקס הוא קטע משיר שלם.

שורה 1—4. דמיון השחקים לגן והכוכבים לפרחים נמצא גם בשיר ה׳, 49–50. והסהר כמו אגן — מלה״כ שה״ש ז׳, ג.

פב.

נדפס ע״י בר׳ בבאנש״ר 1911 ,1/2, וגם זה קטע משיר.

שורה 1—2. המשורר קורא לברק אשר עינו כעין הברקת ומבקש שישלח לגנת ההדס עב מינקת ויפקד את ערוגות הבשמים בגשמים, ויאסור את העב לבל תנתק ותעבור משם בלא ברכת גשמים. שלחה - צווי של בקשה.

פג.

נדפס במח״ר ובשוז״מ שיר ר״י ובכמה מקומות אחרים. ועי׳ ג׳-142 הע׳ 88.

ענינו: דברי התול באיש אחד, משה שמו, שהזמין קרואים למשתה ובכלות היין הביא לפניהם מים.

שורה 3—4. שבעים - בגימ׳ יין. תשעים - בגימ׳ מים; כלו המים הכחידו את כח היין וגבורתו.

ש׳ 13. אכן פי — נ״א: „אך מפי".

ש׳ 20. כבני רכב - שהיו נזירים מן היין (עי׳ ירמ׳ ל״ה, ו).

במחז׳ הנ״ל ובשוז״מ בא בסוף השיר עוד בית זה:

הַפּוֹשְׁעִים... הַצְּפַרְדְּעִים נִמְלְטוּ, כִּי חֵלֶק נָעִים
גַּם מַעֲשֶׂה מָן הַמָּה תוֹבְעִים בֵּין הַמַּיִם, בֵּין הַמָּיִם.

ואולם מסופקים אנו אם בית מנומגם וחסר טעם זה יצא מת״י של רשב״ג, וכנראה הי״א הוספה מאוחרת מאיזה חרזן.

פד.

נדפס ע״י ד״ר דודזון במ״ע J.Q.R. 1913 נו׳ 1 וחסר בסופו כמה בתים.

ענינו: התאוננות על ירידת השיר.

שורה 3—4. ואבן אדניו - כן הגיה ד״ז, ובכ״י: „עדניו", והרבים „נושנו ובלו" מוסב על האדנים, ואולי יש להגיה גם „ואבני" ת׳ „ואבן". ובלו - כן השלים ד״ז עפ״י ההרוז.

ש׳ 5. ופרו יודעיו – כן השלים ד״ז לפה״מ.
ש׳ 9—10. בתים... ממצוא... ודלו – כן השלים ד״ז.

פה.

נדפס בש״ש ע׳ 51.

ענינו: מענה התולי לרשב״ג שהשיב לאיש שהטיח כנגדו דברים בשיר.

שורה 8. וחורף – מלה זו מוקשית כאן, שהרי גם יום חורף הוא יום קר, ודוקס מגיה: „ושורף״.

פו.

נדפס בש״ש ע׳ 50.

ענינו: דברי התול באיש, שגנב דברים משירי רשב״ג ויחסם לעצמו כדי להתגדל בהם.

שורה 2. וחתרת וגו׳ – כלו׳ באת במחתרת כגנב ופרצת את גדר המוסר. ואולי יש בזה רמז גם לקלקול ולפריצת גדרי השיר וחקיו ע״י גונב הדברים.

ש׳ 3. להנשא – נ״א: „להושע״, שהיו הנדיבים משלמים למשוררים בעד חרוזיהם בכסף מלא ועל זה מוסבים גם דברי הסוגר.

ש׳ 5—6. כשם שלא יוכלו בני אדם לעלות למרום כדי להסתיר את המאורות מן הארץ, כן לא תוכל אתה לרכהות את זהרי בדברי שירך הגנובים.

ש׳ 7—8. ואולם אני איני נותן לבי לגנבת מקצת חרוזים משלי ואיני הושש לכך, כי היאורות לא ייבשו ע״י שאיבת דלי אחד מים מתוכם. ומעין מליצה זו נמצא בשיר ל״א, 161—162.

פז.

נדפס בש״ש ע׳ 51, ועי׳ נ׳ 140 הע׳ 79.

ענינו כעין הנ״ל.

שורה 1. גונב הדברים משירי רשב״ג השיב להמשורר תשובה שאינה הגונה ואומר לו המשורר: תשובתך מעידה על משובתך ופחזותך; תשובתך, משובתך – לנע״ל. תשהד-פעל מן „ושהדי״ (איוב ט״ז, יט).

ש׳ 4. ובורכיך וגו׳ – ולא תוכל להתהרות עמי, או שאתה פחדן ומוג לב להורות על האמת. וכושלות – כן הגיה ג׳, ובש״ש: „מכושלות״.

ש׳ 5. קחה בינה – אולי צ״ל: „קנה בינה״ עדה״כ מש׳ ד׳, ה. וקחה – כן הגהנו, ובש״ש: „לקח״.

ש׳ 6—8. עדה״כ שמ׳ כ׳ כו.

פח.

נדפס בש״ש ע׳ 64, ועי׳ נ׳—141 הע׳ 83.

לדעת נ׳, ערוכים דברי השיר בעיקרם נגד ר״ש הנגיד, וכנראה היא תשובת המשורר לאחד מידידיו שפנה, או רצה לפנות, בבקשה לפני אותו הנגיד, או שהמשורר גם הוא ישתדל עליו בענין זה, ורשב״ג מתוך טינא שהיתה בלבו באותו הזמן על הנגיד ההוא, רֵע שניהם לפנים ואיש ריבם עתה, הניא את ידידו מלהשפיל את עצמו לפניו בדברי תחנונים, בדעתו את רוע לבבו ועברתו הקשה.

שורה 1—4. האתה הארז תשפיל א״ע לבקש בקשה „מחציר גנות״, כלו׳ משפל אנשים? הלא ידעת כי רענו זה, שאתה אומר לפנות אליו בבקשתך הוא קצר רוח ומהיר חימה ואיש קשה, ובעת אשר יזעף ויכעס לא ישעה לבקשת איש. יפה רענן וענף - שעורו: רענן ויפה ענף. מחציר גנות - כן יש להגיה עפ״י להי״כ תהל׳ קכ״ט, ו, ובש״ש: „גנות״. ישע- נ״א: „ישוב״.

ש׳ 5—8. אל תבט אל רום מעלתו במשרה, שאם היה אפילו דומה להיכל פנימי במקדש יש להתרחק מעליו כמו ממקום מטונף, ואפילו אם היה מצונף ככה״ג בציץ קדש, היה בעינינו כקרת, להיותו איש ריב ומחלוקת כמהו.

פט.

נדפס בש״ש ע׳ 63, ועי׳ נ׳—141 הע׳ 84.

לפ״ד נ׳ גם דברי שיר זה, כמו של הקודם, ערוכים כנגד הנגיד, והם דברים שהמשורר נותן בפי אחר בדרך אזהרה לרשב״ג שלא ידון עם האיש (ר״ש הנגיד) התקיף ממנו. ואולי אמרם המשורר לנפשו.

שורה 1. למה אתה כקוץ מכאיב וכסלון ממאיר (עדה״כ יחז׳ כ״ה, כד) להבזות את השר המחריד עמים, והוא הלא שוקט במלונו בבית מנוחתו ואיש נכבד בעיני כל; ואתה תביט בו בעיני קנאה וקלון ותקל בכבודו, והוא הלא חסון וחזק כמו אלון. למה - בשו״א ע״ד הארמית, לשה״מ.

ש׳ 9—10. שאתה שָׁלֵו (ת׳ שָׁלֵו ועי׳ ירמ׳ מ״ט, לא) ושאנן ושוכן במחבא חדרך כברמל בצקלונו (עדה״כ מ״ב ד׳, מב) יעור מיד לערער אותך ולזועזך ותהיה לבוז בכשלון כחך לפניו; כלו׳ תפול שדוד לפניו.

ש׳ 13—14. כח שלטונו גדול מאד עד שיוכל לטרדך ממקומך, ואפילו אם תהיה בדמשק וגו׳ (עי׳ שופט׳ ד׳, יא), וישימך כסיסרא ועגלון, שנגפו לפני שופטי ישראל (עי׳ שופט׳ ג׳, כא).

צ.

נדפס בנ"א ע' 26 ובש"ש—34, ועי' ג'—140 הע' 77.

לפ"ד ג' גם שיר זה מכוון כלפי ר"ש הנגיד בשעה שנפלה מחלוקת ביניהם.

שורה 1. אבי כל החכמים — שלמה המלך בספר משלי בכמה מקומות.

ש' 5. מחק מאד שחוט — כלו' מחק לשוני (עדה"כ ירמ' ט' ז).

ש' 8. אם ריבי — אם תבקש ריבי.

צא.

נדפס בש"ש ע' 63, ועי' ג—141 הע' 85.

לדעת ג' הדברים מוסבים כלפי הנגיד לאחר שנפלה קטטה בינו ובין המשורר, והנגיד לא קבל פיוסיו.

שורה 1—2. נסוגותי וסרתי מדרך האנשים האלה, ואם צדיק אני בדיני עמהם בוז אבוז להם ואשלפם מעל רגלי כנעל, כלו' ארחיקם מעלי בבוז. נסוגותי — כן הגהנו, ובש"ש: „נפוגותי". שלפתיהם — ת' „שלפתים" לשה"מ.

ש' 3—4. ואל התמה לראות איש חסון כאלון ורם כתמר למראה עינים וטעמו, או טעם פריו מר כרעל. ורום — כן משער להגיה דוקס, ובכ"י: „והם", ואולי צ"ל: „והוד". תמר, ימר — לנע"ל.

ש' 5—6. ודי מראש להיות זנב לו בעוד לא אמצא לפני אלא כלב ושועל, ולא לכבודי להשפיל א"ע לפניהם; ויסוד המליצה במאמר חז"ל באבות: „הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשעלים". מראש — כן הגהנו, ובש"ש: „בראש". וב"נ הגיה: „דרשיי", ואולי צ"ל: „בקש".

צב.

נדפס בנ"א ע' 26 ובש"ש—64.

שורה 2—6. ידי וגו' — מיכה ה', ח. תראה וגו' — איכה ג', ס. נגדך וגו' — איוב כ"ו, ו. שתי וגו' — תהלי' ע"ג, כח. נחלמו וגו — שופ' ה', כא.

צג.

נדפס בש"ש ע' 55, ועי' ג'—137 הע' 62.

לפ"ד ג' הם דברי הדוד כלפי המדקדק הרופא ר' יונה אבן גנאח, שלא החשיב ביותר את מלאכת השיר.

ש׳ 1—2. ואל תגבה — בש״ש נ״א; „ואל תתמה״. למען כי — יען אשר. תחִלה באשישות — כלו׳, אתה מתבקש לחולים בסמי רפואה שלך. תחלה — כן היא בש״ש ואצל נ׳. ויש מגיהים: „תחַלם״ כלו׳ תחלים ותרפא. ובא פִּעל ת׳ הפעיל לשה״מ. באשישות — שה״ש ב׳, ה. והושאל לסמי רפואה שמחזקים את החולה. ומקצת מסופרי ימי הבינים משמשים בשם זה להוראתּ קרני דאומנא, הם כוסות למציצת הדם.

ש׳ 3—4. וחכמתך וגו׳ - כלו׳: שלי, המשורר, גדול משלך, הרופא.

צד, צה, צו.

שיר צ״ד נדפס בש״ש ע׳ 64 ובש׳ 1 אולי יש לנקד: אֵל!)—; צ״ה נעתק מתוך כ״י אָ׳. (בש׳ 4 „גלה״ הוא תקון ת׳ „נאה״ שבכ״י)—; צ״ו נדפס בש״ש ע׳ 52 ומונה עפ״י נ׳ ע׳ 143 הע׳ 89. ושלשתם סתומי הכונה ונראים כחידות.

צז.

נדפס ע״י נ׳ ע׳ 131 הע׳ 52, וכנראה הוא קטע משיר שכתב על נפשו.

שורה 1—4. אל תתמהו על איש כמוני, ששאף להשיג מעלות החכמה ושאיפתו עלתה בידו, כי ברוחו היתרה הוא כנפש אשר תסובב את הגוף וכגלגל העליון, שהוא כנפש העולם, הסובב ומקיף את כל העולם; כלו׳ שניהם סבת התנועה, זו בגוף וזה בעולם. ומעין זה נמצא אצל רשב״ג גם במקומות אחרים.

צח.

הקטעים I—V הם חרוזים בודדים משירים שלמים, שמובאים בשם הרשב״ג ע״י מחברים אחרים. הראשון הובא בפי׳ הערבי ל„שיר־השירים״ של תלמיד הרמב״ם ר׳ יוסף בן עקנין, ושני בתיו האחרונים הובאו גם במחברת הפרחון ערך פנן, ונדפס בנח״ק ע׳ 44 ובש״ש־74, השאר מובאים רובם בספר הערבי של הרמב״ע ונדפסו בש״ש ע׳ 74, ומעוטם בכ״י פ״ב.

I. שריד משיר מדבר בשבח יפהפיה, כדרך המשורר בכמה פתיחות משיריו. שורה 1 שְׁני הצבי (כונתו לנערה, ותפס ל״ז צבי ת׳ צביה דרך צניעות, כמנהג הרבה משוררי ערב). חדים — כן הגהנו, ובמקור: „חיים״. ור״ז מגיה: „צחים וברים״. והמה וגו׳ — הם ברורים וזכים כחרוזי אבני דר (פנינים).

ש׳ 3—6. ואתמה וגו׳ — ותמה אני על שלמה המלך שהמשיל את פניני השִׁנים לעדר הרחלים (שה״ש ו׳, ו) ואין זאת כ״א השִׁנים היפות העבירוהו על דעתו ועזב את לבבו, כלו׳ הפנה את דעתו ומחשבתו, לעדרי הבקר.

II. שני בתים אלה הם שריד משיר אחד, ולדברי הרמב״ע בספרו הערבי תאר בו המשורר ליל סופה וסער על הים והבליע בו דרך אגב בחריפות רבה עקיצה חדה כלפי שירי ר״ש הנגיד, באמרו: צנתה וקרירותה של הסערה היא כצנת השלג אשר על הרמון (הנקרא שניר) או כצנתם של שירי ר׳ שמואל הקהתי, כלו׳ הלוי, משבט קהת, שאין בהם, לדעת רשב״ג, מחום הרגש והתלהבות. ועקיצה זו היא שנרמה, לפי דברי הרמב״ע בספרו הנ״ל, לעורר חמתו של ר״ש הנגיד על המשורר ולהרחיקו מעליו, עד שהוכרח רשב״ג לבוא אל הנגיד ממרחק ולפייסו בדברי שיר ותהלה, הוא שיר כ״ט, עי״ש. — שני הבתים נמצאו בכ״י פ״ב (ושם ת׳ „וצנתה״ בא׳ „ומימיה״) — ובספרו של הרמב״ע הובא רק הבית השני.

III. המשורר אומר על עצמו, שים שלמה (כלו׳ לבו של המשורר הנקרא שלמה) הוא ים גדול, ואיננו כים שלמה העומד על הבקרים (עי׳ מ״א ז׳, כה), אלא ים ממש, גדול ורחב ידים.

IV. אומר, כנראה, על עצמו בענוה שהוא מגיש לידידו ואיש חסדו מנחת עני.

V. בית מתוך קינה שכתב המשורר על מות אביו, והביאו הראב״ד בספרו. בעת וגו׳ – בשעה שבא אל מדור הנפש (הגוף) מלאך המות ולקח את הצורה (הנפש) שהיא לבדה מציאותה אמתית ונצחית, ועזב את החומר, שמציאותו אינה אלא דמיונית וחולפת. מסעף הפארה — עדה״כ ישע׳ י׳, לג.

VI. בית זה, שנמצא בכ״י פ״ב, אף הוא, כנראה, קטע מן השיר הקודם.

VII. נמצא בכ״י פ״ב.

צט.

נדפס ע״י הרכ׳ בחנ״י IV (האסיף תרנ״ד) ובשעה״ש—ע׳ 39.

לדעת הרכ׳ וברי׳ עפ״י הרשימה הערבית שעל הכ״י (פי אלעלם) פתרונה „החכמה״ או „החכם׳, אבל טעות גדולה היא, ופתרונה האמתי הוא „השמש׳, וכן פירושה: השמש דומה לעץ הפוך ששרשיו ברא אלהים במרומיו, כלו׳ בשמים, וענפיו, ר״ל קרני אורו, מתפצלים ויורדים למטה ואת פריו (אורו) יתן תמיד בזמנו, מן הזריחה עד השקיעה, אעפ״י שהוא נעקר ונעתק ממקומו כל רגע ע״י תנועתו וסבובו. וממש כדברים אלו כותב על השמש מפורש אלחריזי ב„תחכמוני״ שער ל״ב:

וְהוּא שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר יִפְרשׁ כְּנָפָיו   עֲלֵי אֶרֶץ לְהָאִיר אֶת נְשָׁפָיו
כְּעֵץ־רַעֲנָן אֲשֶׁר צָמַח בְּשַׁחַק   וְהִגִּיעוּ עֲדֵי אֶרֶץ עֲנָפָיו.

ק.

נדפס ע״י הרכ׳ בס׳ הנ״ל.

פתרון חידה זו, כפי הרשימה הערבית שלפניה, הוא העט. הכפלת הסוגר בשני הבתים הוא בודאי טעות המעתיק, ותחת אחד מהם צ״ל שורה אחרת, המדברת בדרך חידה ומשל ע״י אחת מתכונות העט. ואולי בש׳ 3 צ״ל: „ולו חיים ולו נפש״, כלו׳ אעפ״י שאין בו חיים ונפש, בכל זאת יתן מפיו חכמה ותבונה כחי ובעל נפש מדברת.

קא.

נדפס שם.

פתרון החידה כפי הרשימה הערבית, הוא התפוח.

שורה 1—8. התפוח כאלו משחק עלי נוע העץ לנגה השמש ב״ב צבעיו כברק וברקת ופעמים אתה רואה אותו אדום, ופעמים ירוק והיא מתהפך כהולה שפניו מוריקות ומאדימות לפי מדות החום, ובלבנינותו ואדמימותו כאחת הוא נראה כגליל כסף מחושק זהב (וכתב הכל בל״ז ח׳ ל״ז, כדי להעלים את הפתרון). עלי נזעה - כך משער לתקן הד״ר ד״ז במ״ע J.Q.R. תחת „אכול נוה״ שבכ״י.

ש׳ 10. ושדיה כמינקת - התפוח מלא עסים כשדי מינקת.

ש׳ 11—14. כשבאים הקוטפים במקלם להכות במפרקתו ולהשילו, אז יפול לרגליהם ומנשק את שפתיהם באכלם אותו.

קב.

כל החידות הבאות, שהן לפי צורתן מסוג התגני״ם („שירים נצמדים״, כלו׳ שסופי חרוזיהם הם מלים שוות בהוראות שונות) נדפסו ראשונה ב„כוכבי יצחק״ ח״ב׳ ח׳ ע׳ ס״ג-ס״ה, ונתפרשו באורך ע״י רש״ז באוצה״ס שנה ד׳, ובפירושנו הלכנו בעקבותיו.

שורה 1—2. היה קל כנשר במעשיך לעשות כל דבר בידך ואל תבטח בצירים (בשליחים), כי בשלחך דברים ע״י אחר תאחז כיולדה בצירים וחבלים.

ש׳ 3—4. וכל פרי תאגר ותאסף בעתם, בימי הבציר, ותתקן דלתי אסמיך בצירים (מל׳ „על צירה״ מש׳ כ״ו, יד) ומנעולים שלא יגנבו את הפירות. אנור — כ״ה בהעתק רד״ב. וכנדפס: „אנוד״, מל׳ אגידה וקשירה, ויהא „מגד, אגוד״ לנע״ל.

קג.

שורה 1—4. המשורר אומר לחברו: כל מה שאתה מתפאר בו כאלו הוא שלך, משלי הוא. אם יש לך בגד רב יסודו („שתי" מל' „אבן שתיה") ועיקרו הם שלי, ואם הערב של הבגד לך, הנה השתי (מל' שתי וערב) שלי; וגם יין זה שאתה שותה הוא סחוט מן שתילי (מנפני אשר שתלתי). ולמה תאמר לאשיש היין: השתי (המשקה, מל' „לא בשתי" קהל' י', יז) לי הוא. ולדעת רש"ז הנכונה היא מליצה שנונה כלפי אחד שגנב משיריו ושנה אותם קצת ופרסמם כאלו הם שלו. לאשיש — כן הגיה רש"ז עפ"י הענין והמשקל (יחיד מן „אשישי ענבים") ובכ"י: „לאשה".

קד.

שורה 1—4. המשורר אומר לחברו, או מדבר אל לבו: דרוך על במותם של שונאיך (מלה"כ דב' ל"ג, כט), ודע כי סוף־סוף יבוא יום מותם ולא יועיל להם גם בואם אל במותם ובתי מקדשם להתפלל לאליליהם (עדה"כ ישע' ט"ז, יב), כי אין בהם איש תם וישר גם אחד. בא מותם... ולא חד במו תם — כן הגיה רש"ז, ובכ"י: „בא אתם... ולאחד במותם". ואולי כוונת המשורר במליצה זו ושלאחריה כנגד שונאיו ורודפי נפשו המרובים בסרגוסה.

קה.

שורה 1—4. המשורר אומר לאלופו ומיודעו: שכון אתי, אלופי (ושע"ס „עירם" לאו דוקא, אלא בשביל התגנ"ס, עפה"כ „אלוף עירם", בר' ל"ו, מג), ואל תבוא לעירם של השונאים ואל תרכב על עיר שלהם (המורם, מלה"כ בר' מ"ט, יא) ואל תירא משאון צעקתם והמת קנאתם שהם מעוררים עליך כדי להבהילך (והיא מלה"כ „עיר ובהלות", ירמ' ט"ו, ח, לפי פי' בן דורו של רשב"ג ר"י בן ג'נאח: קול צעקה והרדה). תירא - כן הגיה רש"ז, ובכ"י: „תראה".

קו.

שורה 1—4. מליצה־חידה זו נכתבה, לדעת רש"ז, לשם גביר אחד ששמו כשם המשורר שלמה, ורָב את ריב המשורר מיד שונאיו ורודפי נפשו וגם עשה בהם נקמות. ופירושו לפי דעתו כך: יען שם הגביר דומה לשמי, ע"כ בא הגביר בדמותו לקנא לשמי המחולל, וצוה על מי שבקש להכרית (דם ג', מל' „נדמתי" ישע' ו'. ה) את שמי להשמידם בהרבות צורים; ואולי „בצורים" פירושו מקומות בצורים, והרבים של „לשמידם" מוסב אל המבצרים, כלו' להשמיד את מבצרי מבקש נפשי.

קז.

שורה 1—3. איסר את האיש שהוא בר בורים (בן עמי־הארץ, מל׳ „ולא בור ירא חטא״), ואוכל ברבורים אבוסים למלא כ־סו, ואקרא לו בנזיפה: צא לחוץ (כהוראת „בר״ בארמית, וכן מפרשים גם „ירבו בבר״, איוב ל״ט, ד: בשדה מחוץ לעיר) איש הפסולת (בורים שבשורה 3 הוא בינוני פעיל מל׳ „ולבור את כל זה״ קהל׳ ט׳, א); ואולי פירושו: צא מחוץ למחנה האנשים הטובים והברורים, שאינך ראוי לבוא בקהלם.

קח.

שורה 1—6. המשורר אומר לחברו: שמע נא את אשר אומר אליך: כל זמן ש„בן אומר״ חי (לפי פירושו הדחוק של רש״ז הכוונה על האוזן וחוש השמע הקולט את הדבור. והשמועה היא כבן ותולדה לגבי הדבור, ואולי הכוונה לאיזה חכם גדול ערבי בימי המשורר ששמו „בן אומר״), אכול מה שתאכל, דבר מתוק או מר, ומוץ (צווי, מל׳ מציצה, כלו׳ שתה) הרבה או מעט (מל׳ „כמי מדלי״ ישע׳ מ׳. טו, טפה), כלו׳ הסתפק במועט וקנה לך אלוף וחבר ללמוד החכמה („אומר״ עשה״כ „אלוף אומר״, ב״ ל׳ו, טו, והוא כמו „עירם״ שלמעלה, ובל׳ ערבי „אומר״ פירושו אביר ואלוף), ושמש רב או מר (מורה ורב בל׳ התלמוד). והכל על דרך המשנה באבות: „פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה... ובתורה אתה עמל״.

קט.

מן „אחן לאלי עז״ נדפס בש״ש ע׳ 56 (מתוך הקדמת ר״ש פרחון כ״י) וב„תפארת שיבה״ ע״י י. איגר בדלק העברי־191, ועי׳ נ׳—133 הע׳ 58 ופנ״ש—341 ובכתבי רד״ק בגרמנית כרך נ׳. והכתובת שבראשו, שמשקלה שונה מכל השיר היא, לפי הנראה, מדברי פרחון ולא מדברי רשב״ג, ונדפסה לבדה גם בנ״א ע׳ 26.

שיר זה, שמחברו קראו „ענק״, ונכתב על־ידו נהיותו בן י״ט שנה, הוא מסוג שירי הלמוד. וכלל בשלמותו את יסודי תורת הדקדוק של הלשון העברית בדרך חרוזים שקולים, מעין שירי־למוד של הערבים. בתור פתיחה באים ברז״ש השיר דברי תלונה ותוכחה על שכחת הלשון העברית בזמנו ודברי תהלה ושבח בכבודה ויקר ערכה של שפת עבר. מן השיר הזה לא נשאר אלא חלק אחד בן צ״ח בתים (מלבד הרוזי הכתובת שבראשו) הנדפס כאן, ויתר בתיו אבדו ואינם. והראב״ע בהקדמה לספרו „מאזנים״ מזכיר „מחברת שירה שקולה״ לרשב״ג כוללת ת׳ חרוזים, ועמנואל הרומי במחברותיו יזכיר שיר רשב״ג כולל ר׳ חרוזים, וכנראה, כוונתם על השיר הגדול הזה. בראשי הכתים של השיר באים רמוזים בתחלה אותיות אלף־בית כסדרן, ואחרי א״ב הראשון: „אני שלמה הקטן (ב)ן יהודה בן גבירול חרזתי הענק״, ואחרי

זה – אלף־בית שני, ואחריו „שלמה' ואחר־כך שוב א"ב כסדרו עד אות ס' (כשי"ן שמאלית תחתיה) - ושם השיר נפסק באמצע.

ענק חרוז – בעל הכתובת מדמה את השיר לענק עדי הצואר, שהוא כמהו מעשה חרוזים. ככל אבן צמודה – כל מחרוזת פנינים ואבנים טובות עיקר יפיה הוא, שתהיינה האבנים, הנחרזות עליהם בסירוגין צמדים צמדים, מקבילות ומתאימות זו לעומת זו בגווניהן. ומעין זה הם סופי החרוזים בשיר שקול. ואולי נתכוון לרמז במלת „אבן' על האותיות שבראשי הבתים, ע"ד הכנוי „אבנים" לאותיות א"ב בספר יצירה: „שתי אבנים בונות שני בתים". בסוד דקדוק וגו' — כלו' בחכמת הדקדוק של שפת קדש החמודה. לנער – שהיה המשורר, בזמן שחבר את השיר, בן י"ט שנה, כאמור להלן 34.

שורה 1—2. אתן לאלי עז – תהל' ס"ח, לה. זבול – שמים, עדה"כ ישע' מ', יב.

ש' 6. בזאת ובאחרת – בחכמת הדבור ובשאר הענינים; ואולי הכוונה: בזה ובבא.

ש' 7—8. הספרדי וגו' – כנראה, דרש המשורר נוטריקון: „הספרדי" – אשר אסף נפרדת ונפורת.

ש' 11—14. מהם – נ"א: „מהן". ולא לשפת יהודית וגו' – עדה"כ נחמ' י"ג, כד.

ש' 15—16. באדומית – בלשונות עמי הנוצרים. בני קדר – הערבים. קדר, קודרת – לנע"ל.

ש' 19—20. עדה"כ ירמ' מ"ה, נ; שם כ', ט. כאבם על כאבי – נ"א: „כאבי על כאבם".

ש' 21—22. יהמה וגו' – עדה"כ ישע' ט"ז, יא. ככנור, כנרת — לנע"ל.

ש' 26. להוציא האני – נ"א: „להוציאם תהי".

ש' 29. שים פה וגו' – עדה"כ שמ' ד', יא. ובנוסח רד"ק באה שורה זו אחרי 38, ובטור: „לך מאל בזאת' ת' „בזאת מאל לך".

ש' 31—32. שחתי בשורי וגו'–דברתי עם לבבי בראותי וגו'. ואנערה בו-בלבבי.

ש' 33—34. על כי – כן הניה שד"ל, ובכ"י: „על פי". קצרת – ת' „קצרה", לשם המשקל והחרוז. ועי' בהערתנו למטה לש' 98. ולפי נוסח הרד"ק ת' 31—34 בא בית אחד כזה: „ענה עניתיו כי אני צעיר מאד, יד בן תשע־עשרה מאד קוצרת".

ש' 43—44. שתי לפי שכלי וגו' – כלו' עשיתי לפי כח שכלי, כי על כל אדם לנדור נדר ולקיימו כפי שתשיג ידו, עדה"כ ויק' כ"ז, ח.

ש' 46—48. היות נבצרת – שתהא בצורה וחזקה מעתה. נכרת — נוסח הרד"ק: „נזכרת".

ש' 49. נמלך לבבי – מלה"כ נחמ' ה', ז. ואכינהו — נ"א: „ואבינהו".

ש' 51—54. לפי שראיתי שהחרוז יש לו מעלה יתרה, אעפ"י שדרכו מאד נפצרת, כלו' קשה מאד, על כן שקלתיו וגו'. ובנוסח רד"ק: „נבררת" ת' „נפצרת" ובש"ש: „נבערת". יען ראותי וגו' — נ"א: „יען היותו) החרוז דבור עלי אפניו" וגו'. להיות – נוסח רד"ק: „יהיה".

ש' 56. ואעשה לו זר – אולי כוונתו לר"ת שבראשי החרוזים. ובנוסח הרד"ק: „ואחרי", ת' „ואעשה", והוא מגיה „ואחרו".

ש' 59—60. בכל עין – בכל מיני גוונים של פרחים שונים, כמפורש למטה 61—62. וכל עין שוברת – בש"ן שמאלית, כלו' מסתכלת ביפים, עדה"כ: „ואהי שובר בחומה" נחמ' ב', טו. שוברת – כן הגהנו, ובש"ש: „עוברת", ובנוסח איגר: „עוררת", ואצל הרד"ק: „כוברת".

ש' 64. שהענקתיהו אנוש – שנתתיו מתנה לבני אדם, עדה"כ דב' ט"ו, יד. כענק וגו' – מש' א', מט.

ש' 65—68. יזלו מליו – עדה"כ דב' ל"ב, ב. נצב וגו'–עדה"כ מש' ח' ב-ג.

ש' 69—70. ולא יתן סגור תחתיו – איוב כ"ח, טו.

ש' 71—72. ישבע קלון וגו'–נבוב לב ישבע קלון אף אם יעשר מאד, וימין יקר־לבב וחרוץ בהכמה תאזור יקר וכבוד. קלון – ת' „קָלוֹן", וכן יש בכמה משירי רשב"ג נסמך ת' נפרד ולהפך לשה"מ (עי', למשל, בשיר ד', 33: „זדון" ת' „זָדוֹן"). קלון נבוב – כן הגיה רד"כ, ובכ"י וכן בש"ש: „קלון כבוד", ואי"ר מגיה: „ישבע קלונו בור". ישבע קלון – עדה"כ חבק' ב' טז. אוזרת – בש"ש: „אוגרת", ובנוסח רד"ק: „אדרת".

ש' 74. נוצרת – בנוסח רד"ק: „אוצרת".

ש' 77—78. אדר וגו' – יתנו שיר ושבח להאדירו ולהעריצו. אדר. אדרת–לנע"ל.

ש' 79—80. עד דור הפלגה היתה היא שפת כל בני אדם. עצת נבערת – עדה"כ ישע' י"ט, יא, ובנוסח רד"ק: „עדת נבערת".

ש' 81—82. בני עבר – נ"א: „אבי עבר". נותרת – מלה זו מחוברת לבית שלאחריה, ושעורו: „נותרת נחלה". וע' בהערה לש' הבאה.

ש' 83—84. נחלה—אולי יש לנקד „נְהָלָה", ואינה מחוברת למלה „נותרת" שלפניה, אלא היא תחלת פסוק חדש, והשו"א מיותר במשקל, כמו שנמצא גם בקצת חרוזים אחרים בשיר זה, ושיעורו כך: נְהָלָה „אב המון" (אברהם) והנחילה וגו'. נשמרת – בנוסחת רד"ק: „נשארת".

ש' 85—86. נר בארץ לועזים – עם ישראל בארץ מצרים (עדה"כ „מעם לועז" תהלי קי"ד, א), וכדברי חז"ל: „שלא שנו ישראל את לשונם". כושרת – ככל ומאסר, מלה"כ „בכושרות", שם ס"ח, ז.

ש' 87. אש דת – נ״א: „דת־אש״.

ש' 89—90. נ נ ג ו – בנוסח הרד״ק: „נגבה״, והוא מגיה: „ננהה״, ומוסב על ה ידי. לגברת — נ״א: „לעטרת״.

ש' 93—96. בימי הנביאים כשחטאו אבותיכם ושכחו את לשונם לעג עליהם הנביא והוכיחם, כי המדבר אליהם „בסוד הזות״, כלו' בדברי חזון ונבואה, הוא כמדבר „בלעגי שפה״ (ישע' כ״ח, יא). בסוד... אזי – נוסח הרד״ק: „בעת... אשר״. נדברת - נ״א: „נזכרת״.

ש' 98. נוקרת — לפי דעת רד״ק הוא נפעל מן „יקר״ ומקביל אל „נקלה״, ואינר מגיה: „עקרת״, ויותר נכון להגיה „יוֹקֶרֶת״ במקום „יְקָרָה״ לשה״מ וההרוז, וכמו שכתב למעלה: „קְצֶרֶת״ (או כנוסח הרד״ק: „קוצרת״) במקום „קְצָרָה״. ותמונת „פוֹעֶל״ ת' „פָּעֵל״ או „פְּעָל״ מצויה אצל הפיטנים והמשוררים.

ש' 99—100. לעזב מקור וגו' – עדה״כ ירמ' ב', יג. על חוצבה וגו' – באר שאוטרת פיה על הוצבה, והוא עדה״כ תהל' ס״ט, טז.

ש' 101—104. נחמ' י״ג, כד-כה.

ש' 105—106. הטוב הדבר כי האומה הנבירה, כלו' ישראל בני בניה של שרה, תשכח שפת דבורה, ובני הפילגש הגר, כלו' הישמעאלים, דם ישמרו את לשונם. ומלת „ייטב״ חסרה ה' השאלה לשה״מ, ואולי באמת יש להוסיפה ויהא שוא נע מיותר. בית זה ושלאחריו מובאים בספרו הערבי של יוסף אלברגלוני בשנוי קצת.

ש' 107—108. עדה״כ שה״ש א', ו.

ש' 109—110. וישלים מועדו וגו'-אשר יעד הנביא (ישע' ל״ב, ד).

ש' 116. בעז וגו' – כלו' בעזר ה' אשר ימינו נאדרי בכח.

ש' 117—120. מפני שיסוד כל היש והמציאות הוא העצם ומקרה העצם, כלו' האריו, תכונותיו ופעולותיו האסורים וקשורים בו, לפיכך נגרם מתוך זה שיהיו בלשון כנגדם שלשה חלקי דבור: השם (להוראת העצם), הפעל (להוראת מקרי העצם) ומלת הקשר והחבור (לחבר את השם עם הפעל). ורקמה – כ״ה בכ״י, ולדעת רש״ז שם זה כונח על צורת העצם והרוחה. וב„התחיה״ הגיה „ומקרה״, אבל הפעל „נאסרת״ בל״נ מסייע לנוסח הכ״י, ונוסח הרד״ק: „נעצרת״ ת' „נאסרת״.

ש' 121—122. נחברו — כ״ה בהעתק רד״כ, ובש״ש: „נחסרו״, ואינר מגיה „נמסרו״. מהשתים עשרים-כן הגיה אינר, כלו' מן כ״ב אותיות, וכתב „שתים עשרים״ שלא כדין לשה״מ.

ש' 127—128. בראשונה לאותיות - זכור בראשונה לאותיות, כלו' במחלקה הראשונה יושם לב לעסוק באותיות וחלופיהן ומוצאיהן כמשפטן. נכשרת- כ״ה אצל אינר, ובש״ש: „נפשרת״.

ש' 130. ותוצאותיו – ונטיותיו, ובנוסח רד״ק: „ותולדותיו״.

ש' 132. ובכל נסבה - בכל האופנים.

ש' 137—138. בראש המחלקות וגו' - המחלקה הראשונה על האותיות נחלקת לששה שערים. גודרת - בנוסח רד"ק: „סוגרת".

ש' 141. נצור - כלו' שמור וזכור את הענין. נצור כי - בש"ש: „נָצוּר" ובלא „כי", ולפי נוסה שלנו השוא מיותר.

ש' 143—144. ספוחות-כ"ה בש"ש, כלו' לחוצות ודחוקות. ואיגר מנקד: „סְפחות". זוררת - מל' זור (איוב ל"ט, טו ומ"ב ד', לה), כלו' לוחצת.

ש' 151. יציאי שן - כ"ה בנוסח רד"ק, ובש"ש ואצל איגר: „ליוצאי שן".

ש' 153—156. נשלמו חמש לפי מוצאי הפה, ומלבד זה האותיות נחלקות לשתי מחלקות אחרות מצד אחר, לפי שיש בהן נטויות וקבועות בלי שנוי כמלכים, הן אותיות השורש. ויש בהן משרתים העוברים בלי מעברה, כלו' שמשתנים מאליהם בכח חקי הלשון, והן אותיות השמוש.

ש' 157—162. נתתי את האותיות לאגודה, המלכים והמשרתים, וצרפתי בהן סימנים על פי שמי לזכרון; מחלקת המשרתים הן האותיות „אני שלמה כותב" קשורות יחד במסורת (בקשר), וסמני אותיות המלכים הם: „קט צח נגע ספרד", ושני הסימנים ביחד הם: „אני שלמה כותב קט (מעט) וצח" (כלו' קב ונקי, ואולי „קט" רמז לכנויו „הקטן") מ„נגע ספרד".

ש' 168. נאסרת — כן הגיה איגר, ובכ"י „נחסרת", ואולי אין צורך להגיה, ויהא פירושו: „במשמרתה תהי נחסרת" פעמים שהיא (האל"ף) חסרה במקומה.

ש' 169—170. לארבעה עתידים - לדעת איגר הכוונה לאל"ף שמושית למדבר בעדו בעתיד של ד' בנינים קל פָעל פועל (פולל) והפעיל, כמו שהיא גם דעת הפרחון. תעבד לשם וגו'-האל"ף מאותיות אית"ן נטפלת לעתיד פעל בראשו ומשמשת להוראת שם הגוף מ"ב.

ש' 171—172. פעל אשר היה כבר וגו' — כלו' פעל עבר, כמו האל"ף במלה „אתחבר" (דהי"א כ', לה), שבאה במקום האות ה'.

ש' 173—174. וכן משפטה פעמים להיות נוספת בראש שם הפועל (מקור) כמו במלת „אדוש ידושנו" (ישע' כ"ח, כח).

ש' 175—176. אתמול ואזרוע - אל"ף נוספת. גם על — המלה „גם" השלים איגר לצורך המשקל.

ש' 180. לאות לעצרת - לסימן הרבוי והקבוץ (בעתיד מ"ב רבים).

ש' 181—182. חקוק להעשוי וגו' - הנו"ן בנפעל מורה על העבר וגם על ההוה, כמו „כאבי נעכר" (תהל' ל"ט, ג)-עבר, „ובתבואת רשע נעכרת" (מש' ט"ו, ו)-הוה. להעשוי- כן הגיה איגר, ובכ"י: „להעשות". נעכר... נעכרת—כן הגיה הנ"ל, ובכ"י: „נעבר... נעברת".

ש' 183—186. האות נו"ן נטפלת אחרי וי"ו רבים בפעל שכבר היה, כלו' בעבר, כמו נו"ן „צפון" (ישע' כ"ו. טז), וכן באשר עתיד להיות יש שהיא נכתרת ונוספת, כמו נו"ן „ויהגון"

(שופט' י"א, יח). עת תעמד וגו' - כלו' פעמים שהיא עומדת במקומה ופעמים חסרה. נחסרת - כן הגיה אינר, ובש"ש: „נותרת". ואולי צ"ל: „נוסרת", או „מוסרת", כלו' סרה ומסתלקת.

ש' 187—188. וכן יש שהנו"ן באה נוספת בל"נ כשתהיה אחת, כלו' בנוכחת יחידה כמו „תדבקין" (רות ב', ה) ועוד. והיא כל עת וגו' — בנפעל (אינר).

ש' 189—190. לקהל נקבות נתנה חק - הנו"ן באה לכנויי רבות נסתרות (כֶן). ותהי בשם וגו' — בכנויי הרבים בשם ובפעל הנו"ן בצירוף ו"ו: נו.

ש' 191—192. מאחרי היו"ד וגו' — כלו' משמשת בפעלי עתיד לאחרי האותיות יו"ד תי"ו של אית"ן. ובמאמר גם וגו'—לא נדע לפרש. ובש"ש: „גבר" ת' „גם".

ש' 193—194. נו"ן נתנה... בשם רבים - כמו הנו"ן של „מלכין" (מש' ל"א, ג). ושם אחד בלי אחרת - וכן באה הנו"ן לשמש בסוף למשקל בשם יחיד, כמו זכרון, חסרון וכדומה.

ש' 195—196. הנו"ן באה פעמים ת' מ"ם, ולפעמים היא נוספת בתוך המלה, כמו הנו"ן של „מנלם" (איוב ט"ו, כט) המפוארת בנו"ן נוספת. שלדעת הרשב"ג „מנלם" כמו „מלם", וכן היא בפשיטא (אינר).

קי.*)

מובא בעומה"ש, ובהעתק שלפני לא נסמן מספר הדף, ואין עתה גוף הספר בידי לבדוק על פיו את טיב ההעתק, אם אין בו סרוסים.

החרוזים האלה הם, כנראה, קטע משיר שלם, ואולי הם נוסח אחר של החרוזים 21—24. בשיר מ"א, ד"ה „עטה הוד", מקום שבאו שם שני הבתים האחרונים של קטע זה שלפנינו בשנוי מועט ובסדר מהופך. וכנראה יש לתקן גם שם „לבבו בָן" ת' „לבבו בו", ועי"ש. ופה מקום להעיר מה שלא העירונו במקומו, כי השיר „עטה הוד" שנכתב ע"י המשורר בנערותו, חזותו מעידה, שלא נקבעה נוסחתו האחרונה, ובכך יש לבאר, למה באו שם הרבה „יציאות" מוכפלות, שלא כמנהג השיר המשוכלל.

קיא.

נעתק מכ"י א', ועי' בר' במאנש"ר כרך 55 ע' 85.

תכן השיר — דברים שנונים, מעין ספר־כריתות, ערוכים לאיש, שהקל בערכו וברגשי אהבתו של המשורר והשיב לו בוז וקלון תחת ידידותו הנאמנה.

*) מכאן ואילך נכתב הפירוש ע"י ח. נ. ביאליק לבדו.

ש׳ 1—6. מי יתן ונמצא מי שהוא שיבין ללבי המלא אהבה ותקוה וישלם לי אהבה כעוצם אהבתי אני, ואולם אתה האיש, הנה אתה בזית את רגשי אהבתי ולא השיבות לי כגמולם, כי אם ראיתני בעין קלון כראותך איש נקלה. והִנֶּךָ — כן נקדתי לשה״מ והוא ת׳ „הנה אתה״.

ש׳ 7—12. אכן אין זה כי אם עִוֵּר אתה ועינך טחה מראות אותי, כלו׳ את ערכי, (מראותי — מראותני) ואורי, המכסה פני תבל ומגיע גם עד לקצות ארץ בבל, נעלם ממך לבדך, כמו שמכוסים מאורי השמים לפני שתום העינים.

ש׳ 13—14. כחול יכבד — איוב ו׳, ג, כלו׳ כל מה שמבזים אותי ומקלים בכבודי אכבד אני בעיני. כהמות ימים לגליו — ישעי׳ י״ז, יב; יחז׳ כ״ו, ג.

ש׳ 19—24. ספר אני תחת כפות רגליהם של ידידי, הנאמנים ושלמים אתי, ובלבם הם יבאו דברי, דברי אהבה ורצון, כמלקוש וגו׳; ואולם משנאי הבוזים לי — להם אהיה כשחק על ראשם, להמטיר עליהם אש וגו׳, כלו׳ הם לא ינקו מזעם לשוני. יבולם — כן הוא בגליון כתב היד; ובפנים בטעות: „עולם״.

ש׳ 27—28. כוכבי השמים, עש, כימה וכסיל, נתונים מרמס לרגלי, כי גבוהה מעלתי ממעלתם ומרומים אשכן עליהם. ומעין הפרזה שירית זו, בטעם הערבים, יש גם ביתר שירי הרשב״ג, ועי׳ דוגמתה למעלה בשיר ח׳, ד״ה „כשרש עץ״, ש׳ 43—50.

ש׳ 31. ולא אשח — כ״ה בכ״י, כלו׳ לא אשפיל עצמי. והלשון נראית לי כמנומגמת.

קיב.

כל השירים מן קי״ב עד קי״ח נמצאו בכ״י בפ״ב בעזבון אבן־רש״ף ונדפסו ע״י צ״ב במאסף רוסי E.M. 1921 בלי נקוד ובשבושים. ומקצתם חזרו ונדפסו ע״י חנ״ב מנוקדים ומפורשים במאסף היובל לרד״ם 1922 בקופנהגן.

את השיר הזה כתב המשורר, כעדות עצמו בבית 15 בהיותו בן שמונה עשרה. תחלת השיר דברי הפלגה, על יתרון רוח המשורר ומעלות נפשו, תוכו — תלונה מרה על בדידותו ועל מחלתו הממארת והטחת דברים כלפי „האדמה״ — הצלחת העולם הזה — שנפל כלה בחלקם של „הכסילים״, וסופו — דברי בוז ומשטמה, כלפי אותם הכסילים, שאינם מבינים לרוחו היתרה של המשורר ואינם יודעים עד כמה הוא נעלה ומרומם עליהם. — משקל השיר הוא מן הכבדים ביותר; יתד ותנועה ד׳ פעמים בדלת וכן בסוגר.

הרבה בתים נשתבשו בשיר זה, וגם אחרי הגהותי עדין נשארו בו קצת חרוזים מגומגמים, שאין פירושם מחוור כל צרכו.

ש׳ 1—4. המשורר פונה אל אשה מדומה, (בת־שירתו?) ואומר: את האהובה, אף אם כל בני אדם יקראו לך בפיהם צעירה (למיעוט שנותיך), הלא מצד יתרונך גבירה מושלת את כשמש במרומים, ולרום מעלתך ולגודל רחקך מעל האדמה תחשבי כצפירה (כוכב הבקר) בגבהי שחקים. והציור הזה, שבא בראש השיר לשם „יפי ההתחלה״, שאול מציורי שירי האהבה הערבים, שממשילים את האהובה הרחוקה רחוק מקום לכוכב מרומים שאין להשיגו. והרבה „התחלות״ ממין זה לשירי הרשב״ג ויתר המשוררים הספרדים. כן נראה לפרש אחרי השלמת המשקל בתחלת ש׳ 1 וש׳ 3; ולדעת הד״ר הלפר, השמטת שוא נע בתחלת השיר היא כדין, ואין צורך להשלים, והוא מפרש, שהדברים מוסבים כלפי השמש עצמה. אבל תמיהני, אם יאמר המשורר על השמש „ואם את בפי כל אנשים צעירה״. אין זאת, כי אם הדברים אמורים כלפי אותה הנערה הדמיונית, שהמשורר פונה אליה בתחלת כמה משיריו, והיא מעין סמל ודמות לרוחו היתרה של המשורר ועומדת במקום „בת השירה״, או „המוזה״, שפונים אליה המשוררים היונים בתחלת שיריהם. וכמה נפלא הדבר, שיחסה האגדה לרשב״ג אשה, שיצר לו בכח ספר יצירה לשמשו. הכי — מלה זו משמשת עפ״י רוב בשירי הספרדים לא לשאלה, אלא להחלטה, עדה״כ, ש״ב כ״ג, י״ט, ומשמעה: הלא, הנה, ופעמים אינה באה, כמו גם מלת „אמת״, אלא למלאות את המשקל. כשמש... ועלית — כן הגהתי להשלמת המשקל, ובהעתק צ״ב: שמש... עלית. ולדעת הד״ר הלפר אין צורך להשלים, כנ״ל.

ש׳ 5—10. בהמשיכו את הציור השירי הנ״ל — הוא מוסיף ואומר, דוגמת דברי הדוד לאהובתו: אל תתמהי על היותך נקלה וקטנה בעיני אחרים, שהרי גם אני, עם כל יקרת נפשי, אחשב בעיניהם, לחוסר דעתם, כילד בזוי גו. ובאמת, האיש אשר לא ידעך ולא יבין את עוצם תשוקתך לתבונה ורדיפתך הנמרצה אחריה — יחשוב שמתרשלת את והולכת אט, ובאמת הליכתך מהרה (דוגמת מהלך השמש במרום, שבכל מהירות תנועתה אין העין מרגשת בה), וכן ידמו בני אדם את אחותך הלבנה (מאחר שהמשיל את הדמות הנעלמה לשמש הוא קורא ללבנה אחותה) בשעת המולד שהיא חסרה ופגומה, ובאמת אינה חסרה אלא למראה עין. (ודמיון רדיפת המשורר אחרי התבונה למרוצת הכוכב בגלגל, וכן המליצה ע״ד תנועת הגלגל או השמש, שנראה כאלו „הולך לאט״, נמצאים גם ביתר שירי הרשב״ג, עין, למשל, בשיר קכ״ב „שושן עלי סעיף״ בית ב׳: „כשמש עלי גלגל לאט הולך״). תתמהי — כן הגהתי לפי הענין והמשקל, ובהעתק צ״ב: תתמה. וכזאת... בראשי — כן הגהתי, ובהעתק צ״ב: ובזאת... כראשי.

ש׳ 11—14. וכאן עובר המשורר בדרך גלגול דברים (הוא הנקרא „יפי המעבר״) לנושא שירו העקרי ואומר: וכמו שטועים הבריות בדברים הנזכרים למעלה כך הם טועים

גם בדבר זה: שהם רואים אותי „י ד י ד ם" (כן הגהתי, ובהעתק: „י ד י ד י ם") כאלו נעדר אני תבונת הידידות, ובאמת אין הדבר כך, אלא להפך: יש בי מתכונת הידידות במדה גדושה (וכבר התאונן המשורר על „טעות" זו בכמה משיריו האחרים) ואני צמא ונכסף מאד לרעות וידידות, ולא אשמתי היא אם הם בלכתם „לחזות ציץ ערוגות" (להתענג על פרחי הידידות, שכן דרך מסבת רעים לשבת בגנים) שבו לבסוף ריקם ובפחי נפש, כאלו „חבקו עקרה", כלומר אדמה שוממה, שאינה מגדלת כלום. ובמליצה מעין זו על ענין דומה לזה כבר השתמש הרשב"ג בשיר ח' „כשרש עץ" ש' 94—98: „ושבתי מזרועות הידידות כקוצר שדפה רוח קציריו". כך נראה לפרש חרוז זה, אבל מודה אני, שאין הפירוש נקי מן הדחק, וקרוב לודאי שנשתבש החרוז, שהרי מלת „עקרה" שבסופו שנויה שוב בשיר זה עצמו בסוף בית 28, ואין מדרך המשורר להכפיל „יציאותיו" בשיר אחד, ואולי צ"ל „עקורה", ומוסב על הערוגה או על הציץ, כלומר שמצאו את הערוגה עקורה וריקה מציצים, והוא מעין המליצה הנזכרת: „כקוצר שדפה רוח קציריו".

ש' 15—18. וכי מה סבה יש לך, נפשי, שתרע עינך בידידים, ותלבישי אור פניהם כתנת שחורה, כלומר שתאפילי על אור פניהם, למעט דמותם? כלום מקנאת אַת וחוששת לאורך אַת, פן יכהה בגללם? וכלום יכול איש להסתיר אורם? והרי צורת פניהם מאירה לכל הארץ. (וכאן הבליע רשב"ג דרך אגב דברי קלוס כלפי „ידידים" שאין אנו יודעים מי הם ומה ענינם לכאן, שהרי קוטב השיר לא בדברי שבח אלה, אלא בדברים הקשים שלהלן, המכוונים כלפי בגידת ידידיו וכלפי „הכסילים והבוערים"). ויש להעיר, כי במליצה מעין זו ובענין דומה קצת לזה, השתמש הרשב"ג שוב בשירו הנזכר למעלה, באמרו שם על הירח: „ושת ענן על פניו למסוה, כאלו ייראו אורֵי מאוריו". ו ה ל ב שְׁ תְּ א ו ר ם — השוא הסופי של „והלבשת" נדון כשוא נע לענין המשקל.

ש' 19—20. ו ר י ח וגו' — הריח הטוב הנודף מן הבשמים מרגל לאפי ברעו (בבעליו?), כלומר, מכריז ומודיע על מציאת הבושם, והוא המשך הרעיון של החרוז הקודם: כשם שאין להסתיר את ריח הבשמים כך לא תוכלי להסתיר את אור פניהם. ו ר ו ח ת ח ר ף ס ע ר ה — כן היא בהעתק, ולא אדע קשר הענין. וכנראה נפל כאן שבוש דברים, שהרי מלת „סערה" נמצאת גם בסוף הסוגר של בית 32. ואין מדרך המשורר להכפיל יציאותיו, כאמור. ואולי תחת „תחרף" צ"ל „תרחף", ות' „סערה" איזו מלה אחרת נאה אל הענין. וכן המלה „ברעו" שבדלת מפוקפקת בעיני, ומצוה לתקן.

ש' 21—24. לא מקנאתי בידידי ולא מרוע עיני במעלתם רחקה אפוא נפשי מהם, אלא אתם, רעי, בגדתם בי ועזבתם אותי בדד, אף אם נפשי קשורה בנפשכם, וכן לבבי שנמס בי ויהי למים מרוב תשוקה לאהבת רֵעים — עמד בכל זאת, מאפס אהבה, בצמאונו,

עד כי מרוב חמה ומרירות על הבגידה, יתחמץ לבבי וְיאַוֶּה (ויבחר) להיות לראש פתנים תמורת „המים״.

ש׳ 25—28. מי יתן וכהתה עינו של „חסר העם״, כלומר, של המשורר הבודד והעזוב מכל רעיו, לבלי ראות את הבגידה — כי עתה מְנֻעָה מראות בכלות שארו ובשרו מֹנער מרוב כעס ומרירות, שגרמו למחלתו הקשה (ואולי „מנעורה״ מוסב למעלה, כלו׳ „כהתה עין מנעורה״), ומי יתן והושלכה גוית אחיכם (של המשורר) בלב ים — כי עתה היתה (הגויה) „סתורה״ (נמלטת ונִצלת) מכליונו הממושך; כלו׳, נוח היה לי שאסתמא ושאטבע במים משאראה בכלות שארי ובשרי לאט לאט בעצם ימי הנוער (ידוע, כי המשורר מתאונן בכמה משיריו על מחלה קשה האוכלת בשרו). כן נראה לי לפרש שני הבתים האלה. אבל קרוב בעיני לודאי שנחלפו סוגריהם זה בזה. מ נ ע ו ר ה — ש״נ יחידה מן הרבים „נעורים״. ב ל ב י ם — כן הגיה צ״ב. ובכ״י: בלב יום.

ש׳ 29—30. מרוב רזון הוקל משקלו כל כך עד שאפילו הדק שבנמלים, אלו נשך אותו, את המשורר הרזה, היה יכול לשאת אותו בפיו ולהסתירו בפי המערה (הוא החור של הנמלים). והפלגה מעין זו, ובענין דומה לזה, נמצאת גם ביתר שירי הרשב״ג ושל הבאים אחריו. ד ק — כן הגהתי, ואצל צ״ב: ד ך, ואולי צ״ל „רך״, והענין אחד.

ש׳ 31—32. שנותיו בתבל מעטות הן, רק שמונה עשרה, וזקנו אך חל לצמח, וכמעט תראה בלחייו שערה שחורה — מיד תשוב להיות לבנה. כלומר, שיבה זרקה בי בלא עת. ב ש ש י ת ש מ ו נ ה ו ג ו׳ — כך דרכו של רשב״ג בכמה מִשיריו לפרט מספר כולל אחד שלם למספרים רבים קטנים על דרך החדוד, והוא, כנראה, ממנהגי המליצה הערבית.

ש׳ 35—36. כונת החרוזים מובנת בדרך כלל: המשורר יעיר חמה על „האדמה״ (העולם הזה) שהיא נמכרת „במחיר יום״, כלו׳ בדבר מועט „לפותים״, כלו׳ לכסילים אין לב, העוסקים בהבלי יום יום, ולולא „נשאו (נפתו וזנו, ישע׳ י״ט יג) אחריה „הכסילים״, כי עתה הרים אותה בידיו ונער מיד את כפיו ממנה (עדה״כ ישע׳ ל״ג טו; איוב ל״ח, י״ג) להשליכה ולנפצה. ואעפי״כ לשון החרוזים נראית לי כמגומגמת. וד״ר הלפר קורא: „ממהיר יום״, וד״ר יהודה: „ממהירים״, וצ״ע. ל פ ת י ם — כן מנקד הד״ר הלפר לנכון. ובמאסף היובל הנ״ל נקדתי בטעות: „לפְּתָּים״. נ ש א ו... נ ש א ת י ך — לנע״ל. ל כ פ י — לגבי כפי, ביחס להן, כלו׳ מכפי. וכבר מצינו לרשב״ג שמוש זה בשירו „אזי בסעיף חלום״: „וממלך אשר הורד לכסאו״ — והכונה „מכסאו״, ונדחק לשמוש זה לצורך המשקל.

ש׳ 39—42. א ד מ ה ל ק ב ר וגו׳ — מליצה מעין זו נמצאת גם בשיר קט״ז „התלאה מנשוא״, ש׳ 47—48: „קברך הזמן בלב יגונים, והיגון בתוך לבי קברך״.

ש נ ת י וגו' — „שנתי" הראשון והשלישי מלשון שנה ותנומה, והשני מל' שָׁנָה, כלו' זמן, ולשם לנע"ל שנה מלה"כ ישע' ל"ח, טו וכתב „שנתי" ת' „שנותי". ו ת ד ד — כן הגהתי עדה"כ בר' ל"א, מ; ובהעתק: „ו ת ר ד".

ש' 44. ו ה ם ע ד... מ ד ו ר ה — כן הגהתי, ובהעתק צ"ב משובש מאד: „והם עת... מרורה". ולפי הגהתי שעורו כך: „והם לבבי עד קראתיו: מדורה". והיא הקבלה נאה לדלת. והרבה משפטים מסורסים כיוצא בזה, וגם זרים מזה, יש בשירי הרשב"ג.

ש' 45—50. ו א ב ע ר וגו' — ואבער בחמתי על „הבוערים" בעם. והוא לנע"ל. כ ז מ ר ת — בר' מ"ג, יא; כ ז מ ו ר ה — יחז' ח', יז; והוא לנע"ל. ל א , א ב ל וגו' כלו' האולת קשורה בהם מלדה ואינם צריכים ללבשה. ע ו נ ם י ג ל ו — איוב כ', כז. ו ש נ א ה י כ ס ו — משלי כ"ו, כו. ו ת ר א וגו' — השנאה נראית בעינם אעפ"י שהיא סגורה, והם כעורים.

ש' 51—52. מ ע ו ת וגו' — כל אחד מהם. כ נ מ ל — יחיד מן „נמלה". א ל ת נ ו ע ו ן — כן הגהתי ובהעתק: אל תנועני. כ נ ו ע כ ב ר ה — עמ' ט', ט.

ש' 57—62. א ב ל וגו' — כלו' אם יעידו באמם שהיא עקרה, מאחר שילדה בנים לא־המה כמוהם — לדבר הזה תאמין בם. י פ ר צ ו — כן הגהתי, כלומר, יהרסו, ובהעתק: „יפצרו". ו ג ל ת וגו' — כפת הרקיע בלבי ומלוא תבל בכפת הרקיע, נמצא שלבבי יכיל בתוכו אם כל העולם. ב ג ל ת — כן הגהתי, ובהעתק: כגלת.

ש' 63—64. האם הם הפתאים והנקלים שתש כחם כאשה חולה ומצרה, יש בידם לקלל ולבזות ולחלל את דברי העז. כלו' להשפיל ערך שירי „החזקים". ה ם י ק ל ל ו... ת ה ל ל — כן תקנתי, ובהעתק צ"ב: הר יקלל... תהלל.

ש' 65—66. ה מ ד ו ר ה... כ ר ו ח — כן תקנתי. ובהעתק צ"ב: „המרורה... בכח"; ואולי ת' „כרוח" יש לתקן „כחות", בהקבלה ל„שית" שבדלת, ויהי הפירוש: אני הסערה העוקרת את החוח.

ש' 67—68. כ ל ב י ם... ה מ ג ר ה — כן הגהתי ונקדתי, ובהעתק שבידי: „כלבב... המגרה", וה' צ"ב בהשבו שיש לקרוא „המגֵרה" בצירה, כמו זה שבסוגר, השמיט בנדפס מלה זו לגמרי והניח מקום פנוי לסמן ההשמטה. אבל באמת מלת „המגרה" בדלת גימ"ל שלה יש לנקדה בקמץ, ופירושה המשסה, וזו שבסוגר יש לנקדה צירה. ופירושה משור, שכורת ומכלה את השמיר, ויהיה „המגָרה... המגֵרה" לנע"ל.

ש' 69—72. ולו ידעו „השמיר והשית" (האמורים למעלה) כלו' החוחים הסובבים בעוקציהם את „הורדים" (השושנים), את כל יפים של אלה, כי עתה עזבו אותם ולא

דבקו בהם לעקצם ולהכאיבם ולא גרמו לעצמם שרפה (עדה"כ ש"ב כ"ג, ו — ז). והנמשל: לוא ידעו הפתאים את כל תפארת רוחי, וכי כל הנוגע בי לא ינקה ממשפט הדורות הבאים, כי עתה לא התגרו בי; וכן הדבורה, אלו ידעה שנשיכתה תגרום לה מיתה מיד, לא היתה נושכת. ולו... הורדים — כן הגהתי, ובהעתק צ"ב הנדפס: „ולא... הדורים". וד"ר הלפר, אחרי שראה הגהותי לחרוזים משובשים אלה, מפרש, שנושא המאמר „ולא נשרפו" הם „הורדים", כלו' „השמיר והשית" היו עוזבים את הורדים ולא היו אלו נשרפים יחד עמם. אבל ההקבלה של משל הדבורה הוא כעין סעד לפירושי. וגם בלא כך — כלום נשרפים הורדים עם הקוצים?

קיג.

קינה עוד אחת, והיא הרביעית, על מות רב האי גאון, ונדפסה ראשונה בשלמותה ע"י צ"ב במאסף הרוסי הנ"ל. ועד אותו זמן לא נודע ממנה בלתי אם הבית הראשון, המובא בספרו הערבי של הרמב"ע ובספר צחות להראב"ע ובס' „שקל הקדש".

ש' 1—4. עדינה... גברת — כנויים לבבל, ישע' מ"ז ו—ח, והכונה, שבמות רב האי פנה הודה ופנה זיוה של בבל. בו — ברב האי. תגבהי נא — כן הגהתי, ובהעתק: „תגבינה". ובלשון זו ממש כתב רשב"ג לכבוד רשב"ג בשיר „קום הזמן" ש' 101—102: „מה תגבהי בבל... במעזי גאוניך".

ש' 9—10. שאוני — המון לבי, רגשותי. ובשירי הרשב"ג משמשת מלת „שאון" תמיד להוראה זו.

קיד.

מקורו כנ"ל. ענינו — בשבח ר' שמואל הנגיד.

ש' 3. [צבאות] — כן השלים רבניצקי, ובכ"י חסר. ואולי השמיט הסופר מפני הכבוד.

ש' 5—20. בדברך נגידים — משלי ח', ו, ורמז למשרתו. מעשרה — מעשרת הדברות. היא — כן הוספתי לשם המשקל, ובהעתק אינה. ילדוך — כן הגהתי, ובהעתק: „ילודך". ל[בד]ך — כן השלמתי לפי הענין והמשקל, ובהעתק חסר המוקף. [א]לפי — כן השלמתי, עדה"כ בר' כ"ד ס', ובהעתק חסר המוקף. תנובה — כן הגיה צ"ב לנכון, ובכ"י „תבונה". ידעוך — כן הגהתי, ובהעתק: „ידועך". בני רב — תלמידי הישיבות בבבלי, ותפס לשון תלמודית — ברמז „לרב ושמואל", שני ראשי הישיבות הגדולות בבבל בזמן התלמוד. [ב]חי האל — כן הגהתי, ובהעתק חסר המוקף. שארית וגו' — פליטת הגולה בשמחת בית השואבה, בהבנות המקדש.

קטו.

מקורו כנ״ל.

שיר זה, כנראה מתוכו, הוא כתב המלצה, שנתן המשורר ביד איש אומלל ונרדף, לבקש עליו רחמים או עזרה מאת ר״ש הנגיד. השיר מצטיין בנעימות לשונו הרכה ובעושר חריזותיו הפנימיות (המובלעות באמצע החרוזים מבפנים). חתימת השיר כפתיחתו.

1—4. ס מ כ ו — את עמו. נ ס כ ו — כן הגיה ד״ר יהודה, מלשון „ואני נסכתי מלכי״ תהל׳ ב׳, ו; ובהעתק צ״ב: „משכו״, ואין לו פירוש, וכבר באה מלת „משכו״ בשיר זה בסוף חרוז 18, ושם מקומה נאה לה.

ש׳ 5—10. א ר י וגו׳ — לאויביו הוא „ארי וחרי״, כלו׳ מטיל עליהם אימה, ולאוהביו — „צרי ופרי תעלה״. וכעין מליצה זו יש באחד משירי ריה״ל. כ ז ר וגו׳ — דרכו נראה כזר (עדה״כ משלי כ״א, ח), ובאמת הוא עורך ומכוון דרכו פעם כה ופעם כה, לטובה ולחובה, הכל לפי הצרך. ל מ ת א ו ה — לנכסף אליך. מ ס כ ו.... מ ס כ ו — אולי תחת „מסכו״ הראשון צ״ל „נסכו״ (רבניצקי). ו ל א י כ ו ל לְ ש ו ר — (שוא ת׳ קמץ לשם המשקל, והרבה כמהו בשירי הרשב״ג) להביט, מפני הדמעות.

ש׳ 11—13. שיר־מכתב זה שלוח ביד איש אומלל, הצועק בשער על החמס שנעשה לו כמו ביער, במקום אין שומע לנגזל, ובכל אשר ילך הבכי עמו. מ[ש ו ע] — כן השלמתי, ובכ״י חסר המוקף.

ש׳ 15—18. ואולי גם העשוק מפני חומסיו, אבל הוא נקשר בי, ואלהים „הפכו״ (כלו׳ הטילו) עלי בעונותי. ולמה הוא דומה? כטובע וגו׳ וכעור וגו׳, שהרי גם אני כושל כמהו וידי קצרה מהושיעו. נ א ס ר [ב ע ב ו]ת — בכ״י חסר המוקף, והשלמתי עדה״כ תהל׳ קי״ח, יז, כלו׳ שנקשר בי קשר חזק בחבל עבות. וכבר השתמש הרשב״ג במליצה כזו: „ואסר בעבות״ (שיר ג׳ ש׳ 45).

ש׳ 19—20. ה ט י מ י נ ך ל י, ו ל ב ו וגו׳ — לי נראה להגיה: „הט ימינך ל ו (לשליח) ו ל ב ך אזור״ וגו׳.

קטז.

לפי העתק צ״ב שבידי, נמצאת בראש השיר רשימה זו: „וקאל ירתי אבאה ז״ל״, כלו׳: „ואמר קינה על אביו ז״ל״, ואולם בַּדָאותה של הרשימה מוכרעת מתוך השיר עצמו, שנאמר בו מפורש שהוא מספד על מות איש חשוב ששמו מ ב ו ר ך. על כל פנים, השיר ודאי שהוא לרשב״ג, שהרי האחרון מבתיו הובא בשנוי מועט ע״י הרמב״ע בספרו הערבי בשם הרשב״ג. ועי׳ למטה בהערה לבית זה.

הרבה מקומות בשיר זה נשתבשו או לקו בחסר, ואינם מתפרשים אלא בדוחק.

ש' 1—4. יש לפרש בדוחק, שהמשורר פונה אל לבו הדומם באבלו ושואל: האם מפני שנלאית נשוא את כובד היגון על כן תחשה מספוד, כי גדול הכאב מאד (עדה"כ איוב ב', יג), או אולי יש לך מי שעוזר לך לשאת בצערך. ואולי אין אתה יכל להתגבר על הדממה שתקפה אותך (ה„דמי" הוא הפך ה„בכי" בשירי הספרדים), והרי צרה כזאת עוד לא עברה את לבבי (ואולי יש להגיה „עכרה" ת' „עברה", ואפשר שתיבת „לבבי" טעונה פיסוק, והיא באה בתמונת הפניה, כלו' המשורר פונה ללבבו ואומר: הן צרה כזאת לא באה ולא היתה עוד ומהראוי אפוא לך, לבבי, להרבות בכי ומספד, ואל נא תירא אפוא ספוד (כן נראה להגיה מדוחק ת' „ספות") ביום שבא מגורך (איוב ג' כה).

ש' 5—6. עמי — כן נקדתי, והוא המשך הדברים שלמעלה ושלמטה, המוסבים, כנראה, על הלב. כמוכח ממלת „בקירך", שלא יתפרש אלא על „קירות הלב". ואם נכון נקוד זה, יהי פירושו, שהמשורר אומר ללב: אל תתן דמי לך ובכה גם אתה עמי. ואולי יש לנקד „עַמי". בין כך ובין כך אין הפירוש נקי מן הדוחק.

ש' 7—8. אחזתך — מוסב על הלב שלמעלה. בקירך — בקיר הלב, עדה"כ ירמ' ד', יט.

ש' 11—14. מי שאומר כי הכאב הרך לבי — לו אני משיב: לאט, כלו' חדל מדבריך, כי לבך הרך, אבל אני, להפך, „מרוב שאתי היגונים" עזבוני (מוסב על היגונים) (כלו' הפכוני ועשוני) קשה לב, אף על פי שאני עודני רך בשנים, כלו' באביב ימי נתקשה לבי מרוב תלאה. עזבני קשי — טעות הדפוס, וצ"ל „עזבוני קשה", וכן הוא לנכון בהעתק צ"ב. ה[רך] — המוקף חסר בכ"י והשלמתיו, וצ"ב משלים: ה[מס].

ש' 15—20. והחכמה, בראותה אותי הולך קודר ורפה ידים באבלי ואין לבי פונה אליה, תאמר אלי בתלונה: הנה עזבתני ונערת חצנך ממני, מה לך כי תלך אט כדרך האבלים, כאלו מושבך על גבי הכוכבים (שהליכתם אינה נתפסת לעין ונראים כהולכים אט, ועין למעלה שיר קי"ב ש' 7—8), ולמה בעברך עלי תפנה פניך ממני כזר וכמתנכר בלי שאילת שלום, כאלו אין מנהג שאילת שלום נוהג בעירך (והמליצה „אין שלום בעירך" ידועה מאגדת חז"ל על משה בעלותו למרום). [א]מר — את המוקף השלים צ"ב, ובכ"י נמחק.

ש' 21—24. החרוזים האלה לקו בכ"י בחסר. לבושי... אבל [לב מ]כאב — כן השלים רבניצקי, עדה"כ יואל ב', יג.

ש' 25—26. רב לך מות להניף חרמשך על בני האדם לשית קציר להם, כי בקצירך את אבי הגביר (כלו' בקחתך את נפשו בעודנו באבו) כבר שלם ותם קצירך, ואין לך

להוסיף עוד (וברי לי, כי חרוז זה שמש מקור לרשימה הערבית של המעתיק בראש השיר — שהוא קינה על מות אבי המשורר — לפי שהמעתיק בבערותו קרא: „באָבִי הגביר" תחת „באֵבֵי", ומכאן ראיה עד כמה יש לסמוך על רשימות מסוג זה!).

ש' 27. חרוז זה משובש בהעתק צ"ב, ואחרי מלת „בכיי" הניח צ"ב סמן למחק, והוא נגד המשקל, והנחתיו בלי תקון וסמנתיו בסמן השאלה. לכאורה יש להגיה „רגבי אדמה" תחת „בכי מדמה", אבל ה"א השאלה של „השוכן" איך תתישב?

ש' 29—30. יש לתמוה על עוז פני תבל וכובד לבה, שאינה קורעת את בגדיה כמו שנקרע סגור לבך במיתתך. [ת מ] ה — את המוקף השלים צ"ב, ובכ"י נטשטש.

ש' 32. א ס ר ך — בחבלי מות.

ש' 33—40. המשורר, בזכרו מחלתו הקשה של הנפטר, זו שגרמה למיתתו, אומר: אף אני חליתי עליך במחלתך, והחלי כבד וארך עלי, בראותי אותו אוכל כזולל וסובא את בשרך ושארך, עד אשר כלה ונמק (ואולי יש לנקד „כָּלָה" ומוסב על „החלי"); אין זאת כי אם לא מצא הזמן מזון אחר למאכלה של התבל מלבד עצמך ועורך, על כן נתנם למאכל לה; ואין זאת כי אם מצאך החלי שאתה הנך „רע טהר לב", על כן דבק בך ושם אותך לאחי נפשו; כלו', לא זז ממך עד שהוציאך מן העולם. ו כ ב ד — כן הגהתי, ובהעתק צ"ב: "וכבר". ו [ח] ל י ת, ו מ [א] ן — את המוקף השלים צ"ב, ובכ"י מטושטש.

ש' 41—43. החרוזים לקו בחסר.

ש' 45—46. כל „משברי תבל", כלו' הפגעים הרעים שעברו עלי, עם היותם כבדים עלי בשעתם. מצאתים (כלו', נראים לי) בכל זאת קלים לעומת שברך, שצרת מיתתך שקולה כנגד כלם.

ש' 47—48. הזמן, הוא הגורל, קברך בלבב יגונים, כלו' הורידך בעצם יגונך שאולה, ואולם יגוני הכבד למותך טמן זכרך בלבי לעולם. ועיין מליצה מעין זו בשיר קי"ב ש' 39—40.

ש' 50. כ א ל ו ש מ ש וגו' — כלו' כאלו נקברה השמש עמך בקבורתך ובא חשך לעולם.

ש' 51—54. אנחותי הקיפו את קברך עננים מגשימי דמעות ומצמיחי פרחי מור על פיח (אבק) עפר קברך, וכמעט שעפר קברך נמס מרוב גשמי הדמעות שמורידים עליך אני והשמים יחד.

ש' 55—58. אלו שפכתי רק חלק מועט מדמעות יגוני הרב על מותך, כי עתה

גם אז שטפך נחל דמעותי, ולוא היו מימי פרת כדמי דמעותי — כי עתה לא עָבְרו איש בארם („הדרך" הוא שם עיר בארם, וסמוכה היא אצל דמשק — זכר' ט', א — ורשב"ג תפש לשם החרוז את הפרט — העיר — תחת הכלל — המדינה כלה — כדרכו בכמה משיריו, והוא, כנראה, ממנהגי השיר והמליצה הנאה בשירה הערבית). [א]יש בחדרך — כן הגהתי והשלמתי, ובהעתק צ"ב: „..ש בעדרך".

ש' 59—60. אלו השיקו בימי נבוכדנצר את הכבשן מאש לבי, כי עתה נשרפו בה חנניה ומישאל. קרבו מאש הלבבות — עדה"כ בהושע ז', ו. והמשורר בסמכו על הכתוב השמיט, לשה"מ, מלת „תנור" או „כבשן" אחרי „קרבו", ומדת מקרא קצר מסוג זה מצויה בשירי רשב"ג, ועיין לדוגמא בשיר ו' ש' 8 וש' 39. [מי]שך וש[ד]רך — כן הגהתי והשלמתי. ובהעתק צ"ב: „נ... שך וש... רך", והשלים הוא: נ[פ]שך וש[א]רך" (!!), ולא ידע כי בית זה מובא בשמו של הרשב"ג בספרו הערבי של הרמב"ע, ובשנוי מועט („ואלו קרבו מהם צלעי — אזי נשרפו בו מישך ושדרך"), כמו שלא ידע זאת גם מבקרו ב„החרן" שנת 1893, שמפקפק אם השיר הוא באמת להרשב"ג.

קיז.

נמצא בשני נוסחאות בכ"י פ"ב ונתפרסם בלי נקוד ע"י צ"ב הנ"ל. בראש השיר בכ"י באה רשימה: „ולה פי צבאיה ירתי רגלא מקתולא ז"ל", ותרגומה: „ולו בנעוריו, יקונן על איש נהרג ז"ל". מצד צורתו וסגנונו הכללי וגם מצד מקצת ממליצותיו הבודדות, דומה השיר לקצת שירים אחרים שכתב רשב"ג בנעוריו. השוהו כלו לשיר ל"א, למשל, ומליצות בודדות ממנו לאלו של קינתו הידועה על יקותיאל (למעלה שיר כ"ג).

ש' 1—12. לתפארת ההתחלה, פונה המשורר בראשית קינתו בציור שאול משירי הפרידה הערבים אל נערה מדומה, היושבת באבלה ומורידה דמעות כנחל על פרידת הדוד, ושואל: מה היה לנערה היושבת שכולה (כלו' כאשה שמת עליה בנה) בנהרות דמעה (ואולי עדה"כ: „על נהרות בבל שם ישבנו גם בכינו" תהל' קל"ז, א) ודמעותיה פזורות על לחיה כפנינים (ציור מצוי בשירי הספרדים) ובהאנחה תשלח יד ללחיה, כדרך הבוכים, למחות הדמעות השופעות, ותמר בבכי כהמר על הבכור (מעין זכר' י"ב, י); הן פניה היו מאירים כמאורות הרקיע ועתה שחרו מבכי, (וכאן הוא מהפך לשון נסתר ללשון נוכח). את היפה בנערות, למה תבכי ולמה אין עניך (כלו' עיניך המועבות) עצורות

מטל (מרסיסי דמעה) על פרידת דודך ואהובך, כאלו מת וירד אלי קבר? הן הפרידה תקנה יש לה, כי כל זמן שאדם הי יקוה כעץ, שמחליף גזעו (עדה"כ איוב י"ד, ז) ויונקתו לא תחדל, אבל לשוכב בקבר — לו אין תקוה, ועליו ראוי לבכות ולקונן; וכאן מגיע המשורר מתוך גלגול דברים, כדרך יפי המעבר, לעיקר ענינו — לדברי קינתו על מותו המשונה של הנהרג. כ ע ץ — כן הגיה ר'. וצ"ב העתיק: „רעד".

ש' 13—22. ובהרחיב המשורר את הרעיון שהתחיל בו, הוא מוסיף ואומר: על מי יש לבכות? על ההיים שמתו. ולא מיתה טבעית, אלא ביד מרצחים ביער, כי מי שמת בביתו כדרך כל הארץ ומובא בכבוד והדר לקבורה — מיתה כזו אף בה יש קצת נחמה ללב ותחבשת לשברו, מה שאין כן מיתה משונה, (וכאן הוא מצייר בפרוטרוט יסורי מיתתו המשונה של הנספד). ו ח ב ש ל ש ב ר ו ת — עדה"כ יחז' ל"ד, ד'; תהל' קמ"ז, יג, ו„הבש" הוא שם נגזר מן הפעל על משקל „אזן". מ ט ע ן ב ח ר ב ו ת — עדה"כ יש' י"ד, יט. ו ב ח ר צ ו ת — כן הגהתי, עדה"כ עמ' א', ג (ובהעתק צ"ב: „ובמרוצת"). א ש ר כ א ש ב ע ו ר ו ת — כלו' שפודי ברזל מלובנים באש (ואולי כן יש להגיה: „באש"), או שמכאיבים בעוקציהם כאש בוערת. ל כ ב ר ה — מרוב החצים שנעצו בבשרו, כציור האגדה במיתתם של יאשיהו ור' יהודה בן בבא. ד ק ר ו ת — ש"ר מן „דָקְרה", והוא שם מחודש ע"מ „גְעָרה".

ש' 23—38. זה האיש המומת, שהיה שליח לדבר מצוה, להיות עזרה בצרות והלך להדוף היל המצור (כנראה, נספה האיש במלחמה, ואולי בתור ראש ושר) — טרפוהו וגו'. ו ה ל ך — כן הגהתי, ובהעתק צב: „ותלך". ו ר מ ח י ה ם מ ר ו ק י ם — ירמ' מ"ו, ד. מתעָרות — כצ"ל בקמץ, ובדפוס נשמטה. והוא ר' מן תער. ח ר ב ו ת נ ו ש כ ו ת כ א ש — לרוב הדורן. ת ג ו ר ר ה א ב נ ו ם ב מ ג ר ו ת — מ"א ז', ט. א ד מ י ם — הכונה לנוצרים, „ואדמים, דם" לנע"ל. מ ה ח ב ו ר ו ת — איני יודע להכריע, אם הכונה: מרוב החבורות והפצעים (מלשון „ובחבורתו נרפא לנו", יש' נ"ג, ה, שבאה שם ח' חטופה), או פירושו: המעולה שבחבורה. ב ה ר ג ו — בהרוג אותו. ו ל ב ו ו ג ו' — כלו' שפרחה נשמתו מרוב פחד בהתנפלם עליו בקריאת „האח!".

ו ה ת ג ו ל ל . . . ב מ ס ל ו ת — ש"ב כ' יב.

ש' 39—46. ב ש פ כ ו — ב ש פ ו ך אותו, את הדם. ו ה ר ו ת—עמ' א', יג. ולפי קצת מפרשים הוא רבים מן „הר". ע ז ר ו ת — ר' מן „ע ז ר ה". ו א י ן ש ל ט ו ן וגו' — קהל' ח', ח. י ע ב ר, ע ב ר ו ת — לנע"ל, כלו' לא ימלט אדם מיום עברה וזעם.

ש' 47—56. וכאן בא לדבר בשבח הנספד. ה ת ש ה ח כ מ ה ב ח מ ה — נראה להגיה „חומה בחמה", ויהיה לנע"ל, והכונה לנפטר, שהיה כמגדל עוז לעמו, וע'

יחז׳ י״ט, יב. כצורת הבצרות — כדמות מבצרי עז, ו„בצרות״ ר׳ מן „בצר״, איוב כ״ב, כד. הגבירות — הקהלות הגדולות והחשובות. והר תבור — כלו׳ הר מעוז לנחשלים ורפים, ולצמאים וגו׳ — בעת צחצחות (צמאון) היה לצמאים כמקורות מים חיים, להרוות נפשם. וצוף וגו׳ — לאוהב היה נעים, ומר לאויב, כלו׳ זורק בו מרה, ואולם בעיקר הדבר עמל תמיד בכל כחו להמתיק המרורות. (שמוש המלים „אבל״ „אמת״ הן מהשפעת הלשון הערבית, ומצויות הן לרוב בשירי הספרדים, ופעמים בלי צורך מיוחד, אלא למלאות המשקל).

ש׳ 57—58. המצרות — הנשים שבאו להן צירי יולדה. וקינתם וגו׳ — כלו׳ במקום שירות וזמירות על היין, הם עושים מספד בחייהם ומעוררים קינה בדמעתם, ובאה אפוא הקינה במקום השירה והדמעה תחת היין. בחיתם — נו״א: „בחיותם״, וצ״ב משער להגיה: „בכיתם״. מקומם מעליות וגו׳ — אלה שמקומם בעליות המקרות (שופ׳ ג׳. כ), מקום צל נעים ומקרר, יצאו לשבת בלב „יחם כתנור״ מרוב צער. ובתפנוק — כן הגהתי, ובהעתק צ״ב: „ובת פנוק״. זכורות — כלו׳ למודות ורגילות. [הן] — חסר בכ״י. וצ״ב השלים. גדודות — ירמ׳ מ״ח, לז. ורוש, ראש, רעל הרעלות — לנע״ל; ו„רעלות״ הוא כלי עטיפה לנוי (ישע׳ ג׳ יט). הרעלות — כן הגהתי, ובהעתק צ״ב: „תרעלות״. חבל — כן הגהתי, ובהעתק צ״ב „תבל״. כיולדות וגו׳ — שעורו כך: „כיולדות לא עירות לצירים״, כלו׳ כנשים ולדניות באחוז אותן חבלי לדה. ובכ״י יש עוד נו״א: „כיולדות בצורות לא עדרות״, והוא בודאי משובש, וצ״ל „בצירים לא עקרות״, והענין אחד. קולן — כן הגהתי, ובהעתק צ״ב: „קלון״. בחילן — בהרדתן ובמכאובן.

ש׳ 79—80. כאלו ילדן אותו עקרות — כלו׳ יללת המקוננות על הנספד גדולה כל כך עד שנראה כאלו לא צעקת מספד הוא על אדם שמת, אלא צעקת עקרות (המקשות לילד) בבוא להן חבלי לדה.

ש׳ 81—82. איך לא יכבו המאורות ברקיע על מות האיש אשר היה כאור תבל ובזהרו כבה (כלו׳ הכהה) את כל המאורות האחרים (הגדולים) בזמנו. נהרות — ר׳ מן „נהרה״.

ש׳ 83—86. כמעט קט וגו׳ — כמעט שתבכינה גם האבנים ויפוצו הנהרות (מרוב דמעה) למותו. מעיניכם — מקורות דמעתכם, עיניכם. ויהיו מעיניכם כיאורות — נו״א: „ותוציאו מעיניכם היאורות״, והוא נגד המשקל.

ש׳ 87. וישימו וגו׳ — שעורו כך: „וישימו יום בכיתו ליום גלות״, והוא מקרא מסורס לשה״מ.

ש׳ 89—90. כמספד המדקר וגו׳ — הוא יאשיהו, שמת אף הוא בידי אויבים.

ש׳ 91—100. והודיעו את דבר מותו לראשי הישיבות והדינים בבבל, שיושבים כסנהדרין בשורות כחצי גרן עגולה (וכן הוא קורא להם בשיר ל״א, 55: „ישישי העגלות״) ושלחו אליהם את שיר קינתי שחברו המשורר (הוא רשב״ג) וגו׳. לבן וברר — כן הגהתי, ובהעתק - צ״ב: „הלבין וברה״. ומאספי תעודות וגו׳ — מקובצות מלשון המקרא, כלו׳ כתובות בשפה ברורה וצחה. תמימות... במתכנת — כלו׳ שלמות הן על פי חוקי המשקל השירי ודקדוק הלשון, ואין הן שבורות ופרוצות כשירי החרזנים העלגים. ואיניהן — ת׳ ו„אינן״, לשה״מ, על סמך „בעמל אנוש איני מו״ תהל׳ ע״ג, ה.

ש. 101—102. ישיחו בהן, מצד חשיבותן, ראשי החבורות, כלו׳ ראשי הישיבות ותלמידי החכמים, כמו שהם משיחים בדברי תורה. ישיחוהן — זרות הכנוי לשם המשקל, והרבה כמוהו בשירי הרשב״ג. (וכמה מתאים זה לתכונת הרשב״ג, שמצא מקום גם במספד מר כזה להבליע דברי הפלגה בשבח עצמו ובתהלת שיריו).

ש׳ 103—106. דברי שירי יטו בחנם וביפים את הלבבות ומעוררים כל נפש ישנה לבכות על איש אשר היה בחייו כגדר וכמשוכה להגן על עמו ובמותו סרה המשוכה ונפרצה הגדר (ע״ד ישע׳ ה׳, ה).

ש׳ 107—110. מליצות מעין אלה נמצאות גם בקינת רשב״ג על יקותיאל הנ״ל, וכלן עדה״כ ביחז׳ לא, ו׳. ארז — כן הגהתי, ובהעתק צ״ב: „אדר״.

ש׳ 113—114. כעקר—כן הגהתי, ובהעתק צ״ב: „מעקר״, חמשת המלכים— יהוש׳ י׳, טז.

ש׳ 115—116. לציר שכנו — כן היא בהעתק צ״ב, ואם אין כאן שבוש, יש לפרש בדוחק, שאחזונו שער (איוב יח, כ) על יסורי מותו („לציר״ מלשון „צירים וחבלים״ ו„שכנו״ — כנוי של כבוד למיתת הצדיק).

ש׳ 117. אזנות סגורות — אזנים אטומות, ואמר „אזנות״ ת׳ „אזנים״ לשה״מ, על סמך שע״פ במקרא: „אזנות תבור״.

ש׳ 121—122. נרו יעלה באורו על כל הנרות, כמו שאור השמש גדול מכל שאר המאורות ברקיע.

קיח.

חרוזי שיר זה הם, לדברי מעתיקם ה׳ צ״ב במאסף הרוסי הנ״ל, רק ראשיתו של שיר שלם, ולא הודיע אם יש לו לזה בכ״י השלמה ואם לא. השיר ערוך, כנראה, לר״ש הנגיד.

ש׳ 1—8. המשורר מחזק את ידי השר, הוא האיש שאליו ערוך השיר, במלחמתו את פגעי הזמן ואומר: התגבר על הזמן וכבוש את ילדיו (פגעיו) להכניעם תחתיך, כי אעפ״י שיצא הזמן להלחם בך,הנה אלהים יצא לפניך לריב ריבך ואתה שרית עם הזמן ועם אנשיו, — אלה אשר תכון ידם עמו להרע לך — ויכלת לחם בכחך. ותפש בציצת וגו׳ — יחז׳ ח׳, ג. ושריתה עמו וגו׳ — הוש׳ י״ב, ד. באוניך — כ״ה בהעתק צ״ב, ואולי צ״ל חסר יו״ד.

קיט.

נמצא ע״י ד״ר ש׳ בכ״י ב׳ 1233 ונדפס על ידו ב„התקופה״ כרך י״ז, ומובא גם ברשימת הגניזה שפרסם ניבואר ב„תהלה לדוד״ ברסלא 1900 בחלק הלועזי. תוכן השיר: דברי נעגועים לאוהב, שלא בא לבקר את המשורר בחלותו.

ש׳ 1—4. כל עדתי — איוב ט״ז, ז. ואדדה וגו׳ — ישע׳ ל״ח, טו. והמשורר הוציא את לשון המקרא למשמעות אחרת, כלו׳: אנדד שנה מעיני כל הלילה בזכרי אותך ובהגותי בך. ואולי נכון יותר לנקד „בזכרך״, כלו׳ בזכרי אותך, וקשור פועל עם כנוי בצורה זו, שלא כדין, נמצא לרוב בשירי הרשב״ג.

ש׳ 5—6. כלום אין אתה יודע שבבקרך אותי במחלתי תביא מרפא לנפשי?

ש׳ 7—10. מן החרוזים האלה יש לשער, שהידיד נתרחק מן הרשב״ג מתוך חשד שוא, שאין זה נאמן לי באהבתו, ובא הרשב״ג בשירו זה להוציא מלבו.

קכ.

נדפס ע״י ד״ר ש׳ מתוך כ״י ב׳ 576 ב„התקופה״ הנ״ל ומובא ברשימת הגניזה הנ״ל. ענינו: מענה ידידות על אגרת שלום של אוהב.

ש׳ 1—4. כגודל חליי כן גודל יגוני, וכחי ואוני סרו מפני רוב חמתי וכעסי, כלו׳ היגון והחלי, בהיותם זה לזה סבה ומסובב כאחד, תקפו עלי שניהם לכלותני, ואולם מכתבך, מכתב אוהב וידיד, השקיט בגודל נעמו את המית לבבי וסערת נפשי.

ש׳ 5—10. ולא למען הודיעך על חליי אני כותב עתה, אלא לרצותך על שלא דרשתי בשלומך, ואני נכון ללכת „על פני ועיני״ (מליצה שאולה מן הערבית, מצויה בשירי הספרדים), כדי לראות פניך, בדעתי, כי בעת אביט בפניך ארפא מחליי ודאבוני יסור. ארף — עתיד קצר ע״ד נל״ה, כמו „וירפו המים״, מ״ב ב׳, כב: וכן „להרפה״ ירמ׳ י״ט, יא.

קכא.

מקור השיר—כנ"ל, ומובא אף הוא ברשימת הגניזה הנ"ל. ענינו לפי פשוטו הם דברי אהבים בין חושקת וחשוק. ואם לא נאמרו הדברים בדרך משל כלפי ידיד, כמנהג משוררי ערב וההולכים בעקבותם ממשוררי ספרד, שדרכם „לכנות" בשירה, כלו' לתלות דברי אהבה שבין גבר לחברו באשה, וכן להפך, אם לשם חדוד ואם לשם הסתר דבר וכדומה — כי עתה יהי שיר זה היחידי שנמצא עד עכשיו להרשב"ג מסוג שירי האהבה ממש.

ש' 1—8. ידידי הוגיעני בדבריו (כלו' חזקו עלי דבריו) באמרו אלי, להעמיק חקר בענין האהבה, כדי למצא פלס ומעגל, כלו' את המדה ואת הדרך הנכונה באהבת אשה, זו שהיא ראויה שיבחר בה האדם, ואני בהשמעי לו עשיתי כדבריו, ועד שאני יושב ומתבונן בחקרי האהבים, אמרה אלי הנערה הנאהבת בקוצר רוחה: כלום דרכו של גבר חושק להעלים אהבתו? והרי גם בן־ישי (דוד) בחשקו באביגיל לא הרבה חקור ושלח לקרא לה (ש"א כ"ה, לט). א ב י ג ל — כמו ש"א שם לב.

קכב.

נמצא בכ"י פ"ב הנ"ל ובראשו, לפי העתק צ"ב, רשימה כזאת: „מן מכתב צאתה אלחסאן ומקשע אתה אלטראף קולה", ולפי הפרופ' יהודה יש להגיהה כך: מן מכאתבתה אלחסאן ומנטומאתה אלטראף קולה", ותרגומה: „ומכתיבותיו היפות ומשירותיו המפוארות אמרו". מפני השבושים הרבים שעלו בהעתק קשה לעמוד על תכן השיר. וכנראה, אגרת ידידות היא, כוללת דברי געגועים ותהלה, ערוכים לאוהב יקר לו מאד.

ש' 1—2. המשורר בבואו לדבר בשבח ידידו וביפיו (המוסרי או הגופני) ולהודיעו את געגועיו עליו, הוא פונה אליו כחושק לחשוקתו בבואה לקראתו והוא משתאה ליפי תנועות גוה ואומר: האם שושן הוא שמתנועע על סעיפו כמו צמרת (ראש אילן), או דומה אתה לסגור כותרת (כלו' לכותרת זהב) בראש העמוד במקדש, זה שנאמר עליו (מ"א ז', יט): „ו כ ת ר ת על ראש ה ע מ ו ד י ם מעשה ש ו ש ן", אלא שזו, בנגוד לשושן, קבועה במקומה ואינה מתנועעת: והנמשל שהידיד, זה שנתכוון לו המשורר, הולך לאט, כמי שהולך ואינו הולך, ספק מתנועע ספק עומד. ודמיון נדנודי חצי גויתה העליון של העלמה דקת המתנים בשעת הליכתה לתנודת השושנה או ההדס בראש הסעיף — מצוי לרוב בשירי הספרדים, וכן הכותרת בראש העמוד דמיונה לכוס פרח שושן כנ"ל, והמשורר, לשם „יפי

הפתיחה", כרך את שני הציורים יחד; ואולי שאולה הפתיחה משיר אהבה ערבי. האת — כן הגהתי, ומלת שאלה זו מוסבה גם לראש הדלת עפ"י מדת „מושך עצמו ואחר עמו". ובהעתק צ"ב: „האח". כותרת — כן הגיה רבניצקי, ובהעתק צ"ב: „בנסרת".

ש' 3—4. בית זה אין קשורו עולה יפה עם שלפניו ושלאחריו. ואולי הכונה, שבהליכתך היפה בנחת ובנועם דומה אתה לשמש בגלגל הרקיע, שנראה גם הוא, לרוב רחקו, כהולך לאט (ציור שנוי ומשולש בשירי הרשב"ג) ואולם בהליכת־לאט זו יגנב (הידיד) את הלב והיותרת, כלו' יצודד ויקח שבי קרב ולב, שכן דרכו של גנב לבוא בלאט. הכונה, שהלך לב המשורר שבי לפני יפי החשוק ולא ידע עוד מנוח. והיותרת — כן הגהתי, ואצל צ"ב: „ויתהרת"; ובשם „יותרת" להוראה זו (קרב, פנימיות הלב) השתמש הרשב"ג גם בשיר קכ"ו ש' 30, עי"ש, והוא עפ"י מדת „פרט במקום הכלל", שהרי הכבד והיותרת אף הם מן הקרבים והמעים הם (עיין שמ' כ"ט, כב) שהם לדעת הקדמונים מקום ההרגשה וההמיה הפנימית („המו מעי" „קרב וכליות יזמרו", „כסלי מלאו נקלה") ועיין מה שכתבתי בהערתי להלן לש' 9—12.

ש' 5—6. זהר יפיך מכהה ומבייש את זהר הספיר, וזה, בבשתו ממך, מהליף גוניו, כדרך המתביישים, ויהפך עין דר שלו לעין סוחרת (אסתר א', ו), והוא מעין מה שאמרו: „אזיל סומקא ואתא חיורא". דר יהפך עינו — שעורו: יהפך עין דרו, כלו' יהפך עין דר שלו, היא עין הלובן הפניני (ואולי הכונה לעין האודם, ע"ד: „אדמו עצם מפנינים", איכה ד', ז) לעין סוחרת; ונושא המאמר הוא הספיר.

ש' 7—8. פירושו של בית זה וקשורו עם שלפניו ושלאחריו נעלם ממני. לכאורה הפעלים „ראתה. שבעה" מוסבים אל הנושא „עין", אבל איני יודע איך לישב הדברים. ואם אין כאן ערבוב או השמטה, יש לפרש ברוחק: הן כל ראתה עיני ושבעה מכל (עדה"כ איוב י"ג, א; קהל' א', ח; ואולי סתם המשורר ולא פירש את הנושא „עין" בסמכו על הכתובים, וכדרכו בכמה מקומות) ואעפי"כ הרי אתה לי לרוב יפיך ככוס שושן עלי תמורת ועיני לא תשבע לראותך. [ככוס] — חסר בכ"י, והשלמתי על יסוד הכתוב במ"א ז', כו.

ש' 9—12. הגדיל מדורתי — נושא המאמר הוא, כנראה, הידיד, שהמשורר פונה אליו פעמים בלשון נוכח ופעמים בלשון נסתר, ואולי מקומו של בית ב' (ש' 3—4) לפני בית זה, וצ"ע. ואלו בה וגו' — אלו נמצאו מתי תבל במדורת לבי אזי ננערו (כלו' נשרפו וכלו) כנערת הפשתים, עדה"כ שופ' טז, ט; יש' א', לא. והוא לנע"ל. לוא שואלי וגו' — אלו אצרו המתפללים על עצירת גשמים את דמעותי לא בא חורב על הארץ. ושניהם, המדורה והגשם, הם הפלגה שירית של חולי אהבה וגעגועים,

מצויה לרוב בשירי הספרדים. אבל עדין אינו מחוור לי, הפלגה זו מה ענינה בשיר זה? ואולי שיר פרידה הוא, ששלח לידיד רחוק ממנו, והמשורר שפך לפניו את לבו ברוב נעגועיו ובאהבתו העזה. שואלי דמעי — כן הנהתי, ואצל צ״ב: „שו אלי דמעו״.

ש׳ 13—18. המשורר פונה אל ידידיו „אחי המוסר״ (ע״ד הלשון הערבית) ומבקש מהם בדרך הפלגה שירית לשים את אמריו אלה, שהוא כותב בשבח ידידו, על יד ארון העדות למשמרת (עדה״כ במ׳ י״ז, כה), וכדאי והגון הוא לכך כי לבו קדש הוא, ואלו מצאוהו בני אהרן (הכהנים) קטרו קטרת לפניו, וכן ציצת לחייו דומה לציץ הקדש. ומעין הפלגה שירית זו כלפי הלב מצינו גם בשיר „אולי דמעות״ (ה, 41): „שלח לך לבו מקום קדשו״.

ש׳ 19—20. בית זה לקה בחסר, ואין בידי לפרשו כראוי. וכונתו בדרך כלל, כנראה, לומר שהמכתב הזה, הכתוב בכתב זהב (שכן נהגו בימים ההם לקשט ולפאר את אגרות הידידות) פרוש לפני ידידו, הנערץ בעיניו, ככנפי כרובי הזהב על הכפרת; אבל קשורו של בית זה עם מה שלפניו אינו עולה יפה, וצ״ע.

קכג.

מכ״י פ״ב הנ״ל, ובראשו רשימה: „וכתב אלי אבי אלחסן בן חיוג נ״ע״. קצת בתיו לקו בחסר, וענינו, כנראה מתוכו, דברים שנונים כלפי בני דורו, דור ננסים נמוכי קומה ומעוטי לב, ודברי תהלה לידידו (איש חסדו?), זה שאליו ערוך המכתב.

ש׳ 1—2. האם שבר הזמן את קרני תישיו, כלו׳ האם הוריד את כל הגדולים מגדולתם והשפיל קומתם, ואם ציירי חרשיו (עדה״כ יש׳ מ״ה, טז), כלו׳ חכמי החרשים של הדור, התעשתו וחזרו מחכמתם ודעתם? השבר... חרשיו — כן הגהתי, ובהעתק צ״ב: „השרר... קרשיו״.

ש׳ 3—8. שאם לא כן, למה נתערבו כל הדברים ואין להפריד עוד בין הנשים לגברים ובין נערים לישישים, כלו׳ בין קטנים וחלושי דעת לגדולים וחכמים? ולולא חיו לאנשי הדור זקנים ארוכים (כתישים שלמעלה) אי אפשר היה להבחין בין הרגלים ובין הראשים, כלו׳ בין הפחותים ובין המכובדים. [ז] קניהם — כן השלים צ״ב, ובכ״י חסר המוקף.

ש׳ 9—12. הבתים לקו בחסר בכ״י.

ש׳ 13—14. [ותמו] כל עישיו — המת גלגל הרקיע וספו מזלותיו, ולפיכך נסתלקה חכמה מן העולם? (את המוקף השלים צ״ב, ובכ״י חסר).

ש׳ 15—18. שטף הזמן נשא את אנשי התבונות ויודעי השיר ודורשיו נתמעטו, וכל זה לסבת פנותך מהם, לפי שאתה היית להם כחוט של חרוז פנינים, שמאחד את כלם, אבל בהנתק ובהנער החוט — מתפרדים גבישיו (פניניו) מאליהם.

ש׳ 19—20. בך אתגבר על פגעי זמני ואתחפש וגו׳ (עדה״כ איוב ל׳ יח).

ש׳ 21—22. כונת הציור של בית זה לא נתחורה לי, ומצד צורת בנינו הוא מזכיר את הבית האחרון בשיר „אולי דמעות" („ביני ובינה כאשר בין פינחס לקהת"); ואולי כונת המשורר לומר, שהמצב בינו ובין הזמן (בני דורו) הוא כזה של הליש שנטרף על ידי חבריו הלישים, ורמז על הרדיפות שרדפו אותו בני דורו.

ש 23—24. הסוגר לקה בחסר, ואיני יודע להשלימו.

ש׳ 25—26. אני הייתי נופל ברשתו הפרושה של הזמן, אבל מפני שפתחת לנפשי שערי גיל, נצלתי מפח יקושיו. מ[פ]ח — את המוקף השלים צ״ב, ובכ״י חסר.

ש׳ 27—30. ב ב ן א י ש — באחר. ודי ל א א א מ י ן וגו׳ — הלשון מגומגמת, והכונה, כנראה, די לי לבטוח בבן איש, שהרי גם האלהים לא יאמין בקדושיו (עדה״כ איוב ד׳ יח). ק ד ש ק ד ש י ו — כן הגהתי, ובהעתק צ״ב: „קדוש קדושיו".

קכד.

מכ״י פ״ב הנ״ל, ולקה בחסר. עקר תכנו: תלונה על נדיב אחד מידידיו שעזב אותו בצרתו ונתרחק ממנו.

ש׳ 2—4. ו ע צ מ ו ת י ח ל ו ש ה — כלו׳ החלושה והרפיון בעצמותי, ו„חלושה" הוא שם דבר, כמו „גבורה". נ פ י ש ה — מנוחה.

ש׳ 7—10. נ ד ל ע ו ן וגו׳ — אלה השלשה הם סבת יסוריו, המכלים כחו ויתרון רוחו: התרטה על העונות, מחלת הגוף והתרחקות הידידים מעליו. ה י ם א נ י וגו׳ — עדה״כ איוב ז׳, יב; ו׳, יב.

ש׳ 11. לקה בחסר.

ש׳ 13—14. רק לעוני תדרש, ובני אדם זולתי זכאים בעיניך וכאלו אין לך כל דרישה עליהם.

ש׳ 15. לקה בחסר.

ש׳ 17—18. [ק נ נ י] — כן השלמתי לפי הענין והמשקל. הסוגר חסר כלו.

קכה.

מובא בלקויים וחסרים ע״י בר׳ במאנש״ר כרך 55. ח׳ 8—9. והד״ר ד״ז המציא לי קצת השלמות לו, ולדעתו, אין שיר זה אלא קטע, לקוי בחסר אף הוא, של שיר שלם, שהכיל לכל הפחות עשרים בתים, ואולי יותר, כי הכ״י שבידו נפסק באמצע והרקבון שלט ברוב בתיו, ומפני זה קשה גם לעמד על תכן ענינו. את המוקף בש׳ 9 השלמתי לפי ההשערה עפ״י תהל׳ ק״ט, ד.

קכו.

מכ״י פ״ב הנ״ל, וראשו מקוטע. השיר כנראה מענינו, כתוב בשבח נדיב אחד שר וגדול (ר״ש הנגיד ?), ידידו של המשורר.

ש׳ 1—2. הגביר, זה שאליו ערוך השיר, ימינו שלוחה כחץ (כברק) בעננים לפזר גשמי בדלח, כלו׳ ידו מהירה לגמול הסדים (מלת „הע״ מפוקפקת בעיני).

ש׳ 3—4. ידו מושלת בזמן, ואם יגזור עליו גזרה אין מפירה, ואת ילדי הזמן הביא במאסר (או במסורת הברית) להכנע ולהשמע לו.

ש׳ 5. אשר בונה וגודרת — מוסב על הכף.

ש׳ 9—10. כאלו היא וגו׳ — כאלו רוחו מדברת מבין הכרובים, כלו׳ דברי עצתו כדברי השכינה. מ[דב]רת — את המוקף השלים צ״ב, ובכ״י „מדו . . . רת״, ואולי יש לנקד „מְדַבֶּרֶת״.

ש׳ 11—12. מהונו וקנינו יתן לעשות רצון קונו (למעשה הצדקה), כי הוא עצמו מואס באוצרות דר וסוחרת, כלו׳ בעשרו ובהונו.

ש׳ 16—17. [ב]כל . . . [ה]נשיאים — כן השלמתי, ובכי חסר המוקף.

ש׳ 19—20. עורך וגו׳ — כלו׳ הוא מכנים אורחים ומאכילם. אל יד שערים וגו׳ — משלי ח׳ ג.

ש׳ 22. היות [ס]רה — כן הגהתי, ובהעתק צ״ב: „העת . . . כה״

ש׳ 24. כרום קומה — קומת איש, קומה שלמה.

ש׳ 26. כבהרת—כלומר, לקויה וכהה כלפי חסדו הוא. בהיר, כבהרת—לנע״ל.

ש׳ 30. מגי מקום כבד וגו׳ — כלו׳ בפנימיות הלב.

ש׳ 31—32. מי ששותה גשמי חסדיך עושה פרי, ופריו מתבכר לרגעים (ובא פרי בל״נ לשם החרוז).

ש׳ 33—34. אם לא השיגו תהלות שירי את מרום מעלתך (כלו׳ אם קצרה לשוני לתנות בשירי את כל תהלתך, כראוי לרום מעלתך) הלא תכפר לי על זאת אהבתי הרַבּה אליך.

ש׳ 35—36. עוד יונה וגו׳ — כל עוד שהיונה מזמרת עלי כנף (על בד האילן ?), והוא, כנראה, ציור מציורי הערביים, שמתארים בשיריהם את הידידים יושבים בגנים ומתענגים יחד לקול תור ויונה המהגים והמצפצפים, וכמוהו לרוב בשירי הספרדים.

קכז.

מכ״י פ״ב הנ״ל. והוא שיר שנינה כלפי חבר אחד שהקשה את לבו והעז מצחו כנגד הרשב״ג. לדברי צ״ב, יש בכ״י עוד קצת שירים מסוג זה. וחבל שלא העתיקם.

ש׳ 1—8. אדם ואחשה — שאסיח דעתי ממנו ולא אענהו כאולתו. מהיות קרבן ואשה — כדין בעלי מומין. כעוות נון מנשה וגו׳ — כנו״ן התלויה בתיבת „מנשה״ (שופ׳ י״ח, ל), שהוא גבוהה מכל חברותיה, והתיבה נקראת בשני פנים, גם „מנשה״ וגם „משה״, וכן אני, או שאהיה למרגיזי כמנישה (שוכה ומסיה דעת) ולא אשים לב לדבריהם, או אם יוסיפו להכביד אלו לבם כמצרים, אהיה להם כמשה, להכותם במטה זעמי ובשבט פי.

קכח.

העתיקו הד״ר ש׳ מכ״י ברלין 576. ונזכר בין שירי הרשב״ג ברשימת הגניזה שנתפרסמה ע״י ניבואר. והוא, כנראה, מעין חידת אותיות.

ש׳ 1—6. הירח הַבוקע ועובר במרומי חוג השמים דמותו כברקת הקבועה בתוך האחלמה, ועם הכוכב הנוצץ בצדו מראהו כמראה יוד דגושה, ואנשי לב יזכרו למראה יוד דגושה זו עוד שלש אותיות אחריה (ה׳ ו׳ ה׳?) שמצטרפות עמה לשם אלהים הנכבד והנורא, בורא השמים והמאורות, ומתמלאים אימה ופחד; כלומר הירח והכוכבים ברקיע מרמזים ומעידים על בוראם, עדה״כ תהל׳ ח׳, ד—י: „כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך, ירח וכוכבים אשר כוננת וגו׳ יהוה אדנינו, מה אדיר שמך בכל הארץ).

קכט.

כל השירים שמכאן ואילך (קכט — קלה) — יש מיחסים אותם להרשב״ג; חמשה מהם (קכט — קלב; קלה) נמצאו ע״י ש׳ בכ״י ברלין 576 הנ״ל ומקצתם נתפרסמו על ידו ב„התקופה״ י״ז, ואמנם מצד סגנונם ותכנם לא רחוק היותם להרשב״ג.

שיר זה (קכט) נמצא בין יתר שירי הָרשב״ג הודאיים בכ״י הנ״ל, ורשום עליו „גירה לגז״ כלו׳: „אחרת, חידה״, והיא, כנראה, חידת אותיות, אבל פשר החידה נעלם ממני, ואולי פשרה הם אותיות „רשף״, שנקראות בהפוכן „פשר״, ולזה נתכוון בש׳ 5: „ואם תדע פשר דבר״, אבל שאר החרוזים אינם מתישבים עדין ע״י פתרון זה, וברוך היודע.

ש׳ 5. פְּשַׁר — כן יש לנקד על פי המשקל, והוא ע״ד הארמית. ויש דוגמתו גם בעברית (חֲדַר, הֲבַל, גְּבַר), וכן כתב הרשב״ג בשיר ט׳ שורה 54: „כַּאֲרַז דלת״ ת׳ „כארז״ לשה״מ. וכבר צוחו על זה המדקדקים הראשונים ואין מן המשוררים בימיהם משגיח בהם.

קל.

עיין בראש ההערות לשיר הקודם. והשיר הזה כתוב לידיד אהוב מתוך געגועי ידידות.

ש׳ 1—2. השכחת אהבתי, שהיא נפלאה לך מאהבת יתר ידידי?

ש׳ 8. ואפקד כל עצבי — כל עצבי (יסורי) נפקדים ונעדרים ממני. ואפקַד — כן מנוקד בכ״י, בפתח תחת הקו״ף, להורות שמשמעות מלה זו כאן היא העדר וחסרון, כמו „ולא פקדנו מאומה״ בשמו״א כ״ה, טו.

קלא.

מקורו — עיין בראש ההערות לשיר קכט; והשיר שלפנינו ענינו דברי געגועים וידידות לאוהב שנפרד ונתרחק.

ש׳ 1—4. הפרוד — כן יש לנקד לשה״מ, כלו׳ הפרידה. מחלה לבבות — משׁ׳ י״ג, יב. בקרבות — בקרב לב האדם, והוא ר׳ מן „קֶרֶב״ בצורת נקבה לשם החרוז הפנימי, וכן הוא בשיר זה עצמו בסוף ש׳ 14. כאלו הם חרבות — בתים שנחרבו ונשרפו באש.

ש׳ 5. אחרי „עליי״ יש מחק בכ״י כדי מלה בת שתי הברות, ואיני יודע להשלים. וגם מלת „עליי״ מפוקפקת בעיני.

ש׳ 7. בניבות — בניבים, בדברים.

ש׳ 11. [לעולם] — כן השלמתי, ובכ״י חסר.

ש׳ 13—14. עז וקשה — דבור מצוי בשירי הרשב״ג. יסמר וגו׳ — חרוז זה נמצא גם בשיר קכ״ח (שהוא בודאי לרשב״ג), אך שם באה מלת „לבבות״ ת׳ „קרבות״ והענין אחד: קרב ולב.

קלב.

מקורו עיין בראש ההערות לשיר קכט. ענינו — אגרת שלומים ודברי געגועים לידידים רחוקים.

ש׳ 1—8. לרב כסף — לרוב געגועי עליהם. לו עזבו וגו׳ — אלו הניחו לי פגעי הזמן מעצבי ומרגזי, או לוא, להפך, היה הזמן (המזל, הגורל) בעזרתי, הייתי אני עצמי הולך אליכם תחת מגלת מכתבי.

קלג.

נמצא בכ״י א׳, ולפי רשימת רמש״ש השיר להרשב״ג, אבל סגנונו המגומגם מביאני לפקפק בדבר, ועל כן נתתיו בין המסופקים. תכנו — דברי ברכה לאיש המעלה.

ש׳ 2. ישישים וחניכים — מלת „וחניכים״ מפוקפקת בעיני, ודוחק לפרש שיש בו, באותו איש המעלה, זקנה ובחרות, ואולי לא כונתי יפה בקריאת שתי המלים יחד.

ש׳ 3—4. יחזק נמהרי לב — הלשון מגומגמת, ואולי צ״ל: „נשברי לב״. המדכים — צ״ל „המדַכִּים״, בכ״ף דגושה, ובכ״י: „המדוכים״. ואף מלה זו נראית לי כמפוקפקת.

ש׳ 7—8. ולא תמעד אשורימו — כ״ה בכ״י, ובא פעל יחיד על שם רבים. יהו — ת׳ „יהיו״, ע״ד לשון המשנה, לשה״מ, ומוסב על „אשורימו״, עדה״כ תהל׳ י״ז, ה.

קלד.

נדפס ע״י רש״ז ב„הכרמל״ 3—212 והוגה על ידו; שוב נדפס ע״י ראזין בשירי הראב״ע 145 ועי׳ הר״ד כהנא בשירי הראב״ע הוצ׳ אחיאסף; ואולם ברשימת הגניזה שפרסם ניבואר נרשם השיר הזה בתוך יתר שירי רשב״ג, ומספק נתתיו כאן בין המסופקים. השיר בנוי ברובו משמות עצם פרטיים ע״ד מליצה חידה, ברמז למשמעותו של השם. וגם זה מדרך הרשב״ג בקצת שיריו. עיין, למשל, למעלה בסוף שיר ט״ז ש׳ 59—63. ענינו — ציור מסבת רעים בגן במשתה.

ש׳ 1—8. בשבתנו — נו״א: „ביום שבתי״. בשמחה — כצ״ל, ובפנים נדפס בטעות בשי״ן ימנית. ואם פרק — כלו׳ ענפי התמר בגן, מקום מושב המסבה. בר׳ ל״ח, כט. כשפחה — שסוככת במניפה על ראשי המסובים להגן עליהם מפני החמה. וסנהדרי גדולה — יין, בגמטריא שבעים, כמנין חברי סנהדרי. ועיר אסתר — שושן הבירה, כלו׳ פרחי השושנים שבגן, ועיין מל״א ז׳, יט: „מעשה שושַן״. ודוד שאול — נר דולק, שמו״א י״ד, נ. ומפי בן אבינעם — ברק (שופטים ה׳ א). כלו׳ שאור הנר כאור הברק. זרוחה — אולי צ״ל „זריחה״. וראזין מגיה: „ארוחה״. וקם יתרו — כלו׳ יתר הקשת (עדה״כ איוב ל׳ יא), והכונה שצדו צפרים בחצי הקשת. להור בלק — אבי בלק, הוא צפור (במ׳ כ״ב, ב) ו„הור״ הוא יחיד מן „הורים״. וכן נמצא בפיוט „מי כמוך״ לרשב״ג: „כבן כהור״. וזעק בן אמתי — היונה (יונה א׳, א), כלו׳ שהרבו לצוד צפרים ויונים ולזבח זבח. לפי נו״א באות השורות 7—8 לפני 5—6.

קלה.

עיין בראש ההערות לשיר קכט.

ש׳ 5—6. שמונה — פעמים.

נוספות ל„הערות ובאורים", שנויי נוסחאות ותקוני טעיות*).

בגוף הפנים. עמוד 5 שורה 32 בסוגר: „מורי וגם קנמוני" — כן הגהנו מסברא ת' „וברום ענן קנמוני" (לפי נוסח אחד, עיין ב„הארות" ובאורים במקומם); ובאמת אין צורך להגיה כלל, כי הדברים נכונים כמו שהם, והוא משפט מסורס (כדרכו של הרשב"ג בכמה מקומות), ועי' סרוס כזה ממש בשיר לט, ש' 23 — 24, וכן שעורו: „וברום ענן קנמוני — אטיף בשמי עליהם", כלו' בעלות ענן קטרת הסמים שלי (ותפש, לשם החרוז והמשקל, את הפרט „קנמון" תחת הכלל „קטרת הסמים", וגם זה ממנהגיו השיריים של הרשב"ג בכמה מקומות) הכל יתבשמו מריחי הטוב", והיא הפלגה שירית ברוחו ובסגנונו של הרשב"ג (בפרק דרכי השירה והמליצה של הרשב"ג שבמבוא, הנספח לכרך השני, הובאו כמה דוגמאות למנהגים שיריים בני סוגים אלה).

שם ש' 41: „בחכה" — כן הגהנו ת' „בחכי", אבל יש להסס בתקון זה, ואולי אין צורך בו.

ע' 7 ש' 19: „יחְלשׁ" — צ"ל: „יֶחֱלַשׁ". ע' 8 ש' 51: „יגל... ואגיל" — לנע"ל. ע' 9 ש' 8: „וְשִׁדֵּד" — צ"ל: „וְשִׁדֵּד". ע' 10 ש' 1—2. בית זה הובא ע"י הרמב"ע בספרו הערבי, וגם שם הנוסח „אולי", שלא כהגהת שד"ל (עי' בהערותינו לבית זה במקומן).

ע' 13 ש' 96: „יזרחו" — חסר הנִקוד, וצ"ל: „יִזְרָחוּ".

ע' 14 ש' 4 בסוגר: „קבר בתוכו תחצבי" — מליצה מעין זו (דמיון היגון לקבר, שהנפש טמונה בו) נמצאת עוד בש' קיב ש' 39—40 ובשיר קטז, ש' 47—48.

ע' 15 ש' 38 בסוגר: „בן אֱבִי" — כן תקן שד"ל ותפסנו תקונו, ובמקור: „בן לְבִי", ופירש החכם שי"ר ז"ל: לְבִי — יחיד מן „לְבָאִים", כמו „צְבִי" מן „צבאים", ומזה „לְבִיָּא", והכונה לדוד המלך, מזרע גור אריה יהודה, שקלל את אויביו. וכמדומה, שהדין עם הח' שי"ר ז"ל, ואין צורך לתקן.

שם מן הסוגר בש' 43 עד סוף השיר. את החרוזים הערבים האלה בדק והגיה הפרופיסור יהודה, והוא גם שהמציא לנו את תרגומם, הנוטה מתרגום ברודי. לדברי הפרופ' הנכבד הנ"ל נכתבו החרוזים בסגנונה ובמבטאה של הערבית ההמונית.

*) כבר הוזכר בהקדמה, כי מלאכת הספר, רובה נעשתה במצור ובמצוק, ויתרה מתוך טלטול ונדודים ופזור הנפש; חוסר ספרים ומכשולים טכניים גרמו הרבה אף הם להכבידה. אין תימה, אם בתנאים כאלה יש אשר נכשלו המסדרים לא אחת ובאו לידי טעות. ובזה הם אומרים לתקן קצת מן הטעיות שעמדו המסדרים עליהן אחרי גמר ההדפסה, בין שהטעיות הן משלהם ובין שהן של הדפוס. כמו כן יתפנה כאן מקום להעיר בפרטות על מקצת התקונים שהוכנסו בגוף הספר ממקורות מאוחרים, שהגיעו ליד המסדרים אחרי שיר ק"ט, ומאפס אפשרות טכנית להוסיף דברים במקומם, בעמודי הבאורים שנסדרו כבר באמהות הדפוס, לא יכלו המסדרים לבאר שם די הצורך טיבם ומקורם של אותם התקונים, והם נראים כסתומים.

ע׳ 16 שיר ז. נדפס במאסף היובל I. C. ע״י הארריס מ. לאצארוס, ועל סמך קצת מליצות הוא משער שהשיר הזה הוא לר״ש הנגיד, ובאו בו בחרוזים 9—10 רמזים לנצחון שנחל במלחמתו על אויבי מלכו בערב סוכות, כידוע משירו „אלוה עז וגם קנוא״. ואעפ״י שהיא השערה יפה, בכ״ז אין בכחה להוציא את השיר מחזקת רשב״ג. רוב המליצות בשיר זה, וביחוד מחרוז 15 ואילך, חותמו הברור של רשב״ג טבוע עליהן.

ע׳ 19 ש׳ 58: „רהבך״ — כן הגהנו ת׳ „רחבך״ שבש״ש, ואולם עתה נראית לנו הגהתו של איגר (כֹּחַ בָּךְ) מהגהתנו. ועי׳ ב„הערות ובאורים״.

ע׳ 22 שיר ט׳. שיר קשה וסתום זה נדפס גם הוא ע״י ה׳ לאצארוס במאסף הנ״ל, ובאו בו כמה שנויי נוסחאות, ואולם אף אלה אין בהם כדי להעלות לו ארוכה, ובכל זאת הננו מביאים כאן מקצתן, אולי יסתייע בהן מי שהוא: ש׳ 2: „כעבר ברק״ — שם: „בעבר בקר״, והוא טעות דמוכח. ש׳ 3: „ולא סר״ — שם: „ולאסר״. ש׳ 5: „עם ענפו״ — שם: „מסעפו״. ש׳ 11: „ומשברך״. מלה זו מנוקדת שם: „וּמַשְׁבֵּרְךָ״. ש׳ 17: „ובקע״ — שם: „ורקע״. ש׳ 19: „אור״ — שם: „עוד״. ש׳ 21: „לשירך״ — שם: „לשירן״. ש׳ 23: „כצח״ — שם: „וצח״. ש׳ 28: „ועט רם״ — שם: „ועטרת״. ש׳ 29: „ילהט״ — שם: „ולהטו״. ש׳ 31: „גדוד״ — שם: „נדור״. ש׳ 33: „לכל״ — שם: „לבל״. (ש׳ 57: „[הכי]״ — כן השלמנו, ואולם עתה אין אנו מוצאים טעם בהשלמה זו, ויש להשמיטה.) ש׳ 69: „והחוגר לבד יבז״ — שם: „והזורק לבריא בו״. ש׳ 74: „תחתית״— כן היא שם, ובמקור שלנו חסר. ש׳ 75: „בהני מלין ימולל״ — שם: „לב בחני במלין״. ש׳ 77: „שירי״ — שם: „שירו״.

ע׳ 25 שיר י. שיר זה נזכר בהצופה להמגיד שנת י״ח (תרל״ד) ע״י ר״ש זקש, ובאו שם עליו מקצת מהערותיו שהשתמשנו בהן, כנראה, בשעת מעשה, ואחרי כן נשתמט מקורן מלבנו, על כן לא נזכר מקור זה בהערותינו, ואנו מתקנים פה את המְעֻוָּת. ע׳ 26 ש׳ 21: „למוכיחי״ — אף זה, כנראה, מתקוני זקש, שהגיה ת׳ „למופתי״ שבמקור, ואולם כבר היטיב לראות הד״ר הלפר, שאין כאן טעות אותיות, אלא יש לחלק את המלה לשתים ולנקד „לְמוֹ פֹּתַי״ — והכל עולה יפה, והוא, בלי ספק, הנכון. שם ש׳ 24: „אהבה״— הח׳ בר׳ מנקד: „אֲהָבָהּ״, והוא הנכון.

ע׳ 38 ש׳ 13: „עיני״ — כבר העירונו במקומו ב„הערות ובאורים״ שבטעיו של מסדר האותיות ובהתרשלותו של המגיה נשמטה הגהתנו למלה זו („עֲנִיִּי״ ת׳ „עיני״), ומצוה לתקן בפנים.

ע׳ 32 שיר כז (בימי יקותיאל). קינה מפורסמת זו מצאנוה — אחרי חתימת רוב הספר באמהות דפוס — במחזור קורפו כתב יד עתיק מאד, והרבה נוסחאות ישרות בו.

מקצתן הכנסנו בפנים (ע״י תקון בטופסי העופרת של אמהות הדפוס) ומקצתן אנו מביאים עכשו בזה למטה. מסבות טכניות מובנות לבקיאים בדבר, לא איסתיעא מילתא לתקן גם את ההערות והבאורים, באופן שיתאימו אלה בכל מקום אל התקונים החדשים שהובאו בעצם השיר. תקונים כאלה, אלו נעשו, היו מביאים קלקול וערבוביא לכל הגליונות המסודרים סדור דפוס. המקומות הללו בבאורים נשארו בהכרח מכוונים לא אל הנוסחאות החדשות, אלא לישנות, שנפסלו. בהגיענו לפי הסדר אל המקומות הללו נעיר עליהם את הקורא.
שם ש׳ 4 „שיחות ולא״ — במח״ק: „שַׁחַת ולו״, והוא הנכון, כנראה, ובאורו פשוט: „הזמן יכין בור שחת לכל בני אדם, ולו — לבור השחת — נוצרו כלם״, שהכל עומדים למיתה מתחלת ברייתם. ואולם לפי נוסחתנו הלשון מגומגמת והפירוש דחוק, אעפ״י שהענין אחד. ש׳ 5: „יקחו ימותיו עם וגם עם יתנו״ — כן הוא עפ״י נוסח מח״ק, והוא בלי ספק הנכון, ופירושו פשוט: ימי הזמן לוקחים בני אדם מן העולם ונותנים אחרים תחתיהם, (כלו׳ אלה מתים ואלה נולדים), כאלו הם — ימי הזמן — עושים בהם סחורה (משא ומתן). מה שאין כן לפי שאר הנוסחאות („ועל עם יתנו״) — הלשון מגומגמת והפירוש דחוק. (בהערותינו למקום זה לא נשתנה — מאין אפשרות טכנית — הפירוש לפי התקון, אלא עמד בעינו הקודמת ונשאר מכוון לנוסח הקודם, המשובש לדעתנו, בל״ס. ועיי״ש).
ש׳ 8: „אנשי לבב״ — במח״ק: „בעלי לבב״. ש׳ 9: „הנפשות הגויות״ — שם: „הגויות הנשמות״, בין כך ובין כך לא דקדקנו, כמדומה, בבאורנו (עיי״ש). והכונה: לא אדע אם הגויות מאסו בנפשות ופלטו אותן, או להפך, הנפשות הן שפצרו ופרצו לעלות למעלה ועזבו את הגויות. ש׳ 15: „הוכן״ — שם „תכין״, ומוסב על התבל, ואולם אם אות ה׳ שבראש החרוז היא מחתימת שם המשורר: „שלמה״, כמסומן בפנים, נוסחתנו היא הנכונה, והענין אחד. ש׳ 16: „כי מפני״ — כ״ה במח״ק, ובשאר הנוסחאות: „וכמפני״, ולא העירונו ע״ז במקומו, מאפס מקום להכנים לשם הוספה כל שהיא. ש׳ 19: „ולא ענו״ — כ״ה במח״ק, והוא נכון ופשוט, ובשאר הנוסח׳: „ולא מרו״ — ופרושו מגומגם ודחוק; וגם במקום זה פירושנו, המכוון לנוסח הקודם, בעינו עמד, בלי תקון, מטעם האמור. ש׳ 21: „עֻזם״ — שם: „עזים״. ש׳ 30: „הם הבלואים״ — שם: „בגדי בלויים״. ש׳ 11: „ואזנם פתחה״ — כ״ה במח״ק עדה״כ ישׁ׳ מ״ח, ח. וסר לפי נוסח זה כל הקושי מן החרוז, ולחנם נתחבט שד״ל ורבים אחריו לפרש עפ״י הנוסח הקודם („ואזנם פתחו״), המשובש בל״ס. ש׳ 42: „נקצרו״ — שם: „נבערו״. ש׳ 53: „יגאלו״ — כ״ה במח״ק, ובשאר נוס׳: „נגאלו״. ש׳ 61: „להם״ — שם: „בהם״. ש׳ 68: „אחריו נאסרו״ — שם: „אחרי נמסרו״ (?). השורות 69—70 באות שם אחרי 71—72. ש׳ 75—76: „ינפצו, ינתצו, ימאסו, ינתסו״ — שם: „ינתצו, ינתסו, ינתשו, ימאסו״, והוא, כנראה, הנכון, שבודאי רדף המשורר אחרי

קרבת החברה במבטא של המלים השכנות. ש' 78: „יארו" — שם: „ימרו" (?). ש' 80: „בה" — שם: „לה". ש' 82: „הריו" — שם „עריו". ש' 83: „סר" — שם: „סף". ש' 84: „נעדרו" — שם: „נפזרו". ש' 109: „אל בין" — שם: „על כן" (?). ש: 110: „נצמרו"— שם: „נזמרו". ש' 112: „בידי . . . נערו" — שם: „לפני . . . ימסרו". ש' 117: „פקדתם"— שם: „פקדתו". ש' 120: „זרים וגם זוררו" — שם: צרים ובו נכרו" (?), או „נמכרו". ש' 129: „משרת מלכים" — שם: „משרה ותורה". 132: „ולמחשבותיו" — שם: „ולמחשבותם". ש' 133: „כף" — שם: „יד". ש' 145: „עוד" — שם: „עז". ש' 146: „בניו" — שם: „בני". ש' 151: „יעמד" — שם: „יערוך", והוא, כנראה, הנכון. ש' 154: „נערו" — שם: „פערו". ש' 160: „וגם שררו" — שם: „לאל יָשָׁרו": ש' 163: „בשנער" — שם: „בשער". החרוזים 161—162 באים שם אחרי 163—164. ש' 161. „מתי" — שם: „בני". ש' 169: „שיבת" — שם: „שבת". ש' 171: „עץ רענן" — כ"ה במח"ק, ובנוסח הקודם „מעון אשר". ש' 172: „תחתיו" — כ"ה במח"ק, ובנוסח הקודם: „יתר". ש' 175: „ענן" — שם „מעין". ש' 178: „נופפו ידם" — כ"ה במח"ק, והוא הנכון, ובנוסח הקודם: „נוספו כלם", ואין לו שחר. ש' 180: „שפכו" — שם: „שרפו". ש' 192: „עד" — כן הוא במח"ק, ובנוסח הקודם: „יום". באותה ש': „יוסרו" — שם: „יוזרו". ש' 193: „או" — שם: „אי". ש' 194: „בה עוד" — שם: „עוד בה". ש' 199: „דמו"— שם: „מותו". ש' 202: „יצרפו" — שם: „יתלבנו".

ע' 62 שיר כ"ו ש' 4: „קול פרדים" — טעות הדפוס, וצ"ל: „קול פחדים", כמו שהוא בסיום השיר, בסוף החרוז האחרון, והוא מלה"כ איוב ט"ו, כא. ובסיום השיר אין המשורר חושש להכפלת „היציאות", אדרבה, יש בזה משום יפי השיר. (ובקשר עם טעות דפוס מוזרה זו עולה על הדעת התחלת שיר אחד של ר' יהודה הלוי, שקשה להתאפק מהביאו כאן, לפי שהוא מזכיר את מליצות החרוזים הראשונים של השיר שלפנינו ביחד עם טעותה, והוא השיר: יְאִיצוּן הַנְּדָדִים בַּיְּדִידִים, וּפֵרוּד יֶאֱסֹר לָהֶם פְּרָדִים", וכבר מצינו שהמשוררים מקללים את הבהמה (הגמל, הפרד) הנושאת מהם את ידידיהם למרחקים, (עי' למשל שיר לי"ה ש' 21), וכן מצינו לריה"ל שמשמש במלת „פֶּרֶד" להוראה כפולה: „בהמה ופרידה" (עיין, למשל, בשירו „ידענוך נדוד" ש' 13). שם ש' 14: „חרב נדודים" — חרב הפרידה, שמחלקת בין הידידים כחרב החותכת, והיא, כנראה, מליצה ערבית.

ע' 76, ש' 55: „ואם זקוק לנחק" — כלו' אפילו אם יש צורך למהר ולהזדרז, הוא מתון בדין, כאזהרת אנשי כנסת הגדולה. ובפירושנו לא דקדקנו.

ע' 79 ש, 141: כְּמאורות—יש לנקד: כִּמְאוֹרוֹת. ש' 143: מלאך עקרות—כ"ה במקור, ואולם אנחנו הגהנו באמתות הדפוס לנכון „עתרות", וכבר נכנס תקון יפה זה בהערות ובאורים

שלנו (עיי"ש), ואולם בהתרשלות המגיה נשמט התקון מגוף השיר, ו„הנגע עמד בעינו". ויש להוסיף, כי הכנוי „מלאך עתרת" נמצא כבר בפיוט „שבת משושי".

ע' 89 ש' צו: „אשר הסך לראשי"—בכ"י פ"ב הנוסח: ו„פרשי ורכבי". ש' 26: „ואיה הר"—שם: „ואיזה הר".

ע' 90 שיר לח. כל ההברות האחרונות של „יציאות" שיר זה יש לנקדן בקמץ (־שָׁי), כדין סוף פסוק, ולא בפתח (שַׁי), כמו שנדפס בטעות.

ע' 95, שיר מא. שיר זה נשנו ושֻלשו בו מקצת מיציאותיו, שלא כמנהג, ואין ספק, שיצא מתחת יד המשורר בלתי משוכלל, או שבאו בו הוספות מאוחרות.

ע' 104 ש' 57: גבירהם—כן הוא בכ"י פ"ב, ובלי ספק כן היא הקריאה הנכונה גם בכ"י הגניזה, ואין שם אלא טשטוש אותיות. והכונה: הגבירים והחשובים שבמתי המוסר—ילמדו בדברי והיו להם לשבטים ליסר בהם את הפתאים.

ע' 102 שיר מב, ש' 5: „אשר לבו כחול נכבד ביום בוז", עיין מליצה כזו ממש בשיר קי"א ש' צו: „ולי לבב כחול יכבד ביום בוז", ואולי גם כאן צ"ל: „יכבד" ת' „נכבד".

ע' 104 ש' 66: אחרי מלת „הלא" חסרה במקור מלה בת שתי תנועות, ואולי יש להשלים „תוקיר".

ע' 106 שיר מד. שיר זה נדפס במאסף היובל ע"י ה. מ. לאצארוס ובמבחר השירה לברודי־וינר, שהגיעו לידינו באחור זמן, ומקצת מנוס' „מבחר השירה" הוכנסו גם לגוף השיר בקובצנו ע"י תקון טופסי העופרת, אבל לא בכל מקום היה אפשר לשנות גם את „ההערות והבאורים", ונשארו משום כן מקצת מתקוני הפנים בלי הערות מתאימות להם, ומקצת מן ההערות מכוונות לנוסח הפנים שקדם לתקון. ע' 107 ש' 29: „דקים"— בתחלה הגהנו: „דלים", וכן הוא בהערות, ואח"כ הוכנס תקון „דקים" בפְּנים, ובהערות עמדה הגהתנו הראשונה במקומה. „מרב"—במבחר השירה: „מריב".

ע' 107. גם לשיר זה יש קצת נוסחאות אחרות ב„מבחר הספרות" הנ"ל שראוי להזכירן. ש' 2: נגדם—בר': „להם". ש' 6: „ובני" — כן השלמנו, ובר' השלים: ופני. ש' 41: מכונה—כ"ה אצל בר', ובש"ש: „מכונם". ש' 54 „... לבל יהיו סבוכים"— חסר, ובר' השלים „לבל יהיו נבוכים וסבוכים".

ע' 111 שיר מז ש' 27. מחרוז זה ואילך עד סוף השיר היה לנגד עינינו העתק פוטוגרפי מכ"י אכספורד, ומצאנו בו קצת נוסחאות שונות מאלה שבמקורות אחרים, והננו לציין בזה מקצתן. מעלל — כן הוא בכ"י א, ובשאר הנוסחאות: מהלל. ש' 38: „אפל לאור"—בכ"י א' בטעות: „עופל להור" (?). ש' 41: „דודי ואח"—בכי א: „דוד

דוד ואח". ש' 42 : „ספרך" — בכ"י א': „כפרך", וכנראה נטשטשה הסמ"ך ונהפכה לכ"ף.

ע' 112, שיר מה. שיר זה נמצא גם בכ"י פ"ב בצורה לקויה, ואולם גם בו המלה הראשונה בראש השורה האחרונה (ש' 16) היא „קָנָה" כמו בשאר הנוסחאות, ולא „תְּנָה" כמו שתקן הרש"ז וכמו שהיא אצלנו.

ע' 116 שיר נ"ה, ש' 13: „שידעֵם"—טעה"ד, וצ"ל: „שידָעָם" בקמץ ת' העי"ן.

ע' 127 השירים ס', ס"א ס"ב בעמוד זה, נסדרו בתיהם, גם הדלת וגם הסוגר, בשורה אחת לרוחב העמוד, שלא כדרך סדורם של שאר השירים, כדי להרחיב מקום להשלמות שנוספו על השיר שלאחריהם אחרי גמר חתימת הספר באמהות הדפוס. ועי' ע"ז בהקדמה.

ע' 136 שיר סט, ש' 6 ; „ותבְךְ": — כן הגהנו למלאות המשקל, והשוא השני מצטרף אל התנועה הראשונה של המלה הבאה, למלאות את היתד, ובש"ש : „תבך".

ע' 137 שיר ע, ש' 7 בסוגר : „והֵנֵּני" — כן יש לנקד לשה"מ, ועיין נקוד דוגמת במלה זו בשיר קיא ש' 3.

ע' 138 שיר הנ"ל ש' 24 : „מכסָה" — בר' מנקד בלי מפיק ה"א, והוא יחידה מלשון „מכסת הערכך".

ע' 139 ש' 15: והֵשיב — בל"ס יש לנקד „וְהָשִׁיב", והוא מחובר למעלה, לחרוז הקודם (ויש אפוא למחוק את הנקודה המפסקת שבסוף החרוז הקודם), ופירושו כמו ששערנו ב„הערות ובאורים": „ולא אמצא בפיות נסכרות לא מענה ולא תשובה על מה שישאל זמני הגואל".

ע' 145, שיר ע"ג. שיר זה נדפס ע"י הד"ר דו"ז ב„מחברת משירי קדש" לרשב"ג (ע' 60), שהגיעה לידינו אחרי גמר ספרנו בדפוס. ש' 2: „נ ע ר ו ת"—אצל דו"ז: „שחרות". ש' 5—7: „באמר... חציר"—בשאר נוסחאות: „אמרך... קציר", וכבר העירונו ע"ז במקומו.

ע' 147, שיר ע"ו. נדפס ע"י דו"ז במחברת הנ"ל ע' 55. ש' 3 : „ולבך" — אצל דו"ז : „ולבי", והוא נכון יותר. ש' 6 : „לך"—שם: „לו", והוא הנכון. ש' 33 (ע' 148): „ויתְעַב"—אצל דו"ז : „יְתָעֵב", והוא הנכון.

ע' 153 שיר עח. משיר זה הגיע לנו אחרי ההדפסה העתק פוטוגרפי מכ"י אכספורד, והננו לציין קצת שנויי נוסחאות: ש' 3: „ת[ר]נים"—כן הגהנו מסברא, ועיין טעמנו להגהה זו בהערות במקומן. ואולם בכ"י אכס' כתוב מפורש : „ענים", ואעפי"כ הגהתנו נראית לנו נכונה יותר, ועיין בהערותינו לחרוז זה במקומן. ש' 4 : „סרנים בקרני" — בכ"י אכספורד : „סרני בְקרני", והוא הנכון, כנראה, ועי' בהערותינו לחרוז זה במקומן. ש' 5 : „ובני שחקים"—שם: „ופני שחקים", והוא הנכון. ש' 9: „רקעם"—שם : „רקעה". „הרוה"— כן הגהנו, ובכ"י א': „הנדוד", ולא נדע לכון פירושו.

ע' 156, שיר פג. יש לפקפק אם שיר זה הוא באמת להרשב"ג.

ע' 168, שיר קא, שורה 1: „עלי גזעה" — ברשימת הגניזה לניבואר: „אפיל נדרה", ועי' בהערותינו לשיר זה במקומן.

ע' 168. השירים מן ק"ב עד ק"ח (חידות מסוג התג'נים) — יש לפקפק הרבה, אם באמת יצאו חידות אלה מתחת יד הרשב"ג.

ע' 183, שיר קי. חרוזי השיר הקטן הזה הובאו בסדר החכמים אספת ניבויאר (ע' קכז), ונאמר שם בענין זה: „ועשה (רשב"ג) אזהרות של חג השבועות, והוא בן שש עשרה שנה, כמו שמצאתי בתחלת האזהרות, וזה לשונו: „אני השר (כצ"ל ת' „השיר") והשיר לי לעבד" וגו'. ונדפס גם ע"י דוד כהנא ב„השלח" כרך א'. ואולם בהעתק שהיה לפנינו בשעת ההדפסה לא נרשם המקור, וצַינו בהערותינו ע"פ זכרון מוטעה את הספר עומה"ש בתור מקור ראשון. על כל פנים, גם עכשיו מפני טלטול הדרך אין בידינו המקורות הנ"ל לעיין בם, ואנו מציינים אותם מכלי שני ושלישי, ואין אנו בטוחים אם לא באה בשיר זה הרכבת שתי נוסחאות שונות ממקורות נפרדים, כי, כמדומה, שהבית השלשי (ש' 5—6) הוא ממקור אחר. וכן הנוסח של השורה האחרונה משונה הוא ב„סדר החכמים" ואצל הרד"כ, הלוקח ממנו, מזה שלפנינו (כי שם תחת: „ולבי בן כלב בן השמונים" נאמר: „ובי שכל כמו בן השמונים"), ולפי שעה נשתמט מאתנו מקורו של הנוסח שלפנינו, וכמדומה שנמצא באחת מחוברות „נחל קדומים" או „מגנזי אקספורד". „אני השָׂר" — כן נקדנו בשי"ן שמאלית, להטעים את מלת „לעבד" המקבילה למלת „השר", אבל יתכן גם לנקד: „השָׁר" בשי"ן ימנית, ור"ל: המשורר.

ע' 191 ש' 14: „עזבני קשי לב"—כבר העירונו במקומו, שהיא טעות הדפוס, וצ"ל: „עזבוני קשה לב", ומוסב על היגונים. ומצוה לתקן בפנים.

בהערות ובאורים. ע' 20 ש' 1: „1909"—צ"ל: „1906".
„ ע' 27 לשיר ט' ש' ראשונה: 1909—צ"ל: „1906".
„ ע' 52 פסקא אחרונה ש' 1: „וצל"—צ"ל: „ואצל".
„ שם „ „ „ 2: „וב"ש"—צ"ל: „ובש"ש".
„ ע' 79 לשיר לח, ש' 1: „8"—צ"ל: „3".
„ „ 90 ש' 2 „דלים" בפנים: „דקים", ועי' מה שהעירונו בנוספות למעלה על עצם השיר.
„ ע' 19 מלמטה ש' 4: „קלנשים"—צ"ל: קלושים.
„ „ „ „ „ 1: „תלא"—צ"ל: „הלא".

הערה כללית אותן מן הנוסחאות שבהערות ובאורים וכן עצם דברי הבאורים, שאינם מכוונים אל הנוסחאות שבפנים, כבר נזכרו כלם למעלה ב„נוספות" להערות על עצם הפנים, והקורא ימצא דבר דבר במקומו.

רשימת המקורות לשירי חול*).

א. עבריים:

* כתב יד אוצר הספרים של הממלכה בפטרבורג מעזבון אבן־רש״ף (העתק י׳ צינברג).
* „ „ „ בברלין 1923 2^0 Orient (העתק הד״ר י. נ. שמחוני)
* „ „ „ „ 576 4^0 („ „ „)
* „ „ „ מחזור קורפו של ה׳ מ. מארכס בברלין.
* „ „ „ אוכספורד. (קצתו, ובהעתק פוטוגרפי)
* „ „ „ „ אלמוחאצ̇רה ואלמודאכרה, ר׳ משה אבן עזרא (ערבי, העתק פוטוגרפי)

שירים וזמירות ותשבחות ופיוטים... מאבירי משוררי ספרד. נדפסו בבית צעיר המחוקקים אליעזר שונצינו. קושטאנטינה. שנת ש״ה (העתק בכתב).

עומר השכחה לר׳ אברהם ב״ר יעקב גבישון. ליוורנו. שנת תק״ח.

גנזי אקספורד. ספר כולל פיוטים ושירים יקרים ממשוררי ספרד הקדמונים. נאספו בבית אוצר הספרים אשר בעיר אקספורד. מאת צבי הירש עדעלמאן ומאת יהודה המכונה ליב דוקעס. מחברת ראשונה. לונדון תר״י.

התחיה. מוצאת לאור ע״י שניאור זקש. חוברת ראשונה. ברלין תר״י.
„ „ „ „ „ „ „ „ שניה „ תרי״ז.

נחל קדומים. מאת ליב דוקעס. מחברת שניה. הנובר. תרי״ג.

שירי שלמה. שירים יקרים מהחכם המשורר ר׳ שלמה בן גבירול ז״ל. אספתים מאוצרות אשר בעיר אקספרד, פארמא וקרית מלך וויען וספחתי עליהם הערות והוצאתים ראשונה לאור. יהודה המכונה ליב דוקעס איש פרעסבורג. שתי מחברות. הנובר תרי״ח 1858.

לקט שושנים. כולל שירי שפת עבר מימות התלמוד עד דור עמנואל הרומי. צבי גראֶק. ברסלוי תרכ״ב 1862.

שיר השירים אשר לשלמה בן גבירול. על פי כתבי יד ישנים ודפוסים יקרים. ע״י שניאור זקש. פאריש 1868.

ר׳ שלמה בן גבירול וקצת בני דורו. מאת הנ״ל. שם, שנה הנ״ל (לא נגמר).

נחלת שד״ל. ב„אוצר טוב״. ברלין תר״ם 1880.

טל אורות. שירים קדמונים מאת שד״ל עם הערות שזח״ה. פרזעמישל 1881.

אגרות שד״ל. פרזעמישל. תרמ״ב — תרנ״ד.

שני שירים לר׳ שלמה בן גבירול מאת ד״ר י. אינר (בקובץ „תפארת שיבה״ שיצא לאור לכבוד ד״ר יו״ט ליפמן צונץ). ברלין תרמ״ד 1884.

* שירי ר׳ אברהם אבן עזרא, ד. ראזין, ברסלוי 1885.

פניני שד״ל. פרזעמישל. תרמ״ח.

---

*) כל אלה המקורות, שסימן כוכב (*) בצדם, הגיעו ליד המסדרים אחרי חתימת הקובץ באמהות הדפוס עם סוף שיר ק״ט.

חידות לרשב״ג מאת שניאור זקש („אוצר הספרות״ שנה ד׳).

חדשים גם ישנים. מאת א״א הרכבי. האסיף תרמ״ה.

ארבעה מאמרים מאת א״א הרכבי (בהוספה להמליץ) שנת 1893.

חיי שלמה בן גבירול. מאת דוד כהנא („השלח״ כרך א׳ תרנ״ז).

שיר־השירים. שירי חול לשלמה בן יהודה אבן גבירול. עפ״י כ״י וספרים נדפסים. מאת חיים ברודי ואחוזת חכמים. ב׳ מחברות, ברלין, תרנ״ח—תר״ס.

• תהלה לדוד. ברסלא, 1900. (החלק הלועזי, רשימת שירי הרשב״ג של הגניזה ע״י ניבואר).

שיר של רשב״ג לר׳ יקותיאל. מאת ח׳ ברודי („השלח״ כרך כ״ה תרע״א — תרע״ב).

• התקופה. כרך י״ז, הוצ׳ שטיבל ווארשא. מאמרו של הד״ר י. נ. שמחוני על רשב״ג.

• מבחר השירה העברית למיום חתום כתבי הקדש עד גלות ישראל מעל אדמת ספרד... ערוך ומתוקן ע״י חיים בראדי בהשתתפות מאיר וינר, תרפ״ב, ליפסיא, הוצאת „אינזל״.

• מחברת משירי קדש אשר לשלמה בן יהודה אבן גבירול, לקטו נערכו והוגהו ע״י ישראל דאווידזאָן פרופיסור בבית מדרש הרבנים בניו־יורק עם תרגום אנגלי מאת ישראל זאנגוויל, פילאַדעלפיאַ, החברה היהודית להוצאת ספרים אשר באמריקה, תרפ״ג.

מלבד שאר ספרים וכה״ע: ציון, תר״ב; אריענט; אוצר נחמד, וויען תרי״ז; בית־ישראל, וויען; המגיד — תרל״ד; הלבנון — תרכ״ג, תרכ״ט; הכרמל, המליץ ועוד.

ב. לועזיים:

Nichtandalusische Poesie andalusischer Dichter, von Dr. S. J. Kaempe. Prag 1858.

Melanges de Philosophie juive et arabe, par S. Munk. Paris 1859.

Salomo ben Gabirol aus Malaga, von L. Duckes. Hannover 1860 Orient etc.

Salomo Gabirol und seine Dichtungen, von Abraham Geiger. Leipzig 1867.

Studien über Salomon ibn Gabirol, von Prof. Dr. David Kaufmann. Budapest 1899.

Fragmente von Gabirols Divan, von H. Brody (Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums. Juli 1899).

• Jews College Jubilee Volvme London 1906. (מאמרו של הארריס מ. לאצארוס ע״ע 191—200)

Das Entschuldigungsgedicht Gabirols an Samuel ha Nagid, von H. Brody. (Mon. Mai-Juni, Januar-Februar 1910).

Poetic fragments from the Genisah, von Dr. Israel Davidson (The Jew. Quart. Rew. Juli 1913).

Sämtliche Schriften von David Kaufmann B. III. 1917.

• Из неопубликованного дивана Соломона Габироля (מאמרו של ישראל צינבורג במאסף רוסי „יעווערסקאיא מיסל״ שיצא בפטרבורג בשנת 1922).